PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
HITTUDOMÁNYI KAR

A KALOCSA-BÁCSI FŐEGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETE VÁRADY LIPÓT ÁRPÁD ÉRSEKSÉGE IDEJÉN

Dissertatio ad Doctoratum

Készítette:
HORVÁTH PÉTER

Témavezető:
DR. GÁRDONYI MÁTÉ

BUDAPEST
2026

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék 2

Irodalomjegyzék 5

Források 5

Másodlagos irodalom 6

Bevezetés 14

A szakirodalom részletes áttekintése 17

I. Történelmi háttér 21

I. 1. A kalocsa-bácsi érsekség rövid története 21

I. 2. A Főegyházmegye legfontosabb szereplői 1914-1923 között 31

I. 2. 1. Várady Lipót Árpád érsek (1865-1923) életrajza 31

I. 2. 2. Horváth Győző püspök (1867-1944) életrajza 33

I. 2. 3. Kleiner Lajos általános helynök (1846-1922) életrajza 34

I. 3. A Szentszék szerepe a korszakban 34

I. 3. 1. XV. Benedek pápa életrajza (1854-1922) 35

I. 3. 2. Az első világháború és a Szentszék 36

I. 3. 3. Enciklikák az I. világháború után 37

I. 3. 4. Összegzés 40

II. A Főegyházmegye és az I. világháború 42

II. 1. A kalocsai érsekség 42

II. 1. 1. Várady Lipót Árpád főpásztori tevékenysége 42

II. 1. 2. Várady Lipót Árpád tevékenysége a magyar katolikus püspöki karban 46

II. 1. 3. A főszékesegyházi káptalan rövid története 52

II. 1. 4. A káptalan tagjai 1914-1923 között 54

II. 1. 5. A kalocsai papképzés 56

II. 2. Az I. világháború témájának megjelenése a kalocsa-bácsi főegyházmegyei körlevelekben 57

II. 2. 1. Buzdítások, szózatok 57

II. 2. 2. Intézkedések 60
II. 2. 3. Gyűjtések 63
II. 2. 4. Rokkantügy, és a kalocsai rokkanttelep kiépítése 65
II. 2. 5. Katonai szolgálatot teljesítő lelkészek 65
II. 3. A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye és Trianon 67
III. A Kalocsa-bácsi főegyházmegye területi beosztása 69
III. 1. Székesegyházi Főesperesség 70
III. 1. 1. A székváros és a miskei esperesi kerület 70
III. 1. 2. Hajósi esperesi kerület 80
III. 1. 3. Keceli esperesi kerület 85
III. 1. 4. Bajai esperesi kerület 93
III. 1. 5. Regőcei esperesi kerület 98
III. 2. Bácsi Főesperesség 107
III. 2. 1. Zombori esperesi kerület 107
III. 2. 2. Apatini esperesi kerület 114
III. 2. 3. Bácsi esperesi kerület 120
III. 2. 4. Palánkai esperesi kerület 126
III. 2. 5. Újvidéki esperesi kerület 133
III. 3. Tiszai Főesperesség 143
III. 3. 1. Almási esperesi kerület 143
III. 3. 2. Szabadkai esperesi kerület 152
III. 3. 3. Topolyai esperesi kerület 160
III. 3. 4. Kúlai esperesi kerület 165
III. 3. 5. Zentai esperesi kerület 171
III. 3. 6. Óbecsei esperesi kerület 176
IV. Szerzetesrendek 183
IV. 1. Ferencesek 183
IV. 2. Ciszterciek 190
IV. 3. Jezsuiták 192

IV. 3. 1. A kalocsai rendház 193
IV. 3. 2. A kalocsai jezsuita gimnázium és a kisszeminárium 194
IV. 4. Sarutlan kármeliták 200
IV. 5. Kalocsai iskolanővérek 202
IV. 6. Páli Szent Vince Szeretetnővérei 205
IV. 7. A Legszentebb Üdvözítő Leányai Kongregáció 205
IV. 8. Keresztről nevezett Irgalmasnővérek 211
IV. 9. Isteni Üdvözítőről nevezett nővérek 212
Befejezés 214
Summary 219
Köszönetnyilvánítás 223
Nyilatkozat 224

IRODALOMJEGYZÉK

Források

KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Gyűjtések, segélyek, rokkantak, hadiárvák

KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Hadikölcsön

KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Nagyszeminárium

KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943)

KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bácsi ferencesek (1867-1942)

KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942)

KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949)

KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták

KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942)

KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai iskolanővérek (1873-1949) több dobozban

KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923)

KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Papi lakók, vendéglátás, ünnepélyek, statisztikai adatok, Szt. Ágoston Egylet

KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Posthuma substantia

KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Püspökkari jegyzőkönyvek

KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Res militaris

KFL I.1.b. Plébániai iratok

KFL.I.1.c. Perszonális iratok, Várady Lipót Árpád perszonális iratai, 1886-1958

Másodlagos irodalom

Adattárak:

A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Milleniumi Almanachja 1002-2002, Kalocsa 2002.

HUSZÁR, N. (SZERK.), *A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye jubileumi seematizmusa*, Kalocsa 2000.

LAKATOS, A., *A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsa 2002.

Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1914., Antonius Jurcsó Typ. Coloczae 1914.

Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1915., Antonius Jurcsó Typ. Coloczae 1915.

Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi, Coloczae 1919.

Status Personalis Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi, Coloczae 1923.

Lexikonok, szócikkek:

KENYERES, Á. (FŐSZERK.), *Magyar Életrajzi Lexikon (IV. kötet)*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1994.

DIÓS, I. (FŐSZERK.), *Magyar Katolikus Lexikon (VII. kötet)*, Szent István Társulat, Budapest 2002.

Nyomtatványok:

ACTA APOSTOLICAE SEDIS 1915 Annus VII – Volumen VII, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1915.

ACTA APOSTOLICAE SEDIS 1918 Annus X – Volumen X, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1918.

ACTA APOSTOLICAE SEDIS Annus XI – Volumen XI, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1919.

ACTA APOSTOLICAE SEDIS Annus XII – Volumen XII, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1920.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1913-1914. iskolai évről, Jurcsó Antal Könyvnyomdája, Kalocsa 1914.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1914-1915. iskolai évről, Jurcsó Antal Könyvnyomdája, Kalocsa 1915.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1915-1916. iskolai évről, Jurcsó Antal Könyvnyomdája, Kalocsa 1916.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1916-1917. iskolai évről, Jurcsó Antal Könyvnyomdája, Kalocsa 1917.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1917-1918. iskolai évről, Werner Károly Könyvnyomdája, Kalocsa 1918.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1918-1919 és 1919-1920. tanévről, Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa 1920.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1920-1921. tanévről, Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa 1921.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1921-1922. tanévről, Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa 1922.

A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1922-1923. tanévről, Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa 1923.

A jubiláló Kalocsai Érseki Kisszeminárium elüljáróinak és fölvett növendékeinek a névsora 1880-1930, Árpád Rt. Könyvnyomdája, Kalocsa 1930.

Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények az 1922. évről, Árpád Részvénytársaság Nyomdája, Kalocsa 1922.

Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények az 1923. évről, Árpád Részvénytársaság Nyomdája, Kalocsa 1924.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archi-dioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1906 dimissae, Procudebat Franciscus Werner typographus, Colocae 1906.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1914 dimissae, Procudebat Antonius Jurcsó typographus, Colocae 1914.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1915 dimissae, Procudebat Antonius Jurcsó typographus, Colocae 1915.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1916 dimissae, Procudebat Antonius Jurcsó typographus, Colocae 1916.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1917. dimissae, Procudebat Typographia S. Antonii, Szabadka 1918.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1918. dimissae, Procudebat Typographia Soc. A. Árpád, Colocae 1918.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1919. datae 1919. Producebat Typographia „Árpád", Coloczae 1919.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1920. dimissae., Producebat Typographia „Árpád", Coloczae 1920.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1921. dimissae., Producebat Typographia „Árpád", Coloczae 1921.

Sajtó:

KALOCSAI NÉPLAP, XXXIX-XXXXVI. évf. (1915-1922)

NEMZETI ÚJSÁG, V. évf. 40. sz. (1923. február 20.)

NEMZETI ÚJSÁG, V. évf. 41. sz. (1923. február 21.)

Egyéb másodlagos szakirodalom:

ADRIÁNYI, G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, Auróra, München 1975.

ADRIÁNYI, G., *A katolikus egyház története a XX. században Kelet-, Közép- és Dél-Európában*, Kairosz Kiadó, Budapest 2005.

ANGEHRN, T., *Fényi Gyula 1845-1927*, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest 1928.

BALOGH, M. – GERGELY, J., *Egyházak az újkori Magyarországon, 1790-1992*, História – MTA Történettudományi Intézet, Budapest 1996.

BEKE, M. (SZERK.), *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások jegyzőkönyvei, 1919-1944.*, Aurora, München-Budapest 1992.

BEKE, M. (SZERK.), *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892-1918 között*, Szent István Társulat, Budapest 2018.

BOTRUGNO, L. (ED.), *„Inutile strage" i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016.

DE WAAL, A., *XV. Benedek pápa*, Szent István Társulat, Budapest 1916.

ÉRDÚJHELYI, M., A kalocsai érsekség a renaissance-korban, Zenta 1899.

FORINTOS, A., *XV. Benedek pápa (1914-1922) (Püspökök, érsekek és bíborosok)*, 3BT Kiadó, Budapest 2017.

GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, Jel Kiadó, Budapest 2006.

HERMANN, E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, Auróra, München 1973.

HORVÁTH, GY., *A szentmiseáldozat gyümölcseiről*, Kalocsa 1898.

HORVÁTH, GY., *Római úti emlékek*, Kalocsa 1899.

HORVÁTH, I. – KIKINDAI, A. (SZERK.), *Emlékkötet Zichy Gyula tiszteletére*, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány – Pécsi Püspökség, Budapest – Pécs 2007.

KAPOCS, N., *Historia Domus Bajensis, Chronik des Franziskanerkonvents in Baja*, István Türr Museum, Baja 1991.

KATONA, I., *A kalocsai érsekség története I-II.*, Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa 2003.

KŐFALVINÉ ÓNODI, M., *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860-1946 – Általános társulattörténet és a II. világháborús események*, Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest 2022 (továbbiakban: Kőfalviné 2022), 30.

KOSZTA, L., *A kalocsai érseki tartomány kialakulása,* Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2013.

LAKATOS, A. – BAROTAI, I., *A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje – A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig, 1909-2009*, Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye, Kalocsa 2009.

LÁSZLÓ T., L., Egyház és állam 1919-1945., Szent István Társulat, Budapest 2005.

LÉNÁR, A. *A váci egyházmegye Hanauer Árpád István püspöksége idején (1919-1924) Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2017.*

PUSKELY, M., *Kétezer év szerzetesség I-II.*, Dinasztia Kiadó, Budapest 1998.

ROMSICS, I., *A trianoni békeszerződés*, Osiris Kiadó, Budapest 2007.

SÁGI, GY. (SZERK.), *A magyar katolicizmus és Trianon*, Gondolat Kiadó – Fraknói Vilmos Történeti Kutatócsoport, Budapest 2023.

SÁGI, GY., A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye története Grősz József érsek egyházkormányzása idején (1943-1961), Budapest 2026.

SALACZ, G., *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában, 1867-1918*, Aurora Könyvek, München 1974.

SALACZ, G., A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt, Aurora Könyvek, München 1995.

SZÁNTÓ, K., *A Katolikus Egyház története I-III.*, Ecclesia, Budapest 1983-1987.

SZIRTES, ZS. – TUSOR, P. – KLIEBER, R. (SZERK.), *Püspöklexikon 1804-1918 - Magyarország egyházmegyéi és főpásztorai Intézménytörténeti és életrajzi lexikon I-IV. (CST I/7)*, Gondolat Kiadó, Budapest 2024.

SZOKOL, R. – SZŐNYI, SZ., *Jezsuiták Magyarországon*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2021.

TÓTH, T., *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)*, METEM – HEH – KFL, Budapest – Kalocsa 2014.

TÓTH, T., *Hungaria Rómából – Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből*, Szent István Társulat, Budapest 2021.

TÓTH, K., *A szombathelyi egyházmegye története Grősz József egyházkormányzása idején (1936-1944), Gondolat Kiadó, Budapest 2015.*

TÖRÖK, J., *XV. Benedek pápa*, Agapé, Újvidék 1991.

TÖRÖK, J., *A Kalocsai érsekség évezrede*, Budapest 1999.

UDVARDY, J., *A kalocsai érsekek életrajzai (1000-1526)*, Köln 1991.

VÁRADY, L. Á., *A párbérkérdésről*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1908.

VÁRADY, L. Á., *A kivándorlásról*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1910.

VÁRADY, L. Á., *Szociális irányelvek*, Magyar Kultúra, Budapest 1923.

VÁRADY, L. Á., *Lonovics József római küldetése*, Szent István Akadémia, Budapest 1924.

VÉGH, D. (SZERK.), *Jezsuiták nyomában Magyarországon*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2025.

WINKLER, P., *A kalocsai és bácsi érsekség – Történeti összefoglalás*, Árpád Részvénytársaság, Kalocsa 1926.

WINKLER, P., *Kalocsa története – Különös tekintettel politikai és szellemi kultúrájának fejlődésére*, Árpád Részvénytársaság, Kalocsa 1927.

WINKLER, P., *A kalocsai nagyszeminárium története*, Árpád Füzetek, Kalocsa 1934.

WINKLER, P., *A papnevelés története a kalocsai egyházmegyében*, Árpád R.-T. Könyvnyomdája, Kalocsa 1934.

WINKLER, P., *A kalocsai és bácsi érseki főkáptalan története alapításától 1935-ig*, Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa 1935.

ZOMBORI, I. (SZERK.), *Trianon és az egyházak*, METEM, Budapest 2023.

Tanulmányok:

FRIVALDSZKY, J., XV. Benedek pápa béketörekvései és a magyar püspöki kar háborút támogató megnyilatkozásai 1914-1915-ben, in. Máltai Tanulmányok 2022/3.

GÁRDONYI, M., A Szentszék és az I. világháború, In. VIGILIA 2015/5.

GÁRDONYI, M., A világ békéje feletti őrködés, mint a péteri szolgálat része, In. PUSKÁS, A. – SÁGI, GY. (SZERK.), *„Boldogok a békességszerzők" – Az Egyház és a keresztények szerepe a társadalmi konfliktusok feldolgozásában és a megbékélésben. Teológiai tanulmányok*, Szent István Társulat, Budapest 2025.

HORVÁTH, P., *Az I. világháború témájának megjelenése a kalocsa-bácsi főegyházmegyei körlevelekben in.* Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2026/1-2.

HORVÁTH, P., *Kalocsa-bácsi érsekek bemutatkozó körlevelei a XX. század első negyedében*, in. KONCZ, I. – SZOVA, I., *A PEME XXXI. Nemzetközi PhD – Konferencia előadásai (Budapest, 2026. május)*, PEME, Budapest 2026.

IPOLYI, L., *A kalocsai érsekség története* in. *A kalocsai főegyházmegye schematizmusa*, Kalocsa 1975.

LAKATOS, A., *„Trianon árnyékában" A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye átalakulása (1918-1923),* in. ZOMBORI, I. (SZERK.), *Trianon és az egyházak*, METEM, Budapest 2023.

LEONARDIS, M. DE, San Pio X, Benedetto XV: I loro tentativi di pace nel contesto politico europeo, in. BOTRUGNO, L. (ED.), *„Inutile strage" i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016.

MOROZZO DELLA ROCCA, R., Benedetto XV e le divisioni dei cattolici, in. BOTRUGNO, L. (ED.), *„Inutile strage" i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016

TÓTH, T., A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye kettészakítása (1920) és annak következményei, in *A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Almanachja*, Kalocsa 2020.

Internetes hivatkozások:

https://archivum.asztrik.hu (Utolsó megtekintés ideje: 2026. 08. 29.) A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár iratainak egy része digitalizált formátumban elérhető.

https://konyvtar.asztrik.hu (Utolsó megtekintés ideje: 2026. 08. 29.) A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár anyagának egy része digitális formátumban elérhető.

http://www.kulturput.rs/?page_id=2178&lang=hu (Utolsó megtekintés ideje: 2026. 08. 29.)

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/katolikus_puspoki_korlevelek_kalocsa/ (Utolsó megtekintés ideje: 2026. 08. 29.)

https://lexikon.katolikus.hu/K/Kleiner.html (Utolsó megtekintés ideje: 2026. 08. 29.)

BEVEZETÉS

Jelen doktori értekezés témája a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye története Várady Lipót Árpád érseksége idején. Ez az időszak ugyan nem túl hosszú (alig kilenc év), mégis egy olyan időszakra esik, amely mind az ország, mind a világ történelme számára nagy változásokat hozott. Nyilvánvalóan nem foglalkozhatunk részletesebben a világtörténelmi kontextussal, ugyanakkor úgy vélem, hogy a szűkebb, egyházmegyei szintű háttér bemutatása igenis fontos.

Az első fejezetben be kívánjuk mutatni ezt a fent említett történelmi hátteret. A fejezet két nagyobb alfejezetre osztható: az elsőben a Kalocsa-bácsi Érsekség rövid történelmét mutatjuk be, 1923-ig bezárólag. Témánk szempontjából az utóbbi száz év története irreleváns, így az azt követő időszak tárgyalásától eltekintünk. Mivel a Főegyházmegye történetét sokan feldolgozták már a korábbiakban, így újfajta megállapításokat nem igazán tehetünk ezzel kapcsolatban. A második alfejezet első részében, mely aztán további kisebb egységekre oszlik röviden kitérünk három személy életrajzára, amely a téma szempontjából nagy jelentőségű: egyrészt Várady Lipót Árpád érsekére, másrészt Horváth Győző segédpüspökére, harmadrészt pedig Kleiner Lajos helynök életrajzát ismertetem. A második alfejezet a Szentszék szerepével foglalkozik az I. világháború idején és az azt követő béketárgyalások során. Részletesebben tárgyalni szeretnénk XV. Benedek pápa (1914-1922) szerepét, illetve erőfeszítéseit Európa békéjének megteremtése érdekében. Először az életrajzát mutatjuk be, majd konkrétan a Szentszék szerepét a világháborúban. Röviden ismertetjük XV. Benedek azon enciklikáit, melyekben a világháború utáni rendezés kérdése felmerül. Végül összegezzük a megállapításokat.

A második nagy fejezet a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye és az I. világháború kapcsolatát vizsgálja. Az első alfejezetben közelebbről bemutatjuk Várady Lipót Árpád érsek mind az egyházmegyén belül, mind a püspöki karon belül betöltött szerepét. Ezután ismertetjük a kalocsai káptalan tevékenységét, valamint tagjainak változásait (kinevezések, elhalálozások) ebben az időszakban. A második alfejezetben ismertetjük Várady L. Árpád érseknek a világháborúval kapcsolatban tett megnyilatkozásait, gyűjtések elrendelését, valamint az egyházmegye tábori lelkészeinek szolgálatát. A harmadik alfejezetben kitérünk a világháborút lezáró békekötés azon részének ismertetésére, mely jelentősen érintette a Főegyházmegyét.

A disszertáció harmadik nagyobb egysége a plébániák személyi változásainak, valamint az egyes plébániákon, lelkészségeken történt legfontosabb események bemutatása. Mivel ez plébániáról-plébániára történik, ezért a főegyházmegye területi beosztása szerint osztjuk további alfejezetekre, majd kisebb egységekre a szöveget. Az alfejezetek így a főesperességek szerint alakulnak: a székesegyházi, a bácsi és a tiszai főesperesség alkotja a három alfejezetet. A székesegyházi főesperesség tárgyalása a következő további kisebb fejezetekre oszlik: a székváros és a miskei, a hajósi, a keceli, a bajai és a regőcei esperesi kerületek bemutatása. A bácsi főesperességé a zombori, apatini, bácsi, palánkai és újvidéki esperesi kerületek bemutatását foglalja magába. Végül a tiszai főesperesség, mely a kerületek száma szerint a legnagyobb volt: az almási, szabadkai, topolyai, kúlai, zentai és óbecsei esperesi kerületekből áll, tárgyalása következik.

A disszertáció negyedik, egyben utolsó nagyobb fejezete a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén működő szerzetesrendek történetét mutatja be 1914-1923 között. Mivel kilenc szerzetesrend működött ekkor ezen a területen, így kilenc alfejezetre tudjuk bontani a szöveget. Nem vettük ugyan külön alfejezetekbe a férfi és női rendeket, de előbb a négy férfirendet tárgyaljuk, aztán térünk át a női szerzetesrendek bemutatására.

Bár a következőkben egy külön alfejezetet szenteltünk rá, de röviden itt is megemlítjük, hogy a kutatás során milyen szöveganyaggal dolgoztunk. Egyaránt felhasználtunk elsődleges és másodlagos szakirodalmat. Elsődleges forrásnak jelen esetben kizárólag a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban található kéziratos művek számítanak.

Másodlagos szakirodalomnak számít lényegében minden további, a témához tartozó anyag. Ilyenek például azok a művek, amelyek egy adott témában akár abban az időszakban, akár azóta összefoglaló jelleggel megjelentek: a Kalocsa történetét, a Főegyházmegye, vagy a káptalan történetét feldolgozó munkák. Szintén ide sorolhatók azok a művek, melyek az I. világháború történetével foglalkoznak, és a disszertáció szövegében hivatkozunk rájuk. Külön kiemelendő Winkler Pál *A kalocsai és bácsi érsekség – Történeti összefoglalás* és Katona István *A kalocsai érsekség története* című művei, melyek a kalocsai érsekség történetébe nyújtanak mélyebb betekintést. A főegyházmegye területén szolgáló szerzetesrendek történetének bemutatásában főként Puskely Mária *Kétezer év szerzetesség* című lexikonját használtuk. Külön kiemelendőek a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban is megtalálható anyagok. A másodlagos szakirodalmat gazdagítják továbbá a főegyházmegyei körlevelek, melyek ezekben a nehéz

időkben is rendszeresen megjelentek, valamint a helyi napilapnak, a Kalocsai Néplapnak korabeli számai.

Témaválasztásunkat az indokolta, hogy életünk jelentős részét a jelenlegi Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye területén töltöttük, ráadásul az érseki központtól, Kalocsától alig tizenöt kilométeres körzetben, így személyünkhöz térben is közel áll ez a terület. A témaválasztás másik oka az volt, hogy ez az időszak kevésbé feldolgozott, mint akár az ezt megelőző, akár az ezt követő időszakok történései. A harmadik oka pedig az volt, hogy a kalocsai érsekség történetének mindenképpen az egyik legmozgalmasabb időszaka volt.

Az viszont már nehezebben eldönthető kérdés, hogy vajon ez volt-e a kalocsa-bácsi érsekség történetének legnehezebb, legemberpróbálóbb fejezete. Hiszen története során többször is a teljes pusztulás állapotába került, ahonnan csak nagy nehézségek, jelentékeny emberi és anyagi áldozatok árán sikerült talpra állnia. Már a tatárjárás után szinte a nulláról kellett újrakezdeni. Közel háromszáz év fejlődést, nyugodtabb periódust döntött romba 1526. augusztus 29-én a mohácsi csatavesztés, mely a középkori kalocsai érsekség végét is jelentette. Közel két évszázadnak kellett eltelnie ezután, hogy újra olyan érseki központtá válhasson, amely a magyar egyházban betöltött szerepe alapján megilletné. A Patachich Gábor érsek idején kezdődött, és utódai által folytatott restaurációs munka egy barokk egyházi központot hozott létre. Az esztergomi érsekséghez, mint prímási székhelyhez képest ugyan mindig háttérbe szorult, de a korábbi pusztulásokon legalább felülkerekedhetett. A XX. század elején végre nyugodt periódus következhetett: építkezések, restaurációk, régészeti ásatások indulhattak a főegyházmegye területén. Ezt a fejlődő időszakot törte ketté az I. világháború, mely nemcsak az ország többi részére, de a főegyházmegyére is újabb csapásokat mért. A legnagyobb tragédia mégis csak ezután következett: az 1920. június 4-én, a Versailles-i Kis Trianon palotában megkötött békediktátum az érsekség területének legnagyobb részét más államhoz, nevezetesen a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolta. A Főegyházmegyének ismételten meg kellett próbálni felépíteni valamit a romokon.

A szakirodalom részletes áttekintése

Jelen disszertáció a hazai egyházmegye-történet körébe tartozik. Vanyó Tihamér *Hogyan írjuk meg egy egyházmegye történetét?* című tanulmánya, mely a Regnum Egyháztörténeti Évkönyvben jelent meg 1937-ben[1], kiemelten fontos ebből a szempontból. Az egyházmegye-történeti írások gyakran óhatatlanul összekapcsolódtak a főpásztor személyével. Az idők során több egyházmegye történeti munka is készült, de ezek általában főpásztor-centrikus feldolgozások voltak. Az utóbbi évek során viszont megjelent néhány olyan, amely már nem püspök-központú megközelítésből mutatta be az adott egyházmegye történetét, hanem arra koncentráltak, hogy az egyházmegye működését, egyházkormányzati egységeit és intézményeit dolgozzák fel. Ilyenek voltak pl. Tóth Krisztina *A szombathelyi egyházmegye története Grősz József egyházkormányzása idején (1936-1944)*[2], Lénár Andor *A váci egyházmegye Hanauer Árpád István püspöksége idején (1919-1924)*[3] *munkái, vagy éppen* Sági György *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye története Grősz József érsek egyházkormányzása idején (1943-1961)*[4] című doktori értekezése a közelmúltban.

Az egyetemes egyháztörténelemmel foglalkoznak a következő munkák: HERMANN EGYED *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (1973)[5], Ipolyi László *A kalocsai érsekség története* (1975) című munkája, mely az 1975. évi kalocsai sematizmusban jelent meg[6], Adriányi Gábor *Az egyháztörténet kézikönyve* (1975)[7], szintén ő *A katolikus egyház története a XX. században Kelet-, Közép- és Dél-Európában* (2005)[8], Szántó Konrád *A Katolikus Egyház története I-III.* (1983-1987)[9], Salacz Gábor *A magyar*

[1] VANYÓ, T., *Hogyan írjuk meg egy egyházmegye történetét?* in. *Regnum Egyháztörténeti Évkönyv I.*, Budapest 1937.
[2] TÓTH, K., *A szombathelyi egyházmegye története Grősz József egyházkormányzása idején (1936-1944), Gondolat Kiadó, Budapest 2015.*
[3] LÉNÁR, A. *A váci egyházmegye Hanauer Árpád István püspöksége idején (1919-1924) Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs 2017.*
[4] *SÁGI, GY., A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye története Grősz József érsek egyházkormányzása idején (1943-1961), Budapest 2026.*
[5] HERMANN, E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, Auróra, München 1973.
[6] IPOLYI, L., A kalocsai érsekség története in. *A kalocsai főegyházmegye schematizmusa*, Kalocsa 1975.
[7] ADRIÁNYI, G., *Az egyháztörténet kézikönyve*, Auróra, München 1975.
[8] ADRIÁNYI, G., *A katolikus egyház története a XX. században Kelet-, Közép- és Dél-Európában*, Kairosz Kiadó, Budapest 2005.
[9] SZÁNTÓ, K., *A Katolikus Egyház története I-III.*, Ecclesia, Budapest 1983-1987.

katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt (1995)[10], Gárdonyi Máté *Bevezetés a Katolikus* Egyház történetébe (2006)[11]

Az I. világháborúval, illetve a Szentszék és XV. Benedek pápa szerepével kapcsolatban lényeges szempontokat tartalmaznak az alábbi művek: Török József XV. Benedek pápa (1991)[12], Salacz Gábor *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt* (1995)[13], Romsics Ignác *A trianoni békeszerződés* (2007)[14], Sági György *A magyar katolicizmus és Trianon (2023)*[15] című munkája, illetve a következő tanulmányok: Frivaldszy János *XV. Benedek pápa béketörekvései és a magyar püspöki kar háborút támogató megnyilatkozásai 1914-1915-ben* (2022)[16], Gárdonyi Máté *A Szentszék és az I. világháború (*2015)[17], illetve ugyanő *A világ békéje feletti őrködés, mint a péteri szolgálat része* (2025)[18], Massimo Leonardis *I loro tentativi di pace nel contesto politico europeo* (2016)[19], Raimondo Morozzo della Rocca *Benedetto XV e le divisioni dei cattolici* (2016)[20] olasz nyelvű tanulmányai, valamint a Zombori István által szerkesztett *Trianon és az egyházak* (2023) gyűjteményes kötet tanulmányai.[21] A témában mi is megjelentettünk egy tanulmányt, melynek címe *Az I. világháború témájának megjelenése a kalocsa-bácsi főegyházmegyei körlevelekben* (2026)[22].

---

[10] SALACZ, G., *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, Aurora Könyvek, München 1995.
[11] GÁRDONYI, M., *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, Jel Kiadó, Budapest 2006.
[12] TÖRÖK, J., *XV. Benedek pápa*, Agapé, Újvidék 1991.
[13] SALACZ, G., A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt, Aurora Könyvek, München 1995.
[14] ROMSICS, I., *A trianoni békeszerződés*, Osiris Kiadó, Budapest 2007.
[15] SÁGI, GY. (SZERK.), *A magyar katolicizmus és Trianon*, Gondolat Kiadó – Fraknói Vilmos Történeti Kutatócsoport, Budapest 2023.
[16] FRIVALDSZKY, J., *XV. Benedek pápa béketörekvései és a magyar püspöki kar háborút támogató megnyilatkozásai* 1914-1915-ben, in. Máltai Tanulmányok 2022/3.
[17] GÁRDONYI, M., *A Szentszék és az I. világháború*, In. VIGILIA 2015/5.
[18] GÁRDONYI, M., A világ békéje feletti őrködés, mint a péteri szolgálat része, In. PUSKÁS, A. – SÁGI, GY. (SZERK.), *„Boldogok a békességszerzők" – Az Egyház és a keresztények szerepe a társadalmi konfliktusok feldolgozásában és a megbékélésben. Teológiai tanulmányok*, Szent István Társulat, Budapest 2025.
[19] LEONARDIS, M. DE, San Pio X, Benedetto XV: I loro tentativi di pace nel contesto politico europeo in. BOTRUGNO, L. (ED.), *„Inutile strage" i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)* , Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016.
[20] MOROZZO DELLA ROCCA, R, *Benedetto XV e le divisioni dei cattolici, in.* BOTRUGNO, L. (ED.), *„Inutile strage" i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016.
[21] ZOMBORI, I. (SZERK.), *Trianon és az egyházak*, METEM, Budapest 2023.
[22] HORVÁTH, P., *Az I. világháború témájának megjelenése a kalocsa-bácsi főegyházmegyei körlevelekben in.* Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2026/1-2.

A kalocsai érsekség történetével kapcsolatban fontosabbak régebbről Katona István 1800-ban írt kétkötetes *A kalocsai érsekség története* (1800)[23], Érdújhelyi Menyhért *A kalocsai érsekség a renaissance-korban* (1899)[24], Winkler Pál munkássága[25], Udvardy József *A Kalocsai érsekek életrajzai (1000-1526)* (1991)[26], újabban Török József *A Kalocsai érsekség évezrede* (1999)[27] vagy Lakatos Andor – Barotai Imre *A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje – A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig, 1909-2009* (2009)[28] című munkái. Fontos megemlíteni Koszta László művét, amely *A kalocsai érseki tartomány kialakulása* (2013)[29] címmel jelent meg. A kalocsai papképzésről szól Tóth Tamás *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)* című munkája.

A plébániák történetének áttekintése során felhasználtuk a korban megjelent négy főegyházmegyei sematizmust,[30] a rendszeresen megjelenő főegyházmegyei körleveleket, valamint a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban található különböző anyagokat. Ezek egy része az egyházkormányzati iratok címet viseli, melyek között vannak a Nagyszemináriummal[31], a rokkantakkal, hadiárvákkal[32], katonai ügyekkel[33], hadikölcsönnel[34], a papi lakókkal[35] kapcsolatos iratok, valamint a püspökkari jegyzőkönyvek másolatai[36]. egyházkormányzati iratok, plébániai iratok, Várady L. Árpád perszonális iratai. Hatalmas mennyiségű iratanyagot ölel fel az egyházmegye plébániáival

[23] KATONA, I., *A kalocsai érsekség története I-II.*, Kalocsai Múzeumbarátok Köre, Kalocsa 2003.
[24] ÉRDÚJHELYI, M., *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*, Zenta 1899.
[25] WINKLER, P., *A kalocsai és bácsi érsekség – Történeti összefoglalás*, Árpád Részvénytársaság, Kalocsa 1926., UŐ., *Kalocsa története – Különös tekintettel politikai és szellemi kultúrájának fejlődésére*, Árpád Részvénytársaság, Kalocsa 1927.
[26] UDVARDY, J., *A kalocsai érsekek életrajzai (1000-1526)*, Köln 1991.
[27] TÖRÖK, J., *A Kalocsai érsekség évezrede*, Budapest 1999.
[28] LAKATOS, A. – BAROTAI, I., *A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje – A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig, 1909-2009*, Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye, Kalocsa 2009.
[29] KOSZTA, L., *A kalocsai érseki tartomány kialakulása*, Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2013.
[30] *Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1914.*, Antonius Jurcsó Typ. Coloczae 1914.; *Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1915.*, Antonius Jurcsó Typ. Coloczae 1915.; *Schematismus Cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi,* Coloczae 1919.; *Status Personalis Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi,* Coloczae 1923.
[31] KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Nagyszeminárium
[32] KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Gyűjtések, segélyek, rokkantak, hadiárvák
[33] KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Res militaris
[34] KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Hadikölcsön
[35] KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Papi lakók, vendéglátás, ünnepélyek, statisztikai adatok, Szt. Ágoston Egylet
[36] KFL I.1.a Egyházkormányzati iratok, Püspökkari jegyzőkönyvek

kapcsolatos iratanyag.[37] Ide tartozik még Várady Lipót Árpád érsek perszonális iratainak gyűjteménye is.[38]

A szerzetességgel kapcsolatban megemlíthető Puskely Mária *Kétezer év szerzetesség* című kétkötetes munkája[39]. A jezsuitákkal kapcsolatos újabb szakirodalom Szokol Réka – és Szőnyi Szilárd által jegyzett *Jezsuiták Magyarországon* (2021)[40], és a Végh Dániel szerkesztésében megjelent *Jezsuiták nyomában Magyarországon* (2025)[41] című monográfiák.

A kalocsai iskolanővérekkel kapcsolatban Kőfalviné Ónodi Mária *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860-1946 – Általános társulattörténet és a II. világháborús események* (2022) című munkája kiemelt fontossággal bír.[42]

A főegyházmegyei levéltárban található Ordines religiosi megnevezésű iratanyaga, mely tartalmazza a ferencesek[43], ciszterciek[44], jezsuiták[45], karmeliták[46], kalocsai iskolanővérek[47] és az Isteni Üdvözítőről nevezett nővérek iratanyagait[48] rengeteg információt tartalmaz erről az időszakról, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy bizonyos témákban hiányzik a teljes forrásanyag.

[37] KFL I.1.b. Plébániai iratok
[38] KFL.I.1.c. Perszonális iratok, Várady Lipót Árpád perszonális iratai, 1886-1958
[39] PUSKELY, M., *Kétezer év szerzetesség I-II*., Dinasztia Kiadó, Budapest 1998.
[40] SZOKOL, R. – SZŐNYI, SZ., *Jezsuiták Magyarországon*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2021.
[41] VÉGH, D. (SZERK.), *Jezsuiták nyomában Magyarországon*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2025.
[42] KŐFALVINÉ ÓNODI, M., *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860-1946 – Általános társulattörténet és a II. világháborús események*, Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest 2022.
[43] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943); KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bácsi ferencesek (1867-1942); KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942)
[44] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949)
[45] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták
[46] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942)
[47] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai iskolanővérek (1873-1949) több dobozban
[48] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923)

I. TÖRTÉNELMI HÁTTÉR

I. 1. A kalocsa-bácsi érsekség rövid története

A kalocsa-bácsi főegyházmegye történetét Winkler Pál 1926-ban megjelent műve, valamint Ipolyi László *A kalocsai érsekség története* című, az 1975-ös kalocsai sematizmusban megjelent munkája alapján mutatjuk be.[49] A kalocsai egyházmegye egyike volt azon tíz püspökségnek, melyet Szent István király alapított. Ráadásul már ekkor úgy ítélte meg, hogy az ország déli részének krisztianizálását elősegítendő, metropóliát létesít Kalocsa székhellyel, és a déli püspökségeket a kalocsai érsek fennhatósága alá rendeli.[50]

A létrejövő új egyházmegye első főpásztorául Asztrikot, a korábbi pécsváradi apátot jelölte. A személyét övező szűkszavú forrásanyag miatt nem sokat tudunk róla, ezen a helyen pedig nincs is lehetőség arra, hogy ezeket értékeljük vagy saját megállapításokat tegyünk. Nagy valószínűséggel egy ideig az esztergomi érsek helyetteseként is működött.[51] Az sem eldöntött kérdés, hogy Asztrik érsek volt-e, vagy csak püspök. Mivel az állam- és egyházszervezet kialakulása még kezdetleges volt, kérdéses, hogy az érseki ranghoz szükséges, az adott széknek alárendelt szuffragáneus püspökségek voltak-e már. Az is egy lehetőség, hogy Asztrik csak személyében viselhette az érseki címet, egyfajta elismerésként a Magyar Királyság és Róma közötti kapcsolatokban játszott szerepe miatt. E nézet szerint utódai egy ideig nem viseltek még érseki címet.[52]

1093-ban az érsekség területe a Szerémség keleti részével gyarapodott: ekkor az újonnan elfoglalt területet egyházjogilag Kalocsa fennhatósága alá rendelte. Ugyanekkor jelölték ki Bácsot a főegyházmegye másik központjának: mivel délebbre feküdt Kalocsától, így az új területek innen könnyebben elérhetők voltak az érsekek számára, ráadásul a védelem szempontjából is előnyösebb helyzetű volt.[53] Ezt a nézetet nem minden kutató vallja. Ipolyi László szerint a források nem tudnak ilyen áthelyezésről. Szerinte ez nem is volt lehetséges, mert ebben az időben nem volt Sirmiumban egyházszervezet, mert

[49] WINKLER, P., *A kalocsai és bácsi érsekség – Történeti összefoglalás*, Árpád Részvénytársaság, Kalocsa 1926.
[50] WINKLER 1926: 4
[51] WINKLER 1926: 11-13
[5252] Bővebben ld. KOSZTA, L., *A kalocsai érseki tartomány kialakulása,* Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, Pécs 2013.
[53] WINKLER 1926: 5

azt a barbárok századokkal korábban elpusztították. Majd Csák Ugrin érsek fogja a XIII. században újjáalapítani.[54]

Győri Saul érsek (1192-1202) a királyi család bizalmát és nagyrabecsülését élvezte, életszentsége és fontos szolgálatai miatt. Ezek egyike volt III. Béla király két fiának, Imre és András hercegnek kibékítése.[55]

Csák Ugrin érsek (1219-1241) működése elején Kalocsán új székesegyházat építtetett, Bácsban pedig menedékházat a szegények és betegek számára, melynek fenntartását a templomos lovagokra bízta. Az ispotály a század végén a ferencesek gondozásába került át. 1229-ben a Száva jobb partján megalapította a szerémi püspökséget, kiszakítva azt a Kalocsa-bácsi érsekség területéből. Csák Ugrin 1241-ben, a szerencsétlenül végződött Muhi csatában vesztette életét.[56]

Az első kalocsai várkastély felépítése Benedek érsek (1241-1254) nevéhez fűződik.[57]

Telegdy Tamás érseksége idején tartományi zsinatot tartottak Kalocsán.[58]

A bácsi székesegyház 1351. április 30-án leégett, a bácsi káptalan levéltárával együtt, és később sem építették újjá.[59]

Franklói István (1367-1382) ágostonos szerzetesből lett először nyitrai püspök, majd kalocsai érsek. A tatárok által bő egy évszázaddal korábban felgyújtott székesegyházat újjáépítette. Ez az épület 1602-ig fennállt. Halálát követően az egyházmegyét adminisztrátorok igazgatták.[60] Vele kapcsolatban Winkler Pál tévedett, ugyanis a Fraknói-család tagja volt, de nevét nem így használta. Udvardy József *A kalocsai érsekek története 1000-1526.* című munkája alapján Szigeti Istvánnak (de Insula) kell nevezni.[61]

1424-ben Buondelmonte János lett a kalocsai érsek. Az ő szolgálati idején kezdtek terjedni a huszita tanok Magyarországon. János érsek a huszita eretnekség visszaszorítása érdekében a pápához fordult segítségért. V. Márton Marchiai Jakabot küldte térítőnek az ország déli részére, tehát a kalocsai érsekség területére.[62]

---

[54] IPOLYI 1975: 14
[55] WINKLER 1926: 13-14
[56] WINKLER 1926: 15-16
[57] WINKLER 1926: 16
[58] WINKLER 1926: 9
[59] WINKLER 1926: 10-11
[60] WINKLER 1926: 16-17
[61] UDVARDY, J., *A kalocsai érsekek életrajzai (1000-1526)*, Köln 1991, 232-242.
[62] WINKLER 1926: 17-18

A törvényes rend igen, a hitélet azonban nem állt helyre az országban. Szekcsői Herczegh Rafael érsek (1450-1456) Kapisztrán Szent Jánost téríteni hívta az egyházmegye területére, aki beszédeivel és intelmeivel újra fellendítette azt.[63]

Az őt követő érsek, Várdai István (1457-1471) volt az első, aki Rómából bíborosi címet kapott, bár a bíborosi kalapot már csak a koporsójára tudták helyezni. 1463-ban ő írta alá a Velencei Köztársasággal kötött szövetségi szerződést.[64]

Matucsinai Gábor (1471-1478) és Handó György (1478-1480) érsekek a törökök elleni védelmi harcban, a végvárak kiépítésében jelentősen kivették részüket.[65]

1481-1501 között Várady Péter volt a kalocsai érsek, aki szolgálatának jelentős részét börtönben töltötte a Mátyás királlyal történt szembe helyezkedése miatt: a király előbb Árva várába, majd később Visegrádra, ahonnan csak 1490-ben szabadult ki.[66]

Utóda, Frangepán Gergely (1503-1520) számára újra egyre fenyegetőbbé vált a török veszély. Működésének idején tört ki 1514-ben a Dózsa György vezette parasztfelkelés.[67]

A mohácsi csatavesztést megelőző utolsó kalocsai érsek Tomori Pál volt (1523-1526), aki előbb katona, majd ferences szerzetes volt. II. Lajos király bízta rá a déli határ védelmét. A Mohács mellett lezajló csatában a hadsereg főparancsnoki tisztét is rábízták. 1526. augusztus 29-én az ország vezetésének nagy részével együtt a mohácsi csatamezőn lelte halálát.[68] Az érseki tartomány egésze hamarosan török fennhatóság alá került, és mintegy 160 évig ott is maradt. [69]

A főegyházmegye mindkét központja lényegében megszűnt létezni. 1529-ben a kalocsai káptalan is beszüntette működését. Kalocsa vidékén 1646-ig a szegedi, majd ezt követően a kecskeméti ferencesek igyekeztek a környék hitéletét és lelkipásztori szükségleteit megoldani. Kalocsa környékén jezsuiták is működtek ebben az időben, akik a protestantizmus elterjedését igyekeztek megfékezni. Erre a legfőbb fegyverük a missziós beszédek tartása volt. Közülük megemlítendő Kasicz Bertalan és Szini István jezsuiták működése.[70]

A török hódítók csak 1543-at követően rendezkedtek be a városban. A kalocsai vár állandó őrsége ekkor törökök és szerb martalócok voltak. A kalocsai vár és a székesegyház

[63] WINKLER 1926: 18
[64] WINKLER 1926: 18-19
[65] WINKLER 1926: 19
[66] WINKLER 1926: 19-21
[67] WINKLER 1926: 21
[68] WINKLER 1926: 21-24
[69] WINKLER 1926: 24
[70] WINKLER 1926: 26

ekkor még megmaradt.[71] A hódoltság idején Bács és Pest megye elhagyatott vidékeire bunyevácok és sokácok települtek le, így apró hitközségek keletkeztek ezen a területen. A kalocsai érseki cím névlegesen fennmaradt ugyan, de viselői a török hódoltság idején nem is léphettek a főegyházmegye területére. A területek tényleges lelkipásztori ellátására más módot kellett találni. A pápa missziós területté nyilvánította a Magyar Királyság déli részét, kormányzására pedig apostoli vikáriusokat és vizitátorokat nevezett ki. Ilyen volt többek között Raguzai Bonifác OFM 1581-ben, Regjics Antal OFM[72] szendrői címzetes püspök és Ibrisimovics Marin belgrádi püspök 1649-ben. Utóbbi kinevezésének évében körutat tett a Duna-Tisza közén, és megbérmálta a katolikus híveket.[73]

A török hódoltság utáni első években Dalmáciából szintén sokan települtek át a Dél-Magyarország elhagyott területeire. Néhány évvel később újabb sokác betelepülő népesség érkezett a területre. A bunyevácok főként Bátya, Baja, Bajaszentistván, Dusnok környékén telepedtek meg. Az 1703-1711 között zajló Rákóczi-szabadságharc idején a katolikus telepek újra elpusztultak.[74]

Kollonich Lipót volt az első érsek, aki a főegyházmegye területére léphetett, de csak romokat talált, így letelepedésre nem gondolhatott.

Széchenyi Pál érsek (1696-1710) általános helynökké kinevezte Mikházy András pécsi kanonokot, rábízva a kalocsai plébánia gondozását is. 1730-ban Fabri Jakab nagyváradi kanonok lett az új általános helynök.[75]

Gr. Csáky Imre (1710-1732) Barbátsi Ferencet nevezte ki helynökévé, aki háromszor is végzett kánoni látogatást az egyházmegye területén (1716-ban, 1722-ben és 1728-ban). Ezen időszak alatt a Bácskába a magyarok is kezdtek visszatelepedni.[76] Az érsekség restaurációját ő kezdte el, aki a Rákóczi-szabadságharc után az érseki birtokok visszaszerzésén fáradozott. 1715-ben kezdte meg működését a birtokviszony rendezését intéző neoaquistica commissio, melynek nem volt egyszerű feladata az elpusztított és elhagyatott területeken. Csáky érsek ténylegesen csak Kalocsa és Bács városát, illetve a hozzá tartozó birtokokat kapta vissza, így restaurációs tevékenységét itt kezdhette meg.

[71] IPOLYI 1975: 19
[72] Winkler Pál Regjics Albert néven említi őt, Ipolyi László leírásában Antal néven szerepel. ld. IPOLYI 1975: 22
[73] WINKLER 1926: 28
[74] WINKLER 1926: 29-30
[75] WINKLER 1926: 30
[76] WINKLER 1926: 31

Székvárosában az érseki várkastélyt lakhatóvá tette, valamint uradalmi gazdasági épületeket emeltetett.[77]

Az érsek a hitéletet fellendítendő elrendelte papjai számára a hívek hitoktatásban való részesítését. A szorgalmasabb tanulókat pénzjutalomban is részesítette. Bár nem élt székvárosában, maga is végzett hitoktatást Kalocsán. Fáradozásai miatt XI. Kelemen pápa 1717-ben bíborosi címmel jutalmazta, így részt vehetett a XIII. Incét megválasztó konklávén 1721-ben. 1732-ben hunyt el Nagyváradon.[78]

Utódja gr. Patachich Gábor (1733-1745) lett. Működése idején kapta vissza az érsekség a neoaquistica commissiótól birtokainak jelentős részét. Megemelkedett jövedelemről ugyan nem beszélhetünk, de az érsek saját vagyonából folytatta az egyházmegye restaurációját. Újjáépíttette a kalocsai székesegyházat, újjászervezte a kalocsai káptalant és a papképzésre is figyelmet fordított. Létrehozta a kalocsai szemináriumot és a teológiai iskolát. 1738. augusztus 15-én szentelte fel az újjáépített székesegyházat Nagyboldogasszony tiszteletére, ugyanekkor iktatta be az első kanonokokat is.[79]

Érseki szolgálata kezdetén a fennálló plébániákon kánoni látogatásokat tett. A lelkipásztorkodást és az istentisztelet rendjét az 1738-ban megtartott egyházmegyei zsinat után statútumokkal rendezte. Az érseki kastély ugyan az ő idején is lakható volt, de a klimatikus viszonyok miatt az érsekek nem szerették. Ezért Hajóson kastélyt építtetett. A későbbi kalocsai érsekek is itt laktak a kalocsai rezidencia elkészültéig. Az egyházmegyét újjászervező Patachich érsek 1745. decemberében hunyt el.[80]

A következő főpásztor, gr. Csáky Miklós (1747-1751) két esperesi kerületre osztotta fel az egyházmegyét. Érseki működése idején kezdődött meg a Bácska lakosságának feltöltése magyar- és németajkú lakossággal. A telepítések az 1800-as évek elejéig eltartottak. Folytatta az egyházmegye plébániáinak megszervezését, Mária Terézia királynőnél kieszközölte az első kalocsai nagyprépost, Barkóczy Sándor kinevezését. 1751-ben esztergomi érsekké nevezték ki.[81]

Gróf Klobusiczky Ferenc érseksége idején (1751-1760) folytatódott az egyházmegye plébániáinak és híveinek gyarapodása, emiatt viszont több papra lett szükség. Az érsek ezért új szeminárium építésébe kezdett, bár az csak utóda idején készült el. Elrendelte,

[77] WINKLER 1926: 32-34
[78] UO.
[79] WINKLER 1926: 34-36
[80] UO.
[81] WINKLER 1926: 36-37

hogy a papság háromévenként synodális vizsgán vegyen részt. A Bácska déli része plébániáinak újjászervezése szintén az ő nevéhez fűződik.[82]

Utóda gr. Batthyány József lett (1760-1776), aki 1761-ben elrendelte az egyházmegye plébániáinak összeírását nyelvi és vallási tekintetben. Ezután a magyar, német és szláv nyelvű plébániákon missziót tartott. A plébániák növekedése miatt az eddigi két esperességet két-két alesperességre osztotta. Működése idején tovább folytatódtak a bácskai telepítések. 1776-ban az esztergomi érseki székbe nevezték ki.[83]

Báró Patachich Ádám (1776-1784) a kalocsai káptalant tíz stallumra egészítette ki, melyek közül az egyiket a mindenkori kalocsai plébános bírta. A káptalan három főesperesi stallumot kapott (székesegyházi, bácsi és tiszai). A kalocsai érseki kastély 1780-ban készült el. Az új rezidencián könyvtárat rendezett be, mely a Nagyváradról magával hozott 17 ezer kötettel, valamint későbbi gyűjtéseivel együtt a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár alapja lett. Az egyházmegye tudományos szükségleteiről ezzel nagyrészt gondoskodott.[84]

Utódja Kollonitz László, a leghosszabb ideig működő (1787-1817) kalocsai érsek lett. Az ő hagyatékából keletkezett a kalocsai nagypénztár. Ennek alapját Klobusitzky Péter érsek (1822-1843) tovább növelte. Ez a nagypénztári alap a kalocsai szeminárium fenntartását és bővítését, valamint a kegyúr nélküli plébániák javítását és a szegényebb plébánosok és tanítók segélyezését szolgálta. Ő vetette meg a kalocsai kórház és aggház alapjait is.[85]

Nádasdy Ferenc (1845-1851) alapítványaival lehetővé tette sok olyan intézet létesítését, mellyel az egyházmegye szegényebb sorban élő lakosságát támogatta. Érseksége idején volt az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, mely a papi fegyelem lazulásához, valamint az áprilisi törvények miatt az egyház helyzetének megváltozásához vezetett.[86]

Kunszt József érsek 1863-ban tartományi zsinatot hívott össze Kalocsára, melyen a szuffragáneus püspökök (nagyváradi, erdélyi, csanádi és tinini) is részt vettek. A zsinat a kor téves eszméit igyekezett megcáfolni és az igaz katolikus tanítást kifejteni. Az eddig a piaristák kezén lévő kalocsai gimnáziumot a jezsuitáknak adta át, mely egészen a szerzetesrendek 1950-es feloszlatásáig az ő kezükön maradt. A papnevelés előmozdítása érdekében alapítványt tett kisszeminárium létrehozására, mely egy hivatásgondozó,

[82] WINKLER 1926: 37-38
[83] WINKLER 1926: 38-40
[84] WINKLER 1926: 40-42
[85] WINKLER 1926: 42
[86] WINKLER 1926: 43

bentlakásos intézmény volt, amelyen az 5-8. osztályos, papságra készülő gimnáziumi tanulók vehettek részt. 1854-ben tanítóképző intézetet alapított Kalocsán. 1860-ban Csehországból Kalocsára telepítette a Miasszonyunkról nevezett iskolanővéreket.[87]

Haynald Lajos érsek (1867-1891) már 16 alesperesi kerületre osztotta a főegyházmegyét. Kalocsán, Bácsban és Zomborban árvaházat hozott létre. Közbenjárt a Kalocsa-Kiskőrös közötti vasúti szárnyvonal megépítése, valamint a Kalocsát Bajával összekötő távíró vonal létesítése ügyében: utóbbit anyagi hozzájárulással is. A kalocsai kollégiumban létrehozta a Haynald Obszervatóriumot, amely még ma is létezik, habár használaton kívül van. Európai hírnévnek örvendő főpap volt, barátságot ápolt többek között Liszt Ferenc zeneszerzővel is, aki székvárosában meg is látogatta. XIII. Leó pápa érdemei elismeréseként 1879-ben bíborosi rangra emelte. Máig ő az utolsó kalocsai érsek, aki hivatali ideje alatt bíborosi címet kapott.[88]

Császka György érsek (1892-1904) folytatta a plébániák szervezését, templomok építését a főegyházmegye területén. Adományokkal segítette a zombori karmelita és az újvidéki plébániatemplom építését. A millennium évében 75 ezer forintos alapítványt tett, mellyel részben a kántortanítói nyugdíjintézet tőkéjét emelte, másik részével a kalocsai Tanítók Háza és a Szegények Háza építéséhez járult hozzá. Támogatta a főegyházmegyében működő összes egyletet. A kalocsai nagyszemináriumot házi kápolnával és könyvtárhelyiséggel bővítette.[89]

Városy Gyula érsek (1905-1910)[90] a székesfehérvári püspöki székből került vissza Kalocsára. Érseki működése első három évében végiglátogatta egyházmegyéje plébániáit: kánoni látogatást és bérmálást végzett. Sürgette a vallásos egyesületek és társulatok létrehozását, majd háromévenként lelkigyakorlatok tartását írta elő számukra. Különösen nagy tisztelője volt az Oltáriszentségnek, támogatta az oltáregyletek létrehozását. Az Eucharisztia iránti tisztelet elmélyítését szolgáló törekvései az akkori római pápa, X. Piusz ugyanilyen irányú tevékenységével rokonítható. Megszervezte az Örökimádást a főegyházmegyében, valamint buzdított a gyakori szentáldozáshoz járulásra. Támogatta továbbá a Jézus Szíve, valamint az Élő rózsafüzér társulatok létrehozását is. Szabadkán

[87] WINKLER 1926: 43-45
[88] WINKLER 1926: 45-47
[89] WINKLER 1926: 47-48
[90] Az érseki bemutatkozó körlevelek itt következő elemzése megjelent: HORVÁTH, P., *Kalocsa-bácsi érsekek bemutatkozó körlevelei a XX. század első negyedében*, in. KONCZ, I. – SZOVA, I., *A PEME XXXI. Nemzetközi PhD – Konferencia előadásai (Budapest, 2026. május)*, PEME, Budapest 2026. (továbbiakban (HORVÁTH – KÖRLEVELEK 2026)

nyomdát létesített. Érseksége idején elkezdődött a Főszékesegyház restaurációja melynek során találtak egy érseki sírt.[91] Városy Gyula alig ötévi érseki működés után hunyt el Kalocsán.[92]

Hogy milyen szándékkal jött Kalocsára, azt megtudhatjuk a még beiktatásának napján, 1906. január 14-én kiadott első körleveléből.[93] A bevezetőben leírja, hogy beiktatását, akárcsak négy évvel korábban püspökké szentelését, Jézus Szent Nevének ünnepére tűzte ki, mert tudja, hogy nagy kegyelemre és sok isteni áldásra lesz szüksége. Ugyanakkor áldással jön új egyházmegyéjébe. Ez az áldás nemcsak főpásztori hatalmából vagy atyai szívéből ered, hanem X. Piusz pápa legfőbb hatalmából és atyai szeretetéből. Nem sokkal a beiktatás előtt Rómában ő maga társszentelőként közreműködött az új magyar püspökök felszentelésénél. Már ekkor imádkozott az új egyházmegyéjéért. Boldog és örül, hogy ott lehetett Rómában, és ezt az örömöt át kívánja adni a híveknek is. A körlevél második része az Egyházról teológiájáról és a hierarchiáról szól. A püspöki hivatalt úgy írja le, mint amely a pápa által Krisztustól származik. A felfogás láthatóan még jóval zsinat előtti. Az Egyház jegyei (egység, szentség, apostoliság és egyetemesség) biztosítják a hit csorbítatlan továbbadását. Az az Egyház igazi, ahol mind a négy jegy megtalálható. Hogy a Katolikus Egyház Krisztus igazi Egyháza, azt két dolog bizonyítja: a pápaság intézménye és az üldözés, melyet századokon keresztül a jelenkorig ki kell állnia. A hívek örülhetnek, mert ezáltal tudhatják, hogy az igaz egyházhoz tartoznak. A másik öröm a pápa tévedhetetlensége, mely által a hit biztosan tévedésmentesen kerül hirdetésre az egyházban. Ezt a Szentlélek garantálja. Az egyház a hívek mennyei és földi javai elnyeréséért fáradozik. A földi tevékenységéről tanúskodik többek között X. Piusz enciklikája az egyház köztevékenységéről, melynek szövegéből idéz. A következő részben az egyház szépségéről ír, olyan bibliai verseket idézve, melyek erről a szépségről tanúskodnak. A híveknek a fent már ismertetett dolgok miatt is szeretniük kell az egyházat. Óv a tévtanítóktól. Kéri, hogy a hívek tartsák be az Egyház törvényeit és parancsait. A rész végén áldozatkészségre buzdít. A következő részben összekapcsolja az Egyház szeretetét a honszeretettel, mert szerinte a kettő nem ellenkezik egymással, hanem kiegészíti egymást.

[91] Bár akkor még a XII. században élt Győri Saul sírjának gondolták, de az újabb restauráció idején, a 2010-es években már inkább az látszik valószínűnek, hogy az érseki sír XI. századi eredetű, és eszerint most Asztrik sírjának valószínűsítik.
[92] WINKLER 1926: 48-51
[93] HORVÁTH – KÖRLEVELEK 2026: 122-123 (A főegyházmegyei körlevelek digitálisan elérhetők: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/katolikus_puspoki_korlevelek_kalocsa/ (Utolsó megtekintés ideje: 2026. 08. 29.)

A körlevél utolsó részében pedig megígéri, hogy a hívek kötelességeinek teljesítését igyekezni fog megkönnyíteni főképp főpásztori látogatás, oktatás, szentségkiszolgáltatás révén. Gondja lesz a papok tevékenységének felügyelésére, valamint a népmissziók eljuttatásra minden településre. Egyesületek, társulatok, ifjúsági egyletek figyelemmel kísérése, ehhez kéri a tanítók közreműködését. Igyekszik jó viszonyt ápolni a világi hatóságokkal. De leginkább buzgón imádkozni fog híveiért, amint azt legutóbb Rómában is tette. Kéri a hívek imáit szolgálatáért. A körlevelet Jézus Szent Nevéhez és Szűz Máriához szóló fohásszal zárja.[94]

Őt rövid ideig a korábbi csanádi püspök, Csernoch János (1911-1912) követte[95], aki az ifjúság nevelését karolta fel, rendezte a kereskedelmi és ipari iskolában a hitoktatást, valamint az idős papok számára a nyugdíjat is. Négy plébánia és két templom épült rövid érseki szolgálata idején. 1913. január 1-jétől esztergomi érsekké nevezték ki.[96] Kalocsán töltött időszakának legjellemzőbb emlékei kedélyes természetének megnyilvánulásai voltak, valamint a róla megőrzött papi anekdoták.[97]

Az új főpásztor a bemutatkozó körlevelének elején utal az kalocsai egyház kilencszáz éves történetére, majd megemlékezik első érsekéről, Asztrikról és a nemrég elhunyt Városy Gyula érsekről. Igyekezni fog az ő munkásságát tovább vinni. Legelső feladatának a Jézus Krisztusba vetett hitnek a hirdetését és védelmét tartja. A történelemben az emberek mindig keresték az igazságot, de gyakran tévutakon jártak. Jézus az igazság, de az emberek még most sem mindig ismerik fel a hitről alkotott rossz fogalmaik és eltévelyedéseik miatt. Úgy hiszik, hogy hitre nincs is szükségük. Ha így lenne, az Isten nem küldte volna Jézust a világba. Jézus, Szent Pál és a többi apostol is azt tanítja, hogy csak, aki hisz, az üdvözülhet. A hitből sarjad az üdvösség, akárcsak a gyökérből a fa. A katolikus keresztény ember fő elve: érezni az egyházzal. Ez biztosítja, hogy helyes legyen a hite és elutasítsa a tévedéseket. A XXI. században ezt sensus fideinek neveznénk. Ahogy a test központja a szív, a léleké a hit. Kötelességének érzi híveiben a hit növelését, ahogy az apostolok kérték Jézustól. Ezt a hit hirdetésével és a veszélyekre történő figyelmeztetés útján teszi. Belső és külső veszélyek egyaránt vannak. Ilyenek a Szentírás alapján a világi vagyon, a test és szemek kívánsága és az élet kevélysége. Megállapítja, hogy a hit a tekintély elvén alapul.

---

[94] *Litterae circulares ad venerabilem clerum Archi-dioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1906 dimissae*, Procudebat Franciscus Werner typographus, Colocae 1906, 12-20 (továbbiakban: *Circulares* 1906)
[95] HORVÁTH – KÖRLEVELEK 2026: 123-124
[96] WINKLER 1926: 51
[97] LAKATOS, A. – BAROTAI I., *A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje – A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig 1909-2009*, Kalocsa-kecskeméti Főegyházmegye, Kalocsa 2009, 17.

Az elbizakodott, kevély emberek ezt elutasítják, és csak a saját tudásukban bíznak. Azonban, a kor embere már nem képes minden tudományt egyedül elsajátítani, mert annyira sokrétű. Emiatt szakemberekre, tudósokra van hagyatkozni: világi és vallási kérdésekben is. A kevélység leginkább abban mutatkozik meg, hogy az ember mindenkitől függetleníteni akarja magát. Előbb a hittitkokat, majd a parancsolatokat utasítja el. Másik veszély a vallási dolgokban való tudatlanság. A szerény emberek inkább hallgatnak, ha olyan kérdések merülnek fel, amikhez nem értenek, a hitben tudatlanok ellenben igyekeznek úgy tenni, mintha mindent tudnának. Ez már a kereszténység kezdetekor is így volt. Mindenre szakítanak időt, de a keresztény tanok megismerésére nem. Inkább a kereszténységet bíráló könyveket, napilapokat olvassák, mint a papok igehirdetését. Majd megállapítja, hogy a tudatlanságnál a romlottság még veszélyesebb. A tudatlanság felvilágosítással még gyógyítható, a romlottság viszont már nem. A hit nemcsak igazságokat, de parancsokat is tartalmaz, ez utóbbit viszont kevesen szeretik megtartani, saját vágyuk kielégítése miatt. Az igaz ember ugyanakkor nem érzi a törvény súlyát, nem kell félnie Isten büntetésétől. Nem minden hitetlen ember erkölcsileg is romlott, de könnyen azzá válhat, ha elmerül az testi élvezetekben. Mivel érzi, hogy rosszat tesz, ezért inkább elutasítja a hitigazságokat, hogy ne kelljen változtatni életvitelén. Fél az igazságtól, mert örök büntetéssel fenyegeti, ezért inkább elveti azt. A lejtőn lefelé haladva lassan mindent elvet a hitből, hitehagyóvá válik, majd gyűlölni kezdi a papokat és a híveket is. Attól azonban, hogy ők már nem hisznek, az igazság még továbbra is létezik. A 20. pontban a rossz sajtó ellen emeli fel szavát az érsek. Az embereknek az újság vált a tanítójukká, de a rossz sajtó visszaél az emberek bizalmával. A megvezetettek számára keserű lesz az ébredés. A legtöbb ember a munkája miatt nem tudja nyomon követni a világ történéseit, hanem csak a sajtóból tud tájékozódni. A rossz sajtó viszont nemcsak támadással, hanem az igazság elhallgatásával is támadja a hitet. A hithű katolikusoknak ezektől távol kell tartaniuk magukat. Az Egyház a kezdetektől tiltotta a rossz könyvek elolvasását, Szent Pál beszéde után Efezusban nyilvános könyvégetést tartottak. A hitben erőseknek is tartózkodniuk kell ezektől, manipulatív természetük miatt: őket is könnyen elvonhatja az igazságtól. A rossz könyvek mindig hatást gyakorolnak az olvasóra. A keresztény családot a hit és szeretet alkotja meg, a rossz sajtó viszont éppen e kettőt támadja leginkább. Ha a tekintélyt elvetjük, a család is összeomlik. Az egyéni és családi életből a hitetlenség tovább terjed a társadalomra és az államra, aláásva azok alapját, mely maga Krisztus, és az egész magától összeomlik. Ezek ellen az érsek ajánlja a

misehallgatást, a szentségekhez járulást, különösen az Oltáriszentség minél gyakoribb vételét. A hit kegyelmét kell kérnünk Istentől, ahogy az apostolok is tették. A kalocsai híveket köszöntve megemlékezik Szent István királyról, az egyházmegye védőszentjéről, aki századokon át őrködött örökségén, hogy a hívek ne fogyatkozzanak meg a hitben. Kéri a hívek imáját szolgálata megkezdésekor, és kéri őket, hogy őseikhez méltón tiszteljék a Boldogságos Szűz Máriát.[98]

1912-ben esztergomi érsekké nevezték ki, székét 1913. január 1-jén foglalta el. Nagyjából másfél éves széküresedés után nevezték ki végül a győri püspököt, Várady Lipót Árpádot kalocsa-bácsi érsekké 1914-ben.

I. 2. A Főegyházmegye legfontosabb szereplői 1914-1923 között

Az alábbiakban három olyan személy életrajzát közöljük, akik a legmeghatározóbb szerepet töltötték be a Főegyházmegye irányításában. Először természetesen az első számú vezetőjének, Várady Lipót Árpádnak az életrajzát ismertetjük. Utána következik Kleiner Lajos életének igen rövid bemutatása, aki élete során két alkalommal is káptalani helynökként vezethette az egyházmegyét kinevezett főpásztor hiányában. A harmadik személy pedig Horváth Győző püspök, akit két évvel Várady érsekké kinevezése előtt neveztek ki kalocsai segédpüspökké, és ebben a tisztségben harminckét évet töltött.

I. 2. 1. Várady Lipót Árpád érsek (1865-1923) életrajza

Temesváron született 1865. június 18-án. Édesapja Várady Lajos gyógyszerész, édesanyja Hazler (vagy Hassler) Leopoldina volt. 1865. június 25-én keresztelte meg Gaál Emil Temesvár gyárvárosi káplán[99]. 1882-ben a nagybecskereki főgimnáziumban érettségizett. Teológiai tanulmányait 1882-1886 között Budapesten, a Központi Papnevelő Intézetben végezte.[100] Ezután részt vett egy továbbképző teológiai tanfolyamon a bécsi Augustineumban. 1888-ban szentelték pappá. A temesvári püspöki papnevelő intézet tanulmányi felügyelője lett. Teológiai doktorátusának megszerzése után a csanádi püspöki alulába került. Előbb szertartó, majd 1891-től Dessewffy Sándor csanádi püspök titkára lett. 1896. december 29-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium I. Ügyosztályának miniszteri osztálytanácsosa, majd 1905. október 1-jétől miniszteri tanácsosa 1911. március

[98] *Circulares* 1911:71-82
[99] 687/892. szám Temesvár gyárvárosi plébánia kereszteltek anyakönyvi kivonata. Megtalálható: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (továbbiakban: KFL) I.1.c. Várady Lipót Árpád perszonális iratai, 1886-1958, 0,72 ifm
[100] Végbizonyítványa megtalálható: KFL.I.1.c. Várady Lipót Árpád perszonális iratai, 1886-1958, 0,72 ifm

18-ig. Közben 1901. október 26-án a király a csanádi székeskáptalan ifjabb kanonokjává nevezte ki. 1902. április 14-én a királytól sebenicói címzetes püspöki kinevezést kapott (az akkori egyházi törvények szerint nem szentelték püspökké). 1906. október 24-én a csanádi székeskáptalan őrkanonokja lett. 1908. február 15-én a Ferenc József-rend középkeresztjét a csillaggal nyerte el. 1911. március 9-én győri megyéspüspökké nevezték ki, püspökké pontosan a 46. születésnapján, június 18-án szentelték. Püspöki jelmondata: „Spes nostra salve" (Üdvözlégy reményünk). 1914. április 22-én I. Ferenc József a már közel másfél éve üres kalocsa-bácsi érseki székre nevezte ki. A pápai megerősítés május 4-én történt meg. (Elődje, Csernoch János még 1912. november 20-án esztergomi érseki kinevezést kapott, a prímási széket 1913. január 1-jén foglalta el. A széküresedés idején a főegyházmegyét Kleiner Lajos káptalani helynök vezette, aki már az előző érsekváltás idején, Városy Gyula halála után is ilyen minőségben működött). Várady Lipót Árpád beiktatására 1914. június 29-én, a szarajevói merénylet másnapján került sor Kalocsán. A nagyszabású beiktatási ünnepség a körülmények miatt elmaradt, a meghívott magas rangú vendégek jó része addigra már el is hagyta Kalocsát. 1914. november 23-án a király belső titkos tanácsossá nevezte ki. A világháború idején elhatalmasodott szívbetegségének is köszönhető, hogy utolsó nyilvános, országos szereplése az új uralkodó, IV. Károly király koronázásakor, 1916. december 30-án volt. Már december 26-án elutazott székvárosából.[101]

Elnökletével 1919. február 19-én alakult meg a Kalocsa-egyházmegyei Tanács.[102] 1919. február 27-én Budapesten letette a hűségesküt a köztársaságra. Papsága március 6-án Kalocsán ugyanezt megtette.[103] 1920-ban már sokat betegeskedett, hónapokon át szanatóriumban is ápolták.[104] Székvárosában február 27-én tért vissza, fogadására nagy ünnepséget szerveztek.[105]

Egyházmegyéjében ugyanakkor továbbra is igyekezett aktívan tevékenykedni. Székvárosában egyik legmaradandóbb alkotása a Rokkanttelep létesítése volt, mely segítette a frontról visszatért és hadirokkanttá vált katonák foglalkoztatását és lakáshoz jutását. Érsekségének időszakában 16 új lelkészséget szervezett, két új templom és plébánia építését készítette elő. Várady Lipót Árpád életének 58. évében, 1923. február 18-án hunyt el Kalocsán, három nappal azután, hogy a Szentszék az érsekségnek a trianoni

[101] Kalocsai Néplap 1916. december 23. 4. oldal
[102] Kalocsai Néplap 1919. február 22. 1. oldal
[103] Kalocsai Néplap 1919. március 8. 2. oldal
[104] Kalocsai Néplap 1920. április 21. 2. oldal
[105] Kalocsai Néplap 1920. április 28. 2. oldal

békeszerződés értelmében Jugoszláviához csatolt részeiből megalapította a Bácskai Apostoli Kormányzóságot. Temetési szertartását a kalocsai érseki széken elődje, Csernoch János bíboros, hercegprímás végezte 1923. február 21-én.[106] Több írása is fennmaradt, melyekben jogi, lelkiségi és szociális kérdésekkel is foglalkozott.[107]

I. 2. 2. Horváth Győző püspök (1867-1944) életrajza

1867. december 21-én született egy Csütörtök nevű községben, Pozsony megyében. Baján végezte a gimnázium alsóbb osztályait. Tanulmányait 1882-től a jezsuiták kalocsai kisebb papnevelő intézetében folytatta.[108] Teológiai tanulmányait Budapesten végezte.[109] 1890. június 24-én szentelték pappá. Ezután két évig Veprődön volt káplán, majd 1892-től tizenöt éven át a kalocsai érsek aulistája volt: előbb érseki iktatói és szertartói, 1893-tól szentszéki másodjegyzői, 1897-ben érseki titkári minőségben. 1898-ban teológiai doktorrá avatták. Több könyvet és számos egyéb cikket publikált.[110] Kinevezésekor az érseki nagyobb papnevelő intézet rektora volt.[111]

1912. április 14-én, fehérvasárnapon szentelték püspökké. A főszentelő Csernoch János kalocsa-bácsi érsek volt, a társszentelők pedig Glattfelder Gyula csanádi és Várady Lipót Árpád győri megyéspüspök.[112]

A főpásztor helyett előfordult, hogy a papszentelést is ő végezte. Erre történt példa 1921. február 6-án, amikor ő szentelte fel Berzsenyi Lajos papnövendéket a Nagyszeminárium kápolnájában.[113]

Várady Lipót Árpád érsek halála után, 1923-tól érseki helynök lett. 1931-ban a Főkáptalan nagyprépostjává nevezték ki. Tíz éven át a kalocsai Katolikus Kör elnöke, nyolc éven át az általa alapított kalocsai Katolikus Leánykör igazgatója, valamint évekig az Oltáregylet igazgatója volt. 1944. december 19-én hunyt el.[114]

---

[106] Nemzeti Újság, V. évf. 40. sz. (1923. február 20.) 3-4.; V. évf. 41. sz. (1923. február 21.) 4.
[107] A kongrua ügyről (1887), A népmissiók jelentőségéről és terjesztéséről (1905), A párbérkérdésről (1908), A szent László-társulat ismertetése, A szent László-társulat alapszabályai (1915), A szentolvasó titkainak magyarázata [külön is megjelent, de a körlevelek is közlik] (1915-1916), Szociális irányelvek (posztumusz – 1923), Lonovics József római küldetése (posztumusz – 1924)
[108] Kalocsai Néplap 1912. március 2. 3. oldal
[109] KENYERES, Á. (FŐSZERK.), *Magyar Életrajzi Lexikon (IV. kötet)*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1994, 387.
[110] Főbb művei: A szentmiseáldozat gyümölcseiről (1898), Római úti emlékek (1899) és A lourdes-i jelenések (1908)
[111] Kalocsai Néplap 1912. március 2. 3. oldal
[112] Az ünnepségről ld. Kalocsai Néplap 1912. április 17. 1-2. oldal
[113] Kalocsai Néplap 1921. február 5. 2. oldal
[114] KENYERES, Á. (FŐSZERK.), *Magyar Életrajzi Lexikon (IV. kötet)*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1994, 387.

I. 2. 3. Kleiner Lajos általános helynök (1846-1922) életrajza

Doroszlón született 1846. október 9-én. Középiskoláit Baján és a kalocsai főgimnáziumban végezte. 1869. július 26-án szentelték pappá. Kápláni szolgálatát Küllődön és Kúlán végezte. 1873-tól az egyházmegyei tanfelügyelőséghez került Kubinszky Mihály mellé, segédtanfelügyelői minőségben. 1878-tól a kalocsai tanítóképző tanára lett, majd 1881-től tanfelügyelő, 1883-tól a nagyszeminárium aligazgatója. 1896-tól sármonostori apát, 1908-ban pápai prelátusi kinevezést kapott. Városy Gyula halála után rövid ideig káptalani helynökként a főegyházmegye vezetője lett. Csernoch János kalocsai érsek Esztergomba történt távozása után, 1913. január 1-jétől újra káptalani helynök lett, majd Várady Lipót Árpád érsekké történt kinevezése után, 1914-től érseki általános helynök. Ugyanebben az évben dulmi választott püspök lett. A káptalan stallumait végigjárva 1914. szeptember 21-étől nagyprépost. 1922. január 10-én hunyt el.[115]

I. 3. A Szentszék szerepe a korszakban

A világháború kitörésekor még X. Piusz volt a római pápa (1903-1914), de alig két hónappal később, 1914. augusztus 20-án elhunyt. A pápaválasztó konklávé Giacomo della Chiesa bíborost, Bologna érsekét választotta meg szeptember 3-án, aki a XV. Benedek nevet vette fel.

A továbbiakban XV. Benedek pápa (1914-1922) azon négy enciklikájával foglalkozom, melyekben az I. világháború témája megjelenik. A körlevelek megjelenési sorrendben a következők: Quod iam diu (1918), Paterno iam diu (1919), Pacem, Dei munus pulcherrimum (1920) és Annus iam plenus (1920). Meg kell jegyezni, hogy a pápa nem csak a háború után foglalkozott annak következményeivel, hanem már az események során is igyekezett felhívni a katolikus világ és az emberiség figyelmét a háború legnagyobb veszélyeire.

A következőkben viszont csak a fegyverszünetet követő időszak pápai megnyilatkozásait fogom bemutatni. Röviden ismertetni kívánom XV. Benedek pápa életét, majd a Szentszék tevékenységét a világháborúval kapcsolatban, végül egyenként bemutatom azt a négy pápai körlevelet, mely ebben a témában íródott. Értelemszerűen nem célom áttekinteni ennek a nyolcéves pápaságnak egész történetét, sem XV. Benedek összes

[115] Életrajzának feldolgozása még várat magára. A jelen adatok lelőhelye: Magyar Katolikus Lexikon https://lexikon.katolikus.hu/K/Kleiner.html (lekérve: 2026.08.29.)

megnyilatkozását, pusztán csak a világháború utáni helyreállítással kapcsolatos azon gondolatait, melyek megjelennek ezekben a körlevelekben.

I. 3. 1. XV. Benedek pápa életrajza (1854-1922)

Giacomo della Chiesa néven Genovában született 1854. november 21-én. A genovai gimnáziumban és líceumban tanult 1867-1871 között. 1871-től 1875-ig jogi tanulmányokat folytatott a bolognai egyetemen, apjának kívánságára. 1875. augusztus 2-án a polgári jog doktorává avatták. 1875-1879 között a Római Gregorián Egyetemen és a Capranica Collegiumban teológiát tanult. 1878. december 21-én Costantino Patrizi bíboros szentelte pappá Rómában. 1879-1882 között a nemesi akadémia növendéke volt.[116] Miután befejezte tanulmányait, Lodovico Jacobini bíboros államtitkár a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjához küldte.[117] 1883. május 28-án pápai kamarás címet kapott. 1883-1887 között a madridi nuncius titkáraként szolgált. Hazatérve a Vatikáni Államtitkárságon dolgozott 1887-1907 között: előbb 1901-ig fogalmazói minőségben, majd 1907-ig helyettes államtitkárként. 1907. december 16-án bolognai érsekké nevezték ki, hat nappal később maga a pápa, X. Piusz szentelte püspökké a Sixtus-kápolnában. 1914. május 25-én X. Piusz pápa bíborossá kreálta.[118] Címtemplomul a SS. Quattri Coronati (Négy koronázott vértanú) presbyter templomot kapta, melyet június 5-én vett birtokba.[119] 1914. szeptember 3-án választották meg pápává.

Pápasága első napjaitól kezdve törekedett arra, hogy az egymással szembenálló népek katolikus híveinek hangvételét és álláspontját mérsékletre bírja.[120] Már 1914. szeptember 8-án *Ubi primum* kezdetű pásztorlevelében a katolikus világhoz fordult a fegyveres konfliktus mielőbbi befejezése érdekében. Ugyanezen év november 1-jén jelent meg első, *Ad Beatissimi Apostolorum Principis* kezdetű enciklikája, mely egyebek mellett a háború elemzésével, és elítélésével is foglalkozott. 1917. május 1-jén *Dei Providentia* kezdetű bullájával a Keleti Egyházak Kongregációját és a Keleti Tanulmányok Pápai Intézetét hozta létre, majd május 27-én *Providentissima Mater* kezdetű konstitúciójával kihirdette az új Kánonjogi Kódexet, augusztus 1-jén pedig a megegyezéses békére

[116] FORINTOS A., *XV. Benedek pápa (1914-1922) (Püspökök, érsekek és bíborosok)*, 3BT Kiadó, Budapest 2017, 8. (továbbiakban: FORINTOS 2017.)
[117] TÖRÖK J., *XV. Benedek pápa*, Agapé, Újvidék 1991, 12.
[118] FORINTOS 2017:8-9.
[119] DE WAAL A., *XV. Benedek pápa*, Szent István Társulat, Budapest 1916, 81.
[120] MOROZZO DELLA ROCCA, ROBERTO, *Benedetto XV e le divisioni dei cattolici*, in. BOTRUGNO, LORENZO (ED.), *„Inutile strage" i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016, 94.

vonatkozó felhívását, mely a központi hatalmaknak kedvezett volna. A háború utáni Magyarországon tervbe vett autonómia törekvéseket élesen bírálta. 1919-ben a Szentszéket kizárták a béketárgyalások folyamatából. Az 1919. november 30-án megjelent *Maximum illud* kezdetű apostoli levele a missziók ügyét tárgyalta.[121]

XV. Benedek végül 67 éves korában, 1922. január 22-én hunyt el tüdőgyulladás következtében.

I. 3. 2. Az első világháború és a Szentszék

Mivel a Szentszék helyzete az olasz egyesítés (1870) óta nem rendeződött, így a pápának nem állt rendelkezésre egy szuverén állam, amelynek nevében cselekedhetett volna. Amint az köztudomású, Olaszország és a Szentszék csak 1929. február 11-én kötötte meg a Lateráni Egyezményt, mellyel létrejött az a Vatikán állam, mely azóta is garantálja a Szentszék függetlenségét. A korszak pápái (IX. Piusz, XIII. Leó, X. Piusz, XV. Benedek, majd egy ideig még XI. Piusz) emiatt a diplomáciai kapcsolatok ápolása nem volt lehetséges oly módon, mint független államok esetében.

Miután XV. Benedeket megválasztották első hivatalos nyilatkozata teljes egészében a háborúról és béke kérdéséről szólt. Ebben az 1914. október 8-én kiadott *Ubi primum* kezdetű buzdításban, elődjével összhangban, a háború hagyományos meghatározásával illette az új konfliktust: ez egy olyan csapás, mellyel Isten igazságot szolgáltat a nemzetek bűneiért.[122] Ekkor még osztozott ő is abban az általános meggyőződésben, hogy ez a háború rövid lesz. A békekötés mielőbbi elérésére lehetőségei azonban, különösen a háború első időszakában, meglehetősen korlátozottak voltak. Ennek egyik oka a Szentszék diplomáciai elszigeteltsége, míg a másik a szembenálló felek katolikus vezető rétegének hazafias elkötelezettsége volt.[123]

A pápa magatartását a háborúval szemben az 1915. január 22-én tartott konzisztóriumon fogalmazta meg (Convocare vos kezdetű allokúció)[124]. A beszéd lényeges elemei: a jogsértéseket kötelessége elítélni, de a pápai tekintélyt a hadviselők viszályába

---

[121] FORINTOS 2017:16-18.
[122] LEONARDIS, MASSIMO DE, *San Pio X, Benedetto XV: I loro tentativi di pace nel contesto politico europeo*, in. BOTRUGNO, LORENZO (ED.), *„Inutile strage" i cattolici e la Santa Sede nella Prima guerra mondiale: Raccolta di Studi in occasione del Centenario dello scoppio della Prima guerra mondiale (1914-2014)*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 2016, 32.
[123] GÁRDONYI M., A Szentszék és az I. világháború, In. VIGILIA (2015/5), 322. (továbbiakban: GÁRDONYI 2015)
[124] ACTA APOSTOLICAE SEDIS 1915 Annus VII – Volumen VII, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae AAS 1915:33-36 (továbbiakban: AAS) Ezen szövegek magyar fordításáról nincs tudomásom, a Szentszék internetes oldalán (www.vatican.va) több nyelven is megtalálható.

nem kívánja bevonni. Nem kíván pártosan állást foglalni a viszályban. Gasparri bíboros államtitkár javaslatával ellentétben (miszerint csak elvontan nyilatkozzon háborús kérdésekben), XV. Benedek aktív békeközvetítőként lépett fel.[125] A diplomáciai rendezés kudarca után Allorché fummo chiamati[126] címmel békeszózatot adott ki 1915. július 28-án. Ezt a hadviselő felekhez címezte, de lényegében azok vezetőihez szólt.[127] Minden békére irányuló törekvése azonban sikertelen maradt. Az olasz kormány a világháborúba történő belépése után azt is elérte, hogy az Antant a későbbi béketárgyalásokból kizárja a Szentszéket.[128] A pápának így a karitatív segítségnyújtáson kívül más lehetősége nem maradt a háború okozta bajok gyógyítására.

I. 3. 3. Enciklikák az I. világháború után

XV. Benedek pápa tanítóhivatalában az általam tárgyalt négy enciklika mintegy külön csoportot alkot. Ezeknek ugyanis megegyezik az alaptémájuk: mindegyik a világháború okozta problémák megoldását vagy enyhítését tűzte ki célul. A körlevelek már a háború után íródtak és a helyreállítási munkálatokhoz szükséges javaslatokkal is igyekeznek előállni. Természetesen mindegyik figyelembe veszi a változásokat.

I. 3. 3. a. Quod iam diu (1918. december 1.)

Ez az enciklika mintegy három héttel Németország fegyverletétele, és egyúttal az első világháború lezárása után jelent meg.

A körlevél elején a pápa hangot ad az örömének, hogy végre elhallgattak a fegyverek, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a háború még nem ért véget, csak fegyverszünet köttetett. Ennek több oka is van, a legfőbb azonban az, hogy Isten, aki a hívek imái által irgalmasságra késztetve az emberiség számára lehetővé teszi, hogy felépüljön a gyászból és aggodalomból. A pápa egyrészt hálát ad ezért Istennek, másrészt örül, hogy a hívek állhatatosan imádkoztak a fegyverszünet létrejöttéért. Ezután emlékeztet arra, hogy egy ünnepélyes kongresszus fog kezdődni, könyörögni kell a sikeréért. Ennek a kongresszusnak az lesz majd a célja, hogy a felek elérjenek egy igazságos és tartós békét. Meglátása szerint komoly és összetett tanácskozásnak kell lennie ennek a békekonferenciának, melyhez az isteni fény megvilágítására nagy szükség van. A döntések

[125] GÁRDONYI 2015:324
[126] AAS 1915:365-368
[127] GÁRDONYI 2015:325-326
[128] GÁRDONYI 2015:325

az egész emberiség javát hivatottak szolgálni, a katolikusoknak ezért kérniük kell az Úr bölcs segítségét. Az lesz a feladata minden katolikus püspöknek, hogy egyházmegyéjének minden plébániáján nyilvános imákat hirdessen a helyi szokásnak megfelelő formában. A pápa minden erejével és tekintélyével gondoskodni kíván arról, hogy a katolikusok mindenütt készségesen elfogadják és hűségesen megtartsák azokat a döntéseket, amelyeket a rend és az egyetértés nyugalmának az egész világon való fenntartása érdekében hoznak. Végül a szokásoknak megfelelően apostoli áldással zárul a körlevél.[129]

I. 3. 3. b. Paterno iam diu (1919. november 24.)

Ebben az enciklikában XV. Benedek, amint a szöveg alcíme is mutatja, a közép-európai gyerekek pénz, élelmiszer és ruhaszükségleteire hívja fel a figyelmet.

A körlevél elején a pápa bevallja, hosszú ideig abban reménykedett, hogy a háború végével az éhség és nyomorúság által elpusztított vidékek, különösen is Közép-Európában az emberek munkájának és közös erőfeszítésének segítségével egyre inkább jobb állapotba kerülnek. A bekövetkezett események azonban a pápa várakozásait nem elégítették ki. Ugyanakkor nemcsak pénz- és élelmiszerhiány lépett fel, hanem a gyermekek egészsége veszélybe kerül vagy tönkre is megy. Ez nemcsak amiatt baj, mert ők ártatlanok és tudatlanok, hanem mert ők vannak arra rendelve, hogy majd az életet továbbadják: s ha már gyermekkorukban rossz egészségi állapotba kerülnek, a következő nemzedékek számára is ezt továbbadhatják. A gyermekek megmentése céljából megalakult egy kezdeményezés, melyet XV. Benedek támogatni kíván. Korábban a pápa hasonló segítséget nyújtott a belga gyerekeknek is. Példaként hozza az Amerikai Egyesült Államok érsekeit és püspökeit, akik hozzájárulásukkal segítették a pápát ennek a célnak elérésében. Reméli, hogy ezen példa nyomán mások is hasonló módon fognak eljárni. Karácsony közeledtével még inkább rájuk vetül a pápa figyelme. Könyörög a hívek szeretetéért, könyörületéért és szolidaritásáért ezen gyermekek irányába. [130]

I. 3. 3. c. Pacem, Dei munus pulcherrimum (1920. május 23.)

A világháborút követő, azzal foglalkozó pápai körlevelek közül terjedelmében ez a leghosszabb. Amint a címe is mutatja, témája a keresztények közötti béke és kiengesztelődés.

---

[129] ACTA APOSTOLICAE SEDIS 1918 Annus X – Volumen X, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1918, 473-474.
[130] *Acta Apostolicae Sedis Annus XI – Volumen XI*, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1919, 437-439

A pápa ugyan üdvözli a békét, melyért már sok év óta könyörgött, de látja sok keserű aggodalom árnyékolja be azt. A békeszerződések aláírása ellenére megmaradt azonban a kölcsönös gyűlölködés a népek között. Úgy véli, hogy csak a kölcsönös szereteten alapuló kiengesztelődéssel lehet a gyűlöletet és a haragot lecsillapítani, nem pedig egyszerűen békeszerződések aláírásával. Ahogy pápasága kezdetétől folyamatosa, úgy most is arra buzdít mindenkit, hogy tegye félre megrögzött haragját, és kötelezze el magát az egyetértés és a kölcsönös szeretet mellett. Az emberiségre súlyos katasztrófa vár, ha a lappangó ellenségeskedés és ellenszenv folytatódna a békeszerződések aláírása után. Ez nemcsak a népek javainak, de a keresztény életnek is hátrányára lenne. Jézus legfontosabb üzenete XV. Benedek szerint az egység a tanítványok között. Az apostolok Jézus nyomán is ezt hirdették. A szeretet parancsa mellett ugyanilyen fontos a gyűlölködés tilalma, és az ellenséggel szembeni megbocsátás, valamint, hogy jót kell tenni ellenségeinkkel. A pápa a körlevélben felidézi az irgalmas szamaritánus történetét. A háború alatt a Szentszék igyekezett semleges maradni, ezért a politikai vezetők római látogatását nem engedte. Javasolja a Népszövetség felállítását, amelytől, ha keresztény elveken alapulna, az Egyház sem tagadná meg a hozzájárulást. Az Egyház a kereszténységgel átitatva más népek kultúráját, meg tudja szüntetni a népek közötti megosztottságot és mély vitákat. A körlevél végén könyörög a pápa, hogy az Egyház gyermekei felejtsék el kölcsönös rivalizálásukat és sértéseiket, öleljék át egymást keresztény szeretettel. A nemzeteket arra buzdítja, hogy valódi békét teremtsenek egymás között, egyetlen szövetségben egyesülve. Minden embert és népet végül arra kér, hogy gondolatban és szívben ragaszkodjon a Katolikus Egyházhoz, azon keresztül pedig Jézus Krisztushoz, az emberiség egyetlen megváltójához. Az emberiséget Szűz Mária és a nemrég szentté avatott három személy oltalmába ajánlja és kéri a Vigasztaló Szentlelket, hogy adja meg az Egyháznak az egység és a béke ajándékait, ahogy Szent Pál megfogalmazta, és szeretetének további kiáradásával újítsa meg a Föld színét a közös üdvösség érdekében.[131] Fontos megjegyezni, hogy ebben a körlevélben XV. Benedeknél megjelenik a népek közötti békekötés korábbi kritériumai (igazságos és tartós) mellett egy újabb, a tartósság kritériuma is (pax honesta).[132]

---

[131] *Acta Apostolicae Sedis Annus XII – Volumen XII*, Typis Polyglottis Vaticanae, Romae 1920, 209-218 (továbbiakban AAS 1920)

[132] GÁRDONYI M., A világ békéje feletti őrködés, mint a péteri szolgálat része, In. PUSKÁS A. – SÁGHY Á. (SZERK.), *„Boldogok a békességszerzők" – Az Egyház és a keresztények szerepe a társadalmi konfliktusok feldolgozásában és a megbékélésben. Teológiai tanulmányok*, Szent István Társulat, Budapest 2025, 44. (továbbiakban: GÁRDONYI 2025)

I. 3. 3. d. Annus iam plenus (1920. december 1.)

Ebben a rövid körlevélben a pápa a leggazdagabb nemzetek gyermekeihez fordul, hogy azok adományaikkal járuljanak hozzá mindazon gyermekek szenvedéseinek enyhítéséhez, akiknek mindenük hiányzik. Az enciklika elején a pápa hivatkozik arra, hogy egy évvel korábban már felhívást intézett ez ügyben a katolikus világhoz, de úgy érezte, most újra meg kell ismételnie. A háború által okozott nyomor és hiány sokrétűsége miatt a segítség nem jutott el mindenhova. Dicséri a *Save the Children Fund* nevű társulatot, mely nem hanyagolta el az élelmiszer, a pénz és a ruházat gyűjtését ezen gyerekek számára. A gyermek Jézusnak tetszeni fog ez a segítség, mellyel a gazdagabbak segítik a szegényeket. Emlékeztet rá, hogy Betlehem neve azt jelenti: a Kenyér Háza. Jézus önmagát adta eledelül a népeknek, és a Miatyánkban a mindennapi kenyérét imádkozik az Atyához. XV. Benedek december 28-ára, Aprószentek ünnepére helyezte ezt a gyűjtést, de korábbi ünnepen is megengedhetőnek tartja. Végül körlevél végén a pápa bejelenti, hogy ő maga százezer olasz lírát adományoz erre a célra.[133]

I. 3. 4. Összegzés

Összefoglalásként elmondható, hogy a vizsgált körlevelekben az alábbi témák kerülnek elő: a *Quod iam diu* kezdetű enciklika a közelgő békekonferenciával foglalkozik, kérve a hívek imáját annak sikeréért. A *Paterno iam diu* Közép-Európa éhező gyermekeire irányítja a figyelmet, és kéri a gazdagabb országokat, hogy segítsék ezeket a rászorulókat. A *Pacem, Dei munus pulcherrimum* kezdetűben a keresztények közötti béke és kiengesztelődés fontosságára hívja fel a figyelmet. Sürgeti a népek egységét, különösen is ajánlva a Népszövetség felállítását. Végül az *Annus iam plenus* kezdetű rövid enciklika, megismételve a *Paterno iam diu* kérését, a szenvedők javára történő gyűjtésről szól.

Látható, hogy XV. Benedek szinte egész pápasága az I. világháborúval és az azt követő helyreállítással telt. Önmagára a béke fejedelmének helytartójaként tekintett, melyet jól kifejez a pápasága ötödik évére kiadott emlékérme is.[134] Mivel a pápaság világi hatalma 1870-ben, a Pápai Állam elfoglalásával megszűnt, Vatikán városállam pedig később jött létre, így XV. Benedek pápának nem volt sok lehetősége beleszólni a világtörténelem eseményeibe. A békére vonatkozó javaslatait pedig általában nem vették figyelembe a világháború alatt a hadviselő felek. A háború után pedig a győztes hatalmak

[133] AAS 1920:553-556
[134] GÁRDONYI 2025:45

hagyták figyelmen kívül a felhívásait. Az utolsóként tárgyalt enciklika megjelenése után tizennégy hónappal a pápa már nem volt az élők sorában, ugyanis 1922. január 22-én tüdőgyulladás következtében életét vesztette. Az új pápának, XI. Piusznak (1922-1939) szintén szembe kellett néznie az elődje által említett a problémákkal, de ezeken kívül a világháborúból következő problémák miatt megerősödő szélsőséges irányzatokkal (kommunizmus, nácizmus, fasizmus) is foglalkoznia kellett. Neki viszont a Lateráni Egyezmény aláírása után[135] valamivel több eszköz állt már a rendelkezésére.

[135] Az Olasz Királyság és a Szentszék közötti egyezmény 1929. február 11-én, mely létrehozta a független Vatikánvárosi Államot.

II. A FŐEGYHÁZMEGYE ÉS AZ I. VILÁGHÁBORÚ

A következő fejezetben a Kalocsa-bácsi Főegyházmegyének az I. világháború alatti történetét mutatjuk be, felülnézetből. Tehát nem a plébániákon történt eseményekre koncentrálunk, hanem azokat az eseményeket, történéseket emeljük ki, melyek az egész Főegyházmegye számára nagy jelentőségűek voltak.

II. 1. A kalocsai érsekség

A Főegyházmegye területétől viszonylag messze volt a konkrét harctér, de a háború okozta megpróbáltatásokat a lakosság is megérezte. 1918. őszétől a szerb megszállók attrotásai állították próbatétel elé a Délvidék lakosságát. A világháborút követően, a Tanácsköztársaság fennállása idején, 1919. nyarán a vörös terror elérte az érseki központot is: Szamuely Tibor június 24-én a városban fejezte be tisztogató körútját, melynek során az érseki rezidenciára is behatoltak.[136]

II. 1. 1. Várady Lipót Árpád főpásztori tevékenysége

A most következő adatsorban azokat az eseményeket említjük meg, melyeket a helyi sajtóban, a *Kalocsai Néplapban* jelentek meg. Ő nyitotta meg 1915. március 11-én a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének közgyűlését. Megnyitóbeszédét a Kalocsai Néplap is közölte.[137] 1915. március 14-én a Szent László Társulat angyalföldi imatermében szentmisét mutatott be.[138] Március 27-én Kalocsán oltáregyesületi kiállítást nyitott meg. A megnyitó ünnepségről a Kalocsai Néplap is megemlékezett. Az Oltáregyesület ebből az alkalomból sok szegényebb templomot és káplnát ajándékban részesített.[139] Ugyanebben az évben a kalocsai úri kaszinó díszelnöki tisztét is megkapta.[140] 1915. április 11-én meglátogatta a kalocsai közkórházat, és a sebesült katonákhoz beszédet intézett.[141] Ezen év húsvét másnapján átvette a Kalocsai Ipartestület fővédnökségéről szóló oklevelet.[142] Május 3-án a Hadsegélyező Bizottság által szervezett hangversenyen mondott beszédet a Szent István Bazilikában, melynek jelmondata az volt, hogy a keresztény

[136] LAKATOS, A. – BAROTAI, I., *A Kalocsai Érsekség 100 esztendeje – A Kalocsa-Bácsi Érsekségtől a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegyéig, 1909-2009*, Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye, Kalocsa 2009, 18.
[137] Kalocsai Néplap 1915. március 13. 2-4. oldal
[138] Kalocsai Néplap 1915. március 20. 3. oldal
[139] Kalocsai Néplap 1915. április 3. 3. oldal
[140] Kalocsai Néplap 1915. április 10. 3. oldal
[141] Kalocsai Néplap 1915. április 17. 3. oldal
[142] Uo.

kultúráért harcolunk.[143] Az Urinők Mária Kongregációja számára könyvszekrény beszerzésére 200 koronát adományozott.[144] A kalocsai katolikus ifjúsági egyesületnek 250 koronát.[145] A zentai kereszténységszociális egyletnek szintén 250 koronát adományozott.[146] A papi nyugdíjotthon részére július 18-án 50.000 koronát adományozott.[147] Nem sokkal később a kalocsai nőegyletnek 300 koronát.[148] 1915. pünkösdjének mindkét napján a Főszékesegyházban bérmált Horváth Győző püspökkel együtt. A bérmálkozók száma a korábbiakhoz képest kevesebb volt.[149] 1915. június 12-én papszentelést végzett a kalocsai főszékesegyházban: Borsai István, Dobler Antal, Percsy József, Wildmann Gyula, Fürstner Antal kalocsa-bácsi, Onderko Kálmán kassai és Mikus Rudolf jezsuita papnövendékeket szentelte fel.[150] Június 26-án az Országos Hadsegélyező Bizottság záróünnepélyén az Országházban beszédet mondott.[151] 1915. július 19-én Karlsbadba utazott, ahová elkísérte Hinger Mihály kanonok. Már korábban odautazott Kleiner Lajos érseki helynök.[152] Üdülését megszakítva augusztus 8-án Budapesten részt vett a Szent László Társulat közgyűlésén.[153] A karlsbadi üdülést befejezve előbb Mariazellbe, majd Budapestre utazott az augusztus 20-i ünnepségre.[154] A rokkant katonák számára egyházmegyéje területén lévő templomokban augusztus hónapban gyűjtést rendezett.[155] 1915. december 15-23. között Münchenben járt a keleti missziók tárgyában rendezett értekezleten.[156] A karácsonyt székvárosában töltötte, ahol vendége volt az ünnepekre Hosszú Vazul püspök.[157] A szamosújvári püspök a következő év január 14-én elhunyt.[158] A kalocsai önkéntes tűzoltó egyesület pénztára javára újév alkalmából 200 koronát adományozott.[159] Hampel Ede diakónust 1916. január 14-én pappá szentelte.[160] Dr. Konkoly Mihály tompai

[143] Kalocsai Néplap 1915. május 8. 2. oldal
[144] Kalocsai Néplap 1915. május 22. 3. oldal
[145] Kalocsai Néplap 1915. május 29. 2. oldal
[146] Kalocsai Néplap 1915. június 4. 3. oldal
[147] Kalocsai Néplap 1915. július 24. 3. oldal
[148] Kalocsai Néplap 1915. július 31. 2. oldal
[149] Uo.
[150] Kalocsai Néplap 1915. június 12. 3. oldal
[151] Kalocsai Néplap 1915. június 26. 2. oldal
[152] Kalocsai Néplap 1915. július 24. 3. oldal
[153] Kalocsai Néplap 1915. augusztus 7. 4. oldal
[154] Kalocsai Néplap 1915. augusztus 20. 2. oldal
[155] Kalocsai Néplap 1915. augusztus 28. 3. oldal
[156] Kalocsai Néplap 1915. december 18. 2. oldal
[157] Kalocsai Néplap 1915. december 25. 3. oldal
[158] Kalocsai Néplap 1916. január 15. 2. oldal
[159] Kalocsai Néplap 1916. január 8. 3. oldal
[160] Kalocsai Néplap 1916. január 15. 2. oldal

kilencgyermekes tűzkárosult megsegítésére kétszáz koronát adományozott.[161] 1916. május 7-én a Claver Szent Péter Társulat misszió gyűlésén ő tartotta a megnyitót a régi Országház nagytermében.[162] Június 4-én hét papot szentelt Kalocsán: Bertron Ferenc, Hegedűs Lajos, Negele József, Szabó Dénes, Teész Imre, Tittl György, Vukovics István.[163] Pünkösdkor pedig Horváth Győző segédpüspökkel együtt a Főszékesegyházban bérmált.[164] 1916. július 15-től közel egy hónapot Marienbadban töltött, ahonnan augusztus 10-én érkezett vissza.[165] 1916. augusztusában 300 koronát adományozott a bajai ferences templom beszőnyegezésére.[166] Az Erdélyből elmenekültek segélyezésére pedig 4000 koronát.[167] 1916. október 3-án a Főszékesegyházban megemlékezett elődje, Haynald Lajos bíboros születésének 200. évfordulójáról.[168] Október 15-én a kalocsai zárdában is Haynald-ünnepség volt, melyen az érsek is részt vett.[169] November 24-én az elhunyt I. Ferenc József király lelkiüdvéért Kalocsán gyászmisét mutatott be.[170] A Szent Imre Egylet céljaira 200 koronát adományozott.[171]

1917. január 21-én pappá szentelte Koczkás József hitoktatót, akit a korábbi évben korhiány akadálya miatt még nem szentelhetett fel.[172] 1917. májusában 200.000 koronát adományozott a Főegyházmegye területén élő hadiárvák javára.[173] Június 3-án hat papnövendéket szentelt áldozópappá: Bohuss Rezsőt, Gere Vincét, Privrel Gyulát, Szabó Mihályt, Ternay Antalt, Vorák Gyulát.[174] Szedlay Istvánt, aki Innsbruckban végezte teológiai tanulmányait, július 8-án szentelte pappá.[175] Július 20-án a főrendiház másnap tartandó ülésére Budapestre utazott.[176] 1917 októberében különböző célokra 23200 koronát adományozott.[177] Október 5-én szülőhelyére, Temesvárra utazott.[178] Koudela Gézát ugyan

[161] Kalocsai Néplap 1916. március 4. 3. oldal
[162] Kalocsai Néplap 1916. május 13. 2. oldal
[163] Kalocsai Néplap 1916. június 3. 2. oldal
[164] Kalocsai Néplap 1916. május 27. 2. oldal
[165] Kalocsai Néplap 1916. augusztus 12. 2. oldal
[166] Kalocsai Néplap 1916. szeptember 2. 2. oldal
[167] Kalocsai Néplap 1916. szeptember 16. 2. oldal
[168] Kalocsai Néplap 1916. október 7. 2. oldal
[169] Kalocsai Néplap 1916. október 21. 3. oldal
[170] Kalocsai Néplap 1916. november 25. 3. oldal
[171] Uo.
[172] Kalocsai Néplap 1917. január 27. 3. oldal
[173] Kalocsai Néplap 1917. június 2. 1. oldal
[174] Kalocsai Néplap 1917. június 9. 2. oldal
[175] Kalocsai Néplap 1917. július 7. 2. oldal
[176] Kalocsai Néplap 1917. július 21. 2. oldal
[177] Kalocsai Néplap 1917. október 5. 2. oldal
[178] Kalocsai Néplap 1917. október 13. 2. oldal (Rossz dátum szerepel a fejlécen.)

október 10-én Horváth Győző püspök szentelte pappá, de alszerpappá az érsek szentelte.[179] 1918. márciusában provikáriussá nevezte ki Macskovics Pál kanonokot, Kleiner Lajos helynök esetleges akadályoztatása esetére.[180] 1918. május 26-án pappá szentelte Ábel Ádám, Hegyi László, Horváth Ferenc, Horváth Mihály, Semniczer János, Takács Ferenc és Varga József papnövendékeket.[181] Június 1-jén bérmaútra indult a következő bács-megyei városok plébániáira: aznap Szabadka-Szent Teréz plébániára utazott. Bérmaútján másnap kezdte meg Szabadka-Szent György plébánián, míg 3-án Szabadka-Szent Rókus, 4-5-én Szabadka-Szent Teréz templomban, 6-7-én Zomborban, 8-9-én Baján bérmált.[182] 1918. június 19-én alszerpappá, 21-én diakónussá, 23-án pappá szentelte Nagy Dezsőt, a Központi Papnevelő Intézet növendékét.[183] Július 4-én Kleiner Lajos társaságában Karlsbadba utazott.[184] Szeptemberben 7-én rövid üdülés céljából Tátralomnicon járt, majd a hónap második felében ismét bérmakörutat tervezett, ezúttal Horváth Győző segédpüspök társaságában: szeptember 22-23-án Újvidéken, majd a következő két napban Zentán szolgáltatta volna ki a szentséget.[185] Szemgyulladása miatt azonban csak a segédpüspök bérmált.[186]

1919. június 1-jén Kalocsán pappá szentelte Komáromy József kalocsai egyházmegyés és Hegedűs László jezsuita papnövendékeket. Június 8-án és 9-én pedig ugyanitt bérmált.[187] Augusztus 8-án Ian Zavricescu román parancsnok Kalocsára érkezett, és néhány személlyel együtt látogatást tett az érseknél, majd még aznap délután visszautazott Kecelre.[188] Olteanu román tábornok látogatást tett nála augusztus 30-án. Só, petróleum és szén Kalocsára érkezését helyezte kilátásba.[189] 1920-ban a Területvédő Liga helyi csoportja védnökévé kérték fel.[190] A budapesti nyomorgó szegények részére 60 ezer koronát adományozott.[191]

[179] Kalocsai Néplap 1917. október 20. 2. oldal
[180] Kalocsai Néplap 1918. március 16. 2. oldal
[181] Kalocsai Néplap 1918. május 25. 2. oldal
[182] Kalocsai Néplap 1918. június 1. 3. oldal
[183] Kalocsai Néplap 1918. június 22. 2. oldal
[184] Kalocsai Néplap 1918. július 6. 2. oldal
[185] Kalocsai Néplap 1918. szeptember 7. 3. oldal
[186] Kalocsai Néplap 1918. szeptember 21. 2. oldal
[187] Kalocsai Néplap 1919. június 6. 2. oldal
[188] Kalocsai Néplap 1919. augusztus 9. 3. oldal
[189] Kalocsai Néplap 1919. szeptember 3. 4. oldal
[190] Kalocsai Néplap 1920. február 28. 2. oldal
[191] Kalocsai Néplap 1920. március 3. 3. oldal

1920. szeptember 4-én Csernoch János hercegprímás három napra a városba érkezett.[192] Két héttel később, szeptember 18-21 között Batthyány Vilmos nyitrai püspök szintén látogatást tett Kalocsán.[193] Szeptemberben az érsek részt vett Budapesten a Katolikus Nagygyűlésen.[194] 1920. karácsonyát székvárosában töltötte.[195] Fontos esemény volt Kalocsa és az egész Főegyházmegye történetében Lorenzo Schioppa nuncius látogatása 1921. május 20-23. között.[196] 1922. január 5-7 között Zichy Gyula pécsi és Glattfelder Gyula csanádi püspök, valamint Pacha Ágoston csanádi irodaigazgató Várady érsek vendégei voltak Kalocsán. Az megszállást követő egyházkormányzati ügyeket beszélték meg. Vízkereszt napján a nagymisét Zichy püspök mondta a Főszékesegyházban.[197] 1922. február 15-17. között P. Zadravecz István tábori püspök tett látogatást Kalocsán.[198]

II. 1. 2. Várady Lipót Árpád tevékenysége a magyar katolikus püspöki karban

Várady Lipót Árpád 1902-ben sebenicói címzetes püspöki kinevezést kapott I. Ferenc József királytól. Bár a címzetes és segédpüspökök ekkoriban nem voltak a püspöki kar tagjai.

1907-ben az egyik albizottság tagjának nevezték ki, és erről az 1907. szeptember 22-én tarott ülésről fennmaradt jegyzőkönyvet ő vezette. Az ülést vezető Széchényi Miklós püspök először kérte a bizottság tagjait, hogy fogadják el a kongrua tárgyában készült munkálatot a tanácskozás kiindulási alapjának. Felmerült kérdésként, hogy a megyéspüspökök tudakolják meg az illetékességi területükön élő nagyjavadalmasok véleményét az illeték nagyságának és kivetési irányelvének kérdésében. Így a püspöki kar tagjai értesülhetnek a többi nagyjavadalmas álláspontjáról egy következő konferencián.[199]

Ezen ülésen kívül nem találtuk nyomát Várady Lipót Árpád más ilyen jellegű tanácskozáson való részvételének.

Az 1911. április 28-án tartott püspökkari értekezlet volt az első ülés, melyen a püspöki kar tagjaként részt vett. Vaszary Kolos bíboros, hercegprímás napirend előtt

[192] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 8. 3. oldal
[193] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 22. 3. oldal
[194] Kalocsai Néplap 1920. október 27. 3. oldal
[195] Kalocsai Néplap 1920. december 15. 3. oldal
[196] Kalocsai Néplap 1921. május 21. 1-2. oldal
[197] Kalocsai Néplap 1922. január 11. 1. oldal
[198] Kalocsai Néplap 1922. február 18. 2. oldal
[199] KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, Püspökkari-jegyzőkönyvek 1892-1913 0,09 ifm

üdvözölte azokat a főpásztorokat, akiket újonnan nevezett ki a király. Már ezen az ülésen volt hozzászólása. A veszprémi püspöknek a vegyes vallású házaspároktól, illetve a tisztán katolikus, de csak polgári házasságban élőktől követelhető párbérről kérdezett, mire a győri püspök véleménye után úgy foglal állást, hogy a vegyesházasságban élőktől fél párbér kérhető, a tisztán katolikus, de polgári házasságban élőktől kérhető párbér. A kérdéssel Várady püspök már korábban egyik művében foglalkozott.[200]

Az 1911. november 9-10-i értekezleten Csáky Károly váci püspöknek az előkészítő bizottságban betöltött tagságáról történő lemondása után a püspöki kar a bizottságba a győri püspököt küldte ki.[201] Ezen az ülésen volt egy előterjesztése is a püspökök végrendelkezési jogával kapcsolatban. Felveti, hogy legyen egy megegyezés a kincstárral az összes javadalmak után fizetendő összeg tízévenként történő megállapítása érdekében. A püspöki kar elfogadja Várady püspök indítványát.[202] Az új képezdei vizsgálati rend egyes intézkedéseivel kapcsolatban a szatmári püspök aggodalmának adott hangot. A püspöki kar bizottságot küldött ki javaslattétel megfogalmazására, melyben a kalocsai érsek, az erdélyi, a csanádi és a győri püspök lett kiküldve.[203]

Az 1912. április 25-26-án tartott ülésen a püspöki kar üléseit előkészítő bizottság elnöke szükségesnek tartotta egy szűkebb bizottság kiküldését az országos katolikus autonómia ügyében. Ennek az albizottságnak az lenne a feladata, hogy a témát tanácskozás tárgyává tegye, valamint később a püspöki karnak és a kormánynak konkrét javaslatot tegyen. A kar hét fő kiküldését rendelte el, köztük Várady L. Árpád győri püspököt is.[204] Ugyanezen az ülésen egy másik bizottságba is delegálták: a Kasselik alapítvány jövedelmének kezelésére egy püspökökből álló bizottságot hoztak létre, mely tanácsokkal látná el az alapítványt.[205]

Az 1913. január 22-24. között tartott ülésen két pont miatt is felszólalt a győri püspök. Az egyik a kultuszminiszter átiratának ismertetése volt, aki az USA-ban lakó magyar hívek lelkigondozása kapcsán kéri a püspöki kar állásfoglalását.[206] A másik dolog,

[200] Az 1911. április 28-i ülés jegyzőkönyve, 5. o. Kiadta: BEKE, M. (szerk.), *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1892-1918 között*, Szent István Társulat, Budapest 2018, 395. (továbbiakban: BEKE 2018)
[201] Az 1911. november 9-10-i ülés jegyzőkönyve, 3. o., BEKE 2018:399
[202] Az 1911. november 9-10-i ülés jegyzőkönyve, 5-6. o., BEKE 2018:401
[203] Az 1911. november 9-10-i ülés jegyzőkönyve, BEKE 2018:407
[204] BEKE 2018:418
[205] Az 1912. április 25-26-i ülés jegyzőkönyve, 2. o., BEKE 2018:427-428
[206] Az 1913. január 22-24-i ülés jegyzőkönyve, BEKE 2018:445

amiben szót kért az volt, hogy a Szent László Társulat[207] megváltoztatta az alapszabályának azon pontjait, mely a vagyonkezeléssel kapcsolatos, amit egy szűkebb választmány hatáskörébe utalt. Erre a Társulat vagyonának gyarapodása miatt volt szükség. A püspöki kar tudomásul vette a változtatást.[208]

Az 1913. november 7-én tartott gyűlésen a győri püspök mint a Szent László Társulat elnöke jelentést tett az Amerikában lakó körülbelül egymillió magyarnak lelkigondozásáról. Megállapította, hogy az állapotok nagyon szomorúak, egyrészt a kevés magyar pap miatt, másrészt ezek között is sok a züllött és megbízhatatlan pap. Az amerikai püspökök sem rokonszenveznek a magyar papsággal, valamint a pánszláv papok a püspököket mesterségesen is izgatják a magyarok ellen, azt hangoztatva, hogy a magyarok saját hazájukban zsarnokul elnyomják a katolikus szlávokat. További probléma, hogy a hartfordi püspök megakadályozta magyar apácák letelepedését Bridgeport-ban s a rendeket kiszakította a magyar hitközségekből. A püspöki konferencia úgy válaszolt a püspök jelentésére, hogy meg kellene engedni magyar tanító szerzetesrend letelepedését Amerikában, mely a helyi magyar kispapokat nevelhetné. A Szent László Társulat erre a célra a bencés-rendet tartotta alkalmasnak. Várady püspök az amerikai magyar lelkész, Biskoványi Vilmos címét a konferencia tudomására hozta, aki a Társulat megbízottja.[209]

Az 1914. március 18-i püspökkari értekezleten Várady püspök bejelentette, hogy a magyar kormány túlságosan költségesnek és a jelen helyzetben nem kivitelezhetőnek tartja egy magyar nevelőintézet létesítését és fenntartását Amerikában, azért ismételten ajánlja papok nevelését az Egyesült Államok számára a hazai szemináriumokban és kész papok átengedését amerikai szolgálatra. Hajlandó a kormány az amerikai szolgálatot korpótlék szempontjából beszámítani. A hercegprímás értesítette az Apostoli Szentszéket az amerikai püspökök elfogultságáról a magyarokkal szemben és a hartfordi püspök eljárásáról a magyar papokkal és apácákkal szemben. Merry del Val bíboros államtitkár közölte a hartfordi püspök válaszát s ebből, valamint a toledói püspöknek a győri püspökhöz intézett leveléből kitetszik, hogy az amerikai püspökök sok csalódás után bizalmatlanul fogadják a magyar papokat. Szükséges volna azért, hogy Magyarország részéről állandó kapcsolat létesíttessék az amerikai püspöki karral hiteles információk közlése végett. A püspökkar tudomásul vette a kormány álláspontját. Megbízza a Szent László Társulatot, és annak

[207] A Társulat működéséről ld. VÁRADY, L. Á., *A szent László-társulat ismertetése, A szent László-társulat alapszabályai*, Élet Nyomda, Budapest 1915.
[208] Az 1913. január 22-24-i ülés jegyzőkönyve, 11. o., BEKE 2018:446
[209] Az 1913. november 7-i ülés jegyzőkönyve, 8. o., BEKE 2018:457

elnökét, Várady püspököt, hogy közvetítse az amerikai ügyeket és tartson fenn összeköttetést az amerikai püspöki karral. Az amerikai missziók pénztárának kezeléséről a besztercebányai püspök lemondott, a püspöki kar Várady Lipót Árpádot, mint a Szent László Társulat elnökét kérte fel annak kezelésére.[210] A 49. napirendi pontban a püspök jelentette, hogy a Szent László Társulat plakátokat fog küldeni minden plébániának, hogy a Társulat feladatai sok pénzbe kerülnek, ezért a papi hagyatékok szegényharmadainak felosztásakor, azt a Társulatnak. A püspöki karnak az ülés után tartott bizalmas megbeszélésén az előző ilyen jellegű alkalommal a Katolikus Sajtóegyesület memorandumának vizsgálatára kiküldött bizottságot, melynek Várady püspök is tagja volt, új feladattal bízta meg: tárgyaljanak az országgyűlési néppárt és a sajtó képviselőivel.[211]

Az 1915. október 27-én tartott ülésen, melyen kalocsa-bácsi érseki minőségében először volt jelen, nem szólt hozzá egyetlen témához sem.[212]

Az 1916. március 22-én a püspöki kar a kongruabizottság elhunyt tagjainak helyébe új tagokat választott. Többek között Várady L. Árpád is kiküldésre került.[213] Az ülés 11. napirendi pontjaként Várady érsek azt az akciót ismertette a püspöki kar tagjai előtt, mely a keleti missziók megmentését célozta meg.[214] Ugyanezen ülés 27. napirendi pontjában a Járosy Dezső által Temesváron felállítandó egyházzenei iskola ügyében kiküldött bizottság állásfoglalását ismertette. A bizottság nem támogatta annak megalapítását, mert szerintük a püspökök nem tudják garantálni, hogy legyen az iskolának hat növendéke. Helyette inkább Pécsen javasolták azt felállítani. A püspöki kar úgy határozott, hogy Járosytól részletes munkaterv készítését várja, és a pécsi énekiskola vezetőségét is meghallgatja a döntés előtt.[215]

Az 1916. november 15-i konferencián Várady érsek mint a Szent László Társulat elnöke megállapította, hogy a keleti missziók ügyében az előző konferencián hozott határozatokat többnyire nem lehetett végrehajtani. Ennek oka elsősorban az volt, hogy az Acta Apostolicae Sedis 1916. márciusi számában megjelent XV. Benedek pápának a bordeauxi érsekhez írt levele. Ebben a pápa fölújította XIII. Leó 1890. november 20-án kiadott rendeletét, amely szerint a Vízkereszt ünnepén végzett egyházi gyűjtések a

[210] KFL. I.1.a. Egyházkormányzati iratok, Püspökkari-jegyzőkönyvek 1914-1929 0,12 ifm Az 1914. március 18-i ülés jegyzőkönyve, 11-12. o., BEKE 2018:472-473
[211] Az 1914. március 18-i ülés jegyzőkönyve, 19. o., BEKE 2018:480
[212] Az 1915. október 27-i ülés jegyzőkönyve, 1-17. o., BEKE 2018:484-499
[213] Az 1916. március 22-i ülés jegyzőkönyve, 4. o., BEKE 2018:511
[214] Az 1916. március 22-i ülés jegyzőkönyve, 7-9. o., BEKE 2018:513-515
[215] Az 1916. március 22-i ülés jegyzőkönyve, 14. o., BEKE 2018:520

Propaganda Kongregáció számára küldendők az afrikai négerek közötti hitterjesztés céljából. A püspöki kar nevében Várady érsek ezügyben Rómához fordult kérvénnyel, hogy a keleti missziók számára lehessen inkább fordítani a gyűjtésből befolyt összeget, de a bíboros államtitkár a pápa nevében nemleges választ adott.[216] Ugyanezen az ülésen Várady érsek jelentést tett a gr. Zichy Gyula pécsi püspöknek a magyar Egyházi Zeneiskola fölállítása tárgyában előterjesztett javaslatáról. A megyéspüspök szerint Pécs alkalmas hely volna ugyan az Egyházi Zeneiskola fölállítására, de a szükséges tanárok hiányoznak még az országban ehhez. A püspöki kar elfogadta a pécsi püspök javaslatát, és megígérik, hogy az egyes püspökök lehetőségeikhez mérten azon lesznek, hogy Regensburgban kiképeztessenek olyan alkalmas szakértőket, akik majd a létesítendő Zeneiskola tanárai lehetnek.[217]

Az 1917. március 18-án tartott ülésen megemlékeztek arról, hogy IV. Károly koronázásával kapcsolatban a püspöki kar több tagja legfelsőbb kitüntetésben részesült. Szmrecsányi Lajos egri és Várady L. Árpád kalocsai érsek a vaskorona rend első osztályát kapta. A püspöki kar természetesen örömmel üdvözölte a kitüntetett főpapokat.[218] Többek között a katolikus autonómiáról is szó esett ezen a tanácskozáson. Utaltak az 1913. januári konferenciára, ahogy Várady győri püspök memorandumát mutatták be, melyben Apponyi Albert és Zichy János miniszterek mellett a püspöki kar észrevételei is kifejtésre kerülnek a témával kapcsolatban. Ezt a memorandumot, mint fentebb láttuk, az akkori ülésen a püspökök elfogadták. A püspöki kar az autonómiával kapcsolatban ekkor még bizakodó volt, később azonban Róma ellenállásán megbukott a javaslat.[219]

Az 1917. november 7-8. között megtartott püspökkari értekezleten nem vett részt, attól igazoltan távol maradt, bár a jegyzőkönyv nem közli ennek indokát.[220]

Az 1918. január 9-11-i ülésen Várady érsek biztosítékok fölvételét javasolja a katolikus önkormányzat védelmére a magyar királyi kormánnyal szemben a készülő autonómiai törvényjavaslatba. Úgy véli, hogy ki kellene mondani a törvényjavaslatban, hogy a magyar királyi közigazgatási bíróság illetékesség azon hatásköri viták elbírálására, amelyek a katolikus autonómia és a magyar királyi kormány között keletkezhetnek. Ez az alkotmánybiztosíték nem annyira az autonómiáról, mint inkább az 1848. évi XX. törvénycikk végrehajtásáról szóló javaslatba volna fölveendő és a közigazgatási bíróság

[216] Az 1916. november 15-i jegyzőkönyve, 13. o., BEKE 2018:534-535
[217] Az 1916. november 15-i jegyzőkönyve, 15. o., BEKE 2018:535-536
[218] Az 1917. március 18-i ülés jegyzőkönyve, 3 o., BEKE 2018:541-542
[219] Az 1917. március 18-i ülés jegyzőkönyve, 5-7. o., BEKE 2018:543-544
[220] Az 1917. november 7-8-i ülés jegyzőkönyve, 1. o., BEKE 2018:553

illetékessége nemcsak a katolikusok, hanem más felekezetek autonómiájának védelmére is kimondanák. (A püspökkar egyelőre nem foglalt állást a kérdésben, hanem úgy határozott, hogy megvárja a javaslat tárgyalása során elhangzó módosításokat, és azoktól teszi függővé végleges állásfoglalását.)[221]

Az 1918. február 6-i **p**üspökkari bizottsági ülésen, melynek ő volt az elnöke, először ismertette Fischer-Colbrie Ágoston püspök levelét a nagyjavadalmak reformjának módjáról. A kassai püspök három módozatot javasol: 1. a nagyjavadalmak összesített kezelését és a javadalmasok maximális jövedelmének megállapítását, 2. a javadalmak általános megterhelését úgy, hogy azok a javadalmasok kezében maradnának, 3. az egyes javadalmak speciális címeken történő megterhelését. A bizottság elvetette végül a kassai püspök javaslatát. Várady érsek készített egy tervezetet a nagyjavadalmasok vagyonkezeléséről, mely tervezet tizenkét paragrafusból áll. Itt most nincs lehetőség arra, hogy ezt részletesen megpróbáljam elemezni. A bizottság javaslatot kívánt tenni a püspökkarnak az alsópapság fizetésrendezésének témájában, először a rendszerváltozás alapelveiről akart megegyezni. Fetser Antal győri püspök felszólalásában jelezte, hogy a bizottság vegye majd figyelembe az új kánonjogi kódex hatályba lépő rendelkezéseit. A javaslat tárgyalása során legtöbbször Fetser Antal és Fehér Gyula püspökök szóltak hozzá. Az ülés végén a tagok felkérték a hercegprímást, hogy rendeltesse el a püspökökkel a jövedelemösszeírásokat. Az elkészült javaslatot a püspökök mellett a szerzetesrendek főnökeivel is közölni fogják.[222]

Az 1918. november 20-i ülésen a püspöki kar ötvenmillió korona összegű alapítványt tett az alsópapság jövedelmének segély formájában történő kiegészítésére, miután meghallgatta Várady érsek beszámolóját. Ezt az alapítványt a Magyarországon lévő egyházi nagyjavadalmaknak a törzsvagyonából teszik. Ebből a segélyből a lelkészkedő alsópapság mellett a katolikus egyesületeknél és a sajtónál alkalmazott papok és világiak, valamint a katolikus intézmények is részesülhetnek. Az igényeket és kifogásokat a kalocsai érseknél lehet benyújtani, de azok elbírálásáról a püspöki kar dönt.[223]

1919. január 28-án kimentette magát az ülésen való részvétel alól.[224]

A következő alkalommal, ugyanezen év augusztus 22-én a kalocsai érseket és a székesfehérvári püspököt (azaz Prohászka Ottokárt) felkérték, hogy a budapesti egyetem

[221] Az 1918. január 9-11-i ülés jegyzőkönyve 1-2. o., BEKE 2018:569
[222] Az 1918. február 6-i ülés jegyzőkönyv, 1-16. o., BEKE 2018:583-595
[223] Az 1918. november 20-i ülés jegyzőkönyve, 9-12. o., BEKE 2018:616-618
[224] Az 1919. január 28-i ülés jegyzőkönyve, 1. o. BEKE M., *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások jegyzőkönyvei, 1919-1944.*, Aurora, München-Budapest 1992, 33-38. (továbbiakban: BEKE 1992.)

hittudományi fakultása és a központi papnövelde viszonya ügyében dolgozzanak ki egy javaslatot a püspöki kar számára.[225]

Az 1920. március 17-én megtartott püspökkari értekezleten jelentést tett arról a tárgyalásról, amelyet a püspöki kartól 1919. augusztus 22-én nyert megbízás alapján a székesfehérvári püspök társaságában a budapesti tudományegyetem hittudományi karával folytatott a központi papnövelde növendékeinek túlterheltségén való könnyítés céljából.[226]

Az 1920. október 27-i ülésen Várady Lipót Árpád kalocsai érsek bejelentette, hogy Lorenzo Schioppa apostoli nunciustól ígéretet vett arra vonatkozólag, hogy a zombori katolikus zárdaiskola ügyében el fog járni.[227]

Az 1921. február 10-i püspökkari ülésen még részt vett ugyan, de külön felszólalása ez alkalommal nem volt.[228]

Az ezt követő három püspökkari ülésen pedig már nem is vett részt.[229] A jegyzőkönyvekben nincs arra vonatkozó utalás, hogy milyen indokkal maradt távol, de minden bizonnyal betegsége nem tette lehetővé számára a Budapestre történő utazást.

Az 1923. május 16-án tartott ülésen a püspöki kar megemlékezett Várady L. Árpád kalocsai érsekről, aki hosszas betegség után hunyt el. A megemlékező szöveg áll róla a jegyzőkönyvben:

> *„Várady érsek a katolikus Magyarország egyik oszlopa volt. Kiváló tehetségével és fáradhatatlan szorgalmával megbecsülhetetlen szolgálatokat tett a katolikus egyháznak és a magyar hazának. Mint kultuszminiszteri tanácsos, győri püspök és kalocsai érsek hosszú ideig irányitó szerepet játszott. Betegségét hősi lélekkel viselte s az utolsó percig nem szűnt meg dolgozni. A püspöki kar mélységes gyászát és hálás kegyeletét megörökíti a jegyzőkönyvben.”*[230]

II. 1. 3. A főszékesegyházi káptalan rövid története

A kalocsai káptalan első alapítása még Szent István király uralkodásának elején, Asztrik kalocsai érseki szolgálata alatt megtörtént. Bár ez még nem volt a mai értelemben vett káptalan, a tagok viszonya a főpásztorhoz olyan volt, mint a szerzeteses konventjének viszonya az apáthoz. A papi közösség tagjai ekkor egy monostorban együtt éltek az

[225] Az 1919. augusztus 22-i ülés jegyzőkönyve, 6. o., BEKE 1992:42
[226] Az 1920. március 17-i ülés jegyzőkönyve, 1-2. o., BEKE 1992:44
[227] Az 1920. október 27-i ülés jegyzőkönyve, 4. o., BEKE 1992:60
[228] Az 1921. február 10-i ülés jegyzőkönyve, 1-7. o., BEKE 1992:68-76
[229] Az 1921. őszi, valamint az 1921. tavaszi és őszi püspökkari ülésekről van szó. Beke BEKE:77-89., 90-99., 100-109
[230] Az 1923. május 16-i ülés jegyzőkönyve, 1. o., BEKE 1992:110

érsekkel. Ez a közösség Chradegang szabályzata alapján működött.[231] Mivel ennek a disszertációnak nem témája a káptalan közel ezeréves története, így most nem áll módunkban részletesen beszámolni a történetéről. Inkább csak néhány fontosabb eseményt emelünk ki, amelyek a testület története szempontjából fontos.

A káptalan ténylegesen önálló testületté Mikó érsek (1149-1165) idején, 1149-ben kezdett alakulni, amikor II. Géza királytól a kalocsai káptalan számára diplomát nyert. Győri Saul érsek a prépostnak több javadalmas egyházat, a káptalannak pedig több község tizedét és mellé földbirtokokat adományozott. Ez akkori pápa, III. Ince is megerősítette.[232] A káptalan tagjai közé eleinte a prépost (a XVIII. századtól nagyprépost megnevezéssel), olvasókanonok, éneklőkanonok, őrkanonok, főesperesek és egyszerű kanonokok voltak.[233] Láthatjuk, hogy lényegében ez a struktúra a századok során napjainkig megmaradt. A testület tagjainak a száma eredetileg 12 lehetett, csak 1352-ben VI. Ince pápa a felére csökkentette.[234] Tizenöt évvel később Szigeti István érsek közbenjárására tíz főre emelkedett a létszámuk.

Ami a kanonokok kinevezési jogát illeti, azt 1169-ig maga az érsek gyakorolta, ekkor azonban a pápa a nagyprépost kinevezésének jogát magához vonta, bár a későbbiekben előfordultak olyan esetek, amikor a Szentszék ettől eltekintett, és megengedte az érseknek, hogy a saját embereinek adományozza a stallumot.[235]

A káptalannak egy időben érsekválasztási joga is volt: Ugolin érsek 1103-ban vetette fel, hogy az érseket ne a király, hanem a káptalan választhassa. II. Paszkál pápa erre 1106-ban engedélyt is adott.[236] Csák Ugrint például együttesen a kalocsai és a bácsi káptalan választotta érsekké 1219-ben.[237] Ez a rendszer azonban, mely az idők folyamán több vitás választást eredményezett, nem lett hosszú életű: 1278-tól a pápa szintén magának tartotta fenn a kinevezés jogát.[238]

Említettük az imént a bácsi káptalant, de erről a disszertációnk további részében már nem teszünk említést. Ennek két oka van: egyrészt tartalmába sem illik bele, másrészt a

[231] WINKLER P., *A kalocsai és bácsi érseki főkáptalan története alapításától 1935-ig*, Árpád Részvénytársaság Könyvnyomdája, Kalocsa 1935. (továbbiakban: WINKLER 1935), 4.
[232] WINKLER 1935: 5
[233] Uo.
[234] WINKLER 1935: 8
[235] WINKLER 1935: 10
[236] WINKLER 1935: 11
[237] WINKLER 1935: 12
[238] WINKLER 1935: 13

mohácsi csatavesztés és Bács török általi felgyújtását követően ez a káptalan többé már nem működött, így értelemszerűen a XX. század folyamán nem játszhatott szerepet.

A mohácsi csatavesztés és Tomori Pál érsek halála miatt, valamint, mivel új érsek kinevezésére nem kerülhetett sor, a főegyházmegye vezetése ideiglenesen a káptalan kezébe került. Ez a helyzet azonban nem tartott sokáig, mivel a török sereg 1529-ben újra betört az országba, és elfoglalta a szinte védtelen várost. Szeptember 3-án a káptalan elhagyva a várost, Pozsonyba menekült.[239]

A főegyházmegye restaurációja kapcsán korábban már megemlítettük Patachich Gábor érsek tevékenységét. Ekkor említést tettünk az első kanonokok beiktatásáról is. Röviddel ezután, 1738. szeptember 7-én a káptalan kérvényt intézett III. Károly királyhoz, melyben a testület régi jogainak helyreállítását kérte, melyet az uralkodó ezután teljesített is.[240] Az újjászületett káptalan első nagyprépostja 1747-ben Barkóczy Sándor lett.[241] A testület teljes létszámát azonban csak báró Patachich Ádám érseksége idején (1776-1784) érte el.[242]

II. 1. 4. A káptalan tagjai 1914-1923 között

Schweitzer József nagyprépost 1914. januárjában és Hoffmann Károly bácsi kisprépost halála miatt Várady Lipót Árpád érseksége kezdetén ez a két stallum üresen állt. A testület kiegészítését a főpásztor 1914. augusztus 24-én végezte el. A káptalan ekkortól a következő tagokból állt: Kleiner Lajos nagyprépost, Macskovics Pál olvasókanonok, Zundl Péter éneklőkanonok, Valihora Ágoston őrkanonok, Steécz György főszékesegyházi főesperes, Povischil Richárd bácsi főesperes, Horváth Győző püspök tiszai főesperes, Hinger Mihály ifjabb mesterkanonok lett.[243] 1915. április 10-én iktatta be Boromisza Istvánt bácsi kisprépostá, Hinger Mihályt idősebb, míg Ámon Pált ifjabb mesterkanonokká.[244] Hinger Mihály a Szent Andrásról nevezett sármonostori címzetes apáti címet juttatta a király 1915. októberében.[245] Javadalmát betegsége miatt nem sokáig élvezhette, ugyanis november 6-án elhunyt.[246] 1915. decemberében az idősebb mesterkanonoki stallumra Ámon Pált nevezte ki a király, míg az ifjabb mesterkanonokira

[239] WINKLER 1935: 18
[240] WINKLER 1935: 57-59.
[241] WINKLER 1935: 59
[242] WINKLER 1935: 61-62
[243] *Circulares* 1914/XVI. Nr. 5114. Mutationes personales publicantur. (1914. szeptember 18.)
[244] Kalocsai Néplap 1915. április 10. 3. oldal
[245] Kalocsai Néplap 1915. november 6. 2. oldal
[246] Kalocsai Néplap 1915. november 13. 2. oldal

Kirschbaum Lajost.[247] Ugyanekkor tiszteletbeli kanonokok kinevezésére is sor került dr. Révay Tibor új irodaigazgató, Bach János szilbereki esperes, Nagel Máté militicsi esperes és Nagy Mátyás csúrogi plébános személyében.[248] Beiktatásukat 1916. január 20-án Steécz György kanonok végezte.[249] Boromisza István 1916. április 22-én elhunyt.[250]

Az 1916. május 25-én kelt királyi leirat által új tagokkal bővült a káptalan: ifjabb mesterkanonok dr. Révay Tibor, míg Huber Lipót tiszteletbeli kanonok lett. Négy személy pedig, név szerint dr. Povischil Richárd székesegyházi főesperessé, dr. Horváth Győző püspök bácsi főesperessé, Ámon Pál tiszai főesperessé, Kirschbaum Lajos idősebb mesterkanonokká lépett elő.[251]

Valihora Ágostont 1916. márciusában XV. Benedek pápai prelátussá nevezte ki.[252]

1917. január 7-én hunyt el Zundl Péter kanonok, aki már hosszabb ideje beteg volt.[253] Az általa birtokolt titeli préposti címet a következő hónapban Kirschbaum Lajos kapta meg.[254]

1917. márciusában újabb személyi változások történtek a testületben: Valihora Ágoston éneklőkanonok, Steécz György őrkanonok, Povischil Richárd bácsi prépost, Horváth Győző püspök főszékesegyházi főesperes, Ámon Pál bácsi főesperes, Kirschbaum Lajos tiszai főesperes, Révay Tibor idősebb mesterkanonok lett. Ifjabb mesterkanonokká Huber Lipót eddigi tiszteletbeli kanonokot nevezték ki. Kalmár Sándor pedig tiszteletbeli kanonokságot kapott.[255] Révay Tibort a király 1917. áprilisában a Keresztelő Szent Jánosról nevezett nagyvárad-hidi címzetes préposttá nevezte ki.[256] Ámon Pált 1917. októberében a Központi Szeminárium rektorává nevezték ki, aki Rott Nándort váltotta ebben a tisztségben.[257]

1919. január 20-án váratlanul elhunyt Povischil Richárd bácsi kisprépost.[258] az új tag ekkortól Révay Tibor lett.

1922. január 10-én elhunyt Kleiner Lajos nagyprépost.[259]

---

[247] Kalocsai Néplap 1915. december 18. 2. oldal
[248] Uo.
[249] Kalocsai Néplap 1916. január 22. 3. oldal
[250] Kalocsai Néplap 1916. április 29. 2. oldal
[251] Kalocsai Néplap 1916. június 10. 2. oldal
[252] Kalocsai Néplap 1916. március 11. 2. oldal
[253] Nekrológját ld. Kalocsai Néplap 1917. január 13. 2. oldal
[254] Kalocsai Néplap 1917. február 10. 3. oldal
[255] Kalocsai Néplap 1917. március 17. 2. oldal
[256] Kalocsai Néplap 1917. április 7. 5. oldal
[257] Kalocsai Néplap 1917. október 13. 2. oldal (Rossz dátum szerepel a fejlécen.)
[258] Kalocsai Néplap 1919. január 25. 1. oldal
[259] Kalocsai Néplap 1922. január 11. 2. oldal

1922. februárjában újabb előléptetések és kinevezések történtek a káptalanban. Új nagyprépost Macskovics Pál, olvasókanonok Valihora Ágoston, éneklőkanonok Horváth Győző püspök, őrkanonok Ámon Pál, bácsi prépost Kirschbaum Lajos, főszékesegyházi főesperes Révay Tibor, bácsi főesperes Rechner Konrád, tiszai főesperes Wiederkehr József lett. A testület új tagja ifjabb mesterkanonokként Kalmár Sándor lett.[260]

II. 1. 5. A kalocsai papképzés

Kalocsán a szeminárium élete, jóval a török hódoltságot követően, 1733. november 4-én indult újra.[261] Ezen a napon tartotta székfoglalóját Patachich Gábor érsek, aki a mise után körmenetben az új papnevelő intézethez vonult, annak házikápolnáját majd az egész épületet Borromeo Szent Károly tiszteletére szentelte, és az első nyolc papnövendéket ünnepélyesen bevezette.[262] A működést ekkor már megkezdte az intézet, de évekig húzódott a hivatalos jóváhagyás. Amint azt már a káptalan újjáalapítása kapcsán megemlítettük, ez végül 1738. november 28-án következett be, amikor III. Károly király kiadta azt a diplomát, mellyel megerősítette a káptalan és a papnevelő intézet létesítését.[263]

A Borromeo Szent Károlyról nevezett kalocsai papnevelő intézet rektora az 1913/1914-es tanévben Horváth Győző püspök, az alrektor Tantos Ferenc, a spirituális Egerth Jakab, míg a prefektus Tantos Gyula volt. volt az 1913/1914-es tanévben.[264]

Az első évfolyamon ekkor 13, a másodikon 10, a harmadikon 5, míg a negyedik évfolyamon 7, összesen 35 papnövendék végezte tanulmányait.[265] Az egyházmegye papnövendékei közül 11 fő más papnevelő intézetek hallgatója volt.[266]

A vezetőség a következő tanévben nem változott, és ekkor 14 első, 6 második, 10 harmadik és 4 negyedik évfolyamos, tehát összesen 34 növendéke volt a szemináriumnak. Más papnevelő intézményekben 11 szeminarista tanult.[267]

Az 1918/1919-es tanulmányi évben a prefektus már Horváth Alajos volt, a vezetőség többi tagja a korábbiakhoz képest változatlan maradt. A papnövendéke száma viszont

---

[260] Kalocsai Néplap 1922. február 25. 2. oldal
[261] A papképzés történetéről újabb szakirodalom: TÓTH, T., *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye 18. századi megújulása Patachich Gábor és Patachich Ádám érsekek idején (1733–1784)*, METEM – HEH – KFL, Budapest – Kalocsa 2014.
[262] WINKLER, P., *A papnevelés története a kalocsai egyházmegyében*, Árpád R.-T. Könyvnyomdája, Kalocsa 1934 (továbbiakban: WINKLER 1934), 12
[263] WINKLER 1934: 14
[264] SCHEMATISMUS 1914: 114
[265] SCHEMATISMUS 1914: 114-115
[266] SCHEMATISMUS 1914: 115-117
[267] SCHEMATISMUS 1915: 122-125

jelentősen csökkent: ekkor az első és második évfolyamon 10-10, harmadikon egy, míg a negyediken 2 kispap végezte tanulmányait. Ebbe az intézménybe járt két más egyházmegyés szeminarista is, tehát összesen 25 volt a hallgatói létszám. Más papnevelő intézetekben öt papnövendék tanult, tahát a kalocsa-bácsi érsekségnek ebben az évben 28 növendéke volt.[268]

Az általunk vizsgált időszak utolsó évében, 1923-ban a szeminárium vezetősége átalakult. Az intézmény rektora Wiederkehr József, ökonómusa Tantos Ferenc, spirituálisa Kerner Ferenc, míg tanulmányi prefektusa Szedlay István volt.[269] Az első évfolyamon ekkor 4, a másodikon 5, a harmadikon 7, míg a negyediken 4, míg más papnevelő intézményben 5 kalocsa-bácsi egyházmegyés kispap tanult. Összesen ekkor 25 papnövendéke volt az egyházmegyének.[270]

II. 2. Az I. világháború témájának megjelenése a kalocsa-bácsi főegyházmegyei körlevelekben[271]

II. 2. 1. Buzdítások, szózatok

Kalocsa-bácsi érsekként kiadott első körlevele, az úgynevezett beköszöntő szózata még értelemszerűen nem foglalkozik a gyászos eseménnyel, hiszen az pár nappal az események előtt íródott, noha június 29-re dátumozták. Ebben a szövegben inkább egy nagyívű elmélkedést olvashatunk az Egyházról, annak jegyeiről (egy, szent, katolikus és apostoli), anyai tulajdonságáról. Az érsek fontosnak tartja az imádkozást, a szentségekhez való járulást, valamint a gyermekek katolikus hitben való nevelését. Hitet tesz a jó szellemű sajtó, és a katolikus egyesületi élet mellett. A végén az egyházat Noé bárkájához hasonlítja, melyben a háborgó víz ellenére sem esett bántódás. Noé bárkája alatt az Egyházat érti – aki bemegy a bárkába (vagyis az egyházban van), az bizonyosan meg fog menekülni. Az egész levelet áthatja a bizalom a jobb jövőben. Néhány nappal később viszont már a hercegi párról történt megemlékezésről olvashatunk.[272]

---

[268] SCHEMATISMUS 1919: 47-48
[269] SCHEMATISMUS 1923: 21
[270] Uo.
[271] Ennek az alfejezetnek a szövege részben megegyezik az általunk ugyanezen a címen kiadott tanulmány szövegével. ld. HORVÁTH, P., *Az I. világháború témájának megjelenése a kalocsa-bácsi főegyházmegyei körlevelekben in.* Magyar Egyháztörténeti Vázlatok (2026/1)
[272] *Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1914 dimissae, Procudebat Antonius Jurcsó typographus, Colocae 1914. (továbbiakban: Circulares 1914) 113–122. A Circuralesoknál a továbbiakban a teljes címet nem adjuk meg. Ld. Felhasznált irodalom részben a teljes címet.*

A körlevelekben szerepelnek különböző irodalmi művek ajánlásai is, melyek a háborúval kapcsolatosak: Háborús imakönyv ajánlása (1915. április 6.)[273], Két háborús ének ajánlása (1916. március 14.)[274].

Nagyjából két és fél évvel a háború kitörése után, 1917. február 15-én a főpásztor szózatot intézett egyházmegyéjéhez a világháború tanulságairól.[275] Ez a szöveg is a szokásoknak megfelelően több nyelven: magyarul, németül, a körlevél végén bunyevácul is közlésre került. A levél elején kárhoztatja az Amerikai Egyesült Államokat, mely szerinte más elvet hirdet, mint amelyet végül cselekszik. Felteszi a kérdés, hogy melyek a háború tanulságai? Fontos tanulság szerinte, hogy sok ámító jelszóról (mint pl. a nemzetiségek felszabadítása, Amerikába vándorlás) kiderült, hogy csak a népek nyugalmát, fejlődését zavarta meg. Párhuzamba állítja ezeket az angol, francia és példákkal, és bemutatja, hogy azok a népek sem jártak jobban, melyek az alkotmányosságukkal és a népuralmukkal büszkélkedtek. Azok is csak inkább felszínes jelszavak voltak. Úgy véli, hogy a magyar nép akarata ellenére sodródott bele a háborúba, azt is csak a gaztett megtorlása okán, mindenféle hódítás vagy idegen tulajdon megszerzésének szándéka nélkül. Végül megállapítja, hogy a legerősebb szövetségesünk a szent kereszt és a kereszt útja.

A körlevelekben is megjelent Várady érsek elmélkedéssorozata a szentolvasó titkairól. 1915. szeptember 15-én *Felhívás a szent olvasó ájtatosság buzgó megtartására*[276] címmel: ebben a felhívásban már szerepelt az örvendetes szentolvasó titkainak magyarázata. 1916. március 5-én a fájdalmas[277], míg április 14-én a dicsőséges szentolvasó titkainak magyarázata[278] is megjelent. Ezekben a szövegekben az érsek a titkok felett elmélkedve, a Jézus és Szűz Mária életének eseményeit kapcsolatba hozza a jelen idő szenvedéseivel és megpróbáltatásaival, és megpróbál utat mutatni a hívek számára.

Ezek közül az első szövegben, a *Felhívás a szent olvasó ájtatosság buzgó megtartására*[279] című̋ben az érsek azzal indokolja ezeknek az elmélkedéseknek a kiadását, hogy a rózsafüzér imádságának jó végzésével mérhetetlen, győzelmes erőt tudnak a hívek szolgáltatni a harctéren küzdő katonáknak. Az örvendetes szentolvasó első titka kapcsán

[273] *Circulares* 1915:75
[274] *Circulares* 1916:50
[275] *Circulares* 1917:17-20
[276] *Circulares* 1915:131-134
[277] *Circulares* 1916:29-33
[278] *Circulares* 1916:85-89
[279] *Circulares* 1915:131-134

arra kéri a híveket, hogy maradjanak meg a csendes visszavonultságban és imádságban, valamint fel kell ajánlani a mindennapi teendőket a harctéren küzdőkért. Ez a két dolog, az ima és a felajánlások, az áldásokat lehozzák számukra. A második titok kapcsán az asszonyok hadi szolgálatát említi meg. Ez persze nem a tényleges harctéri szolgálatot jelenti, hanem a magányosok és szükséget szenvedők felé való odafordulást. Amint Mária meglátogatta Erzsébetet, az asszonyoknak is ezt kellene tenniük a szükséget szenvedőkkel. A harmadik titok, Jézus világra születésének idején a világon mindenhol béke volt, az érsek ezt szembe állítja a jelen kor időszakával. A rózsafüzér ezen titkának imádkozása a béke újra eljöveteléért való könyörgés, s akkor Mária és Jézus hamarabb megadhatja a világ számára ezt a békét. A negyedik titkot a katonákra vonatkoztatja. Mária parancsot kapott Jézus bemutatására a templomba, csakúgy, mint ahogy a katonák parancsot kaptak a hadba vonulásra. Ahogy az egyik, úgy a másik is egyfajta templomba járás. Imádkozni kell azért, hogy a katonákat Szűz Mária oltalmazza nemcsak a csatákban, de a vonulások során is, egészen a győzelem kiharcolásáig. A szöveg megjelenésekor még Várady érsek is hitt a háború győzelmes befejezésében. Az ötödik titokkal, Jézus jeruzsálemi megtalálásával kapcsolatban párhuzamba állítja Mária reményét, hogy ott viszontlátja fiát azzal, hogy a hívek is viszontláthatják majd azokat, akik hadba vonultak. Amekkora öröm volt Jézus megtalálása a Templomban, olyan öröm lesz majd viszontlátni a katonákat is. Ahhoz, hogy ezt a pillanatot a hívek siettetni tudják, az szükséges, hogy buzgón imádkozzák a szentolvasó titkait.

A következő év márciusában, a fájdalmas szentolvasó első titkáról[280] elmélkedve az érsek állítja, hogy az Olajfák hegyén vérrel verejtékező Krisztus előre látta a mostani világháború borzalmait, de látta a bűnöket is, melyek ezt okozták. Imádságra buzdítja a keresztény hívőt, hogy vegye kézbe a szentolvasót és fogadjon bűnbánatot, valamint a bűn kerülését. Jézus megostorozása kapcsán Szodoma és Gomorra vétkét, melynek büntetése a testi halál volt, összekapcsolja a világháborúval, mely szerinte éppen ezen bűnök büntetése. Kéri az imádkozót, hogy imádkozzon a házastársak megszenteléséért, és az ifjúság megóvásáért ettől a szörnyű bűntől. Krisztus tövissel való megkoronázásának szenvedését a harctéren lévő katonák szenvedéseihez hasonlítja. A katonáknak ott kellett hagyni a tűzhely melegét, hogy sokat szenvedjenek a harctéren. Ennek a titoknak az imádkozását értük ajánlja a főpásztor. Jézus kereszthordozását összekapcsolja azok szenvedéseivel, akik aggódnak a harctéren küzdő rokonaikért. A férfiaknak a csatatéren, az

[280] *Circulares* 1916:29-33

otthon maradt nőknek pedig a türelemben és az Istenbe vetett bizalomban kell hősöknek lenniük. A fájdalmas szentolvasó utolsó titkát a haldoklókért ajánlja az érsek. Reméli, hogy közülük senki nem maradt súlyos bűn állapotában. Felteszi a kérdést, hogy lehetséges-e tudva és akarva Isten ellenségének maradni a csaták idején, miközben bármikor véget érhet a földi létünk. Kéri, hogy a hívek vegyék kézbe a rózsafüzért, bízva abban, hogy az imádság ellensúlyozni tudja a harctéri ellenség számbeli fölényét.

A dicsőséges szentolvasó titkairól elmélkedve[281] az alábbi fő gondolatok jelennek meg: az emberek elhanyagolták a lelki életet, ezen felül a papok a szent szolgálatot, ezért látogatta meg Isten a világháború által az ő népét. Aki megérti, és felhagy rossz szokásaival, az új életre fog támadni, miként Krisztus az első tized imádságában. A második titok kapcsán megjegyzi, hogy az embereknek állapotuk szerint teljesíteniük kell azt a kötelességet, melyet a mennyei Atya rájuk bízott, bármilyen életkörülményben legyenek is. Noha a háború miatt ez most még megterhelőbb, a mennybe ment Krisztusra tekintve sikerülni fog. A Szentlélek elküldése kapcsán kiemeli, hogy a nagy világfelfordulásból úgy lehet csak igazi, tartós béke, ha buzgón könyörgünk a Szentlélek kegyelméért, eljöveteléért, és bűnbánatot tartunk. Tőle, az Igazság Lelkétől várható, hogy megújítja majd a Földet. A negyedik titok fölött elmélkedésben a test és lélek viszonyát taglalja. A test együtt munkálkodik a lélekkel, a lélek pedig megszenteli a testet. Az elesett hősök emlékét a hívek őrizzék meg, értük imádsággal, jócselekedetekkel és misefelajánlásokkal járjanak közben. A halállal ugyanis az élet nem szűnik meg, csak átalakul. Végül Mária megkoronázása kapcsán kiemeli a remény fontosságát. Ugyan sok baj zúdult az emberiségre, ezt a reményt nem szabad elveszíteni. A nagy szenvedéseket az Isten még jobban meg fog jutalmazni. A hívek egyesítsék gyötrelmeiket az Üdvözítő szenvedéseivel, hogy Isten a bűnök bocsánatára és a bűnösök megtérésére elfogadja azokat. Az elmélkedés végén az érsek ajánlja a szentolvasó ájtatosságának minél gyakoribb végzését a hívek számára, mert az az örökkévalósághoz kapcsolja a híveket.

II. 2. 2. Intézkedések

A *Segítő bizottság alakítása a háborúba vonultak családjai részére* című felhívást 4529. szám alatt a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei főispán adta ki július 29-én, tehát egy nappal a háború kitörése után. Ebben egy községi segítő bizottság alakítását írják elő melynek feladatai: a hadbavonultak családját támogatásban részesíteni, a földeken lévő

[281] *Circulares* 1916:85-89

betakarítatlan terményeket megóvni a pusztulástól, továbbá a segítő bizottság azokban a helyzetekben, amikor a problémát társadalmi tevékenység útján nem tudja megoldani, köteles a helyi hatósághoz, az elsőfokú közigazgatási hatósághoz, vagy a vármegye alispánjához fordulni. A segítő bizottságnak továbbá feladata a bevonultak gyermekeinek védelmi, hozzátartozóinak pedig betegápolási ügyét is felkarolni. A körlevélben csak augusztus 7-én közölték a felhívást.[282] A 4471. szám alatt 1914. augusztus 1-jén, tehát már a háború kirobbanása után kiadott *Intézkedések a háború idejére* című rendeletben[283] az érsek bizakodik abban, hogy a most kezdődő világháború ránk (mármint az Osztrák-Magyar Monarchiára nézve) sikeresen zárul majd. Nagyon bízik az isteni Gondviselésben. Felhívja a hívek figyelmét az imádságra, különösen a közösségire: a kitett Oltáriszentség előtt elmondandó három Miatyánk, három Üdvözlégy és egy, a katonákért elmondott, itt közölt könyörgés. Az intézkedés szövege tartalmazza Ferenc József király bad-ischli kiáltványát (melyben szerepel a sokat emlegetett „Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam" mondat) és a magyar kormány felhívását. A 4491. számú rendeletben, mely ugyanezen a napon kelt, kihirdetésre kerül, hogy a papi lelkigyakorlatok elhalasztásra kerültek.[284]

Tizenegy nappal később, augusztus 12-én újabb intézkedések történtek a háború idejére a 4634. szám alatt. Ebben megengedi a szolgai munkát vasár- és ünnepnapon, amíg a katonák távol vannak. A szentmisék idejét a papok korábbra hozhatják, ha a hívek által végzett munka ezt megkívánja, hétköznap is. A háromszori házassági hirdetéstől el lehet tekinteni, ha szükséges. A gyóntatók feloldozhatnak azon bűnök alól is, melyeket csak kizárólag az ordináriusnak lenne szabad. A kántor szolgálata helyettesíthető olyannal, aki ért hozzá; ha nincs ilyen, akkor a kántori teendő elhagyható. Az iskolai oktatást lehetőség szerint meg kell kezdeni a szokott időben[285]. 1914. szeptember 15-i 5100. számú rendelet szerint a háború alkalmával katolikus szellemben végzett működésről jelentés teendő[286]. 1914. szeptember 20-án, 5156. szám alatt kihirdetésre kerül, hogy a háború alkalmából írt imafüzetek a templompénztár terhére megrendelhetők.[287] November 29-én 6116. szám alatt, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium kérésére elrendelte az érsek, hogy az összes,

[282] *Circulares* 1914:137
[283] *Circulares* 1914:131-136
[284] *Circulares* 1914:136
[285] *Circulares* 1914:141-144
[286] *Circulares* 1914:169-170
[287] *Circulares* 1914:173-174

háborúval kapcsolatos ügyiratot a plébániai levéltárakban meg kell őrizni.[288] 1915. január 8-ai 168. számú iratában ugyanezen minisztérium bekéri a háborús ügyben kiadott összes rendeletet három példányban, a bécsi udvari könyvtár számára.[289] A papság espereskerületi gyűlései 1915. március 11-i határozat szerint a háború időtartama alatt elmaradnak.[290] 1916. március 14-én megjelent Jankovics Béla 521. sz. isk. miniszteri körrendelete a háborús emlékek gyűjtéséről és feldolgozásáról. A szöveg szerint történelmi és nemzetnevelési szempontból nagy jelentőséggel bír ez a gyűjtés és feldolgozás, emiatt az iskolai igazgatókat és tanítókat felhívja a miniszter, hogy buzgólkodjanak ennek megvalósításán. [291] A 2697. számú rendelet szerint, azoknak a harangoknak, melyeket a háború céljaira lefoglaltak, leszereltek és elszállítottak, 1916. augusztus 2-án törölték a biztosításukat. Emiatt a plébánosoknak az ügyben eljáró főkáptalani alapítványi hivatal felé a biztosítási kötvényben szereplő minden adatáról, a harangok és biztosítási összegük pontos felsorolásával jelentést kell tenni.[292] 1916. szeptember 13-én 4518. szám alatt Várady Lipót Árpád elrendeli, hogy a háborús célokra átengedett harangok ára az alapítványi hivatalba küldendő. Az érsek korábbi körlevelében úgy rendelkezett, hogy ezen harangok árát külön alapként kell kezelni, de ez a jelenlegi helyzetben nehézségekbe ütközik, emiatt arra kéri a plébániákat, hogy a pénzt Kalocsára, az alapítványkezelő hivatalba küldjék be.[293] 1917. május 7-én az érsek 2241. szám alatt rendeletet adott ki a katolikusok háborús tevékenysége adatainak összegyűjtéséről. Mellékelt hozzá egy kérdőívet is. Célja, hogy a magyarországi katolikusok háborús munkája meg legyen örökítve egy a magyar katolicizmushoz méltó műben. A történéseket a kortársak által szeretné megörökíteni a történelem számára. Ezt a kérdőívet a lelkészeknek kell kitölteniük.[294] Az érsek lényegében egy saját történeti munka megírására buzdítja az egyházmegye minden papját. Az 1918. november 8-án 5381. szám alatt a Szociális Missió Társulat vállalkozását ajánlja az érsek a háború vége alkalmából. Ez a társulat a háború által sújtott egyénekről és családokról igyekszik gondoskodni, azon emberek szervezése által, akik nagyobb anyagi károsodások nélkül vészelték át a háborút. A társulat munkáját a Belügyminisztérium is támogatja. Kéri az érsek a papságot, hogy a szószékről magyarázza

[288] *Circulares* 1914:217
[289] *Circulares* 1915:32
[290] *Circulares* 1915:46
[291] *Circulares* 1916:102
[292] *Circulares* 1916:123
[293] *Circulares* 1916:147
[294] *Circulares* 1917:57-58

a körlevélben szereplő mellékelt nyomtatvány tartalmát, hogy a leginkább sújtott hívek számára támogatást tudjon nyújtani.[295]

A háború után két rendelet is foglalkozott még a háborúban elesettekkel. Mindkettőt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium adta ki. Az első, az 1922. június 18-án 623. sz. isk. rendelet *A világháborúban elesett hőseink dicső emlékének ápolása és megőrzése az iskolában* címmel[296], mely azt írja elő, hogy községenként az elemi iskolák osztálytermeiben díszes papír falitáblán a helyi hősök neveit tüntessék fel. A falitáblát a *Hőseink, Nagyjaink Kultusza — Hősök Háza Országos Bizottsága* hozná forgalomba, melynek megvételéhez az iskolákban a növendékek körében gyűjtést lehet szervezni. A másik, az 1922. augusztus 23-i 3468. számú iratban a plébánosok felszólíttatnak, hogy szorgalmazzák a háborúban elesett hősök holttányilvánítását[297]. Gyakori ugyanis, hogy szándékosan vagy véletlenül az özvegyek nem jelentik férjük elhunytát, de már mással ún. vadházasságban élnek. Ezért a rendelet külön kéri, hogy mind a világi, mind az egyházi hatóság előtt meg kell indítani a holttányilvánításokat.

II. 2. 3. Gyűjtések

A főegyházmegyei körlevelekben viszonylag nagy számban szerepelnek felhívások különféle gyűjtésekre. Nemcsak pénzgyűjtésről van szó, hanem különféle egyéb tárgyak, anyagok gyűjtéséről is.

Ami a pénzgyűjtést illeti, ilyen volt például a katonák karácsonyára szervezett gyűjtés, melyet a Hadsegélyező Hivatal köszönő levele követ 1914. december 22-én[298]. A Hadsegélyező Hivatal által több alkalommal történt gyűjtés elrendelése a Vörös Kereszt egylet részére: 1914. október 6-án[299], 1916. augusztus 15-én[300], 1917. június 29-én[301] és 1918. május 14-én.[302] Volt továbbá a kárpáti falvak javára szervezett gyűjtés 1915. augusztus 20-án[303], a Központi Gyűjtő Gyermekkórház javára iskolai gyűjtés 1915. szeptember 6-án[304], vagy a hadiárvák javára 1916. augusztus 20-án[305], az erdélyi

[295] *Circulares* 1918:92
[296] *Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények az 1922. évről. Árpád Részvény társaság Nyomdája. Kalocsa, 1922, 26. (Ld. a továbbiakban Hivatalos Közlemények)*
[297] *Hivatalos Közlemények* 1922:33-34
[298] *Circulares* 1915:10
[299] *Circulares* 1914:177-179
[300] *Circulares* 1916:101
[301] *Circulares* 1917:70
[302] *Circulares* 1918:58
[303] *Circulares* 1915:147-148
[304] *Circulares* 1915:130
[305] *Circulares* 1916:117

gyermekek javára 1916. december 6-án[306]. 1915. november 10-én a VKM jóváhagyta a tanulóifjúság karácsonyi szeretetadományának gyűjtését[307]. Történt egy gyűjtés a Nemzeti Fogadalmi Templom felépítése céljából 1916. március 7-én.[308] Ennek a templomnak a felépüléséről nem találtam később adatot. A kárpáti elpusztult falvak javára engedélyezett ifjúsági iskolai gyűjtés volt 1916. márciusában[309], valamint a kárpáti sírok gondozása ügyében gyűjtés, melyet 1916. október 14-én hagyott jóvá Jankovich Béla miniszter[310]. 1918. május 14-én Zichy János, az új vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedett a szegény sorsú, beteges gyermekek részére vonatkozó gyűjtésről. Ebben felkéri a helyi hatóságot és a nagyközönséget, hogy az év végi vizsgák alkalmával vagy a tanévzárókon ébresszék fel a tehetősek figyelmét ezen szegények iránti gondoskodásra. Szeretné, ha ezeket a gyerekeket vagy a tengerpartra, vagy az alpesi jó levegőre lehetne küldeni, egészségi állapotuk függvényében. Az adományokat pedig a Néptanítók Lapjához mellékelt csekklapon kell elküldeni *A Háborúban Feldúlt Tűzhelyeket Ujraépitő Országos Bizottságához.* Az iskolaigazgatókat megkéri, hogy a gyűjtés eredményét hozzák az ő tudomására, egy közvetlenül a minisztérium VI/a. ügyosztályához címzett levelezőlapon.[311]

Több alkalommal szerepel a szederlevél gyűjtésére vonatkozó rendelet (1914. augusztus 30.[312], 1914. szept. 15.[313], 1915. szeptember 8.[314]), gubacs-gyűjtés (szintén 1915. szeptember 8.)[315], vadgesztenye gyűjtés (1916. szeptember 14.)[316], gyümölcs és zöldségfélék konzerválása (1914. augusztus 30.)[317], fémtárgyak gyűjtése hadi célokra iskolák segítségével (1915. április 29.)[318], hadifogoly lelkészek javára könyvgyűjtés (1917. február 20.)[319], gyógynövények gyűjtése (1917. április 26.)[320].

[306] *Circulares* 1916:202-203
[307] *Circulares* 1915:163-164
[308] *Circulares* 1916:39
[309] *Circulares* 1916:47-48
[310] *Circulares* 1916:196
[311] *Circulares* 1918:61
[312] *Circulares* 1914:170-171
[313] *Circulares* 1914:171-172
[314] *Circulares* 1915:144-145
[315] *Circulares* 1915:143-144
[316] *Circulares* 1916:152
[317] *Circulares* 1914:170-171
[318] *Circulares* 1915:79
[319] *Circulares* 1917:30
[320] *Circulares* 1917:59-60

II. 2. 4. Rokkantügy, és a kalocsai rokkanttelep kiépítése

A körlevelekben szerepel néhány olyan gyűjtés, amely kifejezetten a rokkantügy támogatásával kapcsolatos, ezeket az alábbiakban mutatom be. Ilyen volt Apponyi Albert Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter 1915. június 28-ai felhívása[321], hogy augusztus 8-án a rokkant katonák javára gyűjtés eszközlendő, vagy a győri katonai rokkantház javára történő gyűjtés ajánlása 1916. február 11-én.[322] A rokkant vitézek foglalkoztatásáról Klebelsberg Kuno gróf államtitkár levele 1915. november 19-én kelt.[323] Valamint megjelent egy felhívás a rokkantak, özvegyek és hadiárvák gondozása ügyében 1917. március 26-án.[324]

Az 1917. évi VIII. körlevélben az érsek beszámol arról, hogy jól halad a kalocsai rokkanttelep kiépítése, mely a világháború során megsérült katonák, valamint családtagjai számára készül. Figyelmében ajánlja a kalocsai rokkanttelepet a kedves papsága számára, „amely annyiban szorul még kiépítésre, amennyiben a közönség adakozásából kell 150 család számára lakóházat emelni, arra törekedvén, hogy rokkant hőseink lehetőleg ingyen jussanak új hajlékhoz. Amennyiben más helyeken az egyházmegyében történnének még kezdeményezések a rokkantak érdekében, figyelmünket azokra is kell majd fordítani.”[325] Ugyanezen évi XV. körlevélben[326] az érsek utal arra, hogy a rokkanttelep létrehozásával már a hadirokkanttakkal szembeni kötelezettségeit lerótta, ezért a hadiárvák felé kíván fordulni. Ennek teljesítésére létrehozza a Zita királyné árvaalapot, 200 ezer korona összeggel.

A Rokkanttelep építésével a körlevelek nem foglalkoznak részletesen, de a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár iratanyagában jelentős mennyiségű irat áll rendelkezésre ezzel a témával kapcsolatban.[327]

II. 2. 5. Katonai szolgálatot teljesítő lelkészek

A háború idején a Főegyházmegye területéről több káplán és hitoktató is kinevezést kapott katonai lelkészi szolgálatra. Mivel a hívek lelkipásztori ellátása még ezen időszak

[321] *Circulares* 1915:99-100
[322] *Circulares* 1916:28
[323] *Circulares* 1915:167-168
[324] *Circulares* 1917:41-44
[325] *Circulares* 1917:43
[326] *Circulares* 1917:75-77
[327] KFL.I.1.b. Kalocsa-Rokkanttelep, 1. Feudális kori iratok; KFL.I.1.b. Kalocsa-Rokkanttelep, 2. Polgári kori iratok, 2.a. általános iratok, 1911-1945, KFL.I.1.b. Kalocsa-Rokkanttelep, 2. Polgári kori iratok, 2.a.1. építés, felszerelés, 1911-1945

alatt sem szünetelhetett, így értelemszerűen katonai lelkésznek plébánosokat nem hívtak be, legfeljebb olyan személyt, aki az adott plébániát adminisztrátorként igazgatta.

1914. október 17-én Mészáros Béla tompai adminisztrátor, Belt Antal kerényi, Erdődy Gyula mélykúti, Ivánovics András és Kanyó Lajos szabadkai, Kertész József topolyai, Koráni Elemér futaki, Sütő János bácsalmási segédlelkészek, Werner Mihály magyarkanizsai katekéta, Wildinger Jakab újvidéki segédlelkész tábori lelkészek lettek.[328] 1914. december 7-én Dr. Kostialik Antal szabadkai katekétát, Gyurics József csonoplyai segédlelkészt, Vojnich-Tunich Antal szondi segédlelkészt és Berger Antal szabadka-szentgyörgyi segédlelkészt hívták be katonai szolgálatra.[329] A következő év elején, január 15-én Hauk Márton csávolyi segédlelkész, Svraka Ferenc szabadka-szentgyörgyi hitoktató-segédlelkész és Szorgh Péter katymári segédlelkész vonult be aktív katonai szolgálatra.[330] 1915. április 12-én a következő káplánok lettek aktív hadi szolgálatra behívva: Schäffer Ferenc adai káplán, Raile Károly bácsordasi káplán, Ditelján István szabadkai gimnáziumi professzor, Vajay László keceli káplán,[331] ugyanazon év október 2-án pedig Máthis Kálmán nagybaracskai és Csányi István garai segédlelkészek aktív katonai szolgálatra hívattak be.[332] 1916. április 18-án Spiller János vaskúti, Kujáni Ferenc palánkai, Wier János kerényi segédlelkészek kerültek behívásra.[333] 1916. november 22-én Plank Ferenc vaskúti, Kanyó Lajos bajai, Müller Péter zombori segédlelkészek és Quotidián Lajos szabadkai hitoktató aktív katonai szolgálatra lettek hívva.[334] A következő évben, 1917. május 3-án Schmidt Péter csonoplyai segédlelkész, Szkenderovics Antal zombori segédlelkész, Bischof Antal garai segédlelkész, valamint Brandt Miklós szabadkai hitoktató kerültek behívásra.[335] 1917. július 25-én Oszvald József kalocsai készenléti állományban lévő hitoktató, Loógó Pál szabadkai katekéta és Haug Antal palánkai segédlelkész kap behívót. Koráni Elemér az ordinárius kérésére, Werner Mihály pedig betegség miatt mentesült a katonai szolgálat alól.[336] 1918. február 28-án Horváth Alajos kalocsai praebendatus, Dupp Bálint bezdáni segédlelkész, Schur Ádám szilbereki segédlelkész, Péter Bálint szentfülöpi segédlelkész kaptak behívót. A szolgálat alól

[328] *Circulares* 1914:190
[329] *Circulares* 1914:218
[330] *Circulares* 1915:12
[331] *Circulares* 1915:75-76
[332] *Circulares* 1915:145
[333] *Circulares* 1916:79
[334] *Circulares* 1916:192
[335] *Circulares* 1917:55
[336] *Circulares* 1917:91

mentesítve lett Czeizlinger Lajos és Molnár-Antalkovics Nándor.[337] Az utolsó behívás 1918. május 25-én történt meg, amikor is Loógó Pál és Szvoboda Lajos szabadkai hitoktatók, Nacsa Lajos szabadka, Égi Lőrinc palánkai, Kopping Gáspár temerini. Farkas Lajos óbecsei segédlelkész, valamint Horváth Alajos kalocsai succentor kerültek behívásra.[338] 1918. szeptemberében tizennégy papnövendéket felmentettek katonai szolgálatuk alól.[339] Novemberben előbb négy[340], majd hét káplánt is hazaengedtek[341]. Az év végén Szvoboda Lajos, Szkenderovics Antal, Vojnich-Tunich Antal, Svraka Ferenc szintén felmentésre kerültek az aktív katonai szolgálat alól, közülük mindannyian Szabadkára kerültek hitoktatónak.[342]

A felsorolt nevek közül kiemelendő két személy, akiknek elhunyta kapcsolatban áll a világháborúval, noha egyikük sem a harctéren lelte halálát. Egyikőjük, Spiller János (1888-1920), aki a frontról való hazatérés után másfél évvel, mindössze harmincegy évesen elhunyt. A másik Vajay László (1891-1919) aki a háborúból kifosztva tért haza, a Tanácsköztársaság fennállása alatt pedig, június 23-án a vörösterror áldozata lett.[343]

II. 3. A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye és Trianon

Kilenc évszázados fennállása óta a XX. század elején élt a legtöbb katolikus a főegyházmegye területén. 1920. június 4-e után viszont az érsekség a legkisebb egyházmegye lett az országban, a hívek 70%-a a határon túlra került. A 150 plébánia és lelkészség közül 110-et érintett a világháborút követő szerb megszállás, de a trianoni döntés után is csak 60 plébánia maradt magyar területen. A számokból az is látható, hogy mintegy 90 plébánia-lelkészség a szerb állam fennhatósága alá került. Ekkor már csak a magyar katolikusság 3%-a élt a főegyházmegye területén. Az elcsatolt területek ügyét XI. Piusz pápa úgy oldotta meg, hogy létrehozta a Bácskai Apostoli Kormányzóságot, néhány

[337] *Circulares* 1918:32
[338] *Circulares* 1918:62
[339] Név szerint: Berencz Ádám, Fürstner Gergely, Kellner István, Kollár Mátyás, Máhig Ervin, Morvay István, Negele Pál, Nuszpl János, Obertlich Sándor, Popovits Döme, Raffay Imre, Raffay István, Simon Mátyás, Unterreiner Károly. ld. Kalocsai Néplap 1918. szeptember 28. 3. oldal
[340] Kalocsai Néplap 1918. november 16. 3. oldal. Név szerint Máthis Kálmán, Nacsa Lajos, Quotidián Lajos, Gyurics József segédlelkészekről van szó.
[341] Kalocsai Néplap 1918. november 23. 4. oldal. Név szerint Schmidt Péter, Kopping Gáspár, Sütő János, Brandt Miklós, Plank Ferenc, Nacsa Lajos és Kanyó Lajos segédlelkészekről van szó.
[342] Kalocsai Néplap 1918. december 28. 3. oldal
[343] Kalocsai Néplap 1919. október 16. 2. oldal

nappal Várady érsek halála előtt.[344] Winkler Pál szerint az új főpásztor, gr. Zichy Gyula addigi pécsi püspök amiatt nem kapott rögtön érseki kinevezést, csak apostoli adminisztrátorit, mert a bácskai rész és az anyaegyházmegye viszonya nem volt véglegesen rendezve.[345] A kalocsai érsekség végleges területi rendezése csak 1993-ban történt meg, amikor II. János Pál pápa teljesen átalakította a magyarországi egyházmegyék határait. Nevét is megváltoztatva, azóta a Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye nevét viseli, és területe Bács-Kiskun vármegyével azonos.[346]

Mivel úgy alakult, hogy az békekonferencia során az új országhatárok megvonásakor nem vették figyelembe a korábbi vármegyei és egyházmegyei határokat, így a Kalocsa-bácsi Főegyházmegyét igencsak érzékenyen érintette a békeszerződés. Hiszen területének sokkal nagyobb része került idegen fennhatóság alá, mint amekkora a saját kezén maradt volna. A későbbi fejezetekben, a plébániák egyenkét történő bemutatása során majd látni fogjuk, mely területekről van szó.

Azt persze már korábban sejteni lehetett, hogy a soknemzetiségű főegyházmegye nem fog területileg sértetlenül kikerülni a határrendezés vitáiból. Annak ellenére, hogy voltak olyan elképzelések, melyek szerint Baja város és környéke is az elcsatolt területek között lesz majd, végül nem ez történt meg.

Megemlítendő itt Budanovich Lajos plébános[347] személye, aki Baja környékén szolgált ebben az időszakban, és bár ez már alig tartozik témánk időkeretébe, a későbbiek során az elcsatolt Bácska apostoli kormányzója lett.

[344] LAKATOS, A., *„Trianon árnyékában" A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye átalakulása (1918-1923)* in. ZOMBORI, I. (SZERK.), *Trianon és az egyházak*, METEM, Budapest 2023, 461-462. (továbbiakban: LAKATOS 2023)
[345] WINKLER 1926: 53
[346] LAKATOS 2023:462
[347] Budanovich Lajos (1873-1958) 1923. február 10-től ő vezette a bácskai apostoli kormányzóságot, 1927-től püspök

III. A KALOCSA-BÁCSI FŐEGYHÁZMEGYE TERÜLETI BEOSZTÁSA

A vizsgált időszakban összesen négy schematizmus jelent meg (1914[348], 1915[349], 1919[350], 1923[351]), mely alapján a katolikus lakosság változásait nyomon lehet követni.

A következőkben nem fogom egyenként felsorolni az összes plébániát, lelkészséget és filiát, mert az szétfeszítené ennek a rövid dolgozatnak a kereteit, mindössze felsorolom, hogy melyik esperesi kerületben hány található meg ezek közül. Utalok arra is, hogy a trianoni békeszerződés után ezek közül melyikek kerültek az új magyar állam határain kívülre.

A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye három főesperességre tagolódik: főszékesegyházi, bácsi és tiszai. Ezek közül a bácsi volt az, amely a békediktátum megkötése után a legnagyobb területi veszteségeket szenvedte el.

A Főszékesegyházi Főesperesség öt esperesi kerületre tagolódik: miskei, hajósi, keceli, bajai és regőcei. A miskei kerületben 10 plébánia és 41 filia, a hajósiban 5 plébánia és 15 filia, a keceliben 9 plébánia és 65 filia, a bajaiban 7 plébánia és 5 filia, míg a regőceiben 9 plébánia és 2 filia volt 1914-ben. 1923-ra ez annyiban módosult, hogy a miskei esperesi kerületben önálló adminisztratúra lett Bogyiszló, a keceliben négy új adminisztratúra jött létre, a bajaiban 2 új adminisztratúra, míg a regőceiben egy új adminisztratúra jött létre. A regőcei kerület néhány plébániájának területe átkerült a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság fennhatósága alá.

A Bácsi Főesperesség áll a zombori, apatini, bácsi, palánkai és újvidéki esperesi kerületekből. A zombori kerületben 8 plébánia és 6 filia, az apatiniben 7 plébánia és 2 filia, a bácsiban 8 plébánia és 16 filia, a palánkaiban 8 plébánia és 10 filia, végül az újvidékiben 11 plébánia, 2 helyi káplánság és 28 filia volt található 1914-ben. 1923-ra a zombori, apatini és bácsi kerületben nem történt új alapítás, a palánkaiban és az újvidékiben létrejött egy-egy új adminisztratúra.

---

[348] *Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1914.*, Procudebat Antonius Jurcsó Typ., Coloczae 1914. (továbbiakban: SCHEMATISMUS 1914)
[349] *Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1915.*, Procudebat Antonius Jurcsó Typ., Coloczae 1915. (továbbiakban: SCHEMATISMUS 1915)
[350] *Schematismus Cleri Archi-dioecesis Colocensis et Bácsiensis ad annum Christi 1919.*, Procudebat Carolus Werner Typographus, Coloczae 1919. (továbbiakban: SCHEMATISMUS 1915)
[351] *Status Personalis Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Christi 1923.*, Procudebat Typographia S. A. Árpád, Coloczae 1923. (továbbiakban: SCHEMATISMUS 1923)

A Tiszai Főesperességhez tartozik az almási (1921-től bácsalmási), szabadkai, topolyai, kúlai, zentai és óbecsei kerület. A Főegyházmegye területén tehát összesen tizenhat esperesi kerület található. Az almási kerületben 10 plébánia, 1 helyi káplánság és 36 filia, a szabadkaiban 9 plébánia és 25 filia, a topolyaiban 6 plébánia és 8 filia, a kúlaiban 8 plébánia és 11 filia, a zentaiban 8 plébánia, 1 adminisztratúra és 8 filia, végül az óbecsei kerületben 7 plébánia és 3 filia volt 1914-ben. A bácsalmási kerületben a plébániák és adminisztratúrák száma 16, a szabadkaiban 10, a topolyaiban maradt a 6, csakúgy, mint a kúlai kerületben a 8. A zentaiban összesen kilenc, míg az óbecseiben összesen 8 plébánia és adminisztratúra volt 1923-ban.

III. 1. Székesegyházi Főesperesség

A székesegyházi Főesperesség öt esperesi kerületet foglalt magában: a miskei, a hajósi, a keceli, a bajai és a regőcei kerületet. Kalocsa, mint érseki székhely ugyan nem tartozott egyik esperesi kerülethez sem, mégis ebben a fejezetben tárgyaljuk. Ennek egyszerűen az az oka, hogy ez a kerület van a legközelebb Kalocsához, lényegében körbeveszi azt.

III. 1. 1. A székváros és a miskei esperesi kerület

Elsőként a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye székvárosának, Kalocsának, valamint a közvetlen mellette lévő miskei esperesi kerületnek lakosság- és hívőszám változását vizsgáljuk az 1914-1923 közötti időszakban. Elsődleges forrásként a főegyházmegyei schematizmusokat használjuk. A különböző plébániákon szolgáló papok áthelyezéséről a főegyházmegyei körlevelek is tudósítanak, emiatt olykor hivatkozni fogunk majd azokra is.

A fejezet első felében röviden ismertetni fogjuk a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye területi tagolódását, aztán Kalocsa várost, majd a kerület plébániáinak lakosságát ismertetjük. Végül összegzésként az érseki székváros és a miskei esperesi kerület katolikusainak az összlakossághoz viszonyított arányát mutatom be.

Mivel a szövegben szereplő adatok nagyrészt az főegyházmegyei sematizmusokból származnak, így minden egyes adatot külön nem hivatkozok le, mert az igencsak megnövelné a lábjegyzetek számát. Ahol olyan adatot adok meg, mely nem szerepel vagy eltér a sematizmusokban olvashatóktól, arra külön hivatkozni fogok.

IV. 1. 1. a. Kalocsa városának lakossága és vallási megoszlása

A kalocsai plébániát 1702-ben alapították meg. Templomát, mely hosszú idő alatt épült, a Boldogságos Szűz Mária mennybevétele címére szentelték 1816. augusztus 25-én.[352] Az általam vizsgált időszak előtt néhány évvel (1910-1911) jelentős felújításon esett át, ekkor régészeti ásatásokat is végeztek ezen a területen. Plébánosai 1914-ben Boromisza István (1903-1915)[353], Ámon Pál (1915-1916)[354], Kirschbaum Lajos 1916-1917 között[355], majd Huber Lipót (1917-1924)[356] voltak. Négy filiával rendelkezett, mindegyik puszta: Uszód (nem azonos Uszód településsel), Szilágy, Újmajor és Negyven (Vörösszállással együtt). Nagyrészt katolikusok lakták 1914-ben, 11745 fő római és 10 fő görögkatolikus, mely a lakosság 92,22%-a. A római katolikusokon kívül legjelentősebb a zsidó felekezet aránya: 797 fő, mindegyikük Kalocsa városában élt. 1915-ben némileg növekedett a katolikusok száma, mely ekkor 11855 fő római és 10 fő görögkatolikus volt, arányuk némileg csökkent: 92,17%. 1919-re viszont csökkent ez a szám (10920 fő), majd 1923-ra a római katolikusok száma 11218 főre, a görögkatolikusoké 27-re emelkedett, arányuk azonban a lakosságszámhoz képest 91,4%-ra csökkent.

Meg kell említeni, hogy a városban volt még egy adminisztratúra is, melyet a jezsuiták igazgattak. 1860-ban épült templomát Szent István király tiszteletére szentelték.[357] Továbbá volt a városban egy harmadik templom is, mely a Miasszonyunkról nevezett kalocsai iskolanővérek temploma volt. Az előzőhöz hasonlóan szintén 1860-ban épült Szent József tiszteletére.[358] A schematizmusok külön nem jelzik ezen két közösség híveinek számát.[359]

1915. március 14-én a Kalocsai Vöröskereszt Egylet a háborúban megsebesült és megvakult katonák számára jótékony célú háborús délutánt szervezett, melynek programját a Kalocsai Néplap is közölte.[360]

---

[352] SCHEMATISMUS 1914:34
[353] LAKATOS A. (SZERK.), *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777-1923*, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa 2002, 214 (továbbiakban: LAKATOS 2002) Halálát a körlevélben közlik: *Circulares* 1916:115
[354] Beiktatásáról a Kalocsai Néplap 1915. április 10-i száma tudósít: Kalocsai Néplap 1915. április 10. 3. oldal, 1915. december 14-én kanonoki előmenetel miatt már fel is mentette az érsek Kalocsai Néplap 1915. december 18. 2. oldal.
[355] 1917. május 1-ig szolgál plébánosként ld. Kalocsai Néplap 1917. április 28. 3. oldal
[356] Uo.
[357] SCHEMATISMUS 1914:34
[358] Uo.
[359] A Kalocsára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 34-35; SCHEMATISMUS 1915: 42-43; SCHEMATISMUS 1919: 18 és SCHEMATISMUS 1923: 10 oldalain
[360] Kalocsai Néplap 1915. március 13. 5. oldal

A római katolikus kántor lakása Ámon Pál kanonok lakásán van.[361]

A kalocsa-külvárosi plébánián hitközségi választás volt 1922. január 22-én.[362]

IV. 1. 1. b. A miskei esperesi kerület plébániája és lakossága

1914-1918 között a dusnoki plébános, Kulunchich Illés látta el az esperesi teendőket. 1920 októberében Drozdik Imre lett az új kerületi esperes.[363]

Bátya plébániáját 1698-ban alapították, temploma 1780-ban épült fel, Kisboldogasszony tiszteletére.[364] A plébániának 1914-1923 között nem volt filiája. Plébánosa a vizsgált időszakban Jeszenovics Félix[365] volt, aki 1894-1936 között szolgált a településen. 1914-ben 3800 római katolikussal rendelkezett, a településen rajtuk kívül 26 más vallású személy élt, így a katolikusok aránya 99,32% volt. 1915-re a katolikusok száma 15 fővel emelkedett, a másvallásúaké ugyanaz maradt, az arány ugyanannyi maradt. 2513-ra csökkent a lakosságszám, míg 1923-ban 3711 katolikus élt a településen (99,44%). A bátyai katolikusok tehát mindvégig megőrizték elsöprő számbeli fölényüket.[366]

1915. áprilisának végén Jeszenovich Félix plébános a Katolikus Legényegylet számára 30 korona adományt küldött.[367]

1917. július 2-án a plébános egy fekete gyászlobogó rendelésének engedélyezését kérte az érseki hatóságtól, melyre július 5-én az engedélyt 96 korona értékben a templompénztár terhére megadták.[368]

Dunapataj plébániáját 1737-ben alapították.[369] Nepomuki Szent János tiszteletére szentelt temploma 1762-ben épült fel. Plébánosa az általam vizsgált időszak elején Róka Lajos (1896-1914)[370] volt, utána adminisztrátorok következtek: Vajda Ottó (1915-1917)[371], Lukácsy István (1917-1923)[372]. Vajda Ottó 1919-ben nyugállományba vonult.[373] A plébániához tartozott filiaként Bödd-Bakód puszta, Bollyár puszta, Harta, Érsekharta, Ordas és Szentkirály puszta. A plébániához a filiákkal együtt 1914-ben 1912 római

---

[361] Kalocsai Néplap 1919. május 9. 3. oldal
[362] Kalocsai Néplap 1922. február 1. 3. oldal
[363] Kalocsai Néplap 1920. október 29. 2. oldal
[364] SCHEMATISMUS 1914:35
[365] LAKATOS 2002:159
[366] A Bátyára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 35-36; SCHEMATISMUS 1915: 43-44; SCHEMATISMUS 1919: 18 és SCHEMATISMUS 1923: 10 oldalain
[367] Kalocsai Néplap 1915. május 1. 6. oldal
[368] KFL I.1.b. Plébániai iratok, Bátya Nr. 84 (1917)
[369] SCHEMATISMUS 1914:36
[370] Lemondásának közlése: *Circulares* 1914:184
[371] Bácsgyulafalvára helyezik. ld. Kalocsai Néplap 1917. június 23. 2. oldal
[372] Kinevezését ld. uo.
[373] Kalocsai Néplap 1919. március 1. 2. oldal

katolikus és 1 görögkatolikus hívő tartozott, a lakosság száma 9423 fő volt, tehát a római és görögkatolikusok a lakosság 20,3%-át tették ki. Egy évvel később a római katolikusok száma tíz fővel csökkent, míg ugyanúgy egyetlen görögkatolikus maradt, a lakosságszám ugyanakkor 9401 főre csökkent, így 20,24% maradt a katolikusok aránya. 1919-ben a hívek száma 2513 fő volt, míg 1923-ban 3204 római, 2 görögkatolikus hívő volt a 11475 fős összlakosságon belül, ami 27,94%-ot jelent. A település a kilenc év alatt mind a lakosságszám, mind a katolikusok arányában emelkedést mutatott.[374]

A Kalocsai Néplap 1916. február 12-én közölte, hogy Takács Sándor dunapataji kántort ókéri kántortanítóvá nevezték ki.[375] December 20-án írták csak ki a pályázatot, január 20-i határidővel.[376] 1920. május 26-án Horváth Győző püspök bérmált a faluban, mintegy 180 főnek szolgáltatva ki a szentséget.[377] A dunapataji plébániához tartozó Ordason június 13-án bérmált a püspök.[378] 1920. szeptember 25-én 2000 korona pápai segélyt osztottak szét a gyerekek számára.[379]

1921. január 3-án Kiss G. János dunapataji lakos azzal fordult az érseki hatósághoz, hogy az elhunyt két nagyfia emlékére kápolnát szeretne emeltetni a dunapataji temetőben. A hatóság azt javasolta, hogy a kibővítendő templom szentélye alá helyeztesse inkább a kriptát. Erre a plébános azt válaszolta, hogy benne is felmerült ez az ötlet, de inkább az új kápolna felépítését támogatja, mert így a dunapataji temető ügye is megoldódna. Az érseki hatóság a temető bővítésének ügyét támogatta, de a kápolnáét halaszthatónak tartotta, mert előbb az élő hívek igényéről kell gondoskodni, utána lesz esetleg lehetőség a halottak emlékére kápolnát emeltetni.[380]

Dunaszentbenedek község plébániáját 1720-ban alapították.[381] 1892-ben épült templomának titulusa Nursiai Szent Benedek. A korábbi templom egy tűzvész következtében 1891-ben leégett. A plébániához tartozott filiaként a káptalani erdő, biskói rév, Imsós erdő és a zádori rév. Ezek a filiák alig néhány lakóval rendelkeztek. A plébános 1914-ben Resch Ignác (1910-1917)[382] volt, akit később Nagy István (adminisztrátor: 1917-

[374] A Dunapatajra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 36; SCHEMATISMUS 1915: 44; SCHEMATISMUS 1919: 19 és SCHEMATISMUS 1923: 10 oldalain
[375] Kalocsai Néplap 1916. február 12. 2. oldal
[376] Kalocsai Néplap 1916. december 23. 8. oldal
[377] Kalocsai Néplap 1920. június 2. 1. oldal
[378] Kalocsai Néplap 1920. június 19. 2. oldal
[379] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 29. 2. oldal
[380] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok Dunapataj, Építés, felszerelés, egyházművészet, tematikus segédlet Nr. 40.
[381] SCHEMATISMUS 1914:36-37
[382] LAKATOS 2002:183

1919[383], majd plébános: 1919-1923)[384] váltott. 1914-ben 730 katolikus és 995 másvallású személy élt, a katolikusok aránya így 42,25 % volt. 1915-ben 762 katolikus jutott 1794 fős összlakosságra, arányuk így némiképp nőtt (43,2%). 1919-ben 692 katolikus élt a településen, tehát 70 fővel kevesebben, mint négy évvel korábban. 1923-ban már csak 545 katolikust jelez a sematizmus 1428 fős összlakosság mellett (38,17%). A vizsgált időszakban tehát a katolikus lakosság aránya Dunaszentbenedeken mintegy 5%-kal csökkent.[385]

1916-ban a templom harangjait egy kivételével elvitték, és ágyúkat öntöttek belőlük. A harangok pótlásával 1922. májusában Bodicsi Sándor bajai harangöntő mestert bízták meg. Közben kiderült, hogy a megmaradt harag is megrepedt, így újat kellene önteni belőle. A pénzromlás következtében Bodicsi csak a repedt harangot lett volna hajlandó újraönteni, a másikat nem készítette volna el. Ám mivel haláláig halogatta a munkát, így a település római katolikus hívei fél évig harang nélkül maradtak. A 194 kg-os harang novemberben készült csak el, a másik két harang pedig 1924 karácsonyára került fel a toronyba.[386]

A proletárdiktatúra idején, 1919. nagyhétfőjén egy csapat vörös katona jelent meg a faluban, a vezetőjük közölte Nagy István plébánossal, hogy a plébánia elsőszobáját lefoglalja lakásnak. Később az istállót is lefoglalta.[387] A község jegyzője, Mandich Miksa a tanácsköztársaság idején Bajára menekült, és annak bukása után tért csak vissza Dunaszentbenedekre.[388]

1921. március 23-28. között P. Mezey Gerő SJ. missziót tartott a településen.[389]

Dusnok plébániájának alapítása 1738-ban történt.[390] Első templomát 1734-ben építették Szent Fülöp és Jakab tiszteletére, majd 1814-ben újat építettek helyette, ugyanazon titulussal. Hét filia tartozott hozzá: Borsoshát, Halászkass, Izsák, Lenes, Natka, Sordó és Pétermajor. Megemlíthető, hogy a mindössze néhány fős filiákban csak katolikus lakosság élt. Plébánosai Kulunchich Illés (1894-1918)[391] kerületi esperes és Veres Mihály

[383] Ideiglenes adminisztrátori kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1917. május 5. 2. oldal; plébánossá kinevezve 1919. márciusában. ld. Kalocsai Néplap 1919. március 29. 3. oldal
[384] Uo.
[385] A Dunaszentbenedekre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 36-37; SCHEMATISMUS 1915: 44-45; SCHEMATISMUS 1919: 19 és SCHEMATISMUS 1923: 10 oldalain
[386] KFL. V. Dunaszentbenedek Historia Domus vezetve a 20. sz-ban, 9-10. o.
[387] KFL. V. Dunaszentbenedek Historia Domus vezetve a 20. sz-ban, 12. o.
[388] KFL. V. Dunaszentbenedek Historia Domus vezetve a 20. sz-ban, 13. o.
[389] Kalocsai Néplap 1921. március 12. 2. oldal
[390] SCHEMATISMUS 1914:37
[391] LAKATOS 2002:185

(1918-1931)[392] voltak. 3093 katolikus 1914-ben 3394 fő összlakosság mellett, mely 91,13 %-os katolikus arányt jelent. 1915-re némileg csökkent a katolikusok száma (3061 fő), akárcsak az összlakosság (3363 fő), arányuk így 91,02%-ra módosult. 1919-re 2925 katolikus maradt a településen, ami további csökkenést jelez. 1923-ban pedig 2921 katolikus volt 3294 fős lakosságszám mellett (88,68%). Az 1914-1923 közötti időszakban mintegy 2,5%-kal csökkent Dusnok katolikusainak aránya.[393]

A Kalocsai Néplap tudósít róla, hogy 1914 karácsonyán a dusnoki hívek adományokat juttattak a Legényegyesületben ápolt 59 katona számára.[394] 1915. április 13-án Éber Sándor bajai rajztanár által készített, Szent Fülöp és Jakab apostolokat ábrázoló oltárképpel gazdagodott a templom.[395] Dzsinich Márton kántortanítót 50 évnyi szolgálat után 1915. novemberében saját kérésére nyugdíjazták.[396] 1920. május 9-én, 75 éves korában hunyt el.[397]

A kántortanítói állás 1915-ben megüresedett, melyre pályázatot írtak ki.[398]

1918-ban Kuluncsich Illés nyugdíjba vonulása után a kalocsai főkáptalan, mint kegyúr Veress Mihály tábori lelkészt mutatta be kinevezésre az érseknek.[399]

Fajsz plébániáját 1720-ban alapították, neoromán stílusú templomát nem sokkal az általam tárgyalt időszak előtt, 1909-ben építették és a következő évben szentelték fel.[400] Titulusa Szent István király lett. 1914-ben tíz filiával rendelkezett (Bogyiszló, valamint kilenc puszta: Belsődoromlás, Külsődoromlás, Dokomlás, Góga, Hátfő, Karasz, Orosz, Taplós és Várszeg), melyek közül Bogyiszló később önállóvá vált. Plébánosa a vizsgált időszakban végig Kőszeghy Mihály (1912-1925)[401] volt. Káplánjai voltak: 1916-ben Tittl György[402], 1917-ben Gulyás Károly[403], 1918-ban Szabó Mihály, aki betegség miatt mondott le tisztségéről,[404] helyébe a következő egy évre Horváth Ferenc került[405], majd

[392] Uo.
[393] A Dusnokra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 37; SCHEMATISMUS 1915: 45; SCHEMATISMUS 1919: 19 és SCHEMATISMUS 1923: 10 oldalain
[394] Kalocsai Néplap 1915. január 1. 6. oldal
[395] Kalocsai Néplap 1915. április 17. 3. oldal
[396] Kalocsai Néplap 1915. november 27. 2. oldal
[397] Kalocsai Néplap 1920. május 15. 2. oldal
[398] Kalocsai Néplap 1915. augusztus 7. 6. oldal
[399] Kalocsai Néplap 1918. október 5. 2. oldal
[400] SCHEMATISMUS 1914:37-38
[401] LAKATOS 2002:187
[402] Kalocsai Néplap 1917. január 6. 2. oldal
[403] Uo.
[404] Kalocsai Néplap 1918. június 29. 2. oldal
[405] Kinevezéséről ld. Kalocsai Néplap 1918. június 29. 2. oldal; elhelyezéséről ld. Kalocsai Néplap 1919. október 31. 3. oldal

Nagy Dezső[406] követte. Őt 1920. május 29-én hittudományi doktorrá avatták[407], a következő év elején azonban elbocsátását kérve a Főegyházmegyéből, Amerikába távozott.[408]

1914-ben 4074 katolikus élt 6264 fős lakosságszám mellett, ez 65%-ot jelent. A következő évben 4133 katolikus élt 6333 fős összlétszám mellett (65,26%). 1919-re kissé csökkent a katolikusok száma, ekkor 4102 fő volt. 1923-ban 3483 katolikus jutott 3537 fős összlakosságra (98,64%). Az utóbbi létszámcsökkenés oka elsősorban az volt, hogy Bogyiszló fília önállóvá vált.[409]

1920. január 14-én délután szélvihar megrongálta a templomot, a tető egy részét tönkre téve. A plébános január 19-én az érseki hatósághoz fordult, ezer darab tetőcserép igénylésére, valamint a helyreállítási munkálatok megkezdése érdekében.[410]

Foktő plébániáját 1762-ben alapították.[411] Templomát Csodatévő (Thaumaturgosz) Szent Gergely tiszteletére szentelték 1790-ben. Filiaként két puszta tartozott hozzá: Zasztó és Meszes. Plébánosa Witt Ignác (1903-1924)[412] volt. Négy káplánról is tudunk a településen 1920 novemberétől Szabó Árpád volt segédlelkésznek kinevezve, a plébános állandósult gyengesége miatt.[413] Morvay István 1922-ig szolgált itt, majd őt rövid ideig Greinich Ferenc[414], végül Bohuss Rezső követte. 1914-ben 2334 katolikus vallású személy élt, a lakosság száma ekkor 3650 fő volt (63,95%). 1915-re két fővel emelkedett, az összlakosság viszont három fővel csökkent, így arányuk 64,1%-ra nőtt. 1919-re 2312 katolikus maradt a településen, számuk tehát némiképp csökkent. 1923-ra számuk újra növekedett (2386 fő), az összlakosság 3664 főre növekedett, így arányuk 65,12% lett. Az adatokat megnézve, láthatjuk, hogy növekedett ugyan a katolikusok száma a településen, de alig több, mint 1%-kal.[415]

A településen az iskolanővérek vezetése alatt állt az óvoda és az iskola, mely fennállásának 25. évfordulóját 1920. augusztus 1-jén ünnepelte.[416]

---

[406] Kalocsai Néplap 1919. október 31. 3. oldal
[407] Kalocsai Néplap 1920. június 5. 3. oldal
[408] Kalocsai Néplap 1921. január 25. 1. oldal
[409] A Fajszra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 37-38; SCHEMATISMUS 1915: 45-46; SCHEMATISMUS 1919: 19 és SCHEMATISMUS 1923: 10 oldalain
[410] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Fajsz, Építés, felszerelés, egyházművészet, tematikus segédlet Nr. 85.
[411] SCHEMATISMUS 1914:38
[412] LAKATOS 2002:192
[413] KFL I. 1. b., Plébániai iratok, Foktő, Általános iratok, Mixta documenta 108. sz. (1920. XI. 19.)
[414] Kalocsai Néplap 1922. február 1. 2. oldal
[415] A Foktőre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 38; SCHEMATISMUS 1915: 46; SCHEMATISMUS 1919: 19 és SCHEMATISMUS 1923: 10 oldalain
[416] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 4. 1. oldal

1921-ben ünnepelte a katolikus kör fennállásának 25. évfordulóját. Várady érsek, mint a kör fővédnöke, a plébánosnak küldött levelében megállapította, hogy a kör feladatának magaslatán áll, mert hűségesen ragaszkodik a hithez, a katolikus öntudatot felébresztette, a tagok művelődését buzgón szolgálja.[417]

Géderlak plébániája 1814-es alapítású.[418] Temploma Szent László király tiszteletére épült 1808-ban. A település szinte teljesen katolikus lakosságú. Három puszta tartozott filiaként hozzá: Péterfölde, Pusztalak és Terhel. Plébánosa a vizsgált időszak kezdetén Rácz Pál (1897-1915)[419], majd Drozdik Imre (1915-1923)[420] volt. A település lakossága szinte kizárólag római katolikus vallású. 1914-ben 1631 római katolikus (a lakosság 98,61%-a), 1915-ben 1638 római katolikus (98,68%), 1919-ben 1787 római katolikus, végül 1923-ban pedig 1581 római katolikus (99%) élt Géderlakon.[421]

A településen 1915-ben kántortanítói állásra pályázatot írtak ki, melyre a jelentkezést augusztus 15-ig várták.[422] Tillinger István kántortanítót dusnoki tanítóvá nevezték ki.[423] Augusztus 5-i határidővel meghirdették a pályázatot az állás betöltésére.[424] Az érseki hatóság végül Gadó Ignácot nevezte ki.[425]

1919-ben a tanácsköztársaság időszaka más településekhez viszonyítva enyhébb volt. A direktórium tagjait jóravaló emberekként jellemzi a Historia Domus. Az ezt követő ellenforradalom idején sem végeztek ki senkit a községben.[426]

Miske plébániáját 1726-ban alapították.[427] Temploma három évvel később, 1729-ben épült, és Szent Mihály főangyal titulusát kapta. Filiája ebben az időszakban nem volt. Plébánosa Jagicza István (1911-1927)[428] volt, aki nevét 1922-ben Magyar Istvánra változtatta. Beretich Marián 1920-ig káplán volt a plébánián.[429] 1914-ben 3996 római katolikus élt a településen, mely a lakosság 98,69%-át jelenti. 1915-ben jelentős változás nem történt: 3993 római katolikus élt itt (az összlakosság 98,67%-a). 1919-ben a katolikusok száma 2856, ami több mint 1100 fős csökkenést jelent a négy évvel

[417] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Foktő 1921. VIII. 17.
[418] SCHEMATISMUS 1914:38-39
[419] LAKATOS 2002:199
[420] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1915. november 27. 3. oldal
[421] A Géderlakra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 38-39; SCHEMATISMUS 1915: 46-47; SCHEMATISMUS 1919: 19 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[422] Kalocsai Néplap 1915. július 24. 5. oldal
[423] Kalocsai Néplap 1916. április 1. 2. oldal
[424] Kalocsai Néplap 1916. július 15. 4. oldal
[425] Kalocsai Néplap 1916. szeptember 10. 2. oldal
[426] KFL V. Géderlak Historia Domus vezetve 1870-től
[427] SCHEMATISMUS 1914:39
[428] LAKATOS 2002:244
[429] Kalocsai Néplap 1920. október 6. 3. oldal

korábbihoz képest. 1923-ban újra emelkedett a számuk, 3286 katolikus élt ekkor Miskén (98,98%).[430]

1917. január 29-én az érseki hatóság engedélyezi a plébános számára gyertyák és olaj vásárlását, figyelmeztetve, hogy ne túl sokat vegyen belőlük, mert hamarosan ezek ára olcsóbbá válhat.[431]

1919. januárjában a harctérről és a hadifogságból hazatért katonák megkérték Jagicza István plébánost egy hálaadó szentmise tartására, melyen családtagjaikkal együtt vettek részt, majd január 4-én elesett bajtársaikért gyászmisét is mondattak.[432]

1922-ben Kisdrágszél pusztát mindkét érintett plébános egyetértésével Homokmégytől Miskéhez csatolták.[433]

Uszód plébániáját 1870-ben alapították. Ugyanabban az évben épült templomának titulusa Regis Szent Ferenc, aki egy XVI. századi jezsuita szerzetes volt. Öt filia tartozott hozzá, mindegyik puszta: Tősemege, Selyekmege, Túrmege, Újmajor és Nána. Vezetői Bittermann József (1909-1920)[434], Vajda Ottó (1920-1921)[435] ideiglenes adminisztrátor és Katona István (1921-1938)[436] voltak. Bittermann plébános idegei a tanácsköztársaság alatt átélt események miatt meggyengültek, emiatt kérte nyugdíjaztatását. Utóda ideiglenes lelkészként három hónapig szolgált, az új plébános kinevezéséig. Katona István 1921. február 1-jén foglalta el a plébániát.[437]

1914-ben 781 római katolikus 1576 nem katolikus; 1915-ben 769 katolikus és 1573 nem katolikus; 1919-ből csak a katolikusok számát ismerjük, mely 663 fő volt 1923-ban pedig 769 katolikus tartozott a plébániához, mely az összlakosság 32,84%-a volt.[438]

Végül megemlítem az ezen időszak alatt, 1920-ban önállóvá vált bogyiszlói adminisztratúrát, mely 1923-ban 700 katolikussal és 2330 nem katolikussal rendelkezett. Korábban, mint fentebb említettem, Bogyiszló a fajszi plébánia filiája volt.[439] Adminisztrátora az általam tárgyalt időszakban Teész Imre (1920-1924)[440] volt. Az 1914-es

[430] A Miskére vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 39; SCHEMATISMUS 1915: 47; SCHEMATISMUS 1919: 19 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[431] KFL I. 1. b. Miske 124. sz. (1917. I. 28.)
[432] Kalocsai Néplap 1919. január 18. 3. oldal
[433] KFL I. 1. b. Miske 151. sz. (1922. VII. 22.)
[434] Kalocsai Néplap 1920. november 10. 2. oldal
[435] Uo.
[436] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1921. január 5. 2. oldal; LAKATOS 2002:310
[437] KFL V. Uszód Historia Domus Évkönyv 1870-1992. 38. o.
[438] Az Uszódra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 39-40; SCHEMATISMUS 1915: 47-48; SCHEMATISMUS 1919: 20 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[439] SCHEMATISMUS 1914:39-40
[440] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 22. 3. oldal

adatok szerint 308 katolikus élt a 2440 fős településen, míg 1915-ben 410 katolikus élt 3450 fős településen. Mivel az 1919-es schematizmus nem jelzi külön a filiák lakosságszámát, így ebből az évből nem rendelkezünk Bogyiszlóról adattal.

Az új adminisztratúrát 2969. számú határozatával 1920. szeptember 16-án alapította meg Várady Lipót Árpád érsek. Még az alapítás előtt azonban felmerült egy probléma, mely szerint a fajszi plébános a bogyiszlói egész telek jövedelmét birtokolja, pedig csak a felére tarthatna igényt. Ezzel kapcsolatban Révay Tibor irodaigazgató kért felvilágosítást.[441]

1921-ben felmerült a templomépítés szükségessége. A településen templomépítő bizottság alakult, és a Kalocsai Néplap hasábjain felhívást tettek közzé, melyben a híveket adakozásra buzdították.[442]

1921 karácsonyán és 1922 vízkeresztjén jótékony célú pásztorjátékot rendeztek. A szegény gyerekek felruházására többek között Várady Lipót Árpád érsek 2000 koronát, míg Horváth Győző segédpüspök a kápolna felszentelésére ostyasütőt ostyavágókkal adományozott.[443]

Miután egyenként sorra vettük a miskei esperesi kerület plébániáit filiáikkal együtt, összesítve is közölni szeretnénk a kerület hívei számának változásait a lakosságszámhoz viszonyítva.

1914-ben Kalocsa városával együtt tíz plébánia és negyvenegy filia alkotta ezt a kerületet. Mindegyik plébánián szolgált plébános, valamint négy segédlelkészi állás is be volt töltve (Kalocsán Tóth István és Drozdik Imre, Dusnokon Vojnich-Tunich Antal, Fajszon Lippay Imre) 1915-ben nem alakult új plébánia a kerületben. Minden plébánia be volt töltve, bár Dunapatajon Vajda Ottó csak adminisztrátori minőségben irányította a plébániát. Ami a káplánokat illeti: Kalocsán ugyanaz a két segédlelkész szolgált, mint előző évben, Dusnokon pedig Beretich Marián, tehát eggyel kevesebb káplán volt az előző évhez képest. 1919-ben minden plébánia betöltve, de 1915-höz hasonlóan Dunapatajon továbbra is csak adminisztrátor szolgál. A káplánok száma újra négy fő: Kalocsán Tóth István és Horváth Károly, Dusnokon még mindig Beretich Marián, Fajszon Horváth Ferenc szolgált segédlelkészként. 1923-ban szintén tíz plébánia volt, valamint egy adminisztratúra. Mindegyik be volt töltve, bár Dunapatajon Lukácsy István csak ideiglenes adminisztrátorként. Hat káplán szolgált ekkor: Kalocsán Horváth Károly és Barth Benedek,

[441] KFL. I. 1. b. Bogyiszló, Általános iratok – Mixta documenta (1920. VIII. 2.)
[442] Kalocsai Néplap 1921. január 19. 2. oldal
[443] Kalocsai Néplap 1922. január 18. 2. oldal

Dunapatajon Máhig Ervin, Fajszon Kellner István, Foktőn Bohuss Rezső, Miskén pedig Greinich Ferenc.

A miskei esperesi kerület római és görögkatolikus híveinek száma Kalocsa város plébániájával és adminisztratúrájával együtt 1914-ben 35105 fő (ebből mindössze 10 görögkatolikus személy), ami az összlakosság 70,13%-a. Az 1915-ös schematizmus szerint 34254 római és 11 görögkatolikus élt az esperesi kerületben, amely a lakosság 69,51%-át jelenti. 1919-ben a települések lakosságszáma és vallási megoszlása nincs feltüntetve, mindössze a hívek összlétszámát tudjuk, mely 32395 fő volt. 1923-ban 33810 római és 33 fő görögkatolikus lakos volt a kerületben, mely az összlakosság 68,64%-a.

Az adatokból megállapítható, hogy a vizsgált időszakban számottevően nem változott a katolikus hívek aránya (1,49%-os csökkenés) az összlakosságon belül, amely 1914-hez képest 1262 fővel lett kevesebb.

III. 1. 2. Hajósi esperesi kerület

A hajósi esperesi kerület az általunk vizsgált időszakban mindössze öt plébániát foglalt magában: Bajaszentistván, Érsekcsanád, Hajós, Nemesnádudvar és Sükösd. Élén kerületi espereskent előbb Muzik István bajaszentistváni (1914-1917)[444], majd halála után Uhl József sükösdi (1918-1923)[445] plébános állt.

Bajaszentistván plébániáját 1808-ban alapították, temploma 1809-ben épült Szent István király tiszteletére. Plébánosa 1907-1917 között Muzik István volt, akit szeptember 5-én bekövetkezett halála után Tantos Gyula (1918-1931) követett. A sematizmusokban egy káplán neve szerepel, 1919-ben Nagy Dezső teljesített segédlelkészi szolgálatot[446]. A Kalocsai Néplapból tudjuk, hogy 1918-ban Gere Vincét elhelyezték Bajaszentistvánról.[447] 1919-ben az évben az újmisés Komáromy József is ide kapott segédlelkészi kinevezést.[448] 1920-ban Hampel Ede is káplán lett itt.[449] Őt Vándor Antal követte.[450] A plébániának két filiája volt: Szentgyörgy puszta és az erdők. Lakossága nagyrészt római katolikus vallású volt a vizsgált időszakban: 1914-ben 3806, 1923-ban valamivel kevesebb, 3638 fő. Kezdetben a zsidók száma 30 volt, mely az időszak végére kilencre csökkent. Kimagasló a

[444] *Circulares* 1917:104
[445] *Circulares* 1918: 101 Nr. 6140
[446] Kalocsai Néplap 1919. október 31. 3. oldal
[447] Kalocsai Néplap 1918. június 22. 3. oldal
[448] Kalocsai Néplap 1919. augusztus 30. 4. oldal; Bácsföldvárra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1920. március 3. 3. oldal
[449] Kalocsai Néplap 1920. március 3. 3. oldal
[450] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 28. 3. oldal

vallástalanok aránya: 45-ről több, mint duplájára 98-ra nőtt kilenc év alatt. Míg 1914-ben egy ortodox és 3 református élt még itt, az 1923-as sematizmus 2 ortodoxot, 1 evangélikust és 7 zsidót jelez.[451]

1917-ben a plébános kérte a plébánia szőlőföldjének eladását, melyhez az érseki hatóság nem adta hozzájárulását. Az eladás amiatt merült fel, mert sem elegendő víz, sem permetezőszer, de még szőlőmunkás sem volt, így annak gondozása komoly problémát okozott. A plébános két lehetőséget látott a helyzet rendezésére: vagy eladni, vagy a szőlőt kipusztítani.[452] Az ügyben kikérték Schwerer Ferenc vaskúti plébános véleményét, ő konzulált hozzáértő személyekkel, akik a szőlő értéktelenségét szintén kimondták.[453] A bajaszentidtváni plébániai földek bérbeadása körüli viták hónapokig eltartottak.

Érsekcsanád plébániája 1839-ben alakult meg. Templomát Keresztelő Szent János tiszteletére 1836-ban építették. A plébániának 1914-1923 között filiája nem volt. A vizsgált időszakban végig Leszich István (1908-1937) volt a plébánosa. A település lakosai nagyrészt reformátusok voltak, számuk 1914-ben a katolikusok háromszorosát tette ki: az előbbiek 1424-en, az utóbbiak 445-en voltak. 1923-ra közeledés következett be a két felekezet arányában: a katolikusok ekkor már 701-en, a reformátusok 1193-an voltak. Ekkor 23 zsidó vallású élt itt, számuk kilenc év alatt 13-ra csökkent. Az ortodoxok száma ugyan megduplázódott, de az egyről kettőre történő emelkedés nem számottevő. Megugrott a vallástalanok száma: az 1923-as sematizmus szerint 121-en voltak ekkor.[454]

1918-ban a plébános jelentette az Érseki Hatóságnak, hogy a templom orgonájának sípjait március 26-án rekvirálták.[455] Csak négy évvel később, 1922-ben merült fel újra a templom orgonájának felújítása. Leszich István plébános Váradi István és Társa orgonaépítőket kérte fel a hangszer felújításának elvégzésére.[456]

Hajós plébániáját 1724-ben alapították, Szent Imre tiszteletére szentelt temploma 1728-1730 között épült meg. 1879-ben jelentősen kibővítették. A vizsgált időszakban filiával nem rendelkezett. Plébánosa 1890-1915 között Kleiner Adolf volt, aki 1915.

---

[451] A Bajaszentistvánra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 40-41; SCHEMATISMUS 1915: 48-49; SCHEMATISMUS 1919: 20 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[452] KFL. I. 1. b. Baja – Szent István (1917. IV. 13.); válasz: 2272. sz. (1917. V. 8.)
[453] KFL. I. 1. b. Baja – Szent István, 56/1917. sz. *Schwerer Ferenc levele az Érseki Hatósághoz* (1917. V. 9.)
[454] Az Érsekcsanádra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 49; SCHEMATISMUS 1915: 42-43; SCHEMATISMUS 1919: 20 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[455] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Érsekcsanád, Nr. 25. 44/918. sz. (1922. február 26.)
[456] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Érsekcsanád, Nr. 26. *Leszich István levele az Érseki Hatósághoz* (1922. február 26.)

október 1-jén nyugdíjba vonult. Helyére Magyar István került.[457] A plébános 1918. augusztus 15-én elhunyt.[458] Őt 1918-ban ideiglenes adminisztrátorként Tittl György káplán követte[459], majd 1920-ig adminisztrátorként, aztán plébánosként Szendelbach János.[460] Három káplánt említenek a sematizmusok: Pintz Jánost 1914-ben, Pótz Györgyöt 1915-ben és Tittl Györgyöt 1919-ben. Túlnyomórészt római katolikusok lakták a vizsgált időszakban: 1914-ben 4065-en, 1923-ban már 4773-an. Rajtuk kívül zsidók voltak még jelen, kezdetben 38, majd 23 fővel. Az 1923-as sematizmus két ortodox vallású lakost is jelez.[461] A Historia Domus megemlíti, hogy Pintz Jánost Pótz György az Érseki Hatóság 1914. november 5-én kelt rendelete értelmében váltotta a segédlelkészi szolgálatban.[462] 1915-ben a plébános ezer koronás kölcsönt kapott 80%-os kamatra a templom kifestése céljából a Kalocsai Főkáptalani Alapítványkezelő Hivataltól. A festést Éber Sándor készítette el.[463] 1916. július 1-jével Pótz György káplánt Zomborba helyezték, helyére Palánkáról Reible Rókus került.[464] Ő a következő év július 20-án Apatinba távozott, Hajósra Hampel Ede jött Apatinból augusztus 12-én.[465] Alig egy hónapot töltött szolgálati helyén, amikor bevonult katonai lelkésznek, majd rövidesen palánkai káplán lett. Helyét Tittl György vette át.[466] 1918. január 8-án lemondott a sekrestyés, Gatter Ignác, mert nem részesült fizetésemelésben. Helyét Ruhl Mihály vette volna át, de ezt az érseki hatóság visszautasította. Március 13-án Fischer Jánost nevezték ki sekrestyésnek, míg a harangozói állást Ruhl Mihállyal töltötték be.[467] 1918. márciusában a templom orgonájának sípjait rekvirálták. A világháborút követően rövid időre románok szállták meg a települést, de rövidesen elhagyták. A tanácsköztársaság idején, 1919. június 17-én a plébánia épületét megszállta a vörös hadsereg, de a helyi lakosságot nem bántották. A Historia Domus meglehetős részletességgel számolt be az eseményekről.[468] A kommunisták bukása után egy hónappal, szeptember 1-jén Tittl György adminisztrátort Bácsba helyezték.[469]

---

[457] Kalocsai Néplap 1915. szeptember 11. 3. oldal
[458] Kalocsai Néplap 1918. augusztus 17. 3. oldal
[459] Kalocsai Néplap 1918. augusztus 24. 2. oldal
[460] Kalocsai Néplap 1920. május 19. 2. oldal
[461] A Hajósra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 41; SCHEMATISMUS 1915: 49; SCHEMATISMUS 1919: 20 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[462] KFL. V. Hajós Historia Domus 53. o.
[463] KFL. V. Hajós Historia Domus 53-54. o.
[464] KFL. V. Hajós Historia Domus 54. o.
[465] KFL. V. Hajós Historia Domus 55. o.
[466] Uo.
[467] KFL. V. Hajós Historia Domus 55-56. o.
[468] KFL. V. Hajós Historia Domus 57-59. o.
[469] KFL. V. Hajós Historia Domus 60. o,

1920. június 5-én Horváth Győző püspök bérmált a településen. Fogadására alig néhányan gyűltek csak össze, távozásakor, vélhetőleg szavai hatására, már lelkesen ünnepelték.[470] Úrnapját követően a templomba betörtek, és a szentségházban található edényeket elvitték.[471]

1921. január 4-én a Mária kegyszobor arany nyakláncát elrabolták.[472] 1922. december 10-17. között P. Müller Fülöp missziót tartott Hajóson.[473]

Nemesnádudvar plébániáját 1738-ban alapították. Sarlós Boldogasszony tiszteletére szentelt temploma 1807-ben épült. 1850-ben egy tűzben megsérült, 1891-ben bővítették. Plébánosa 1903-1931 között Tillinger Miklós volt. Négy segédlelkész szolgált a vizsgált időszakban a plébánián: Égi Lőrinc 1914-ben, Plank Ferenc 1915-ben. Horváth Árpád kisegítő lelkész 1919-ben[474], míg Brandt Miklós 1923-ban. Az időszak kezdetén nyolc filiája volt: Érsekhalma, Hild, Kall, Szentgyörgy, Józsefvölgy, Szántó, Sipcsa, Dohánytelep. Ezeken a filiákon csak katolikusok éltek, de Nemesnádudvaron is elenyésző volt a másvallásúak száma. A római katolikusok 1914-ben 3255-en voltak, számuk 1923-ra 3350-re nőtt. Az első évben 4 evangélikus, 1 református és 10 zsidó lakosa volt, az utolsóban egy evangélikus, egy református és 14 zsidó.[475]

A hívek a keceliekkel együtt 1915 februárjában adakoztak a kalocsai Katolikus Legényegylet helységeiben ápolt betegek részére.[476]

Tilinger Miklós plébános 1916. június 19-én kérte az érseki hatóság engedélyét, hogy az egyik nemesnádudvari özvegyasszony, Koch Menyhértné Metzinger Katalin által a templomnak adományozott prágai Jézus szobrot Úrnapján megáldhassa. Az érseki hatóság engedélyezte, és kérte köszönetének tolmácsolását.[477] 1918. május 17-én jelentette a plébános, hogy az elvitt orgonasípok árát kifizették. Azt kérdezte, hogy ebből vegyen-e újakat, és ha igen, kinél. Az érsekség válaszában megírta, hogy a pécsi Angster cégtől rendeljen horgany sípokat, amelyek 14 korona/kg-ba kerülnek.[478]

---

[470] Kalocsai Néplap 1920. június 12. 3. oldal
[471] Uo.
[472] KFL. V. Hajós Historia Domus 60. o.
[473] Uo.
[474] Kalocsai Néplap 1919. március 29. 3. oldal
[475] A Nemesnádudvarra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 42; SCHEMATISMUS 1915: 50; SCHEMATISMUS 1919: 20 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[476] Kalocsai Néplap 1915. március 6. 5-6. oldal
[477] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nemesnádudvar, 2. a. 1., Nr. 53. (1916) Kérelem: 89/1916. sz. (1916. június 19.); Válasz: 3056. sz. (1916. június 20.)
[478] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nemesnádudvar, 2. a. 1., Nr. 53. (1916), 113/1918. sz. Plébános levele (1918. május 17.); Válasz: 2541. sz. (1918. május 21.)

A Historia Domus lejegyezte, hogy Érsekhalma filián az első szentmise a szabadban volt 1921. július 17-én, mert nem volt megfelelő helyiség az istentisztelet végzésére. Csak október 16-án tarthatták meg az első misét az iskolakápolnában. Az épület felszentelését Tilinger Miklós végezte november 1-jén, miután azt az érseki hatóság engedélyezte.[479]

Sükösd plébániáját 1711-ben emelték. Mindenszentek tiszteletére szentelt temploma 1821-ben épült. Szent Anna kápolnája 1747-ben épült, 1847-ben felújították. Plébánosa 1901-1926 között Uhl József volt. Két segédlelkész szolgált itt az általunk vizsgált időszakban: Greinich Ferenc 1914-1922 között[480], majd Morvay István 1922-1923 között[481]. Filiái: Ósükösd, Vajastorok, Gemencz, Kékhegy, Korpád. A filiákon csak katolikusok éltek. A településen is túlnyomórészt római katolikusok éltek: számuk 1914-1923 között 3977-ről 3692-re csökkent. A 18 reformátusból is csak egy maradt 1923-ra, de a zsidók száma is 61-ről 46-ra apadt. Az 1923-as sematizmus már 17 evangélikus és 31 vallástalan lakost is kimutat.[482]

Már 1914-ben szükségessé vált a sükösdi Szent Anna kápolna felújítása, erről az Érseki Hatóságot június 15-én tájékoztatta a plébános.[483] Mivel ekkor még Várady érsek székfoglalója nem történt meg, így Kleiner Lajos káptalani helynök az érsekuradalmi mérnöki hivatalt a költségvetés felülvizsgálatára kérte.[484] 1915. május 28-án a plébános számára jelentették, hogy a kivitelező csak megemelt áron hajlandó az építkezést elvégezni.[485] A világháború idején a templom orgonasípjait elvitték, 1918-ban a sípokat 532 korona 50 fillér értékben, egyebekkel együtt 640 korona 50 fillért a plébánosnak kiutaltak.[486] Uhl József érdeklődött, hogy a pénzt beküldje-e az érsekségnek, de az érseki hivatal azt kérte, hogy tartsa magánál az összeget.[487]

---

[479] KFL. V. Nemesnádudvar Historia Domus (adatai 1724-től, vezetve kb. 1850-től) 9. o.
[480] Foktőre helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1922. február 1. 2. oldal.
[481] Uo.
[482] A Sükösdre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 42-43; SCHEMATISMUS 1915: 50-51; SCHEMATISMUS 1919: 21 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[483] 107. sz. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sükösd 2.a.1. Építés, felszerelés, egyházművészet tematikus segédlet Nr. 54. 1914-1915.
[484] 3748. sz. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sükösd 2.a.1. Építés, felszerelés, egyházművészet tematikus segédlet Nr. 54. 1914-1915.
[485] 2268. sz. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sükösd 2.a.1. Építés, felszerelés, egyházművészet tematikus segédlet Nr. 54. 1914-1915.
[486] 64. sz. Uhl plébános levele az érseki hatósághoz, KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sükösd 2.a.1. Építés, felszerelés, egyházművészet tematikus segédlet Nr. 56. 1918.
[487] Az érseki hatóság válaszlevele 1918. november 12-án, KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sükösd 2.a.1. Építés, felszerelés, egyházművészet tematikus segédlet Nr. 56. 1918.

1921 utolsó napjaiban Katona Sándor és Mezei Gerő jezsuita atyák missziót tartottak a településen. Reggel öt órától este tízig gyóntattak. A község elöljárói is testületileg elmentek a szentbeszédre és áldozáshoz is járultak.[488]

III. 1. 3. Keceli esperesi kerület

A keceli esperesi kerület összesen 13 plébániából és adminisztratúrából állt. A vizsgált időszakban hárman látták el a kerületi esperesi hivatalt: Novák Béla soltvadkerti (1914-1916)[489], Kanyó János kiskőrösi (1916-1919), majd Kurcz Adolf[490] keceli plébános.

Az akasztói Kisboldogasszony plébániát 1735-ben alapították, temploma 1744-ben épült, de később egy része összedőlt. 1829-ben helyreállították, 1897-ben kibővítették. 1914-1917 között adminisztrátorként Lukácsy István vezette, őt plébánosi minőségben Szemző János követte[491]. Két segédlelkészről tudunk a településen: Horváth Ferenc 1919-1922 között[492], majd Stadler János 1922-1923 között volt itt káplán.[493] Hat filiával rendelkezett: Ács, Alsódöbrögecz, Felsődöbrögecz, Ökördi, Mikla és Tetétlen. Túlnyomórészt római katolikus vallású a lakosság: számuk a vizsgált időszak alatt 4189-ről 4780-ra emelkedett. A többi felekezet egyike sem érte el a kétszáz fős létszámot. Az evangélikusok 98-ról 162-re emelkedtek, a reformátusok 160-ról 60-ra csökkentek, a zsidók száma is 25-ről 8-ra apadt. 1914-ben még egy fő ortodox lakosa is volt, 1923-ra már nem.[494]

1917. november 23-án a Katolikus Kör épületének és melléképületének helyreállításáról intézkedés történt.[495]

Császártöltés plébániáját 1787-ben alapították, temploma a korábban összedőlt épület helyreállításával 1780-ban készült el. Titulusa: Szent Simon és Júdás apostolok. Plébánosa nagyon hosszú ideig, 1905-1939 között Tillinger Ferenc volt. Kápláni állással nem rendelkezett. Három filiával rendelkezett: Alsócsala, Középcsala és Felsőcsala puszták. Javarészt római katolikusok éltek a területén, számuk a vizsgált időszakban 2893-ról 3282-re emelkedett. A zsidó közösség 40 főről ez idő alatt 32-re csökkent. 1914-ben 1

[488] Kalocsai Néplap 1922. január 4. 2. oldal
[489] Felmentve 1916. június elején. ld. Kalocsai Néplap 1916. június 3. 2. oldal
[490] Kalocsai Néplap 1920. november 10. 2. oldal
[491] Kalocsai Néplap 1917. június 23. 3. oldal
[492] Kalocsai Néplap 1919. október 31. 3. oldal
[493] KFL V. Akasztó_vol_344 Vegyes történeti feljegyzések 19. sz. második fele – 20. sz. eleje kötet
[494] Az Akasztóra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 43-44; SCHEMATISMUS 1915: 51-52; SCHEMATISMUS 1919: 21 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[495] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok 2.a. Nr. 59. 5573. sz. (1917. XI. 23.)

evangélikus és 8 református lakosa is volt, 1923-ra 1 ortodox, 1 evangélikus és 3 református maradt. A filiákon csak római katolikusok éltek.[496]

A plébános a Katolikus Legényegyletben elhelyezett sebesült katonák részére élelmiszergyűjtést szervezett.[497] 1916. júniusában Horváth Győző püspök ezer koronát adományozott a templom bővítésének céljára.[498]

1920. november 7-én a helyi templomépítő bizottság közölte a káptalannal, hogy megbízta Hinterreiter Mátyás építészt, vizsgálja meg az életveszélyessé vált templomot, és észrevételeit foglalja írásba.[499] A szakértői vélemény a templom teljes lebontása és újjáépítése mellett foglalt állást.[500] A főkáptalan által kidolgozott terv szerint a jelenlegi templom felhasználható részeinek megtartásával építik át a templomot. A káptalan a hívek adományára is számít, hogy nagyobb méretű templom épülhessen.[501]

A csengődi Szűz Mária, Magyarok Nagyasszonya plébániát 1899-ben alapították. 1901-ben épült fel temploma. Első adminisztrátora Demsa József volt 1899-től egészen 1921-es lemondásáig, mely után nem sokkal később elhunyt.[502] Mivel 1921. februárjában az érsek plébániai rangra emelte a lelkészséget, így őt első plébánosként Szabó Árpád követte 1921-ben.[503] A csengődi adminisztratúrához 1914-ben két filia tartozott: Pusztaszentimre és Tabdi. Előbbi később önálló adminisztratúrává lett. A többség ezen a településen is végig római katolikus vallású volt: számuk kilenc év alatt 2905-ről 2650-re csökkent, de az evangélikusok és a reformátusok is nagy számban voltak jelen. Az előbbiek közössége 400-ról 463 főre növekedett, míg az utóbbiaké 257-ről 174-re csökkent. A zsidók száma jóval alacsonyabb volt: 1914-ben 32-en éltek Csengődön, 1923-ban már csak egy fő maradt. Ekkora már 18 fő görögkatolikus hívőt is közöl a sematizmus.[504]

Demsa József lelkész 1914. november 2-án engedélyt kért az új temető, és az abban saját maga által felállított fakereszt megáldására. Az érseki hatóság megadta rá az

[496] A Császártöltésre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 44; SCHEMATISMUS 1915: 52; SCHEMATISMUS 1919: 21 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[497] Kalocsai Néplap 1915. május 8. 3. oldal
[498] Kalocsai Néplap 1916. június 24. 2. oldal
[499] A templomépítő bizottság levele a Főkáptalanhoz. (1920. XI. 7.) KFL. I. 1. b. Plébániai iratok. Császártöltés Nr. 16
[500] Hinterreiter Mátyás szakértői véleménye (1920. XI. 3.) KFL. I. 1. b. Plébániai iratok. Császártöltés Nr. 16
[501] Kalocsai Néplap 1921. január 28. 3. oldal
[502] Kalocsai Néplap 1921. március 3. 2. oldal
[503] Kalocsai Néplap 1921. február 19. 2. oldal
[504] A Csengődre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 44-45; SCHEMATISMUS 1915: 52-53; SCHEMATISMUS 1919: 21 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain

engedélyt, egyben tettéért elismerésben részesítette a lelkészt.[505] 1916. szeptember 18-án Demsa József a temető földjének megvételére 2000 korona kölcsönt kért az érseki hatóságtól, amely előbb tájékozódott arról, hogy pontosan milyen is az a terület. A szerződést a lelkész október 28-án megküldte.[506]

A homokmégyi Szent Adalbert plébánia 1877-ben létesült, temploma ugyanebben az évben felépült. Plébánosa 1901-1932 között Bagó Mihály volt. Segédlelkészként Kozák József szolgált a településen 1914-ben. A vizsgált időszak kezdetén tíz filiával rendelkezett: Alsómégy, Drágszél, Halom, Hillye, Kiscsertő, Kisdrágszél, Kiskecskemégy, Körme, Mácsa és Öregcsertő. Utóbbi később önállósult. Szinte csak római katolikus lakosai voltak, számuk azonban a vizsgált időszakban 4950-ről 2770-re, tehát majdnem a felére csökkent. Rajtuk kívül 11 református és 6 zsidó élt itt 1914-ben, 1923-ra egy református maradt, de a zsidók száma 9-re nőtt. Mivel 1920-ban az öregcsertői adminisztratúrát a homokmégyi plébánia területéből hasították ki, így a lakosságszám nagyarányú csökkenése ennek tudható be.[507]

A Főegyházmegyei Levéltárban a vizsgált időszakból egy nagyobb iratcsomó szól a Homokmégyhez tartozó Halom kápolnájának felújításáról. A kezdeményezés már 1913-ban megindult, de még 1917-ben is tartott. Ekkor az érsekség szemére vetette a plébánosnak, hogy híveivel semmit sem tud elintéztetni. Hiába igyekezett az érseki hatóság hatni rá, meg sem kísérelte, hogy a javításokat elvégeztesse. Emiatt kivette a plébános kezéből a felújítás ügyét, és a kerületi esperesre bízta.[508] A kápolna csak 1919-re készült el, erről tanúskodik Révay Tibor irodaigazgató levele, aki a javítás költségeiről értesítést kért az iratok visszaküldésével együtt.[509]

Az esperesi kerület legnagyobb plébániája a keceli volt. 1737-ben alapították, temploma egy évvel később készült el. Szentháromság tiszteletére szentelték. Az összeomlott templom helyére 1802-ben nagyobbat építettek. Csak egy filiával rendelkezett, melyet Polgárdi pusztának neveztek. Plébánosa 1897-1916 között Szabadi Ferenc volt. 1916. április 1-jén nyugdíjba vonult, helyére az érsek ideiglenes adminisztrátorként Szabó

[505] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csengőd Nr. 58. (1914) 171. sz. Demsa József levele (1914. november 2.); Válasz: 5778. sz. (1914. november 4.)
[506] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csengőd Nr. 59. a. (1916) 80. sz. A lelkész levele (1916. szeptember 18.); 4585. Az érsekség érdeklődése (1916. IX. 22.); Válasz: 93. szám. (1916. október 28.)
[507] A Homokmégyre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 45-46; SCHEMATISMUS 1915: 53-54; Schematismus 1919: 21-22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[508] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Homokmégy Nr. 57. (1913-1919) 25. sz. Bagó Mihály levele (1913. február 11.); 2272. sz. Várady L. Árpád levele Bagó Mihályhoz (1917. május 11.)
[509] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Homokmégy Nr. 57. (1913-1919) Révay Tibor levele (1919. II. 15.)

Árpád eddigi lelki adminisztrátort nevezte ki az érsek.[510] A kalocsai főkáptalan mint kegyúr, Kurcz Adolfot prezentálta új plébánosnak 1916. júniusában.[511] Az érsek ki is nevezte.[512] A vizsgált időszakban több plébános nem működött a településen. A hívek nagy száma miatt két kápláni hellyel rendelkezett: az elsőt Szabó Árpád lelki adminisztrátor (1914-1916), Plank Ferenc (1916)[513], Farkas Károly (1916-1917)[514], Vajay László (1915-1919)[515], Máthis Kálmán (1920)[516], Takács Ferenc (1920)[517] és Udvary István (1923) töltötte be, a másik állásban Brandt Miklós (1914-1915), Hegyi László (1919), Stadler János (1922)[518] és Loógó Pál (1923) szolgált. A római katolikus hívek száma az általunk vizsgált időszakban emelkedett: 8318-ról 9113 főre. A zsidóké ellenben 155-ről 81-re csökkent. A kisszámú református hívő 15-ről 9-re fogyott. Az evangélikusok száma ugyanakkor megötszöröződött, háromról 15 főre emelkedett.[519]

A Kalocsai Néplap tudósít róla, hogy a keceliek a nemesnádudvari hívekkel együtt 1915 februárjában adakoztak a kalocsai Katolikus Legényegylet helyiségeiben ápolt betegek részére.[520] 1922. január 6-9 között bűnbánati ájtatosságot tartottak Kecelen.[521]

A kiskőrösi közösséget már 1733-ban megalapították, de plébániai rangra csak 1921-ben emelte Várady Lipót Árpád érsek. Temploma 1826-ban Szent József, Szűz Mária jegyese tiszteletére épült. Czebe és Kaskantyú tartozott hozzá filiaként. Adminisztrátora 1899-1920 között Kanyó János volt, akinek 1920. október 22-én bekövetkezett halála után[522] ideiglenes adminisztátorként Szabó Mihályt nevezték ki[523]. 1920. júliusában, míg Kanyó János gyógykezelésen volt Budapesten, Takács Ferenc korábbi soltvadkerti káplán helyettesítette.[524] A lelkészséget Várady L. Árpád érsek 1921. februárjában plébániai rangra emelte, első plébánosának a Pusztaszentimréről idehelyezett Lengyel Józsefet nevezte ki.[525] A plébánost 1922-ben baleset érte, ezért ideiglenesen Stadler János

[510] Kalocsai Néplap 1916. április 1. 3. oldal
[511] Kalocsai Néplap 1916. június 3. 2. oldal
[512] Kalocsai Néplap 1916. június 10. 2. oldal
[513] Innen Vaskútra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1916. május 6. 3. oldal
[514] Innen Mélykútra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1917. május 5. 2. oldal
[515] Kinevezését ld. *Circulares* 1915/VII. Nr. 942.
[516] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 28. 3. oldal
[517] Uo.
[518] Kalocsai Néplap 1922. január 28. 2. oldal
[519] A Kecelre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 46; SCHEMATISMUS 1915: 54; SCHEMATISMUS 1919: 22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[520] Kalocsai Néplap 1915. március 6. 5-6. oldal
[521] Kalocsai Néplap 1922. január 11. 1. oldal
[522] Kalocsai Néplap 1920. október 23. 3. oldal
[523] Kalocsai Néplap 1920. október 27. 3. oldal
[524] Kalocsai Néplap 1920. július 17. 3. oldal
[525] Kalocsai Néplap 1921. február 16. 2. oldal

helyettesítette.[526] A településen kezdetben túlnyomórészt evangélikusok éltek, számuk azonban 1914-1923 között drámaian lecsökkent 8039-ről 219-re. A római katolikusok száma nőtt, 1562-ről 1748-ra. A reformátusok száma viszont hatalmas mértékben növekedett: 361-ről 9520-ra. A zsidók száma is jócskán megugrott, 482-ről 1015-re. Ennek a nagymértékű változásnak a hátterében alighanem a világháborút követő népességcsere lehet az oka.[527]

A soltvadkerti Szentlélek plébániát 1767-ben alapították, temploma 1809-ben készült csak el. 1855-ben felújították. 1914-ben összesen 19 filiával rendelkezett, melyek felsorolásától most eltekintünk. A filiákon is római katolikus vallású többség élt. A vizsgált időszakban a római katolikus közösséget Novák Béla (1913-1920) plébános[528], Borsai István, mint lelkiekben adminisztrátor (1920)[529] majd 1923-től Böhm Jenő plébános[530] vezették. Négy segédlelkészről van tudomásunk: Belágyi Ferenc 1914-ben, Takács Ferenc 1919-1920 között[531], Borsai István 1920-ban[532], Csiszár Géza pedig 1923-ban volt itt káplán. Ugyan a területen a római katolikusok voltak többségben 1914-ben, számuk 3967 volt, de az evangélikusok aránya is jelentős: 3045 hívőt számlál. A reformátusok csak 1279-en, a zsidók 312-en, a vallástalanok 184-en voltak ekkor. 1923-ra a zsidók és a vallástalanok száma nőtt: előbbiek 486, utóbbiak 885 főre. Az evangélikusok 2875-re, a reformátusok száma pedig 1122-re csökkent. A vallástalanok száma, amint látjuk, kimagasló a főegyházmegye plébániái közül.[533]

1919. január 1-jén templomépítő bizottság alakult a településen. Az új templom alapját a kalocsa-bácsi érsek 100 ezer koronás adománya vetette meg.[534]

A szakmári Sarlós Boldogasszony plébániát 1868-ban alapították, temploma viszont 1831-ben már elkészült. 1877-ben felújították és bővítették. A plébániához 1914-ben 21 filia tartozott. Ezek közül még az általunk vizsgált időszakban Keserűtelek önálló adminisztratúra rangjára emelkedett. A plébánián az általunk vizsgált időszakban, húsz éven keresztül Kanyó Tamás (1908-1928) szolgált, először adminisztrátori, majd plébánosi

[526] Kalocsai Néplap 1922. január 28. 2. oldal
[527] A Kiskőrösre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 46; SCHEMATISMUS 1915: 54; SCHEMATISMUS 1919: 22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[528] Kalocsai Néplap 1920. október 16. 2. oldal
[529] Uo.
[530] Kalocsai Néplap 1921. január 12. 2. oldal
[531] Kecelre helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1920. augusztus 28. 3. oldal
[532] Kalocsai Néplap 1920. július 17. 3. oldal
[533] A Soltvadkertre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 47-48; SCHEMATISMUS 1915: 55-56; SCHEMATISMUS 1919: 22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[534] Kalocsai Néplap 1919. január 11. 3. oldal

minőségben. 1921-től Szabó Mihály szolgálta káplánként a közösséget.[535] A településen szinte kizárólag római katolikusok éltek: számuk azonban a vizsgált időszakban harmadára csökkent (3331-ről 1085-re). Míg 1914-ben 1 evangélikus, 5 református és 2 zsidó lakosa volt, addig 1923-ra 1 fő ortodox, evangélikus és református, valamint 3 zsidó élt a területén.[536]

A háború előtt tervben volt egy temetői kápolna építése Szakmáron, azonban az érseki hatóság sürgetésére válaszolva 1914. december 20-án Kanyó Tamás lelkész jelentette, hogy a temető kápolnájának építése a háború miatt késik.[537]

Prónayfalva (ma: Tázlár) Szent János apostol tiszteletére szentelt adminisztratúrája korábban Soltvadkert filiája volt. 1906-ban önállósult, temploma a vizsgált időszakban nem volt. Misézőhelynek a plébánia kápolnáját használták 1904-től, melyet az önállósulás évében felújítottak és kibővítettek. 1914-ben Bócsa volt az egyetlen filiája, de később önálló adminisztratúrává vált. Adminisztrátora Czeiner Ferenc (1907-1923) volt. A lakosság nagy része római katolikus vallású volt, de 1914-1923 között közel kilencszáz fővel csökkent (2525-ről 1626-ra). A református felekezet híveinek száma még jobban csökkent, 358-ról 206-ra. Az evangélikusok száma viszont 381-ről 450-re nőtt. A kezdetben 16 fő zsidót az 1923-as sematizmus már nem jelzi, helyette ekkor már egy görögkatolikus lakost említ.[538]

A Historia Domusban az 1919. évnél azt olvashatjuk, hogy Czeiner Ferenc lelkészt Soltvadkerten a direktórium katonái agyon akarták lőni, de a vörös sereg parancsnoka, aki csak színleg volt kommunista megmentette a lelkészt, ezért Czeiner Ferenc a direktórium bukása után a debreceni börtönből kimentette őt.[539]

Pusztaszentimre (mai nevén Soltszentimre) adminisztratúráját már Várady Lipót Árpád létesítette 1916. június 16-án. Amint azt fentebb már megemlítettük, korábban Csengőd filiája volt. Adminisztrátorai a vizsgált időszakban először Lengyel József (1916-1921) volt, aki innen Kiskőrösre került. Őt előbb ideiglenes adminisztrátorként Borsai

[535] Kalocsai Néplap 1921. január 5. 2. oldal
[536] A Szakmárra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 48-49; SCHEMATISMUS 1915: 56-57; SCHEMATISMUS 1919: 22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[537] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Szakmár 2. a. 1. Nr. 70. (1914) 6368. sz. Válasz sürgetése (1914. XII. 15.); 372/914. sz. Kanyó Tamás válasza (1914. december 20.); 6480. Tudomásul vétel (1914. XII. 22.)
[538] A Prónayfalvára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 46-47; SCHEMATISMUS 1915: 54-55; SCHEMATISMUS 1919: 22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[539] KFL. V. 122. Tázlár Szt. János_vol_21_Historia Domus (1906-1939) 11. o. (A Historia Domusban nincsenek jelölve oldalszámok.)

István 1921-ben[540], majd Lencsér Péter (1921-1923) követte. Az 1919-es sematizmus 1152 római katolikus hívőt jelez, négy évvel később már csak 1103-an voltak. Rajtuk kívül evangélikusok is éltek a településen: 1923-ban 247-en.[541]

Az adminisztratúrával kapcsolatban a levéltárban megtalálhatók a Demsa József és Lengyel József lelkészek között 1916. augusztus 24-én történt átadás-átvétel jegyzőkönyve és iratai.[542] Lengyel József ideiglenes adminisztrátor 1916. december 3-án jelentette az érsekségnek, hogy a templomnak két helyi asszony egy-egy angyalszobrot ajándékozott. Az érsek kérte a lelkészt, hogy fejezze ki az ő elismerését és köszönetét nekik.[543]

1917. márciusában Várady érsek 20 ezer koronát adományozott javadalmi föld vásárlása céljából.[544]

Az öregcsertői adminisztratúrát Várady Lipót Árpád 1920. február 13-án alapította meg, területét a homokmégyi plébániáról leválasztva. Első adminisztrátora a Doroszlóról áthelyezett Farkas Lajos volt.[545] A területen 1666 római katolikus, 2 református és 4 vallástalan személy élt az 1923-as sematizmus tanúsága szerint.[546]

A forrásanyag az adminisztratúrával kapcsolatban eléggé szűkszavú, kevés adatot lehet találni róla. A Kalocsai Néplap egyik cikkéből értesülünk róla, hogy 1916. novemberében, mivel a paphiány miatt káplán kiküldésére nem volt mód, az érsek a jezsuitákat kérte fel, hogy vasár- és ünnepnapokon misézzenek a településen.[547]

Egy Öregcsertőre vonatkozó 1917. január 17-i adatból tudjuk, hogy a székesképtalan egyik meg nem nevezett tagja a plébánia és a templom építése céljából ezer koronát ajánlott fel, melyet Valihora Ágoston kanonok vett át ugyanezen a napon.

1920. június 17-én a településen bérmált Horváth Győző püspök.[548]

A bócsai adminisztratúrát 1920. augusztus 20-án alapította meg Várady Lipót Árpád érsek. Területe addig Prónayfalvához illetve Soltvadkerthez tartozó Fischer-Bócsa és Zöldhalom pusztákból állt.[549] Első adminisztrátora Farkas Károly volt, akinek 1921.

---

[540] Kalocsai Néplap 1921. január 5. 2. oldal
[541] A Pusztaszentimrére vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 44-45; SCHEMATISMUS 1915: 53-54; SCHEMATISMUS 1919: 22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[542] Ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Soltszentimre 2. a. 1., Nr. 2. (1916) iratcsomó
[543] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Soltszentimre 2. a. 1., Nr. 1. (1916) 73/1916. Lengyel József levele (1916. december 3.); Válasz: 5748. sz. (1916. december 6.)
[544] Kalocsai Néplap 1917. március 16. 2. oldal
[545] Kalocsai Néplap 1920. február 25. 3. oldal
[546] Az Öregcsertőre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 45-46; SCHEMATISMUS 1915: 54; SCHEMATISMUS 1919: 21-22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain
[547] Kalocsai Néplap 1916. november 11. 2. oldal
[548] Kalocsai Néplap 1920. június 23. 4. oldal
[549] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 25. 3. oldal

augusztus 24-án bekövetkezett halálát követően, ideiglenes adminisztrátorként Dudás István mélykúti káplán a helyére. Az 1923-as sematizmus 1704 római katolikust, 330 evangélikust, 210 reformátust és 14 vallástalan személyt közöl.[550]

1920. december 9-én Kleiner Lajos érseki helynök az Alapítványkezelő Hivatalnak utasításba adta, hogy a bócsai lelkészség számára beszerzett kis- és nagy Ritualéra 12 koronát bevételezni.[551] 1922. április 14-én latin nyelvű levélben jelentette a lelkész, hogy az imaházban keresztutat állított fel és áldott meg.[552] 1922. szeptember 23-án jelentette az ideiglenes lelkész, hogy a plébánia épületében nincsen kályha, ezért a fűtési idő közelsége miatt kölcsön kellett kérnie egyet.[553]

A ma már Újtelekhez tartozó Keserűtelek adminisztratúráját szintén Várady érsek alapította, 1922. április 19-én. Első adminisztrátora Kvanduk János lett, aki ez előtt Kalocsán volt katekéta. Az adminisztratúra területén 1940 római katolikus és 5 református vallású személy élt.[554]

1922. április 10-én Kvanduk János lelkész az érseki hatósághoz írott levelében 12 tételben foglalta össze, mely tárgyak hiányoznak még a templomból. Az érsekség tudomásul vette a jelentést.[555] Még ugyanebben az évben a plébánialak rossz állapotáról tett jelentést. Válaszában az érsekség jelzi, hogy mivel nem kegyúri plébániáról van szó, így az épületek rendben tartása a hívek feladatát képezi. A lelkésznek a hitközségi képviselet felé kell jeleznie a problémákat.[556] Néhány nappal később a harang ügyében is írt az érsekségre: Keserűteleknek ugyanis ekkor nem volt harangja. Mivel egyelőre újat sem tudtak venni, az érsek közölte a lelkésszel, hogy hajlandó kölcsönadni egyet a keserűteleki hívek számára, azzal a reménnyel, hogy igyekezni fognak áldozatot hozni az új harang beszerzésére.[557]

---

[550] A Bócsára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 46-47; SCHEMATISMUS 1915: 56-57; SCHEMATISMUS 1919: 22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain

[551] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bócsa-Szent Imre Nr. 1. (1920) 4095. sz. Az érseki helynök levele (1920. december 9.)

[552] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bócsa-Szent Imre Nr. 3. (1922) 83/922. Dudás István levele (1922. április 14.)

[553] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bócsa-Szent Imre Nr. 2. (1922) 127/922. Dudás István levele (1922. szeptember 23.)

[554] A Keserűtelekre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 48-49; SCHEMATISMUS 1915: 54; SCHEMATISMUS 1919: 22 és SCHEMATISMUS 1923: 11 oldalain

[555] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Újtelek 2. a. 1. Nr. 1. (1922) 2/922. sz. (1922. április 10.); Válasz: 1626. sz. (1922. április 20.)

[556] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Újtelek 2. a. 1. Nr. 1. (1922) 4/922. sz. (1922. augusztus 25.); Válasz: 3522. sz. (1922. VIII. 28.)

[557] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Újtelek 2. a. 1. Nr. 4. (1922) Kérelem: 37/922. sz. (1922. augusztus 23.); Válasz: 3440. sz. (1922. augusztus 27.)

III. 1. 4. Bajai esperesi kerület

A bajai esperesi kerület Bácsbokod, Bácsborsód, Baja, Bátmonostor, Csávoly, Nagybaracska és Vaskút plébániáit foglalta magában. Kiemelkedő jelentősége ezek közül Baja városának volt. A kerület élén Kuts János bácsbokodi (1914-1919)[558], majd Petres János csávolyi plébánosok (1919-1923) álltak.

Bácsbokod plébániája 1766-ban alakult meg. Szent Erzsébet tiszteletére szentelt temploma 1780-ban épült, 1854-ben felújították, majd 1911-ben kibővítették. A plébánia filiával nem rendelkezett. Plébánosa 1914-1919 között Kuts János kerületi esperes volt, aki ekkor nyugdíjazását kérte.[559] Őt Csányi István követte, aki korábban tábori lelkészként működött.[560] 1921-ig csak adminisztrátorként vezette az egyházközséget. Négy káplánjáról tudunk: Plank Ferenc 1914-ben, míg Steécz János 1915-ben. Ternay Antal 1918-ig szolgált segédlelkészként a településen, ezután katonai lelkésznek hívták, helyébe Vorák Lajos került.[561] Túlnyomórészt római katolikus vallású település: számuk 1914-1923 között 4490-ről 3993-ra csökkent. Rajtuk kívül eleinte csak zsidók éltek, 26-an, de a vizsgált időszak végére már csak 17-en voltak. Abban az évben már 3 fő reformátust is jelez a sematizmus.[562]

Bácsbokodon az általunk vizsgált időszakban vagy nem történt a plébániával és a templommal kapcsolatos esemény (építés, javítás, harangrekvirálás), vagy pedig ezek az iratok elvesztek, mert a Főegyházmegyei Levéltár Bácsbokodra vonatkozó iratai között nem találtunk erre vonatkozóan semmilyen adatot. Egyetlen említés mégis van: Bácsborsód plébánosa 1917-ben azzal az indokkal kérelmezte a helyi templom orgonájának felújítását, mert Bácsbokodon nem sokkal előtte ugyanez történt.[563]

Bácsborsód plébániája 1800-ban jött létre. Temploma 1781-ben épült, Szent Kereszt feltalálása titulussal. Filiája 1914-ben Ólegyen volt. A vizsgált időszakban adminisztrátorként Kuczka Péter Pál irányította. Szintén túlnyomórészt római katolikusok laktak a településen: számuk azonban kilenc év alatt 1791-ről 1512-re csökkent. Rajtuk

[558] Kalocsai Néplap 1919. március 1. 2. oldal
[559] Kalocsai Néplap 1919. január 18. 2. oldal
[560] Uo.
[561] Kalocsai Néplap 1918. április 6. 2. oldal
[562] A Bácsbokodra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 49-50; SCHEMATISMUS 1915: 58-59; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[563] KFL. I. 1. b. Bácsborsód 2. a. Nr. 58. (1886, 1917, 1921, 1928) 44/1917. sz. A bácsborsódi lelkész kérelme (1917. szeptember 22.)

kívül 1914-ben 11 ortodox, 8 evangélikus, 1 református és 12 zsidó élt a területén, 1923-ra már csak három zsidó maradt.[564]

1917. szeptember 22-én a lelkész levélben 120 koronát kért orgonafelújítás céljára az érseki hatóságtól. A levél elején közölte, hogy a kántor már régóta kérte tőle az orgona megjavítását, de eddig semmilyen forrást nem talált rá. Most azonban megtudta, hogy a bácsbokodi orgonát is javítják, ezért kérvényez pénzt a bácsborsódi templomi orgona kijavítására. Az érsekség csak 100 koronát tudott adni, de közben az egyházmegyei gondnok 20 koronával hozzájárult a munkához, ezért újabb levelében a lelkész már arról tájékoztat, hogy csak 100 koronát igényel.[565] Kuczka Péter Pál lelkész 1921. november 7-én jelentette, hogy a templom kegyúrnője a családdal együtt 1200 koronát adományozott. Nyolc nappal későbbi válaszlevelében az érsek kérte, hogy köszönetét megfelelő formában adja át a lelkész[566]

Baja plébániáját 1722-ben alapították. Szent Péter és Pál titulussal rendelkező temploma 1765-ben épült fel. 1841. május 1-jén legégett. Később újjáépítették. A plébániának filiája az általunk vizsgált időszakban nem volt. Plébánosai Vojnics Dániel volt 1896-1918 között. Ekkor nyugállományba vonult. Ideiglenes adminisztrátorrá Barsy Viktor káplánt nevezte ki az érsek.[567] A plébánia új vezetésére pályázatot írtak ki.[568] Új plébánosnak Budanovich Lajost választották meg.[569] Plébánossá még abban a hónapban kinevezték.[570] Őt követően ideiglenes adminisztrátorként Czeizlinger Lajos irányította[571]. 1922-ben megválasztották Gonczlik Kálmánt plébánossá.[572] A plébánia méretei miatt három segédlelkészi állást is létesítettek: az elsőben dr. Kanyó Gyula (1914-1915), Barsy Viktor (1919)[573], Borsai István (1922)[574] és Unterreiner Károly (1923), a másodikban Gauder István (1914), Léh Mátyás (1915), Schäffer Ferenc (1919), Fürstner Antal hitoktató káplán (1922)[575] és Raffai Imre (1923), a harmadikban pedig Böhm Jenő 1914-1918

[564] A Bácsborsódra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 50; SCHEMATISMUS 1915: 59; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[565] KFL. I. 1. b. Bácsborsód 2. a. Nr. 58. (1886, 1917, 1921, 1928) Kérelem: 44/1917. sz. (1917. szeptember 22.); 4526. sz. Az érsekség válasza (1917. IX. 24.); 48/1917. sz. Plébános újabb levele (1917. október 7.)
[566] KFL. I. 1. b. Bácsborsód 2. a. Nr. 50. (1920-1922) 4041. sz. Plébános levele (1921. november 7.); Válasz: 1921. november 15.
[567] Kalocsai Néplap 1918. október 19. 2. oldal
[568] Kalocsai Néplap 1918. november 2. 3. oldal
[569] Kalocsai Néplap 1919. január 11. 3. oldal
[570] Kalocsai Néplap 1919. január 25. 2. oldal
[571] Kalocsai Néplap 1920. jamuár 10. 4í oldal
[572] Kalocsai Néplap 1922. február 4. 2. oldal
[573] Kalocsai Néplap 1919. november 29. 2. oldal
[574] Kalocsai Néplap 1922. február 18. 2. oldal
[575] Kalocsai Néplap 1922. február 18. 2. oldal

között[576], majd Koczkás József hitoktató káplán (1922)[577] teljesített szolgálatot. A harmadik kápláni állást utána már nem töltötték be. A plébánia területén a római katolikus lakosság volt túlsúlyban: 1914-ben 17256 fő volt, míg 1923-ban már csak 9845. A csökkenés oka elsősorban az új adminisztratúrák megszervezésében keresendő. Jelentős zsidó közösséggel rendelkezett: számuk 4240-ről 2190-re, tehát nagyjából a felére csökkent. Az ortodoxok száma is felénél kevesebbre csökkent, 230-ról 101 főre. Az evangélikus és református közösségek azonban gyarapodásnak indultak: az előbbiek 145-ről 192-re, az utóbbiak 210-ről 388-ra növelték számukat.[578]

1919-ben Szommer Károly is volt itt káplán.[579]

A városban 1922-ben Várady Lipót Árpád érsek két adminisztratúrát is létesítetett: az egyiket ekkor Szent Mihály címére szentelték. Később ez lett a kiscsávolyi Szent Szív plébánia. Első adminisztrátora Czeizlinger Lajos lett. 1922. februárjában Bohuss Rezső hitoktató káplánnak került ide.[580] Területén túlnyomórészt római katolikusok éltek, a 1923-as adatok szerint 3683-an. Rajtuk kívül 3 ortodoxot, 10 evangélikust, 14 reformátust, 2 zsidót és 1 vallástalan személyt jelez a sematizmus. A másik megszervezett közösség a Szent Antalnak szentelt adminisztratúra lett, melyet az érsek továbbra is a ferencesek kezén hagyott. Első adminisztrátora Jugh Miklós ferences szerzetes lett. A sematizmus 4657 római katolikust jelez a területén, másvallásúról nem esik említés. 1922-ben plébániai rangra emelte Várady érsek. Első plébánosává Rukavina Józsefet, az addigi adminisztrátort nevezte ki.[581]

Bátmonostor plébániája 1771-ben alakult meg. Templomának titulusa Szent József, a Szent Szűz jegyese, 1761-ben épült. Egyetlen filiája Szeremle volt, ahol egy Szent György mártír tiszteletére szentelt kápolna állt. Szeremle lakosságát javarészt református vallásúak alkották, számuk közel négyszerese volt a római katolikusokénak. Plébánosai Perndl Adorján (1913-1914), Németh Zsigmond (1915-1918)[582] és 1918-1923 között pedig Schmelhegger Emil[583] voltak. Ideiglenes adminisztrátorként 1918-ban Tamás Ferenc

[576] Kalocsai karkáplánná kinevezve ld. Kalocsai Néplap 1918. szeptember 7. 3. oldal
[577] Kalocsai Néplap 1922. február 18. 2. oldal
[578] A Bajára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 50-51; SCHEMATISMUS 1915: 57-58; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[579] Kalocsai Néplap 1919. augusztus 30. 4. oldal
[580] Kalocsai Néplap 1922. február 18. 2. oldal
[581] Kalocsai Néplap 1922. február 18. 2. oldal
[582] Tataházára helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[583] Kinevezéséről ld. Kalocsai Néplap 1918. november 9. 3. oldal

magyarkanizsai káplán vezette.[584] Legtöbb hívővel a római katolikus közösség rendelkezett: számuk 3320-ról 2641-re csökkent a vizsgált kilenc év alatt. Jelentős a református felekezetű lakosság száma: kezdetben 1508, végül csak 1391 fő. Az ortodoxok és zsidók száma is csökkenő tendenciát mutat: előbbiek 65-ről 21-re, utóbbiak 43-ról 28 főre fogyatkoztak. Az 1923-as sematizmus egy evangélikus és 18 vallástalan lakost is mutat.[585]

Csávoly plébániáját 1748-ban alapították. Krisztus színeváltozása titulusú temploma 1783-ban épült, 1883-ban jelentősen kibővítették. Filiája Csávolyjózsefháza birtok. Lakossága magyar, német és horvát. Plébánosa 1892-1915 között dr. Szucsics Sándor volt, aki 1915. november 9-én elhunyt.[586] 1916-ban ideiglenes adminisztrátorként Égi Lőrinc vezette a plébániát. Őt Petres János követte 1917-1923 között[587]. 1914-ben csak római katolikusok és zsidók lakták. Kilenc év alatt az előbbiek száma 3151-ről 2928-ra, az utóbbiaké 21-ről 13 főre csökkent. Az 1923-as sematizmus 2 ortodox és 2 evangélikus személyt is jelez.[588]

1916. decemberében Égi Lőrinc ideiglenes adminisztrátor a hívek körében gyűjtést szervezett, az összegyűlt 900 koronából kókuszszőnyegekkel látta el a templomot.[589]

1918. július 9-én Petres János plébános arra kérte az érseket, hogy engedje meg a templom orgonájának javítását későbbi időre halasztani, mert jelenleg nem áll rá elegendő összeg. Várady érsek azonban ezt arra hivatkozva nem engedte meg számára, hogy az orgona még jobban tönkremegy, ha halasztják a felújtást.[590]

Nagybaracska plébániáját 1751-ben alapították. Templomát Szent Imre herceg tiszteletére szentelték 1789-ben. Két filiája volt: Nagyrét, Szőllők. Plébánosa 1899-től egészen 1923-ig Holtzinger József volt. Több káplánról tudunk: Máthis Kálmán 1914-1915 között, Gulyás Károly (1915-1916)[591], Kvanduk János (1917)[592], Talcsik József 1917-1918

[584] Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal; Utána Topolyára helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1918. november 9. 3. oldal
[585] A Bátmonostorra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 51; SCHEMATISMUS 1915: 59; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[586] Kalocsai Néplap 1915. november 13. 3. oldal
[587] Kinevezéséről ld. Kalocsai Néplap 1917. június 16. 3. oldal
[588] A Csávolyra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 52; SCHEMATISMUS 1915: 60; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[589] Kalocsai Néplap 1916. szeptember 30. 7. oldal
[590] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csávoly Nr. 58. (1918) Petres János levele (1918. augusztus 23.) Válasz: 4101. sz. (1918. augusztus 27.)
[591] 1917. január elején Fajszra helyezik. ld. Kalocsai Néplap 1917. január 6. 2. oldal
[592] Kalocsai Néplap 1917. március 31. 2. oldal

között[593], Negele József (1916)[594], Taskovics János újmisés 1917-ben[595], Bohuss Rezső 1918-1920 között[596], Brandt Miklós (1920)[597], Temonovics József pedig 1923-ban szolgált itt segédlelkészként. A legnagyobb létszámú valási csoportot a római katolikusok adták, számuk viszont 1914-1923 között 3610-ről 3441-re csökkent. Jelentősebb csoportot alkottak a zsidó, de számuk végig száz fő körül mozgott (az elején 107-en, a végén már csak 85-en voltak). A többi felekezet létszáma egyenként nem érte el a tíz főt.[598]

Még az általunk vizsgált időszak előtt, 1913-ban felmerült a plébánia épületének helyreállítása és bővítése, de az erre vonatkozó engedély az apatini királyi erdőhivataltól csak 1914. július 11-én érkezett meg.[599] Azonban a következő év májusáig sem kezdődtek meg a munkálatok, mert a település a hitközségi hozzájárulás miatt felfolyamodással élt.[600] A munkálatok elkezdése emiatt késik. 1918. júliusában a templom orgonájának sípjait rekvirálták.[601] A templom sekrestyéje tetejének javítási munkálatai 1920-ban kerülnek elő. Levelében a plébános megjegyzi, hogy a munkálatok elkezdése már évek óta húzódnak.[602] Az érseki hatóság válaszlevelében megengedte, hogy a templom padlásán lévő fazsindellyel a plébános befedheti a sekrestye tetejét.[603] A templom külső tatarozásának kérdése 1921-ben került ismét elő, a kerületi esperes jelentése kapcsán.[604] A javítási munkálatok az általunk vizsgált időszakban nem készültek el.

Vaskút plébániáját 1763-ban alapították, temploma 1759-ben épült, és a hívek adományaiból újították fel 1880-ban. Filiája nem volt. 1909-1923 között Schwerer Ferenc volt a plébánosa. Négy segédlelkészről van tudomásunk a vizsgált időszakból Pokorni (vagy Pokorny) György (1914), Bischof Antal (1915), Plank Ferenc (1916), Spiller János

[593] Uo.; Innen Szilberekre helyezik ld. Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[594] Kalocsai Néplap 1916. december 23. 4. oldal
[595] Kalocsai Néplap 1917. november 3. 2. oldal
[596] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 15. 2. oldal
[597] Uo.
[598] A Nagybaracskára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 52-53; SCHEMATISMUS 1915: 60-61; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[599] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nagybaracska 2. a. Nr. 62. (1913-1915) 1914. évi 2556. szám alatt (1914. július 11.)
[600] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nagybaracska 2. a. Nr. 62. (1913-1915) 1915. évi 1523. szám (1915. május 4.)
[601] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nagybaracska 2. a. Nr. 65. (1918) Holztinger József plébános 1918. július 31-i levele
[602] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nagybaracska 2. a. Nr. 66. (1920) 76/1920. sz. Holtzinger József plébános levele (1920. október 5.)
[603] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nagybaracska 2. a. Nr. 66. (1920) 3374. sz. (1920. október 16.)
[604] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nagybaracska 2. a. Nr. 67. (1921) 3743. sz. (1921. október 17.)

1918-1919 között[605], Schúr Ádám (1923) volt itt a káplán.[606] Spiller Jánosnak ez volt az utolsó szolgálati helye, mielőtt 1920-ban fiatalon elhunyt.[607]

1914. augusztus 16-án Schwerer Ferenc plébános jelentette az érseki hatóság felé, hogy a közelmúltban történt szélvihar a templom tetejét erőteljesen megrongálta. Időhiány miatt, előzetes engedély nélkül a helyreállítás megtörtént. Válaszlevelében az érsekség engedélyezte az elvégzett munkák kifizetését. [608] A templom orgonáját még ugyanebben az évben javítani kellett, melyhez a szükséges engedélyt szintén megadták a plébánia számára.[609] 1916-ban a templomtetőt ismét javítani kellett. Az ehhez szükséges 100 korona összeget a templompénztár fizette ki, melyet az érseki hatóság tudomásul vett.[610] 1917-ben, szeptember 2-i határidővel római katolikus kántortanítói pályázatot hirdettek.[611] Végül Schőn Antal nyerte el az állást.[612] A pályázat kihirdetésével szinte egyidőben a kántorlak helyreállítási munkálatai is befejeződtek. Az érseki hatóság még két hónappal korábban engedélyezte a plébános számára, hogy a kőművesmunkára Eckert Mátyás bajai vállalkozót, míg az ácsmunkára Maidl Jakab vállalkozót fogadja fel.[613]

III. 1. 5. Regőcei esperesi kerület

Ez volt a Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye egyetlen olyan esperesi kerülete, mely a trianoni békediktátum következtében két részre szakadt: egyik fele Magyarországhoz tartozott továbbra is, míg a másik fele a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság fennhatósága alá került, és emiatt 1920 után a kalocsai érsek sem tudta joghatóságát ténylegesen érvényesíteni ezen a területen. Mivel lényegében pontosan vágták ketté, így felmerült annak szükségessége, hogy a határon túl lévő rész külön kerületi esperest kapjon. Ez végül csak 1923. január 1-jén történt meg, melyet a későbbiekben részletezünk.

A regőcei esperesi kerület a székesegyházi főesperesség öt kerülete közül a legdélebbi volt, az ország déli részének elcsatolása a főesperesség esperesi kerületei közül csak ezt érintette. 1920 után kilenc plébániájából csak négy maradt meg az anyaország

[605] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. december 14. 2. oldal
[606] A Vaskútra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 53; SCHEMATISMUS 1915: 61; SCHEMATISMUS 1919: 24 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[607] Kalocsai Néplap 1920. április 17. 2. oldal
[608] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Vaskút 2. a. 1. Nr. 84. (1914) Schwerer Ferenc levele 106/1914. sz. (1914. augusztus 16.); 4701. sz. (1914. VIII. 18.)
[609] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Vaskút 2. a. 1. Nr. 85. (1914) 5370. sz. (1914. X. 5.)
[610] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Vaskút 2. a. 1. Nr. 86. (1916) 3614. sz. (1916. július 24.)
[611] Kalocsai Néplap 1917. augusztus 18. 4. oldal
[612] Kalocsai Néplap 1917. október 13. 2. oldal (Rossz dátum szerepel a fejlécen.)
[613] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Vaskút 2. a. 1. Nr. 86. (1916) 2724. sz. (1917. június 6.)

területén (Csátalja, Dávod, Gara és Hercegszántó). Új plébánia alapítása ebben a kerületben nem történt Várady Lipót Árpád érseksége idején, de Regőce plébániájáról 1922-ben levált egykori filiája, Györgypuszta (ma Bácsszentgyörgy), és önálló adminisztratúrává alakult. Érdekes megemlíteni, hogy míg Regőce a trianoni döntés következtében elcsatolásra került, addig Györgypuszta magyar fennhatóság alatt maradt.

Az általunk vizsgált időszak első évében, 1914-ben kilenc plébánia volt ebben az esperesi kerületben, az utolsó, 1923-as évre az imént említett egyetlen adminisztratúrával gyarapodott. Az esperesi kerület két ország területére kerülése miatt, főpásztori működésének szinte legvégén, 1923. január 1-jén Várady Lipót Árpád érsek Ketterer Mihály gádori adminisztrátort a regőcei esperesi kerület Jugoszláviához tartozó részének kerületi esperesévé nevezte ki.[614] A magyar részen továbbra is Bászler István garai plébános maradt a kerületi esperes.

Béreg plébániáját 1757-ben alapították, temploma korábbi: 1740-ben épült Szent Mihály arkangyal tiszteletére. Filiával nem rendelkezett. Plébánosai Budanovich Lajos (1914-1919)[615] és Csatalinácz Mátyás (1919-1923)[616] voltak. Utóbbi 1919. januárjától csak ideiglenes adminisztrátorrá lett kinevezve.[617] A lakosság német és horvát nyelvű. Katolikusainak száma 2852 fő, mely az összlakosság 98,9%-a. 1915-ben a katolikusok száma és aránya is csökkent: 2721 fő volt ekkor (98,73%). 1919-ben 2700 katolikus lakosa volt, mivel a schematizmus nem közöl más vallásokra vonatkozó adatot, így arányukat nem tudom közölni. Az elcsatolás után a település neve Bregre változott. Az 1923-as schematizmus szerint ekkor már csak 2475 katolikus élt itt, de arányuk a lakosság 99,36%-ára nőtt.[618]

Mivel a plébánia a kincstár kegyurasága alá tartozott, nem mindig mentek egyszerűen a felújítási munkálatok elvégzése. Erre jó példa a több levélváltást is megérő 1915-ös felújítási ügy.[619] Máskor könnyebben mentek a dolgok, mint például 1916. február 25-én az apatini erdőhivatal jelentette az érseki hatóságnak, hogy sürgősen fel kell újítani a béregi templom tetejét, mert a csatornacsövek egy része is rossz, a fedélen az esővíz

---

[614] Kalocsai Főegyházmegyei Hivatalos Közlemények az 1923. évről, Árpád Részvénytársaság Nyomdája, Kalocsa 1924, 4 (továbbiakban: Közlemények 1923)
[615] *Litterae circulares ad venerabilem clerum Archidioecesis Colocensis et Bacsiensis anno 1919. datae*, *kiadás helye nélkül* 1919, 36 (Továbbiakban: *Circulares* 1919)
[616] Adminisztrátori kinevezését ld. uo.
[617] Kalocsai Néplap 1919. január 25. 2. oldal
[618] A Béregre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 54; SCHEMATISMUS 1915: 62; SCHEMATISMUS 1919: 24 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[619] Ld. a KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Béreg Nr. 53 (1911-1917) helyen szereplő iratokat

befolyik, ezenfelül a villámhárító is rossz. A munkálatok elvégzésére 220 koronát kért az erdőhivatal az érsekségtől, melyet az továbbított Budanovich plébánosnak, aki úgy nyilatkozott, hogy a kért összeget ki lehet utalványozni.[620]

Csátalja plébániája 1735-ben jött létre. Temploma tíz évvel később, 1745-ben épült Szent István király tiszteletére. Filiája nem volt. A vizsgált időszak előtt, 1911-ben kibővítették. Szent Vendelről nevezet temetőkápolnája 1752-ben épült, 1814-ben újították fel. Plébánosai Essert János (1914-1919)[621], halála után 1919-ben előbb ideiglenes adminisztrátorként Bischof Antal[622], majd plébánosként Pásztor János (1919-1923)[623] volt. Segédlelkészként 1914-1916 között Schúr Ádám[624], őt Pokorny György (1916) követte[625], aki állását betegség miatt nem foglalta el. Helyébe Lotterer Péter (1916)[626] került. Német nyelvű lakosai voltak. 2428 katolikus él a plébánia területén, a lakosság 99,35%-a. 1915-re a katolikusok száma 2440 főre növekedett, arányuk 99,38% lett. Számuk 1919-re 2152 főre csökkent. A település a trianoni döntés után is Magyarország része maradt. Az 1923-as évben a katolikusok száma újra növekedett, ekkor 2494-en voltak, a lakosság 99,72%-a.[627]

1916. októberében lemondás miatt megürült a kántortanítói állás, melyre az iskolaszék pályázatot írt ki.[628]

Csátaljával kapcsolatban nem sok adatok találtunk erre az időszakra vonatkozólag a Főegyházmegyei Levéltár iratai között. Volt azonban egy 1922. március 8-án kelt levél, amelyben az érseki hatóság értetlenségének adott hangot azzal kapcsolatban, hogy a már előző évben előírt felterjesztését a plébános még mindig nem tette meg a kibővített csátaljai templom tetejének megjavítására. Egyben sürgette a plébánost ennek megtételére.[629]

Dávod plébániáját 1776-ban alapították. 1779-ben épült templomának eredeti titulusa Mindenszentek volt, de 1910-ben Magyarok Nagyasszonyára változtatták. A plébániának filiája nem volt. A településen magyarok éltek. Plébánosai Dobozy János (1914-1921)[630],

---

[620] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Béreg Nr. 52. (1916) M. Kir. Erdőhivatal 1916. évi 666. sz. (1916. február 25.); Válasz: 1301. sz. (1916. március 4.)
[621] Elhunytáról ld. *Circulares* 1919:34
[622] Kalocsai Néplap 1919. augusztus 30. 4. oldal
[623] Kinevezése: *Circulares* 1919:36
[624] Saját kérésére Kerénybe helyezik át, ld. *Circulares* 1916:79
[625] Kalocsai Néplap 1916. január 15. 2. oldal
[626] Kalocsai Néplap 1916. január 29. 2. oldal; áthelyezése Kalocsai Néplap 1916. július 15. 2. oldal
[627] A Csátaljára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 54; SCHEMATISMUS 1915: 62; SCHEMATISMUS 1919: 24 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[628] Kalocsai Néplap 1916. október 28. 4. oldal
[629] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csátalja Nr. 53. (1921-1922) 2688. sz. (1922. III. 8.)
[630] Nyugdíjazását ld. *Circulares* 1921:11

majd ideiglenes adminisztrátorként Vándor Antal (1921-1923)[631] voltak. 1919-ben segédlelkészként Máthis Kálmán[632] szolgált itt. 3044 katolikus lakója volt, mely 97,47% -a az összlakosságnak. 1915-ben 3100 katolikus élt a településen (a lakosság 97,55%-a. 1919-re ötven fővel csökkent a katolikusok száma, tehát 3050 lett. 1920 után is az anyaországhoz tartozott a plébánia. 1923-ban számuk stagnált, arányuk a nyolc évvel korábbihoz képest valamelyest csökkent (97,04% lett).[633]

1915. március 24-én Dobozy János plébános engedélyt kért az érseki hatóságtól két fehér lobogó megáldására, amit egy, a háborúban hősi halált halt helyi lakos, Horváth Imre özvegye ajándékozott a templom számára. Ezen felül többek adakozása következtében vásárolt egy birétum, két stóla és egy olajtartó megáldását is kéri. Az érsekség engedélyt adott rá, és kérte a plébánost, hogy köszönetét tolmácsolja feléjük.[634] 1920. november 30-án Dobozy János jelentette, hogy a plébánia és templom rongálmányait a község költségén helyrehozatta. Az érsek tudomásul vette a dolgot, de nem helyeselte, hogy a felújítás árának kifizetése a templom fáinak árából történt.[635]

Gádor plébániája 1766-ban jött létre, templomát 1787-ben építették Szent Márton püspök tiszteletére. Emellett volt még egy eredetileg 1765-ben épült kápolnája Páduai Szent Antal titulussal, mely helyett 1909-ben új épült. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa Rockenstein Nándor (1914-1920)[636], halála után előbb Schwerer Jakab (1920)[637], majd Ketterer Mihály (1920-1923)[638] adminisztrátorként. Segédlelkészek Gádoron a következő személyek voltak: Kopping Gáspár (1914)[639], 1915-1917 között a kápláni állás nem volt betöltve, majd előbb Percsy József (1917-1918)[640], aztán Schwerer Jakab (1918-1920)[641] szolgált itt ilyen minőségben. A lakosság itt is német nyelvű volt. 2770 katolikus élt 1914-ben Gádoron, más felekezetű lakos nem volt a településen. 1915-re ötszáz fővel csökkent a lakosság, de katolikusainak aránya továbbra is 100%. 1919-re megint növekedésnek indult a hívek száma: ekkor 2707 katolikus vallású lakosa volt. 1920 után a határon túlra került,

[631] Kinevezését ld. *Circulares* 1921:20
[632] Csantavérre történő áthelyezését ld. *Circulares* 1919:36
[633]A Dávodra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 54-55; SCHEMATISMUS 1915: 62-63; SCHEMATISMUS 1919: 24 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[634] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dávod Nr. 53. (1915) Kérelem: 100/1915. sz. (1915. március 24.); Válasz: 1341. sz. (1915. március 25.)
[635] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dávod Nr. 57. (1920) 331. A plébános jelentése (1920. november 30.); Válasz: 4057. sz. (1920. december 11.)
[636] Halálát közlik, ld. *Circulares* 1920:14
[637] *Circulares* 1920:16; Zomborba kerül hitoktatónak, ld. Kalocsai Néplap 1920. november 24. 2. oldal
[638] Veprődről történt áthelyezését ld. Circulares 1920:18
[639] Innen Dunabökénybe helyezték, ld. *Circulares* 1914:218
[640] Kinevezését ld. *Circulares* 1917:88, Hódságra történő áthelyezését pedig *Circulares* 1918:74
[641] Kinevezését ld. *Circulares* 1918:74, adminisztrátor lett ugyanitt ld. a 21. jegyzetet

neve Gakovo lett. 1923-ra már csak 2527 katolikus volt a településen, és ekkor már másvallásúak is éltek itt, de arányuk még így is 98,25%-os volt.[642]

1915. április 27-én egy Szent Anna és egy Szent Jakab szobor megáldására kért engedélyt a plébános, melyet két gádori katolikus hívő ajándékozott a templom számára.[643] 1919. december 2-án Schwerer Antal lelkiekben adminisztrátor jelentette, hogy a templom négy ablakára a zavaros időkre és a vagyonbizonytalanságra, vasrácsokat szereltetett fel, még az év júniusában. A munkát végző kovácsmestert a templompénztár terhére kifizette. A munkálat díja 1000 korona volt, melyről a nyugtát a plébános levelével együtt beküldte. Az érsekség az összeg kifizetését tudomásul vette, a nyugtát visszaküldte Schwerer Antalnak.[644]

Gara plébániája 1735-ben alakult meg. Szent László tiszteletére épült temploma 1780-ban készült el, és 1909-ben kibővítették. Egy Fájdalmas Szűzanya tiszteletére szentelt temetőkápolnával rendelkezett. A plébániának filiája nem volt. Az általunk vizsgált időszakban plébánosa végig Bászler István kerületi esperes volt, Ivánovics András (1914)[645], Pokorny György (1914-1915)[646], Csányi István (1915)[647], Bischof Antal (1917)[648], majd pedig Varga József (1918-1920)[649] káplánként szolgált a plébánián. Lakosságát németek és horvátok alkották. 4260 katolikus mellett két ortodox és tizennyolc zsidó vallású lakos élt itt 1914-ben, így a katolikusok aránya 99,5% volt. 1915-ben a katolikusok száma nem változott, arányuk némileg csökkent (99,44%). 1919-re a katolikus hívek száma 4150-re csökkent. A trianoni békeszerződés aláírása után is Magyarország része maradt. Az 1923-as schematizmus 3719 katolikust jelez, mely a lakosság 99,33%-át jelenti.[650]

A templom felújítását még 1913-ban megkezdték, de éveken át húzódott. Az általunk vizsgált időszakból 1915. december 15-i dátummal találunk egy levelet, melyet Bászler István esperes-plébános írt az érseki hatósághoz. Ebben tájékoztatja az érsekséget, hogy a

---

[642] A Gádorra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 55; SCHEMATISMUS 1915: 63; SCHEMATISMUS 1919: 25 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[643] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Gádor, Nr. 43. (1915) Kérelem: 30. sz. (1915. április 27.); Válasz: 1901. sz. (1915. április 28.)
[644] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Gádor, Nr. 45. (1919) 191/1919. sz. Az adminisztrátor jelentése (1919. december 2.); Válasz: 2603. sz. (1919. december 16.)
[645] Szabadkára helyezték át, ld. *Circulares* 1914:130
[646] Kinevezését ld. uo,, Veprődre történő áthelyezését ld. *Circulares* 1915:145
[647] Zomborból Garára kerülését, majd katonai lelkészi behívását ld. *Circulares* 1915:145
[648] Katonai lelkésznek hívták be, ld. *Circulares* 1917:55
[649] Bácsbokodról helyezték ide, ld. *Circulares* 1918:101, innen Bajára kerül, ld. *Circulares* 1920:8
[650] A Garára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 55; SCHEMATISMUS 1915: 63; SCHEMATISMUS 1919: 24 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain

községi képviselőtestületnek 9760,90 korona kézi- és fuvarnapszámot kellene fizetnie, de ebből még 2060,90 koronát nem fizetett meg. Ezért kérte a plébános az érseki hatóságot, hogy járjon közben a főispánnál a tartozás rendezése ügyében. Ez azonban nem sikerült, s a következő évre halasztódott az ügy. A Levéltárban azonban további iratot erről nem találtunk.[651] 1920. szeptember 20-án Bászler plébános utólagos jóváhagyás céljából jelentette, hogy a plébánia és a templom teteje annyira megrongálódott már, hogy ki kellett javíttatnia, mely összesen 4872,50 koronába került. Az érsekség nem tartotta problémásnak, hogy a plébános csak utólag jelentett, de kérte, hogy írja meg, milyen forrásból fizetett.[652]

A hercegszántói plébániát 1715-ben alapították, Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt temploma 1752-ben épült. A vizsgált időszakban egyetlen filiája volt, Rasztina puszta, melyben túlnyomórészt katolikusok éltek. Az itt épült kápolna védőszentje Assisi Szent Ferenc. Plébániáját Jaszenovich Gergely (1914-1921)[653] plébános, majd Loógó Pál (1921-1922)[654] és Wildinger Jakab (1922-1923)[655] adminisztrátorok vezették. 1914-1915 között Szkenderovics Antal[656], majd Probojcsevics Antal[657], akit rövidesen, 1916 májusában katonai lelkésznek hívtak be[658]. 1918-1919 között pedig Koczkás József[659] volt a káplánja. Magyarok és horvátok lakták. Lakossága az előzőekkel ellentétben nagyobb változatosságot mutat: 1914-ben 2945 római és 1 görögkatolikus élt a településen, nagyszámú görög ortodox lakos mellett; a katolikusok aránya 79,28% volt. 1915-ben 3007 római és egy görögkatolikus lakossal rendelkezett, arányuk 80,15%-ra nőtt. 1919-re 2802 főre csökkent a katolikus hívek száma. Az előző plébániához hasonlóan 1920 után is magyar területen maradt. 1923-ra 2674 katolikusra csökkent a számuk, amely így a lakosság 85,10%-át tette ki.[660]

1914. július 20-án Jaszenovich Gergely plébános engedélyt kért az érseki hatóságtól áldoztatórács felállítására a templom szentélyében. Kikindai Aladár érsekuradalmi

[651] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Gara Nr. 83. (1913-1916) 193. sz. Bászler István levele (1915. december 15.); A zombori főjegyző levele (1916. január 29.)
[652] KFL. I. 1. b., Plébániai iratok, Gara Nr. 87. (1920) 54. sz. Bászler István levele (1920. szeptember 20.); Válasz: 3194. sz. (1920.október 2.)
[653] Monostorszegre helyezték át, ld. *Circulares* 1921:20
[654] Kinevezését ld. uo., innen Kecelre helyezték ld. Közlemények 1922, 22
[655] Eddig szentszéki bíró, ceremonárius és érseki könyvtáros is volt, ld. Közlemények 1922:22
[656] Zomborba helyezik át ld. *Circulares* 1915:145
[657] Zomborból kerül Hercegszántóra ld. uo.
[658] *Circulares* 1916:103
[659] Szabadkáról helyezték ide, ld. *Circulares* 1918:102. Majd Bajára került, ld. *Circulares* 1919:36
[660] A Hercegszántóra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 55-56; SCHEMATISMUS 1915: 63-64; SCHEMATISMUS 1919: 25 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain

főmérnöknek kiadták előterjesztés céljából a kérelmet, aki nem látta akadályát, így az érsekség 272 korona összegért megengedte annak felállítását.[661] 1916-ban a plébánia melléképületeit, jelen esetben az istállót és a sertésólat kellett felújítani, melyre az érsekség 400 koronát utalványozott.[662] Ugyanezen év augusztus 6-án a plébános jelentette, hogy rekvirálni fogják a templom harangjait. Arra kérte az érseket, járjon közben, hogy ne a nagyharangot, hanem a két kisebbet vigyék el. Leiratában Várady érsek közli, hogy ő is ezt szeretné, és Jaszenovich plébános mutassa be a katonai hatóságnak ezt a válaszlevelet, hátha megengedik a cserét.[663]

Körtés plébániáját 1785-ben alapították. Rózsafüzér Királynéja tiszteletére szentelt temploma jóval korábban, 1718-ban épült fel. Lakosságát németek alkották. Filiával nem rendelkezett. Plébániáját Tillinger György (1914-1918)[664], Müller Péter (1919) ideiglenes adminisztrátor[665], majd Tordy Árpád (1919-1921)[666] plébánosok vezették, ezután Kindl Antalt (1921-1923)[667] adminisztrátornak nevezték ki a plébániára. 1918-1919 között címzetes segédlelkészként a katonai szolgálatból hazatérő Müller Péter[668] szolgált ezen a plébánián, hogy a beteg plébános segítségére legyen.[669] A katolikusok aránya 100%, ugyanis a 968 lakos mindegyike római katolikus vallású. 1915-ben növekedett a katolikusok száma (987 fő), más vallású továbbra sem volt. 1919-ben már csak 902 katolikus élt Körtésen. 1920-ban a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, új neve Krusevlja lett. 1923-ban 1001 katolikus élt itt, más vallású személy továbbra sem volt lakott a településen.[670]

1917-ben egy esperesi jelentés arról számolt be, hogy a körtési kálvária 14 stációja helyett csak három kereszt van. Az érseki hatóság rákérdezett erre a plébánosnál, aki válaszában közölte, megvan mind a 14 stáció, melyet a korábban itt szolgáló Fuchs

[661] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Hercegszántó Nr. 63. (1914) 158/1914. sz. Jaszenovich Gergely kérelme (1914. július 20.); 234/mérn. sz. Kikindai Aladár válasza; Engedély (1914. augusztus 6.)
[662] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Hercegszántó Nr. 64. (1916) Kérelem: 73/1916. sz (1916. július 1.); Válasz: 3390. sz. (1916. VII. 8.)
[663] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Hercegszántó Nr. 65. (1916) Kérelem: 93/1916. sz. (1916. augusztus 6.); Válasz: 3819. sz. (1916. augusztus 9.)
[664] Sem a körlevelekből, sem a schematizmusokból nem állapítható meg, hogy ezután mi történt vele.
[665] Kalocsai Néplap 1919. augusztus 30. 4. oldal
[666] Topolyáról kerül ide, ld. *Circulares* 1919:36, további sorsa közvetlen elődjéhez hasonlóan ismeretlen.
[667] Kinevezését ld. *Circulares* 1921:9
[668] Kinevezését ld. *Circulares* 1918:101
[669] Kalocsai Néplap 1918. november 30. 2. oldal
[670] A Körtésre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 56; SCHEMATISMUS 1915: 64; SCHEMATISMUS 1919: 25 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain

plébános állíttatott a családok segítségével, és az esperes tévedett ezzel kapcsolatban.[671] 1919. december 13-án Müller Péter ideiglenes adminisztrátor jelentette az érseki hatóságnak, hogy Thőbert Menyhért egyházgondnok, aki egyben ostyasütő is, kéri fizetésének felemelését. A lelkész méltányosnak ítélte meg a kérést, ezért írt az érsekségre. Az emelést megkapta, de a lelkészt figyelmeztette az érsek, hogy a gondnok nem lehet egyszerre alkalmazott is.[672]

Küllőd plébániája 1754-es alapítású. 1825-ben épült templomát Keresztelő Szent János tiszteletére szentelték. A plébániának filiája nem volt. 1914-1918 között Stelczer András[673] szolgált itt plébánosként. 1918. februárjában bekövetkezett halála[674] után helyére ideiglenes adminisztrátorként Belt Antal került (1918)[675], majd plébánossá nevezték ki Szirmai Györgyöt, aki 1918-1922 között szolgált itt[676]. Miután őt elhelyezték Futakra, helyére ideiglenes adminisztrátorként előbb Müller Péter (1922)[677], majd adminisztrátorként újra Belt Antal (1922-1923)[678] került. Körtéshez hasonlóan szintén németek lakták. 1914-ben egy evangélikus és három zsidó mellett 2529 római katolikus lakosa volt (99,84%). 1915-re a 2657 katolikus mellett négy zsidó vallású élt itt, arányuk 99,85% lett, azaz lényegében ugyanaz maradt. 1919-re a katolikusok száma 2529-re csökkent. 1920-ban Körtéshez hasonlóan elcsatolták Magyarországtól, neve Kolutra változott. 1923-ra 2403-ra csökkent a katolikusok száma, arányuk lényegében változatlan, 99,54% maradt.[679]

Az esperesi kerület központja, Regőce plébániája 1804-es alapítású. Templomát, amely 1817-ben épült, Urunk mennybemenetele titulusra szentelték. A vizsgált időszak elején Györgypuszta is ide tartozott filiaként, de később önálló adminisztratúrává vált, melyről a későbbiekben szó esik. Lakosságát németek és magyarok alkották. A vizsgált időszakban ezen a helyen Maison Jeromos volt végig a plébános, 1915-ben Égi Lőrinc[680],

---

[671] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Körtés Nr. 41. (1917) 2092. sz. Az érsekség érdeklődése (1917. IV. 30.); 13. sz. Tilinger György válasza (dátum nélkül); Tudomásulvétel: 2405. sz. (1917. V. 18.)
[672] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Körtés Nr. 43. (1920) Kérelem: 84/1919. sz. (1919. december 13.); Válasz: (1920. január 5.)
[673] Halálának bejelentése ld. *Circulares* 1918:23-24
[674] Kalocsai Néplap 1918. február 16. 2. oldal
[675] Ld. *Circulares* 1918:32
[676] Kinevezését ld. *Circulares* 1918:74, Futakra helyezik át, ld. Közlemények 1922:18
[677] Kinevezését ld. uo., Küllődre történő áthelyezését ld. Közlemények 1922:28
[678] Kinevezését ld. Közlemények 1922:28
[679] A Küllődre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 56; SCHEMATISMUS 1915: 64; SCHEMATISMUS 1919: 25 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[680] 1916 januárjában Regőcéről Csávolyra helyezték, ld. *Circulares* 1915:12

Szvoboda Lajos 1917-ben[681], Bischof Antal 1918-1919 között[682], Pintz János 1919-1920[683], míg Reible Rókus 1920-1923 között[684] voltak a káplánok. A katolikusok száma ekkor Györgypuszta filiával együtt 3851 római és 1 görögkatolikus volt, melyek együttesen a lakosság 91,3%-át alkották. 1915-re ötven fővel kevesebb római katolikus élt Regőcén, arányuk lényegében ugyanaz maradt (91,31%). 1919-re tovább csökkent a katolikus lakosság, ebben a schematizmusban már csak 3641 fő volt a hívek száma. A trianoni békekötés után elcsatolták, neve ezután Ridjica lett. 1923-ban 3108 katolikus élt ezen a településen (a lakosság 90,36%-a), számuk tehát folyamatosan csökkent a nyolc év alatt.[685]

Várady Lipót Árpád érsek 1922. július 26-án kelt határozatával Györgypusztát leválasztotta Regőce plébániájáról, és önállóvá adminisztratúrává tette.[686] Temploma 1861-ben épült, Szentolvasó Királynéja tiszteletére. Első adminisztrátora Hercegszántó korábbi plébánosa, Jaszenovich Gergely (1922-1923)[687] lett. Mivel a filiákat többnyire külön tüntetik fel a schematizmusok, így a katolikusok aránya a településen megállapítható. (Kivétel ez alól az 1919-es év, mert ott egyebek mellett a filiákat sem jelölik külön.) Ezek szerint 1914-ben 620 katolikus és 5 görög ortodox személy élt a filiában (katolikusok aránya 99,2%), míg 1915-ben csak 607 római katolikus 5 görög ortodox mellett (99,18%). Önállósodása utáni első adatunk szerint 690 római katolikus és 5 görög ortodox élt az adminisztratúrában.[688]

Összegzésként a következők mondhatók el: a regőcei esperesi kerület római és görögkatolikus híveinek száma 1914-ben 25649 fő (ebből mindössze 2 görögkatolikus személy) volt, ami az összlakosság 95,22%-a. Összehasonlításként, a második legjelentősebb létszámú felekezet a görög ortodox volt, mely 1028 hívővel rendelkezett. Az 1915-ös schematizmus némi csökkenésről számol be, ekkor 25247 római és ismét 2 görögkatolikus hívő élt ebben a kerületben, mely a lakosság 99,25%-a volt. Az 1919. évi schematizmus nem tünteti fel a települések lakosságszámát és vallási megoszlását,

[681] Kalocsai Néplap 1917. január 20. 2. oldal
[682] Kalocsai Néplap 1918. november 23. 4. oldal
[683] Apatinból került Regőcére, ld. *Circulares* 1919:36, majd 1920 júliusában Kishegyesre kerül, ld. *Circulares* 1920:12
[684] Szintén Apatinból került Regőcére, ld. *Circulares* 1920:12
[685] A Regőcére vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 57; SCHEMATISMUS 1915: 65; SCHEMATISMUS 1919: 25 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[686] Közlemények 1922:31
[687] Kinevezését ld. uo.
[688] A Györgypusztára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 57; SCHEMATISMUS 1915: 65; SCHEMATISMUS 1919: 25 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain

mindössze a hívek összlétszámát közli, amely ekkor 24633 fő volt, tehát tovább csökkent. 1923-ban 24141 római katolikus élt összesen a két részre osztott kerületben, görögkatolikus hívő ekkor már nem volt. A katolikusok aránya a lakosságszámhoz viszonyítva 96,02%. Az adatokból megállapítható, hogy a vizsgált időszakban számottevően nem változott a katolikus hívek száma és aránya sem. 1923-ban ugyan 1016 fővel kevesebben éltek katolikusok az esperesi kerület két felén, mint 1914-ben, összlakosságon belüli arányuk viszont növekedett 0,8%-kal. A magyarországi részen 1923-ban 13225-en éltek összesen, ebből 12627 fő római katolikus, mely a lakosság 95,48%-a. A jugoszláv részen maradt öt település lakossága összesen 11917 fő volt 1923-ban, melyből római katolikus 11541 fő (96,84%). Ezekből a számokból az is világosan látszik, hogy ebben az esperesi kerületben túlnyomórészt római katolikusok éltek, az egyéb vallási felekezetek száma 5% körül mozgott az általam vizsgált időszakban.

III. 2. Bácsi Főesperesség

A bácsi főesperesség a főegyházmegye és egyben az ország déli területeit foglalta magában. Ebből kifolyólag ez a főesperesség a trianoni békekötés után szinte teljes egészében a Szerb-Horvát-Szlovén államhoz került. Öt esperesi kerületet foglalt magában: a zombori, az apatini, a bácsi, a palánkai és az újvidéki esperesi kerületeket.

III. 2. 1. Zombori esperesi kerület

A zombori esperesi kerülethez Bácskertes, Bezdán, Csonoplya, Kerény, Monostorszeg, Nemesmilitics, Őrszállás és Zombor plébániái tartoztak. Az esperesi teendőket 1914-1915 között Meszner István bezdáni, majd 1919-1923 között Agatity Boldizsár nemesmiliticsi plébános látta el. 1920 után az összes plébánia a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került.

Bácskertes plébániáját 1754-ben alapították, temploma 1803-ban épült, Szent Anna, Szűz Mária édesanyja tiszteletére. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa Kürtösy Antal volt 1905-1923 között, tehát működése az általunk vizsgált egész korszakot lefedte. Több segédlelkészről is tudunk a településen. Kerner István káplánt 1916-ban szabadkai hitoktatóvá nevezték ki.[689] Helyébe Koncz Dezső került.[690] Őt Stadler János követte 1917-ben.[691] Pokorny György 1919-ben, míg Berencz Ádám 1923-ban volt itt káplán. Szinte

[689] Kalocsai Néplap 1916. február 12. 2. oldal
[690] Uo.
[691] Kalocsai Néplap 1917. október 13. 2. oldal (Rossz dátum szerepel a fejlécen.)

teljesen római katolikus vallású lakosság élt a településen, számuk 1914-ben 3567, 1923-ban pedig 3600. Rajtuk kívül 1914-1915-ben egyetlen ortodox lakossal rendelkezett, valamint nyolc zsidóval, de 1923-ra már ők is csak heten voltak.[692]

A helyi hívek vallásos buzgalmára jellemző, hogy Kürtösy Antal plébánosnak többször is engedélyt kellett kérnie különböző kegytárgyak megáldására. A vizsgált időszakban először 1914. augusztus 14-én kőkereszt és egy lourdes-i Mária szentkép megáldására kért engedélyt az érseki hatóságtól, melyet három nappal később meg is kapott.[693] A következő év március 31-én is ilyen jellegű kéréssel írt Kalocsára a plébános, ekkor egy Jánosy József helyi lakos házában található Mária szobor megáldásáról volt szó.[694]

A bezdáni Szent Simon és Júdás apostolok plébániát 1743-ban alapították, temploma 1846-ban épült. Négy filiája is volt, melyeken túlnyomó többségben római katolikus vallásúak éltek. Plébánosa közel negyven éven keresztül, 1882-1921 között Meszner István volt. Őt Horváth Gyula adminisztrátor követte 1923-ig. A vizsgált időszakban több káplánról is tudunk: Czeizlinger Lajos és Szvoboda Lajos 1914-1917 között[695], Mayer Lőrinc 1915-ben[696], Dupp Bálint (1916)[697], Drozdik László (1917-1918)[698] és Stadler János 1919-1922 között[699], míg Schwerer Jakab 1923-ban teljesített itt szolgálatot. A település 8000 fő körüli római katolikus lakossággal rendelkezett 1914-1923 között. A második legnépesebb vallás a zsidó volt, számuk 190-ről 108-ra csökkent a vizsgált kilenc év alatt. Az evangélikus, református és ortodox lakosság 1923-ra együttesen is csak 65 főt számlált.[700]

1917. januárjában Meszner István plébános jelentette az érseki hatóság felé, hogy Bezdánban megalakult a helyi Jézus Szíve Társulat. Válaszában az érsekség örömmel vette

[692] A Bácskertesre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 58; SCHEMATISMUS 1915: 66; SCHEMATISMUS 1919: 26 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[693] KFL. I. 1. b. Bácskertes 2.a. Nr. 64 (1914) Kérelem: 225. sz. (1914. augusztus 14.); Válasz: 4871. sz. (1914. VIII. 17.)
[694] KFL. I. 1. b. Bácskertes 2.a. Nr. 65 (1915) Kérelem: 91. sz. (1915. március 31.) Válasz: 1464. sz. (1915. április 3.)
[695] Regőcére áthelyezve ld. Kalocsai Néplap 1917. január 20. 3. oldal
[696] Kalocsai Néplap 1915. október 9. 2. oldal
[697] Kalocsai Néplap 1916. december 23. 4. oldal
[698] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1917. február 2. 2. oldal; Innen Péterévére helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[699] A szerbek kiutasították. ld. Kalocsai Néplap 1922. január 28. 2. oldal
[700] A Bezdánra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 58-59; SCHEMATISMUS 1915: 66-67; SCHEMATISMUS 1919: 26 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain

tudomásul, a szabályzatot pedig jóváhagyta.[701] 1917. március 2-án azzal kereste meg a plébános az érseki hatóságot, hogy a Szentháromság kápolna számára harmóniumot szeretne venni Szvoboda Lajos káplántól. Az engedélyt 300 korona értékhatárig megkapta.[702]

A csonoplyai Mindenszentek plébániát 1761-ben alapították, temploma 1819-ben épült. Nem rendelkezett filiával. Plébánosa 1895-1923 között Kuts Endre volt, majd őt Kanyó Lajos követte adminisztrátorként 1923-ban. Több káplán nevét is ismerjük, aki itt teljesített szolgálatot: Gyurics József 1914-ben, Barth Benedek 1915-ben, Schmidt Péter 1917-ben[703], Berton Ferenc 1917-ben[704], Ivánovics András 1917-ben[705] és Semniczer János 1919-ben. Túlnyomórészt római katolikus lakossággal rendelkezett, de az általunk tárgyalt kilenc év alatt mintegy ötszáz fővel csökkent a számuk (5132-ről 4677-re). Második legnagyobb csoport a zsidóké volt: eleinte 41, végül 36 fős létszámmal. Jelentősen megugrott az ortodoxok (3-ról 23-ra) és az evangélikusok száma (7-ről 34-re). A néhány görögkatolikus és református lakost az 1923-as sematizmus nem jelzi, ellenben már 10 fő vallástalan személyt is feltüntet.[706]

Kuts Endre plébános jelentette az érseki hatóság felé, hogy a hívek gyakran adományoznak számára liturgikus textileket. Jelenleg is van egy cibórium terítő és több korporálé, amit meg kellene áldani, és ehhez kérne engedélyt. Három nappal később kérését teljesítette is az érseki hatóság.[707]

A kerényi Sarlós Boldogasszony plébániát 1767-ben alapították, temploma 1797-ben épült fel. Filiája nem volt. Plébánosa 1890-1917 között Schauer Ferenc volt, akit 1917-ben nyugdíjaztak rokkantságára való tekintettel.[708] Őt Pótz György segítette, előbb administrator in spiritualis, majd 1917-től plébánosi minőségben.[709] 1923-ban már Mayer Lőrinc volt az adminisztrátor. Kápláni állást is szerveztek a településen: Belt Antal (1914),

---

[701] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bezdán Nr 68. (1917) 6. sz. A plébános jelentése (1917. január 17.) Válasz: 350. sz. (1917. január 20.)
[702] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bezdán Nr. 64. (1917) Kérelem: 44. sz. (1917. március 2.) Válasz: 1095. sz. (1917. március 5.)
[703] Katonai lelkészi szolgálatra behívták. ld. Kalocsai Néplap 1917. április 14. 2. oldal
[704] Kalocsai Néplap 1917. április 28. 3. oldal; Monostorszegre történő áthelyezését ld. Kalocsai Néplap 1917. augusztus 25. 2. oldal
[705] Uo.
[706] A Csonoplyára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 59; SCHEMATISMUS 1915: 67; SCHEMATISMUS 1919: 27 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[707] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csonoplya Nr. 90. (1914) Kérelem: 245. sz. (1914. július 18.); Válasz: 4314. (1914. július 21.)
[708] Kalocsai Néplap 1917. december 29. 3. oldal
[709] Uo.

Wier János (1915), Plank Ferenc 1918-1919 között[710] és Kertész József szintén 1918-1919 között[711], majd 1921-től Taskovics János[712] szolgált itt ilyen minőségben. 1914-ben szinte kizárólag római katolikus lakossággal rendelkezett: az 5086 római katolikus mellett mindössze 4 evangélikus, 5 református és 5 zsidó személy élt itt. A katolikusok száma 1923-ra 5780-ra nőtt, emellett 25 ortodox, 1 evangélikus és 10 református személy volt.[713]

1915-ben Schauer Ferenc plébános engedélyt kért az érseki hatóságtól, hogy megáldhassa egy helyi lakos, Stelczer Schmidt Anna által felállított kőkeresztet. A kereszt felállításáról szóló alapítványi levél megtalálható a Főszékesegyházi Levéltár iratai között.[714] Még ugyanezen év decemberében a plébános felküldött egy oltárkövet a plébániai pecsét megújításának céljából. Az érseki hatóság közölte Schauer Ferenccel, hogy szükség van egy új oltárkő beszerzése, mert a régit többé már nem használhatja. Az új oltárkő előállítása céljából 15 koronát küldött az érsekség a plébánosnak.[715]

1915. augusztusában Belt Antal káplánt a király II. osztályú lelkészi ezüst érdemkereszttel tüntette ki az ellenség előtt tanúsított vitéz magatartásáért.[716]

A monostorszegi Szent Péter és Pál apostolok plébániát 1722-ben alapították, míg temploma 1752-ben épült fel. 1806-ban felújították és bővítették.[717] Egy Ferences-csatorna vízesés nevezetű filiával rendelkezett. 1886-1916 között Nagy Béla volt itt a plébános. Lemondását követően ideiglenes adminisztrátorrá Piukovich Ferencet nevezték ki.[718] Vidákovich Pál 1917-1921 között, előbb ideiglenes adminisztrátori[719], majd plébánosi minőségben[720], míg Piukovics Ferenc 1923-ban újra adminisztrátorként igazgatta. Három káplánja is ismeretes: Loógó Pál 1914-1915 között működött a plébánián, majd behívót kapott katonai lelkésznek. Szommer Károly újmisést 1916. decemberében helyezték ide.[721] A következő év nyarán Szabadkára helyezték kórházlelkésznek és hitoktatónak.[722] Őt

[710] Kalocsai Néplap 1918. november 30. 2. oldal
[711] Kalocsai Néplap 1918. december 14. 2. oldal
[712] Kalocsai Néplap 1921. február 23, 2. oldal
[713] A Kerényre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 59-60; SCHEMATISMUS 1915: 67-68; SCHEMATISMUS 1919: 27 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[714] KFL I. 1. b. Plébániai iratok, Kerény Nr. 79. (1915) 1356. sz. Alapítványi levél (1915. március 24.) Válasz: 1915. sz. (1915. április 29.)
[715] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kerény Nr. 80. (1915) 245. sz. Schauer Ferenc levele (1915. december 2.); Válasz: 5380. sz. (1915. december 7.)
[716] Kalocsai Néplap 1915. augusztus 28. 3. oldal
[717] A Monostorszegre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 60; SCHEMATISMUS 1915: 68; SCHEMATISMUS 1919: 27 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[718] Kalocsai Néplap 1916. július 8. 2. oldal
[719] Kalocsai Néplap 1917. április 28. 3. oldal
[720] Kalocsai Néplap 1917. június 9. 2. oldal
[721] Kalocsai Néplap 1916. december 16. 2. oldal
[722] Kalocsai Néplap 1917. augusztus 25. 2. oldal

Bertron Ferenc eddigi csonoplyai káplán váltotta[723], akit 1918. áprilisában Szabadkára helyeztek hitoktatónak.[724] Őt Vukovics István követte, aki 1918-1919 között volt segédlelkész Monostorszegen.[725]

Piukovics Ferenc plébános azzal a kéréssel fordult az érseki hatósághoz, hogy a buzgó hívei által rendelt öt szobrot megáldhassa. Az érsekség megadta rá az engedélyt, de kérte, hogy a szobrok ízlésesen, valamint áhítatot ébresztő módon legyenek a mellékoltárokon elhelyezve.[726] A következő évben Vidákovics Pál plébános jelentette a templomtorony javításának szükségességét. Miután az érsekség véleményezésre kiadta a dolgot a magyar királyi főerdőtanácsosnak, aki szintén úgy vélte, hogy a nagyobb károk megakadályozása céljából szükséges lenne a bádogtető felújítása. A kincstár a javításhoz azonban nem járult hozzá, így a felújítást csak a templompénztár terhére lehetett elvégezni.[727]

A nemesmiliticsi Kisboldogasszony plébánia 1752-es alapítású. Temploma 1818-ban épült, de 1842-ben restaurálni kellett. Filiája nem volt. 1913-1923 között Agatity Boldizsár volt a plébánosa. Hauk Márton 1919-ben[728], Ketterer Péter 1920-ban[729] és Beretich Marián 1920-1923 között pedig segédlelkészként működött[730]. A településen legnagyobbrészt római katolikusok éltek. Számuk a vizsgált időszakban 3623-ról 3526-ra csökkent. A zsidó közösség is hét lakost veszített, 35-ről 28-ra csökkent a felekezet hívőszáma. Legnagyobb csökkenést az ortodoxok szenvedték el, számuk 58-ról 8 főre apadt. A reformátusok száma 9-ről kettőre csökkent, míg az evangélikusoké ezzel szemben kettőről hétre nőtt.[731]

1916. december 2-án Agatity Boldizsár jelentette az érseki hatóságnak, hogy a községben két fakereszt, vélhetőleg a nem megfelelő karbantartás miatt kidőlt, és a helyükbe újakat kell állíttatni, valamint egy harmadik kereszt is rossz állapotban van. Mindegyik kereszt rendelkezett alapítványi tőkével, a plébános ezekből szeretné helyrehozatni őket. Az érsekség engedélyezte ugyan helyrehozásukat, de a plébános által

[723] Uo.
[724] Kalocsai Néplap 1918. április 20. 2. oldal
[725] Kinevezését ld. uo.
[726] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Monostorszeg Nr. 33. (1917) Kérelem: 39/1917. sz. (1917. március 15.); Válasz: 1364. sz. (1917. március 18.)
[727] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Monostorszeg Nr. 34. (1918) 840/918. sz. Plébános levele (1918. VII. 12.), 3434. sz. A kincstár válasza (1918. VII. 12.); 3529. sz. Az érsekség levele az erdőhivatalnak (1918. július 19.)
[728] Kalocsai Néplap 1919. január 4. 3. oldal
[729] Kalocsai Néplap 1920. március 3. 3. oldal
[730] Kalocsai Néplap 1920. október 6. 3. oldal
[731] A Nemesmiliticsre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 60; SCHEMATISMUS 1915: 68; SCHEMATISMUS 1919: 27 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain

küldött, az alapokról szóló jelentést hiánypótlás céljából visszaküldte.[732] 1917. nyarán a plébános kérte az érseki hatóságot, hogy az új kőkereszteket a szabadkai kőfaragó részvénytársaságnál rendelhesse meg. Kérése nem sokkal később jóváhagyást is kapott.[733]

Az őrszállási Szűz Mária Neve plébániát 1788-ban alapították. Temploma a korábbi, lerombolt épületet helyreállításával 1815-ben készült el. Egyetlen filiája volt, Sári birtok néven. Plébánosa 1914-1919 között Kopping Jakab volt. Az általunk vizsgált időszakban Czick Ignác 1914-1915 között, Ábel Ádám 1919-ben, Pintz János 1919-ben[734], Bischof Antal 1919-1921 között[735], Ternay Antal pedig 1923-ban szolgált itt káplánként. A római katolikusok száma 1914-ben 6540 volt, mely kilenc év alatt 6868-ra növekedett. Az ortodoxok száma némileg csökkent 631-ről 616-ra. A zsidók is kevesebben lettek, 109-ről 67-re fogyott a számuk. A reformátusoké viszont megnégyszereződött: a kezdeti kettőből 1923-ra már nyolcan lettek.[736]

A kalocsai iskolanővérek zárdájának felújítását még az általunk vizsgált időszak előtt végezték, de az erről szóló felülvizsgálati jegyzőkönyvet csak 1914. decemberében kérte be az érseki hatóság. De a következő év tavaszán is folytak felújítási munkálatok, melyek felől az érseki hatóság érdeklődött. A zárda utófelülvizsgálati jegyzőkönyvét Petrovácz Gyula mérnök véleményezése után az érseki hatóság elfogadta.[737] 1920. július 31-én Kopping Jakab plébános jelentette, hogy a plébánia épülete és a templom tornya rossz állapotban van, és renoválni kellene.[738] A javítási munkálatok elhúzódtak, a plébános csak 1923. január 26-án jelentette az érseki hatóság felé a munkálatok elkészültét.[739]

Zombor városának polgármestere 1914-1916 között Fehér Lőrinc volt, őt Kleiner Lajos nagyprépost unokaöccse, Kleiner Lajos követte 1916-ban.[740] A zombori Szentháromság plébánia 1718-as alapítású. Templomát 1860-ban kezdték el építeni, de az

[732] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nemesmilitics 2. a. Nr. 45. (1916-1917) 107. sz. Plébános jelentése (1916. december 7.); 5803. sz. Az érsekség válasza (1916. december 11.)
[733] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nemesmilitics 2. a. Nr. 45. (1916-1917) 100. sz. Plébános kérelme (1917. augusztus 31.) Válasz: 4290. sz. (1917. szeptember 10.)
[734] Kalocsai Néplap 1919. december 6. 2. oldal
[735] Uo.
[736] Az Őrszállásra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 61; SCHEMATISMUS 1915: 69; SCHEMATISMUS 1919: 27 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[737] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Őrszállás 2. a. 1. Nr. 72. (1913-1916) 6164. Jegyzőkönyv kérése (1914. december 2.); Petrovácz Gyula véleménye (1915. I. 28.); 1863. sz. Az érsekség érdeklődése (1915. I. 26.); 9. sz. Plébános válasza (1915. I. 28.); 612. sz. Jelentés elfogadása (1915. I. 29.)
[738] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Őrszállás 2. a. 1. Nr. 74. (1920-1923) 164/1920. sz. Plébános levele (1920. július 31.)
[739] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Őrszállás 2. a. 1. Nr. 74. (1920-1923) 18/1923. sz. Plébános levele (1923. január 26.)
[740] Kalocsai Néplap 1916. május 6. 4. oldal

építkezés 1878-ban félbeszakadt és csak 1894-ben folytatták. Végül 1905-ben készült el. A plébánia egyetlen filiával sem rendelkezett. Plébánosai Fejér Gyula (1869-1914)[741] és Körmöczy Ernő (1915)[742] voltak. Három segédlelkészi állásról van tudomásunk. Az elsőn Csányi István (1914-1915), Piukovics Ferenc (1917-1919)[743] és Gyurics József (1923), a másodikban a később plébánossá lett Körmöczy Ernő (1914-1915), Molnár V. Nándor 1918-ban[744], Bohnert Péter (1919) és Bischóf Antal (1923), a harmadikban pedig Probojcsevics Antal (1914-1915) és Molnár-Antalkovics Vilmos (1919) teljesített szolgálatot. 1914-ben még a római katolikus felekezet volt a legnagyobb létszámú, 16796 hívővel. A második legnépesebb az ortodox közösség volt 11880 taggal. 1923-ra megváltozott a helyzet: ekkorra már az ortodoxok száma 16362, míg a római katolikusoké 15806 fő volt. A zsidó közösség végig kevéssel több mint ezres létszámú volt: 1017-ről 1082-re nőtt a hívek száma. Az evangélikus és a református közösség egyaránt csökkent, az előbbiek 257-ről 164-re, az utóbbiak 543-ról 470-re. A görögkatolikusok száma 1914-ben még 73 fő volt, 1923-ra már csak 25-en éltek Zomborban.[745]

A Kalocsai Néplap tudósít róla, hogy Fejér Gyula elhunyta kapcsán Várady érsek Zombor város kegyuraságához intézett részvétnyilvánító levelet, egyben értesítette a pályázat kiírásáról. Ekkor nevezte ki ideiglenes adminisztrátorrá Körmöczy Ernőt is.[746] Az új plébános megválasztására február 28-án került sor. Két jelölt közül lehetett választani: Körmöczy Ernő adminisztrátor és Kvanduk János adai káplán. A kegyúri bizottság választása előbbire esett.[747] Még ugyanezen év júliusában az új plébános elnyerte a Szent Péterről nevezett cholti címzetes prépostságot.[748]

1914-1915 fordulóján a településen kolerajárvány volt. Levelében az ideiglenes adminisztrátor arra kérte az érseki hatóságot, hogy a járvány megakadályozása érdekében a halottakat a katolikus néptemetőben temethessék el. Egy hosszabb levelében Körmöczy Ernő meg is magyarázta, milyen indokokból van erre szükség. Elsődleges okként azt említette, hogy a betegség áldozatai nem maradhatnak sokáig temetetlenül. Az érsekség

[741] 1914. december 15-én bekövetkezett halálát a *Circulares* 1914/XXV. 6375. szám alatt közölte 1914. december 16-án.
[742] Kinevezését ld. *Circulares* 1915/II. Nr. 226.
[743] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1917. április 28. 3. oldal
[744] Kalocsai Néplap 1918. november 23. 4. oldal
[745] A Zomborra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 61-62; SCHEMATISMUS 1915: 69-70; SCHEMATISMUS 1919: 27 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[746] Kalpcsai Néplap 1915. január 1. 4. oldal
[747] Kalocsai Néplap 1915. március 6. 3. oldal
[748] Kalocsai Néplap 1915. július 17. 2. oldal

előbb sürgönyileg, majd levélben is engedélyt adott rá.[749] 1915. január 14-én az adminisztrátor arról tájékoztatta az érseki hatóságot, hogy a járvány már eltűnőben van, négy napja nem volt újabb ehhez kapcsolódó haláleset.[750] 1917-ben Körmöczy Ernő, ekkor már apátplébános jelentette az érsekségnek, hogy a régi, rozoga orgonát igyekszik megjavíttatni, melyre az anyagi fedezetet már elkezdte megteremteni: egyrészt perselyezéssel, melyből eddig 567 korona be is folyt, másrészt, ha körülmények engedik, gyűjtés útján szeretné megoldani a közeljövőben. Ezt az érseki hatóság jóváhagyólag tudomásul vette.[751]

Ebben az esperesi kerületben 1914-ben a római katolikusok száma több volt, mint az egyéb vallási közösségek tagjainak száma együttvéve. A második legnépesebb felekezet a görög ortodoxoké volt, 12606 hívővel. A zsidók száma nem érte el az ezerötszáz hívőt. A protestánsok száma ekkor 874 fő volt. Legkevesebben a görögkatolikus hívek voltak, összesen 75-en. Az 1915-ös sematizmus adatai jelentősebb változásról nem számolnak be. Az 1919-es adatokból csak a római katolikusok számaránya figyelhető meg, mely a korábbiakhoz képest nagyjából ugyanakkora maradt. 1923-ra a görög ortodoxok száma emelkedett jelentősen, míg az egyébként is kislétszámú görögkatolikus népesség a harmadára csökkent. A többi vallási közösség is létszámbeli fogyást mutat.

III. 2. 2. Apatini esperesi kerület

Az apatini esperesi kerülethez az apatini, bácsszentiváni, doroszlói, gombosi, militicsi, szilágyi és szondi plébániák tartoztak. Esperesei Nágel Máté militicsi, majd Agatity Boldizsár voltak.

Az apatini Nagyboldogasszony plébániát 1750-ben alapították, temploma 1798-ban épült fel. 1854-ben felújították, 1898-ban pedig belsőleg kidíszítették. Egyetlen filiával rendelkezett, mely a Bellyei Kucska nevet viselte. Plébánosa 1908-1921 között Rechner Konrád volt, akit adminisztrátori minőségben Egerth Jakab követett 1922-ben. Három kápláni állást is szerveztek a hívek nagy száma miatt. Az elsőben Klein Lőrinc (1914-1915), Pintz János 1918-1919 között[752] és Kertész József (1923), a másodikban Léh

[749] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Zombor Nr. 239. (1915) Kérelem: 2/1915. sz. (1915. január 5.); Válasz: 102. sz. (1915. jan. 7.)
[750] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Zombor Nr. 239. (1915) 10/1915. sz. Körmöczy Ernő levele (1915. január 14.)
[751] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Zombor Nr. 239. (1915) 217/1915. sz. Körmöczy Ernő levele (1917. június 18.); Válasz: 3287. sz. (1917. július 7.)
[752] Topolyáról helyezték ide. ld. Kalocsai Néplap 1918. június 22. 3. oldal

Mátyás (1914), Gauder István 1915-1918 között[753], Wier János 1918-1919 között[754] és Raible Rókus (1919-1923), míg a harmadikban Mayer Lőrinc (1914-1915) és Percsy József (1923) szolgáltak. A lakosság túlnyomó többsége római katolikus vallású, számuk kevéssel meghaladta a tizenháromezer főt. A zsidó hitközség 1914-ben 117 taggal rendelkezett, 1923-ra már 125-en voltak. A legnagyobb növekedést az ortodoxok érték el, számuk 13-ról 295-re növekedett kilenc év alatt. A görögkatolikus, evangélikus és református hívek száma külön-külön sosem érte el az ötven főt.[755]

A hívek lelkiéletét jól jelzi, hogy 1916. január 4-én Rechner Konrád plébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy az előző év utolsó három napján tartott ájtatosságokon a hívek nagy számban vettek részt. A gyónások száma is igen magas volt, délelőtt 10-11 óráig kellett őket gyóntatnia. A három nap végéig 1900 főnél is többen járultak szentségekhez. Az első napon ő, a következő kettőben a két káplán tartotta a hívek számára a szentbeszédet.[756]

1917 nyarán több ezüst tárgyat, köztük egy 6000 korona értékű szentségtartót ismeretlen tettesek elloptak a templomból.[757]

1918. július 30-án a plébános jelentette, hogy a templom orgonájának 27 db ónsípját elrekvirálták. Válaszában az érsekség kérdezte, hogy gondolkodott-e már a pótláson a plébános. Amennyiben nem, úgy az Angster cégnél jelezze a problémát. Amennyiben az orgonán más javítást is kellene eszközölni az orgonával, egyúttal azok megoldását is kérje.[758]

A bácsszentiváni Keresztelő Szent János plébániát 1763-ban alapították, temploma a korábbi épület helyén, jelentősen bővítve 1788-ban készült el. Filiája nem volt. Plébánosa 1903-1915 között Flach István volt. 1915 novemberében nyugdíjazását kérte, így helyére ideiglenes adminisztrátorként Dupp Bálint került.[759] Őt Rakita László követte 1916-1923 között. Egy kápláni hely volt a plébános mellett, időszakunkban négy segédlelkész nevét ismerjük: Dupp Bálint (1914-1915), Raile Károly (1916-1919)[760], Vándor Antal (1919-

[753] Kalocsai Néplap 1918. augusztus 17. 3. oldal
[754] Kinevezését ld.uo.
[755] Az Apatinra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 62-63; SCHEMATISMUS 1915: 70-71; SCHEMATISMUS 1919: 28 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[756] KFL. I. 1. b. Apatin 2. a. Nr. 134. (1916) 7. sz. Rechner Konrád jelentése (1916. január 4.)
[757] Kalocsai Néplap 1917. augusztus 4. 3. oldal
[758] KFL. I. 1. b. Apatin 2. a. Nr. Nr. 136. (1918) 436. sz. Rechner Konrád levele (1918. július 30.); Válasz: 3757. sz. (1918. aug. 1.)
[759] Kalocsai Néplap 1915. november 6. 2. oldal. Flach István 1916. január 29-én elhunyt. ld. Kalocsai Néplap 1916. február 5. 4. oldal
[760] Kalocsai Néplap 1916. december 23. 4. oldal

1920)[761], Hampel Ede (1920)[762] és Fritz Ferenc (1923). A településen túlnyomó többségben római katolikusok éltek, számuk ugyan 1914-1923 között némileg csökkent: 5490-ről 5416-ra. Az ortodox vallást gyakorlók száma egyről 48-ra növekedett, a zsidóké ellenben 45-ről háromra csökkent. Az evangélikusok száma is növekedett, 2-ről 13-ra.[763]

A Főegyházmegyei Levéltárban megtalálhatók az 1916-ban Dupp Bálint és Rakita László között történt plébánia átadás iratai.[764] Amikor az érseki hatóság megvizsgálta ezeket, kiderült belőle, hogy a templom felszerelés tárgyai közül feltűnően sok rossz állapotban van. Rakita László plébános azt az utasítást kapta, hogy ezeket a hiányosságokat mielőbb pótolja.[765] 1918. július 27-én a plébános jelentette, hogy a templom orgonájának 43 ónsípját elrekvirálták, és ezeket pótolni kellene, melyhez másfél hónappal később egy újabb levelében a költségvetést is benyújtotta. Az érseki hatóság válaszában engedélyezte a munkálatok elvégzését.[766]

A doroszlói plébániát 1752-ben alapították Szent Imre herceg tiszteletére. Filiával nem rendelkezett. Temploma 1800-ban ugyan megépült, de 1825-ben megsemmisült. Csak 1874-ben restaurálták. Plébánosa a Knézy Péter (1907-1923) volt. Két segédlelkészről tudunk, Mészáros Pálról, aki 1914-1915 között látta el a kápláni teendőket.[767] A másik a betegségéből felépült Farkas Lajos volt.[768]

Még a háború előtti évben, 1913-ban felmerült a templom javításának szükségessége, s a plébános úgy vélte, hogy egy oratóriumot is építeni kellene mellé.[769] A tervezési munkálatok ugyan megkezdődtek, de a háború közbeszólt. 1915. március 12-én végül a plébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy a minisztérium a magyar királyi erdőhivatallal, mint a kegyúr képviselőjével közölte, semmiféle javításra és építésre nem kaphat pénzt.[770]

---

[761] Kalocsai Néplap 1919. december 31. 3. oldal, áthelyezését ld. Kalocsai Néplap 1920. augusztus 28. 3. oldal
[762] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 28. 3. oldal
[763] A Bácsszentiványra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 63; SCHEMATISMUS 1915: 71; SCHEMATISMUS 1919: 28 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[764] Ld. az itt található iratcsomó: KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácsszentiván Nr. 71. (1916)
[765] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácsszentiván Nr. 71. (1916) 4503. sz. Észrevételek (1916. szeptember 16.)
[766] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácsszentiván Nr. 86. (1918)126. sz. Plébános levele (1918. július 27.); 148. sz. Plébános levele (1918. szeptember 6.); Válasz: 4405. sz. (1918. szeptember 18.)
[767] A Doroszlóra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 63-64; SCHEMATISMUS 1915: 71-72; SCHEMATISMUS 1919: 28 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[768] Kalocsai Néplap 1919. március 22. 2. oldal
[769] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Doroszló Nr. 80. (1913-1915) 54/1913. sz. Plébános levele (1913. II. 21.)
[770] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Doroszló Nr. 80. (1913-1915) 43/1915. sz. Plébános jelentése (1915. III. 12.)

Gombos plébániáját 1756-ban alapították. Szent László király tiszteletére szentelt temploma 1773-ban épült fel, és 1848-ban restaurálni kellett. Egyetlen filiával rendelkezett, mely az Újgombos nevet kapta. Plébánosa Török Gyula volt 1908-1923 között. Két segédlelkész nevét említik a sematizmusok ebből az időszakból: Koleszár Andorét (1914-1915) és Ivánovics Andrásét (1919)[771]. Schúr Ádám 1916-ban volt itt káplán, miután betegségéből felgyógyult.[772] Az 1914-es év szerint 2950 római katolikus hívő élt a településen, számuk kilenc év múlva 202 fővel növekedett. Míg a zsidók száma 53-ról 13-ra csökkent, addig az ortodoxoké 3-ról 24-re nőtt. A protestáns felekezetek csupán 1-2 hívővel rendelkeztek.[773]

Nem sokkal az I. világháború kitörése előtt, 1914. február 8-án Török Gyula plébános jelezte az érseki hatóság felé, hogy a gombosi kálvária, mely mindössze három feszületből áll, stációk sohasem épületek mellé, elég rossz állapotban van, és ki kellene javítani.[774] Kálvária építésére a temető melletti faiskolából a község átengedne 240-260 négyszögölnyi területet. Az érsekség kérte a plébánost a községi határozat, valamint a tervrajzok beküldésére. Azonban itt is közbeszólt a háború: amíg véget nem ér, a plébános szerint nem lehet az üggyel kapcsolatban további lépéseket tenni. Az általunk vizsgált időszakban nem is haladt előre a kálvária felépítésének ügye.[775]

Militics plébániája 1772-ben létesült, templomát 1811-ben építették Szent Kereszt felmagasztalása tiszteletére. 1884-ben a hívek adományaiból kibővítették. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa 1899-1923 között Nágel Máté volt. Két segédlelkészről tudunk, aki itt szolgált: Molnár Nándor (1914-1915) és Lotterer Péter (1916)[776]. Miután Molnár V. Nándor visszatért a katonai szolgálatból, 1918 januárjában visszahelyezték ide.[777] Ugyanezen év novemberében azonban már újabb szolgálati helyre került.[778] Túlnyomórészt római katolikus vallású a település lakossága, bár számuk 1914-1923 között némileg csökkent: 4270-ről 3902 főre. A második legnépesebb felekezet az ortodoxoké volt, bár jóval kevesebben éltek itt ők: 1914-ben 79-en, a következő évben már

[771] Kalocsai Néplap 1919. november 19. 3. oldal
[772] Kalocsai Néplap 1916. április 8. 2. oldal
[773] A Gombosra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 64; SCHEMATISMUS 1915: 72; SCHEMATISMUS 1919: 28 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[774] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Gombos Nr. 85. (1914-1915) 13/1914. sz. Török Gyula levele (1914. február 8.)
[775] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Gombos Nr. 85. (1914-1915) 14/1915. Török Gyula levele (1915. március 23.); Válasz: 1330. sz. (1915. III. 24.)
[776] Kalocsai Néplap 1916. július 15. 2. oldal
[777] Kalocsai Néplap 1918. január 19. 2. oldal
[778] Kalocsai Néplap 1918. november 23. 4. oldal

103-an, 1923-ra viszont már csak 85-en, mely így is némileg magasabb, mint a kezdeti számuk. A kezdetben 16 személyt számláló zsidó közösség három főre apadt. Református és evangélikus vallású személy csak néhány élt a településen.[779]

Nagel Máté plébános 1914-ben egyházi ruhák javíttatására és vásárlására 115 koronát kért az érseki hatóságtól. A javításokat és a beszerzést a besztercebányai irgalmas nővérek fogják elvégezni. Kérelme mellé a plébános csatolta a militicsi plébánia templompénztári állapotának kimutatását is. Az érsekség a kért összeg kifizetését a templompénztár terhére megengedte.[780] Fél évvel később szintén ilyen jellegű ügyben olvasható egy jelentése: ekkor a fent említett nővérek számára a templompénztárból 256 korona kiutalványozását kérte. Az érseki hatóság végül 256,90 koronát utalt ki a plébános számára [781] 1918-ban Militicsről is elrekvirálták az orgonasípokat, összesen 36 darabot. Válaszában az érseki hatóság kérte a plébánost, hogy gondoskodjon a sípok pótlásáról, s az orgonát építő Wegenstein vagy az Angster cégtől kérjen költségvetést.[782]

1916. augusztus 29-i keltezéssel kántortanítói állást hirdettek október 15-i határidővel.[783] Wüscht János dunacsébi tanító nyerte el végül az állást.[784]

A szilágyi plébániát 1909-ben alapították, de templomát 1905-1906 között építették. Titulusa Szent István király. Egyébként maga a település is csak 1902-ben jött létre. A fiatal plébánia nem rendelkezett filiával. Plébánosa a vizsgált időszakban Bálint György (1910-1923) volt. Túlnyomórészt római katolikus lakossággal rendelkezett: számuk 1914-1923 között 1835-ről 1942-re növekedett. 1914-ben egy zsidó és 46 baptista vallású lakosa volt, 1923-ra nyolc ortodox és 47 baptista.[785]

Még az általunk vizsgált időszak előtt vita támadt arról, hogy a helyi temető kinek a tulajdonában van. 1910-ben felvett temetői jegyzőkönyv szerint, noha a községi bíró kezelésébe került, római katolikus felekezetűnek mondják. 1919. november 20-án Péter Bálint plébános levelében leírta, hogy a községnek a temetőhöz kapcsolódó befolyt összegeket elvileg külön alapként kellett volna kezelnie, mégsem így tett. A következő

[779] A Militicsre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 64-75; SCHEMATISMUS 1915: 72-73; SCHEMATISMUS 1919: 28 és SCHEMATISMUS 1923: 13 oldalain
[780] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Militics Nr. 109. (1914) Kérelem: 250. sz. (1914. július 14.); Válasz: (1914. július 15.)
[781] KFL. I. 1. b. Plébániai irarok, Militics Nr. 114. (1915) 340. sz. (1914. december 21.); Válasz: 39. sz. (1915. január 4.)
[782] KFL. I. 1. b. Plébániai irarok, Militics Nr. 117. (1918) 162. sz. Nagel Máté levele (1918. július 25.); Válasz: 3638. sz. (1918. július 27.)
[783] Kalocsai Néplap 1916. szeptember 16. 5. oldal
[784] Kalocsai Néplap 1916. december 16. 2. oldal
[785] A Szilágyira vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 65; SCHEMATISMUS 1915: 73; SCHEMATISMUS 1919: 29 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain

évben újabb temetőatadás történt, ekkor eltörölték a katolikus jellegét, és így tulajdonosa ténylegesen a község lett.[786] A beszolgáltatott telepítési iratokból ezt mégsem lehetett megállapítani.[787] 1921-ben a plébános jelentette, hogy a templom és a plébánia épület is felújításra szorul, ezért elhatározta, hogy a kegyúri alap terhére 5060 korona értékben kijavítja azt. Válaszában az érseki hatóság cselekedetét jóváhagyta.[788]

Szond plébániája 1717-es alapítású. Temploma 1744-ben épült fel, 1807-1812 között restaurálták és modernné tették. Szent Lőrinc vértanú tiszteletére szentelték. A plébánia filiával nem rendelkezett. Plébánosa a vizsgált időszakban Littvay Péter (1911-1923) volt. Két káplánról tudunk ez idő alatt: Beretich Marián 1914-ben szolgált itt. 1917-ben Vukovity István volt a szondi segédlelkész.[789] Főként római katolikusok lakták, 1914-ben 5988 fő, 1923-ra már csak 5364 fő. A többi felekezet, illetve vallási közösség közül az ortodoxok száma 100 fővel nőtt: 12-ről 112-re. A zsidók száma viszont több mint felével csökkent, 48-ról 23-ra. A többi felekezet nem bírt nagyobb jelentőséggel.[790]

Egy 1915-ös esperesi jelentés szerint a templomtorony sisakját egy szélvihar ledöntötte. Az érseki hivatal érdeklődésére Littvay Péter plébános jelentette, hogy ez az eset még 1912-ben történt, a toronysisakot utána szinte rögtön megjavították, így azzal semmi teendő nincs.[791] 1919-ben a plébános jelentette, hogy az orgonát 3884 korona értékében ki kellene javítani, továbbá a templom ruháinak mosásáért havi 40 koronát szeretne kapni az érsekségtől. Az érseki hatóság mindkettőt engedélyezte számára.[792] 1920. március 12-én a plébános a temetőben lévő kálvária kápolna esőcsatornáinak kijavítására az érsekségtől 105 koronát kért, melyet a templompénztár terhére meg is kapott.[793]

Ebben az esperesi kerületben a római katolikusok száma messze meghaladta a többi felekezet együttes létszámát. Száz főnél többen csak a görög ortodoxok és a zsidók voltak, a többi vallási közösség ennél is kevesebb hívővel rendelkezett. Az esperesi kerületek közül csak itt éltek baptisták. Az 1915-ös sematizmus jelentősebb változásokról nem

[786] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Szilágyi Nr. 29. (1910, 1918-1920) 90. sz. Péter Bálint levele (1919. november 20.)
[787] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Szilágyi Nr. 29. (1910, 1918-1920) 170. sz. (1920. I. 15.)
[788] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Szilágyi Nr. 30. (1921) 147/1921. Plébános jelentése (1921. október 28.); Válasz: 4147. sz. (1921. XI. 28.)
[789] Kalocsai Néplap 1917. július 1. 2. oldal
[790] A Szondra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 65; SCHEMATISMUS 1915: 73; SCHEMATISMUS 1919: 29 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[791] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok Szond 2. a. 1. Nr. 52. (1915) Az érsekség érdeklődése (1915. április 28.); 54. sz. Plébános válasza (1915. április 30.)
[792] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok Szond 2. a. 1. Nr. 54. (1919) 560/1919. sz. Littvay Péter levele (1919. szeptember 2.) Válasz: 1749. sz. (1919. szeptember 19.)
[793] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok Szond 2. a. 1. Nr. 55. (1920) 77. sz. Littvay Péter levele (1920. március 12.); Válasz: 1158. sz. (1920. IV. 14.)

számol be. A római katolikus, görög ortodox, református és baptista hívek száma valamelyest növekedett, a többieké valamelyest csökkent, de arányaiban nem történt jelentősebb változás. 1923-ra a római katolikus lakosság az korábbiakhoz képest közel húszezer fővel csökkent, az ortodoxoké viszont négyszeresére növekedett. A zsidók számaránya is csökkent. A többi felekezet létszáma jelentősen nem változott.

III. 2. 3. Bácsi esperesi kerület

A bácsi esperesi kerület nyolc plébániából állt: Bács, Bácsordas, Bácsújfalu, Bácsújlak, Dernye, Hódság, Palona és Vajszka. A kerületi esperes 1914-1916 között Fuchs József hódsági, majd 1916-tól Würtz Pál bácsordasi plébános volt.[794]

A bácsi Szent Pál apostol plébánia ősi alapítású. Tulajdonképpen ez volt korábban, még a vesztes 1526. augusztus 29-én lezajlott mohácsi csata előtt az érsekség második központja. A török uralom alatt elnéptelenedett, korábbi jelentőségét a századok folyamán már nem nyerte vissza. A vizsgált időszak idején meglévő temploma 1773-1780 között épült, és 1838-ban felújították. Három filiával is rendelkezett 1914-ben, ezek a Tomori, az Érsekföld és az Erdők voltak. Plébánosa 1903-1923 között Evetovics János volt. Segédlelkészt 1919-ben Ternay György[795], majd ugyanebben az évben Ivánovics András[796], 1923-ban Léh Ferenc személyében kapott. Lakossága túlnyomórészt római katolikus, számuk kilenc év alatt 4335-ről 4248-ra csökkent. Két görögkatolikus személy is élt Bácson. Az ortodoxok és evangélikusok 1914-ben csak egy-egy fővel képviseltették magukat, 1923-ra már 39-en, illetve 30-an voltak. A zsidók száma is megnövekedett: 15-ről 28-ra.[797]

1916. június 4-én Evetovics János plébános binandi facultast, azaz egy nap két alkalommal történő misemondás engedélyét kérte három pap számára, akik részt vesznek a helyi Szent Antal búcsún. Kérését azzal indokolta, hogy mivel nincs semmilyen járványhelyzet, vélhetőleg sok lesz a hívők száma. Az érsek nem adta meg számukra, mert binandi facultas csak kötelező ünnepnapokon adható.[798]

---

[794] Uo.
[795] Kalocsai Néplap 1919. augusztus 30. 4. oldal
[796] Kalocsai Néplap 1919. november 19. 3. oldal
[797] A Bácsra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 66-67; SCHEMATISMUS 1915: 74-75; SCHEMATISMUS 1919: 29 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[798] KFL. I. 1. b. Bács 2. a. Nr. 110. (1916) Kérelem: 124. sz. (1916. június 5.); Válasz: 2876. sz. (1916. június 9.)

A bácsi plébános Szent Mártonról nevezett orodi címzetes prépostságot kapott 1915. júliusában.[799]

1920. május 14-én Evetovics János plébános a Szent Antal búcsú kapcsán a négy évvel korábbihoz hasonlóan három pap részére binandi facultast kért. A válaszadás csak négy hónap múlva történt meg, amikor is az érseki hatóság kérését elutasította.[800] 1921. április 15-én Várady érsek levélben közli Ivánovits András káplánnal, hogy kinevezi őt a bácsi plébánia lelkiekben adminisztrátorává, mivel a korábbi bácsi plébánost, Evetovics Jánost a főegyházmegye határon túli részének vikáriusává tette, ez a tisztség megakadályozná őt a Bácsban való állandó tartózkodásában.[801]

Bácsordas plébániáját 1766-ban alapították, Szent Márton tiszteletére épült temploma 1785-ben készült el. Három filiával rendelkezett: Kamaristye, Felső erdő, Alsó erdő. A filiákon csak római katolikus vallású személyek éltek. Plébánosai Turnovszky Rudolf (1892-1914) majd Würtz Pál (1915-1923) voltak. Három káplánt ismerünk, aki itt szolgált: Talcsik József (1914), Raile Károly (1915) és Haug Antal 1918-1923 között[802]. Itt is túlnyomórészt római katolikus lakosság élt, számuk 4234-ről 4465-re növekedett. A Magyarországtól történő elcsatolás után már 13 ortodox lakossal is rendelkezett. A zsidó száma 1914-1923 között némileg csökkent (34-ről 28-ra). A többi felekezet száma az öt főt sem érte el.[803]

A templom rekonstrukcióját még 1901-ben elkezdték, de a munka nagyon hosszú ideig eltartott. A Főegyházmegyei Levéltárban elég kevés adattal találkozunk az általunk vizsgált időszakból. 1915-ben a földművelődésügyi minisztériumból azt a levelet kapta a káptalani helynök, mely szerint a kegyúri adományok folyósítása csak békésebb időszakban történhet meg.[804] Würtz Pál plébános 1919-ben jelentette, hogy a templomtorony tatarozásra szorul. Az érsekség csak az okvetlenül szükséges munkát engedte elvégezni. Petrovácz Gyula mérnök szerint, ha bádogfedél nélkül marad, állapota

[799] Kalocsai Néplap 1915. július 17. 2. oldal
[800] KFL. I. 1. b. Bács 2. a. Nr. 111. (1920) 126. sz. Evetovics János levele (1920. május 14.); Válasz: 2820. sz. (1920. IX. 15.)
[801] KFL. I. 1. b. Bács 2. a. Nr. 112. (1921) 1786. sz. Ivánovits András kinevezése (1921. április 15.)
[802] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. december 21. 4. oldal
[803] A Bácsordasra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 67; SCHEMATISMUS 1915: 75; SCHEMATISMUS 1919: 29 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[804] KFL. I. 1. b. Bácsordas 2. a. Nr. 54. (1901-1920) 132775. sz. Földművelésügyi Minisztérium levele (1915. március 26.)

még jobban le fog romlani.[805] 1921. január 3-án kelt levelében az érsek megnyugtatással vette tudomásul, hogy a templombővítés tervezési díját a megfelelő helyre eljuttatta.[806]

Bácsújfalu plébániáját 1788-ban alapították. Szentháromság tiszteletére szentelt temploma középkori előzményekből 1795-re épült meg. 1886-ban újat építettek. Filiája nem volt. Plébánosa 1910-1924 között Kaich József volt. Itt az evangélikus lakosság volt némileg többségben: míg e felekezet híveinek száma a vizsgált időszakban 1647-ről 1582-re csökkent, addig a római katolikusoké 1586-ről 1477-re. Rajtuk kívül a 35 zsidó lakos is hétre csökkent. Egyedül az ortodoxok száma nőtt: 1914-ben még egy sem volt, 1923-ra már 21-en.[807]

A plébánián esetleg történő építési és felújítási munkálatokról a Kalocsai Főszékesegyházi Levéltár iratai között nem találtunk egyetlen adatot sem.

Bácsújlak plébániáját 1724-ben alapították, temploma 1826-ban épült, Szent Anna, Szűz Mária édesanyja tiszteletére. Szintén nem rendelkezett filiával. Plébánosai 1908-1916 között Kindl Ferenc[808], majd Klein Lőrinc (1916-1917)[809] voltak. Utóbbi éppen Apatinban járt orvosi konzultálás céljából, amikor hirtelen elhunyt.[810] Őt ideiglenes adminisztrátorként Mayer Lőrinc követte 1917-ben.[811] Még ugyanebben az évben helyére Dallmann Nándort nevezték ki.[812] Segédlelkész a hívek viszonylagosan alacsony száma miatt it nem volt. Lakossága szinte kizárólag római katolikus vallású: 1914-ben 1770 római katolikus, 2 evangélikus és 7 református lakosa volt. 1923-ra ez némileg megváltozott: már csak 1764 római katolikus, 1 evangélikus és 4 református lakossal rendelkezett, ezenfelül már 18 ortodoxot és 4 zsidót is jelez a sematizmus.[813]

1915. október 15-én Kindl Ferenc plébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy a plébánia konyhája mellett üresen álló szobaszerű présházat szeretné lakószobává alakíttatni. Levele mellé részletes költségvetést is csatolt. Az érsekség Petrovácz Gyula mérnök véleményének kikérése után engedélyt adott a plébánosnak az átalakításra. Ugyanakkor az igényelt 250 helyett csak 200 koronás javadalmi kölcsönt utalványozott

[805] KFL. I. 1. b. Bácsordas 2. a. Nr. 54. (1901-1920) 254. sz. Plébános jelentése (1919. december 15.); Válasz: 2689. sz. (1919. december 29.); Petrovácz Gyula véleménye (1919. XII. 31.)
[806] KFL. I. 1. b. Bácsordas 2. a. Nr. 54. (1901-1920) 4258. sz. Az érsek levele (1921. január 3.)
[807] A Bácsújfalura vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 68; SCHEMATISMUS 1915: 76; SCHEMATISMUS 1919: 29 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[808] 1916. júniusában Dunabökénybe helyezik. ld. Kalocsai Néplap 1916. június 10. 2. oldal
[809] Kalocsai Néplap 1916. július 8. 2. oldal; elhunytáról ld. Kalocsai Néplap 1917. június 16. 3. oldal
[810] Kalocsai Néplap 1917. június 16. 3. oldal
[811] Kalocsai Néplap 1917. július 1. 2. oldal
[812] Kalocsai Néplap 1917. szeptember 1. 2. oldal
[813] A Bácsújlakra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 68; SCHEMATISMUS 1915: 76; SCHEMATISMUS 1919: 29 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain

erre a célra.[814] 1916. május 16-án a plébános engedélyt kért a kálvária stációinak megáldására, melyet megadtak neki.[815]

A dernyei plébániát, melyet 1804-ben alapítottak, temploma pedig 1814-ben készült el, Szent József, Szűz Mária jegyese tiszteletére szentelték. Egyetlen filiáján, Nádmezőn túlnyomórészt római katolikusok éltek. Plébánosa 1913-1923 között Vigyázó Vendel volt. Korábbi plébánosa id. Wiederkehr József 1917. júliusában hunyt el.[816] Többségében ortodoxok lakta település, akik száma 1914-ben 1627 fő volt, 1923-ra már 1769-re növekedett. Ezzel szemben a római katolikusoké ez idő alatt 1056-ról 897-re csökkent. A nyolc evangélikus, 1 református és 8 zsidó lakosból az időszak végére már csak négy zsidó vallású személy maradt.[817]

1916. február 6-án Vigyázó Vendel plébános engedélyt kért az érseki hatóságtól, hogy a községi óvónő, Endstrasser Antalné Pein Zsófia által a templom egyik mellékoltárára készített díszes antipendiumot megáldhassa. Az engedélyt később meg is kapta rá.[818] 1918. november 8-án Vigyázó Vendel zavargásokról tett jelentést az érseki hatóságnak[819], majd november 12-én újra jelentett egy másik összetűzésről: ekkor a helyi szerb és a Hódság felől érkező magyar katonák között alakult ki konfliktus. Az összetűzés során öt magyar katona sebesült meg. A sortűz és az egyéb lövések megrémítették a helyi lakosságot. Haláleset azonban nem történt.[820]

A hódsági plébánia 1759-es alapítású. A korábban elpusztult templom helyére 1768-ban újat építettek, Szent Mihály főangyal tiszteletére. Liliomos nevű, egyetlen filiáján alig éltek római katolikusok. A lakosság itt szinte fele-fele arányban görög ortodox és evangélikus vallású volt. Plébánosa 1896-1918 között Fuchs József volt, aki 1918. augusztus 8-án elhunyt.[821] Őt követően adminisztrátorok irányították: Percsy József 1918-1919 között[822], Egerth Jakab 1919-ben[823], Hauschka József 1923-ban. A hívek nagy száma

[814] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácsújlak Nr. 65. (1915) 104. sz. Kindl Ferenc kérelme (1915. október 15.); Petrovácz Gyula véleménye (1915. október 29.); Válasz: 5106. sz. (1915. november 23.)
[815] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácsújlak Nr. 68. (1916) 111. sz. Kindl Ferenc kérelme (1916. május 16.); Válasz: 2580. sz. (1916. május 20.)
[816] Kalocsai Néplap 1917. július 14. 4. oldal
[817] A Dernyére vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 68; SCHEMATISMUS 1915: 76; SCHEMATISMUS 1919: 30 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[818] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dernye Nr. 55. (1916) Kérelem: 18/1916. sz. (1916. február 6.); Válasz: 34. sz. (1916. február 7.)
[819] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dernye Nr. 57. (1918) Vigyázó Vendel levele (1918. november 8.)
[820] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dernye Nr. 56. (1918) 142/1918. sz. Vigyázó Vendel jelentése (1918. november 12.)
[821] Kalocsai Néplap 1918. augusztus 17. 3. oldal
[822] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. augusztus 24. 2. oldal
[823] Kalocsai Néplap 1919. október 28. 2. oldal

miatt segédlelkész is szolgált a településen: Raile Károly 1914-ben, Talcsik József 1915-ben, Égi Lőrinc 1923-ban. A lakosság többsége római katolikus vallású volt, számuk 1914-1923 között 5054-ről 5153-ra emelkedett. 23 fős görögkatolikus lakossága több mint duplájára nőtt, 23-ról 49 főre. Jelentős számú ortodox és evangélikus lakossággal is rendelkezett: előbbiek száma 1157-ről 1466-ra csökkent, míg utóbbiaké 1305-ről 1499-re nőtt. A zsidó közösség is növekedett, bár minimálisan: 42-ről 44-re.[824]

1917. január 8-án azzal a kéréssel fordult a Fuchs József plébános az érseki hatósághoz, hogy az ostyasütés díját 40-ről 100 koronára emelje fel. Az ostyasütést 1910 óta az iskolanővérek végzik a településen, évi 40 korona díjért. A főnöknő viszont kijelentette, hogy az azóta beállt nagy drágaság miatt ekkora összegért már nem tudják az ostyasütést vállalni. Emiatt kérelmezte a plébános az emelést. Az érseki hatóság jóváhagyta kérését.[825]

1921-ben ünnepelte a Szent Mihály templom fennállásának 100 éves jubileumát. A plébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy addigra a templomot kívülről restaurálni szándékozik. Továbbá kér egy, a híveket megszólító német nyelvű levelet az érseki hatóságtól. Eredetileg az érseket is meg akarták hívni az ünnepségre, de a jelenlegi körülmények, vagyis a plébánia országhatáron túlra kerülése ezt nem teszi lehetővé. Várady érsek teljesítette a plébános kérését.[826]

A Szent Jakab oltalma alá helyezett palonai plébánia 1761-ben létesült, templomát 1809-1813 között építették. Nem rendelkezett filiával. Plébánosa Firány József volt 1893-1923 között. Szinte kizárólag római katolikus lakosai voltak: 1914-ben 2017 fő, mely 1923-ra 1994-re csökkent. A vizsgált időszak kezdetén rajtuk kívül csak 47 ortodox vallású személy élt itt, 1923-ra a már 54 ortodox mellett két görögkatolikus és négy evangélikus is kimutatható.[827]

1914. decemberének végén kiderült, hogy a plébánia kerítését fel kell újítani. Arról azonban vita támadt, hogy ez kinek a feladata: a kincstáré vagy a plébánosé. Hogy a kerítés felújításának ügye miként rendeződött, erről a Főszékesegyházi Levéltárban nem

[824] A Hódságra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 69; SCHEMATISMUS 1915: 77; SCHEMATISMUS 1919: 30 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[825] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Hódság 82. sz. (1917) Kérelem: 31. sz. (1917. január 18.); Válasz: 365. sz. (1917. jan. 20.)
[826] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Hódság 83. sz. (1921) 48/1921. sz. Plébános levele (1921. június 1.); Válasz: 3440. sz. Német nyelvű levél (1921. szeptember 27.)
[827] A Palonára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 69; SCHEMATISMUS 1915: 77; SCHEMATISMUS 1919: 30 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain

rendelkezünk adattal, mindenesetre 1915. augusztusáig az ügy nem nyert lezárást.[828] 1922. június 14-én a Firány József plébános engedélyt kért az érseki hatóságtól arra, hogy a palonai templom két új harangját felszentelhesse. Levelében leírta, hogy a község közadakozás útján szerezte be a harangokat, melyet egy zimonyi harangöntő cég fog elkészíteni július elejére. Azért kérné magának az engedélyt, mert a Horváth Győző püspök Palonára utazása túl nagy költségekkel járnak. Az érseki hatóság engedélyt adott rá neki.[829]

A vajszkai Szent György plébániát 1761-ben alapították, temploma 1842-ben épült. Összesen nyolc filiával rendelkezett, ezek a Bogyán, Kaludjerorom monostor, Kürtös, Vranjesevacz, Lokvány major, Szerb zadraguai major, Redusa és Felső Dályai rét voltak. Lakosságan a Kaludjerorum monostor és a Szerb zadraguai major kivételével főként római katolikus volt, ezen a két filián görög ortodox többség élt. Plébánosa a vizsgált időszakban Tumbász István (1895-1923) volt. Nagyrészt római katolikus lakossággal rendelkezett: 1914-ben 3129-en voltak, számuk 1923-ra 3212-re emelkedett. Jelentősebb ortodox közösséggel rendelkezett: híveinek száma 1914-ben 542, míg 1923-ban már 811. A vizsgált időszak végére megjelentek a görögkatolikusok is, a sematizmus 65 ilyen vallású személyt mutat. Az evangélikus vallásúak 3-ról 28-ra növekedtek, míg a reformátusok 11-ről teljesen elfogytak. A zsidók száma is csökkent némiképp, 18-ról 11-re, és 9 fő vallástalan személyt is jelez az 1923-as sematizmus.[830]

1915. május 5-én Tumbász István plébános azzal a kérelemmel fordult az érseki hatósághoz, hogy szeretne két cibóriumot venni: egy 500 korona értékűt a vajszkai és egy 150 korona értékűt a bogyáni templom számára. Árát egy helyi lakos által a plébániára örökül hagyott föld után járó pénzből fizetné. Az érsekség engedélyezte a vásárlást, de jelezte a plébánosnak, hogy leveléhez csatolni kellett volna a vonatkozó költségvetést is.[831]

1920-ban a plébános jelezte az érsekség felé, hogy a bogyániak azt szeretnék, ha a kálváriát áthelyezhetnék, mert a szerb megszállóknak régóta nem tetszik, a közelmúltban pedig meg is rongálták. Az érsekség megoldásként azt javasolta, hogy a kálváriát a

[828] Az ügy alakulásával kapcsolatban ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Palona Nr. 26. (1914-1915)
[829] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Palona Nr. 27. (1922) Kérelem: 9317/1922. sz. (1922. június 14.); Válasz: 2487. sz. (1922. VI. 24.)
[830] A Vajszkára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 69-70; SCHEMATISMUS 1915: 77-78; SCHEMATISMUS 1919: 30 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[831] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Vajszka Nr. 46. (1915) Kérelem: 80/1915. sz. (1915. V. 3.); Válasz: 2055. sz. (1915. V. 8.)

temetőben állítsák fel inkább, ha az elég nagy hozzá. Mielőtt azonban véglegesítenék az építést, a plébánosnak kötelessége tájékoztatni erről az érseki hatóságot.[832]

Ebben az esperesi kerületben 1914-ben messze a legtöbb hívővel a római katolikusok rendelkeztek. A görög ortodoxok és evangélikusok száma külön-külön kevéssel volt kevesebb háromezer főnél, a zsidók száma nem érte el a százötvenet, a görögkatolikusok és a reformátusok összesen a nyolcvat főt sem érték el. Az 1915-ös sematizmus szerint a római katolikusok száma növekedett leginkább, de a görögkatolikusokon kívül a többi vallási közösség is több hívővel rendelkezett ekkorra. 1923-ra a római katolikusok számában jelentős változás nem történt. A református felekezet tagjainak száma viszont erőteljesen lecsökkent. Itt is megfigyelhető a görög ortodox közösség növekedése, bár nem olyan kiugró, mint az előző pontban tárgyalt apatini esperesi kerületnél.

III. 2. 4. Palánkai esperesi kerület

A palánkai esperesi kerület 1914-ben hét plébániából állt: Bácstóváros, Boróc, Dunabökény, Dunacséb, Palánka, Paripás és Szépliget. Wekerlefalva ekkor még csak adminisztratúra volt, Újpalánka adminisztratúrája pedig az általunk vizsgált időszakban jött létre. A kerületi esperesi teendőket Vidákovich Miklós bácstóvárosi plébános látta el 1914-1919 között, majd őt Hauschka József boróci plébános követte.[833] Weinert Péter palánkai plébános követte.

Bácstóváros plébániáját 1868-ban alapították, Borromeo Szent Károly tiszteletére szentelt temploma 1882-ben épült meg. Nem rendelkezett filiával. Plébánosa Vidákovich Miklós volt 1903-1923 között, őt adminisztátori minőségben Jungert Péter követte. A lakosság nagyobbrészt ortodox vallású: 1914-1923 között számuk 2720-ról 2767-re növekedett. A római katolikusoké ellenben csökkent: 1195-ről 1028-ra. Az 1923-as sematizmus már 12 görögkatolikus személyt is jelez. A zsidók száma kétharmadával csökkent, 39-ről 13-ra, a reformátusok teljesen elfogytak, az evangélikusok száma ellenben 19-ről 62-re nőtt.[834]

1917-ben Vidákovich Miklós plébános egy kehelyhez ezüst kupát és paténát szeretne készíttetni, és azt arannyal bevonatni. Az érseki hatóság engedélyezi számára, és a kérelemben szereplő 250 vagy 270 koronát kiutalványozta számára. A kérelem alapján nem

[832] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Vajszka Nr. 47. (1920) 246/1920. sz. Plébános levele (1920. XI. 15.); Válasz: 3918. sz. (1920. november 26.)
[833] Kalocsai Néplap 1919. február 22. 2. oldal
[834] A Bácstóvárosra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 71; SCHEMATISMUS 1915: 79; SCHEMATISMUS 1919: 30 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain

volt egyértelmű, hogy a két tárgy ténylegesen mennyibe is fog kerülni.[835] 1917. október 3-án érkezett egy panasz a plébános ellen, hogy az előző évhez hasonlóan az örökimádás szentségének folytonosságát megszakította, ugyanis nem augusztus 25-én reggel, hanem a következő nap délelőttjén tette az Oltáriszentséget. Az üggyel az érseki hatóság nem foglalkozott, a panasz *ad acta* került.[836]

1919. január 9-én a plébános jelentette, hogy az elrekvirált orgona sípjainak árát eddig még nem kapta meg. Az érseki hatóság felhívta figyelmét, hogy kérelmezze ismét az árat a fémközponttól.[837]

Boróc plébániáját 1843-ban alapították, míg temploma 1884-ben épült. Érdekes a titulusa, ugyanis Szent Ferdinánd püspök tiszteletére épült. Ez az egyetlen neki szentelt templom a főegyházmegye területén. Filiával ez a plébánia sem rendelkezett. Plébánosai Hengen József (1904-1917)[838], Dallmann Nándor ideiglenes adminisztrátor (1917)[839], és Hauschka József (1917-1921)[840] voltak. 1918. márciusában plébánosi kinevezést kapott.[841] Őt adminisztrátori minőségben Antalkovics Vilmos követte 1923-ban. A két legjelentősebb vallási közösség a római katolikusoké és az ortodoxoké volt. Előbbiek száma 1914-1923 között 2195-ről 2150-re csökkent, míg az utóbbiaké 988-ról 887-re. A vizsgált időszak elején 7 evangélikus és 9 zsidó személy is élt a településen, 1923-ban őket már nem jelzi a sematizmus.[842]

1916. január 22-én a plébános jelentette az érseki hatóság felé, hogy a plébánia irodájába a régi öntött kályha helyett vett egy 60 korona értékű meteor kályhát, melynek árát a templompénztárból szeretné kérni. Az érsekség válaszában közölte, hogy a kért összeget utalványozni fogja.[843] Hauschka József 1918-ban azt jelentette az érseki hatóság felé, hogy a plébánián végzett kőműves- és asztalosmunkák árát a Hengen József-féle hagyatékból fizessék ki számára. A hagyatéki tárgyalás ekkor még nem zárult le. Az érsek kikérte az ügyről a székeskáptalan véleményét. Kleiner Lajos nagyprépost a káptalani ülés

[835] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácstóváros Nr. 76. (1917) Kérelem: 87. sz. (1917. november 12.); Válasz: 5374. sz. (1917. november 14.)
[836] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácstóváros Nr. 76. (1917) Weihl Antal levele (keltezés nélkül); 4712. „ad acta" (1917. X. 3.)
[837] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácstóváros Nr. 79. (1919) 5. sz. Plébános levele (1919. január 3.); Válasz: 128. sz. (1919. január 9.)
[838] Elhunytáról ld. Kalocsai Néplap 1917. július 14. 2. oldal
[839] Uo.
[840] Ideiglenes adminisztrátori kinevezéséről ld. Kalocsai Néplap 1917. szeptember 1. 2. oldal
[841] Kalocsai Néplap 1918. március 16. 2. oldal
[842] A Borócra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 71; SCHEMATISMUS 1915: 79; SCHEMATISMUS 1919: 31 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[843] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Boróc Nr. 51. (1916) 17/1916. sz. Hengen József plébános levele (1916. január 22.); Válasz: 487. sz. (1916. január 25.)

után arról tájékoztatta az érsekséget, hogy a kért összeget a Hassenstab-féle alapból kell folyósítani, és ha már lezárták a Hengen József hagyatékának ügyét, akkor a pénzt a másik alapba folyósítsák vissza.[844]

Dunabökény plébániáját 1751-ben alapították. Keresztelő Szent János tiszteletére szentelt temploma 1812-ben épült. Csikótelep filián túlnyomó többségben római katolikusok éltek. Plébánosai Kesztler Mátyás (1895-1915) és Kindl Ferenc (1916-1921) voltak. Pótz Gergely 1923-ban mint adminisztrátor kormányozta. Négy káplán is ismert ebben az időben: Barth Benedek 1914-ben, Kopping Gáspár 1915-ben, Lotterer Péter 1919-ben[845], Ketterer Péter 1921-ben[846] volt itt segédlelkész. A lakosság nagy része római katolikus vallású. Az 1923-as sematizmus 100%-ban katolikus településként tünteti fel. 1914-ben 7 ortodox, 10 evangélikus, 36 református és 15 zsidó lakosa is volt. A római katolikusok száma a vizsgált időszakban 3689-ről 3475-re csökkent.[847]

A helyi templom bővítését még 1907-ben tervbe vették, de a munkálatok nem fejeződtek be az általunk vizsgált időszak kezdetéig, sőt azon túl sem.[848] 1915-ben a plébános jelentette, hogy a templomépítésre megadott ötvenezer koronás kölcsönt nem tudták elintézni, annak ellenére, hogy az erről szóló érsekhatósági rendeletet még előző évben kiadták, mert a jegyző hadba vonult, így nincs, aki eljárjon ebben az ügyben.[849] A következő évben az új plébános, Kindl Ferenc jelentette az érseki hatóságnak, hogy az elhanyagolt és rossz helyen felállított kálváriát fel szeretné újítani és újra felállítani. Az érsekség arra kérte, hogy előbb tegyen jelentést arról, hogy milyen terve van a kálvária felállítására.[850]

Dunacséb plébániáját 1802-ben alapították, temploma húsz évvel később épült fel, Nagyboldogasszonynak szentelve. Dunagálos nevezetű egyetlen filiáján alig élt római katolikus lakosság, melyet javarészt evangélikusok alkottak. Plébánosa Jauch József volt 1908-1921 között. 1921. február 4-én hunyt el, helyére ideiglenes adminisztrátorként

[844] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Boróc Nr. 52. (1918) 122/1918. sz. Hauschka József kérelme (1918. november 22.); 5631. sz. Kleiner Lajos jelentése (1918. dec. 2.)
[845] Kalocsai Néplap 1919. február 22. 2. oldal
[846] Kalocsai Néplap 1921. január 5. 2. oldal
[847] A Dunabökényre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 71; SCHEMATISMUS 1915: 79; SCHEMATISMUS 1919: 31 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[848] Az ügyről ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dunabökény Nr. 54. (1907-1921) iratcsomóit.
[849] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dunabökény Nr. 54. (1907-1921) 17/1915. sz. Plébános levele (1914. március 11.), Tudomásulvétel: 1263. sz. (1915. III. 20.)
[850] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dunabökény Nr. 54. (1907-1921) 157. sz. Plébános levele (1916. augusztus 24.); Válasz: 4142. (1916. IX. 14.)

Reible Rókus került.[851] Őt 1923-ban Resch Ignác követte. 1914-ben még evangélikus többségű település volt: számuk 2568, szemben a római katolikusok 2013 hívével. 1923-ra az arány drasztikusan megfordult: a katolikusok száma 2246 főre emelkedett, míg az evangélikusoké 323-ra csökkent. Érdekes módon az ortodoxok kezdetben is jóval alacsonyabb létszáma is tovább csökkent: 282-ről 136-ra. A reformátusok és zsidók 1923-ra teljesen eltűntek a településről.[852]

1915. május 25-én Jauch József plébános engedélyt kért az érseki hatóságtól, hogy megáldhassa az egyik helyi lakos, Flőgl Péter családi sírboltján felállított fájdalmas szűzanya szobrot. Az engedélyt az érseki hatóság pár napon belül megadta számára.[853]

1916-ban a plébános azzal a kéréssel fordult az érsekséghez, hogy a templom harangjainak elvitelekor ne a két darab 1908-ban készültet hagyják meg, hanem a régebbit, amely 1830-ban öntöttet, mert a hívek szerint annak szebb a hangja. Az érseki hatóság válaszában közölte, hogy az ügyben nem tehet semmit.[854]

1917. április 1-jei határidővel kántortanítói pályázatot írtak ki.[855] Az állást végül Tillinger István nyerte el.[856]

A palánkai plébániát 1755-ben alapították, temploma 1787-ben épült fel, Szűz Mária szeplőtelen fogantatása tiszteletére. Négy filiával is rendelkezett, de csak Csikótelep-Újmajor 92 fős római katolikus lakossága érdemel említést. Plébánosai Schröder György (1895-1919) majd ideiglenes adminisztrátorként Wildmann Gyula 1919-ben[857], végül Weinert Péter (1919-1923)[858] voltak. A hívek nagy száma miatt három segédlelkészi állást is szerveztek, hogy a plébános segítségére legyenek: az elsőben Hauk Márton (1914), Reible Rókus (1915), Égi Lőrinc (1917-1918)[859], Borsai István (1918)[860], Wildmann Gyula (1919) és Bóhnert Péter (1923), a másodikban Müller Péter (1914-1915) és Hampel Ede (1919-1920)[861], míg a harmadikban Wildinger Jakab (1914), Haug Antal (1915) és Flittner

[851] Kalocsai Néplap 1921. február 8. 1. oldal
[852] A Dunacsébre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 72; SCHEMATISMUS 1915: 31; SCHEMATISMUS 1919: 14 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[853] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dunacséb Nr. 28. (1915) Kérelem: 64/1915. sz. (1915. május 25.); Válasz: 2384. sz. (1915. május 29.)
[854] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Dunacséb Nr. 29. (1916) 69/1916. sz. (1916. április 18.); Válasz: 2166. sz. (1916. április 25.)
[855] Kalocsai Néplap 1917. március 17. 4. oldal
[856] Kalocsai Néplap 1917. május 5. 2. oldal
[857] Kalocsai Néplap 1919. augusztus 30. 4. oldal
[858] Kalocsai Néplap 1919. március 29. 3. oldal
[859] Kalocsai Néplap 1918. március 16. 2. oldal
[860] Péterrévéről helyezték ide. ld. uo.; októberben Bajára kerül hitoktatónak. ld. Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[861] Bajaszentistvánra helyezték. ld. 1920. március 3. 3. oldal

Béla (1919-1923) szolgált. Raile Károly is volt itt káplán 1919 végétől.[862] A településen a legnagyobb számú felekezet a római katolikusoké volt: 1914-ben 8607-en, míg 1923-ban már csak 5543-an voltak. Au ortodoxok kezdetben 3842-en voltak, majd számuk 4325-re nőtt. A harmadik legnagyobb felekezet az evangélikus volt: 1009, illetve 968 fővel. A zsidó közösség 280, illetve 319 taggal rendelkezett. A többi felekezet 100 taggal sem rendelkezett.[863]

1914-ben a templom harangjának ügyében összetűzésbe került Schröder György plébános és Boditsi Sándor harangöntő mester. A levéltári iratanyagban megtalálható a levélváltásuk. A plébános azt panaszolta fel, hogy Boditsi nem akarja megjavítani a harangot. Válaszában a harangöntő felpanaszolta, hogy amikor lement Palánkára, kiderült, hogy semmi komolyabb baja nincs a templom harangjának, amit maga a plébános ne tudna könnyen orvosolni, ellenben az út számára túl költséges volt. Az érsekség végül utasította a plébánost, hogy fizessen Boditsi Sándor számára 30,50 koronát a templompénztárból, így az ügy rendeződött.[864]

1915. július 21-én a plébános engedélyt kért egyházi ruhák megáldására, melyet az érseki hatóság meg is adott számára.[865]

Kujáni Ferenc palánkai káplán 1916. januárjában tábori lelkészi szolgálatra hívattatott be.[866]

1917. november 9-én Schröder György kérelmezte az érseki hatóságtól, hogy a helyi temetőt megszentelhesse. Az engedélyt két napon belül meg is kapta rá.[867]

Paripás Nepomuki Szent Jánosnak szentelt plébániáját 1767-ben alapították. Temploma 1818-ban épült, 1880-ban kibővítették. Pinczéd nevezetű filiáján többségében evangélikusok és görög ortodoxok éltek, a római katolikus lakosság az ötven főt sem érte el. Plébánosa a vizsgált időszakban végig Fiedler Lajos volt. A legnagyobb lélekszámú felekezet a településen a római katolikus volt: 1914-ben 3810 taggal, mely ugyan 1923-ra már csak 3534 főt számlált, így is a legnépesebb maradt. A második legnagyobb felkezet az

[862] Kalocsai Néplap 1919. december 31. 3. oldal
[863] A Palánkára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 72-73; SCHEMATISMUS 1915: 80-81; SCHEMATISMUS 1919: 31 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[864] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Palánka Nr. 99. (1914) 569/1914. sz. Plébános levele (1914. szeptember 30.); Boditsi Sándor válasza (1914. nov. 20.); 6279. sz. Az érseki hatóság levele a plébánoshoz (1914. XII. 10.)
[865] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Palánka Nr. 102. (1915) Kérelem: 194/1915. sz. (1915. július 21.); Válasz: 3380. sz. (1915. július 27.)
[866] Kalocsai Néplap 1916. január 15. 2. oldal
[867] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Palánka Nr. 108. (1917) Kérelem: 433/1917. sz. (1917. november 9.); Válasz: 5321. sz. (1917. november 11.)

evangélikusoké volt (3241, illetve 3154 fővel). Őket az ortodoxok követték 2307, valamint 2402 fővel. Jelentős számú volt a zsidó lakosság is, mely a vizsgált időszakban 162-ről 146 főre csökkent. Hozzájuk képest a görögkatolikus és református lakosság nem volt számottevő: a két felekezet külön-külön alig érte el az ötven hívőszámot.[868]

1916. május 19-én afelől érdeklődött a plébános, hogy újra kell-e szentelni a templom mellett álló kőkeresztet. A rajta található korpuszon semmi módosítás nem történt. Az érseki hatóság szerint nem szükséges, de ha a hívek szeretnék, megteheti.[869]

1918. április 30-án a plébános kérvényezte, hogy a templompénztár terhére az ún. Lischer-féle fakeresztet megjavíttathassa. Az engedély mellett az érseki hatóság kérte, hogy vegye fel azt a kegyes alapítványi tárgyak közé kérte, és ezentúl a keresztet a templompénztár tartja fenn.[870] 1922-ben a Fiedler Lajos plébános az érseki hatóság engedélyét kérte, hogy felszentelhessen a templomban egy új oltárt, melyet egy paripási házaspár, Drach Károly és felesége 70-80 ezer korona értékében ajándékozott a templom számára. Az szenteléshez szükséges engedélyt az érsekségtől megkapta.[871]

Szépliget plébániáját 1765-ben alapították, Szent Márton tiszteletére emelt temploma 1788-ban épült fel, melyet 1853-ban felújítottak. Három filiája is volt (Bulkeszi, Parrag és Szilbács), melyeken elhanyagolható létszámú római katolikus élt, a többségében evangélikus és görög ortodox lakosság mellett. Plébánosa 1895-1921 között Drach Antal volt, őt Léh Mátyás követte 1922-ben[872]. Három segédlelkészről tudunk: Reible Rókus (1914), Lotterer Péter (1916)[873] és Égi Lőrinc 1918-1919 között[874] segítette a plébános munkáját. A római katolikusok száma 1914-1923 között 2703-ról 2733-ra növekedett. De a településen nem ők alkották a többséget: a reformátusok száma kétszer akkora volt (1914-ben 5328, 1923-ban jelentősen csökkenve 3951 fő). Az ortodoxok is valamivel többen voltak: számuk 2721-ről 3667-re növekedett. Míg a reformátusok megjelentek Szépligeten,

[868] A Paripásra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 73; SCHEMATISMUS 1915: 81; SCHEMATISMUS 1919: 31 és SCHEMATISMUS 1923: 14 oldalain
[869] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Paripás 2. a. 1. Nr. 60. (1916) 60/1916. sz. A plébános kérdése (1916. május 19.); Válasz: 2606. sz. (1916. május 23.)
[870] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Paripás 2. a. 1. Nr. 62. (1918) Kérelem: 42/1918. sz. (1918. április 3.); Válasz: 1946. sz. (1918. április 15.)
[871] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Paripás 2. a. 1. Nr. 63. (1922) A plébános kérelme (1922. szeptember 7.); Válasz: 3817. sz. (1922. IX. 15.)
[872] Kalocsai Néplap 1922. február 25. 1. oldal
[873] Innen Kerénybe helyezik ld. Kalocsai Néplap 1916. április 8. 2. oldal
[874] Kalocsai Néplap 1918. december 21. 4. oldal

1923-ban 33 fővel voltak jelen, addig a zsidók száma fogyásnak indult: 59-ről 9-re. A görögkatolikusok száma elenyésző volt: 1914-ben 2 fő, 1923-ra már nem volt egy sem.[875]

1914-ben Drach Antal plébános a templom padjait részben kijavíttatta és lefestette, ezért a templompénztár terhére az érseki hatóságtól 420 korona munkadíjat kért.[876]

Léh Mátyás plébános 1922. július 10-én jelentette az érseki hatóságnak, hogy a templomtető rozsdás, a nyár folyamán mindenképpen szükséges lenne lefesteni. A torony festése nem ennyire sürgős. Viszont hull a vakolat a templom falának alsó peremén. Ez a tél előtt mindenképpen javítandó. A plébános felhatalmazást kért a munkálatok elkezdésére. Az érseki hatóság a költségvetést elküldte Petrovácz Gyulának, aki azt jelen helyzetben jónak tartotta. A plébános ezért megkapta az engedélyt a felújításra.[877]

Az újpalánkai adminisztratúra alapítása Várady Lipót Árpád érseksége idején történt 1920-ban. Szent Erzsébetről elnevezett temploma 1910-ben felépült. Korábban a palánkai plébánia látta el. Első adminisztrátora Wildmann Gyula korábbi futaki káplán lett.[878] A területen túlnyomórészt római katolikusok éltek: 1923-ban 1715 fő, a többi felekezet összesen 15 tagot számlált.[879]

1917. szeptember 21-én a palánkai plébános két szobor megáldására kért engedélyt: az egyik a szenvedő Jézust ülve ábrázolja, a másik pedig a Fájdalmas Szűzanya szobra. Az érsekség az engedélyt megadta rá.[880] 1917. december 25-én Schröder György palánkai plébános jelentette, hogy P. Gurdian megáldotta az újpalánkai templomban az új keresztúti képeket. A keresztút felállításáról díszes latin nyelvű okmány is készült.[881]

1920-ban Wildmann Gyula adminisztrátor a templom toronyórájának biztosítását kérte az érseki hatóságtól. Petrovácz Gyula mérnök beszélt a javítást végző órásmesterrel, akit Petorkának neveztek. Válaszából megtudta, hogy még Schröder plébános szereltette azt le a helyéről, és adta oda kijavítás céljából. Ő azonban azt később arra hivatkozva nem adta vissza, mert szerinte az egyházközség még mindig nem fizette ki a javítás költségeit,

---

[875] A Szépligetre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 50-51; SCHEMATISMUS 1915: 57-58; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain

[876] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Szépliget, 2. a. 1. Nr. 35. (1914) 136/917. sz. Plébános jelentése (1914. IX. 5.); Válasz: 4975. sz. (1914. szeptember 8.)

[877] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Szépliget 2. a. 1. Nr. 37. (1922) 73/1922. sz. Léh Mátyás kérelme (1922. július 10.); Petrovácz Gyula véleménye (1922. VIII. 10.); Engedély: 3208. sz. (1922. VIII. 18.)

[878] Kalocsai Néplap 1920. március 3. 3. oldal

[879] Az Újpalánkára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 50-51; SCHEMATISMUS 1915: 57-58; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain

[880] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Palánka 2. a. 1. Nr. 107. (1917) Kérelem: 344/1917. sz. (1917. szeptember 21.); Válasz: 4595. sz. (1917. IX. 29.)

[881] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Palánka 2. a. 1. Nr. 105. (1917) 477/1917. Schröder György levele (1917. december 25.)

ami 120 koronát tett ki. A dolgot már az általunk vizsgált időszak után oldották csak meg.[882]

Wekerlefalva adminisztratúráját 1907-ben alapították, temploma 1911-ben felépült. A viszonylag új adminisztratúra a vizsgált időszakban nem rendelkezett filiával. A településen szolgált adminisztrátorként Weinert Péter (1908-1919)[883], Hampel Ede (1919)[884], Lotterer Péter (1920-1921)[885] és Plank Ferenc (1923). A katolikusok száma 1914-ben 990 fő volt, a lakosság 100%-a. 1923-ra számuk nőtt: már 1027-en voltak, mellettük megtalálható volt már 9 ortodox és 13 evangélikus hívő is.[886]

Erről az adminisztratúráról a Főszékesegyházi Levéltár nem tartalmaz sok iratot. 1915. december 5-én Weinert Péter lelkész az ostyasütés árának 15-ről 25 koronára történő felemelését kérte az érseki hatóságtól. Kérésének okát az általános drágaságban jelölte meg. A templompénztár terhére az érsekség megemelte a díjat.[887] Alig két évvel később ugyanilyen kérelemmel fordult az érseki hatósághoz az adminisztrátor. Ekkor a díjat 25-ről 40 koronára kérte felemelni, melyet szintén teljesítettek a számára.[888]

Ebben az esperesi kerületben 1914-ben a római katolikusok száma alig volt kevesebb, mint a többi felekezet együttvéve. A görög ortodoxok és evangélikusok közel azonos számban voltak jelen, a zsidók száma nem érte el a hatszáz főt. A görögkatolikusok és reformátusok együtt 178-an voltak. 1915-re a római katolikusok száma emelkedett, a többi vallási közösség tagjainak számában kisebb-nagyobb csökkenés figyelhető meg. 1923-ra amennyivel a római katolikusok száma csökkent, a görög ortodoxoké ugyanennyivel nőtt. A görögkatolikusok száma is közel háromszorosára növekedett. A többi vallási közösség mindegyikének létszáma csökkent.

III. 2. 5. Újvidéki esperesi kerület

Az újvidéki esperesi kerület hét plébániából (Csúrog, Futak, Ókér, Temerin, Titel, Újvidék, Zsablya), három adminisztratúrából (Futak-Ottómajor, Mozsor, Sajkáslak,

---

[882] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Újpalánka Nr. 1. (1923) Wildmann Gyula levele (1920. június 5.); Petrovácz Gyula válasza (1923. VII. 1.); Válasz: 2002. sz. (1923. VII. 23.)
[883] Palánkai plébánossá kinevezve. ld. Kalocsai Néplap 1919. március 29. 2. oldal
[884] Kalocsai Néplap 1919. október 16. 3. oldal
[885] Kalocsai Néplap 1920. július 10. 3. oldal
[886] A Wekerlefalvára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 50-51; SCHEMATISMUS 1915: 57-58; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 12 oldalain
[887] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Wekerlefalva Nr. 22. (1915) Kérelem: 73/1915. sz. (1915. december 5.); Válasz: 5372. sz. (1915. december 7.)
[888] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Wekerlefalva Nr. 23. (1917) Kérelem: 90/1917. sz. (1917. szeptember 29.); Válasz: 4754. sz. (1917. október 7.)

Tiszakálmánfalva), két helyi káplánságból (Futak-Ottómajor, Újvidék-Szent Rókus) és egy örmény katolikus plébániából állt a vizsgált korszak végén. A kerület élén Kirschbaum Lajos titeli (1914-1916)[889], Wiederkehr József (1916-1919) futaki és Fáth Ferenc (1923) újvidéki plébánosok álltak.

A csúrogi plébániát 1874-ben alapították, ugyanebben az évben temploma is megépült Szent Lajos király tiszteletére. 1899-ben kibővítették. Nádalja nevezetű egyetlen filiáján a jelentős létszámú görög ortodox lakosság mellett a római katolikusok aránya volt a legnagyobb. Plébánosa az általunk tárgyalt időszakban Nagy Mátyás (1913-1923) volt. Ideiglenes káplánként Ternay György itt szolgált 1919. januárjától.[890] Lakói többségében ortodoxok, számuk eleinte háromszorosa, később kétszerese a katolikusokénak (1914-ben 9685, majd 1923-ban 6918 fő). A római katolikusok száma kevéssel növekedett, 3173-ról 3250-re. A sematizmus adatai szerint a jelentősebb, 224 fős zsidó közösség 1923-ra teljesen eltűnt, akárcsak a görögkatolikusok és a protestánsok.[891]

Nagy Mátyás plébános két új, vörös lobogó megáldására kért engedélyt. Az egyik lobogón Jézus Szíve és Szent József, a másikon Mária Szíve és Szent Anna látható. Az érseki hatóság megadta számára, de egyben jelezte, hogy ilyen esetekben a továbbiakban is mindig szükséges az előzetes engedély kérése.[892]

1916-ban három oltárterítő, két oltárvánkos és három kánontábla megáldására kért engedélyt a plébános, melyeket a hívek ajándékoztak a templomnak. Az engedélyt megkapta rá azzal a kéréssel, hogy fejezze ki az érseki hatóság elismerését és köszönetét az ajándékozók számára.[893]

1917. november 14-én a plébános jelentette, hogy a kántorlak kerítése kidőlt, amelyet szükséges lenne megjavítani, melynek költsége 715 korona lenne. Ezt az érseki hatóság a Dolnia Ada sziget bérletjövedelmi pénztárából utalványozta ki a számára.[894]

Futak plébániája 1747-es alapítású, temploma 1776-ban épült, de később teljesen megsemmisült. 1906-ban újat kezdtek építeni, melyet 1908-ban szenteltek fel Jézus Szent Szíve tiszteletére. Nyolc filiával is rendelkezett: Begecs, Kiszáts, Petrőcz, Piros, Vizits

[889] Kalocsára kerülése miatt üresedett meg a tisztség 1916-ban. ld. Kalocsai Néplap 1916. február 5. 4. oldal
[890] Kalocsai Néplap 1919. január 4. 3. oldal
[891] A Csúrogra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 75; SCHEMATISMUS 1915: 83; SCHEMATISMUS 1919: 32 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain
[892] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csúrog Nr. 68. (1914) Kérelem: 282/1914. sz. (1914. július 7.); Válasz: 4095. sz. (1914. július 8.)
[893] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csúrog Nr. 71. (1916) Kérelem: 148/1916. sz. (1916. június 21.); Válasz: 3106. sz. (1916. június 23.)
[894] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csúrog Nr. 71. a. (1917) Kérelem: 229/1917. sz. (1917. november 14.); Válasz: 6240. sz. (1917. december 28.)

birtok, Magazin, Ujmajor és Rezsőmajor. Begecsen és Piroson a görög ortodox, míg Kiszátson és Petrőczön az evangélikusok alkották a lakosság túlnyomó többségét. Plébánosa Wiederkehr József volt 1912-1921 között, őt Szirmai György követte. Két kápláni állás is megszervezésre került, az elsőben Koráni Elemér (1914-1916), Vándor Antal (1919)[895] és Tresz Márton (1923), míg a másodikban Bohnert Péter (1914-1915), Péter Bálint 1918-1919 között[896] és Wildmann Gyula (1919)[897] szolgált. 1914-ben még evangélikus többségű település (12320 fő), a 6023 római katolikus és 6097 ortodox vallású mellett 10 görögkatolikus, 1013 református és 222 zsidó vallású személy élt itt. 1923-ra a római katolikusok száma némileg növekedett 6292 főre, a többi felekezet és vallás létszáma viszont drasztikusan lecsökkent: csupán egyetlen görögkatolikus, 2571 ortodox, 165 evangélikus és 23 református lakóval rendelkezett. Az adatokból látható, hogy az egész település lélekszáma is nagyot zuhant.[898]

Koráni Elemér tábori lelkészként több kitüntetést is kapott.[899] A plébániával kapcsolatos egyéb adatot, eseményt nem találtunk a Főegyházmegyei Levéltár iratanyaga között.

Ókér plébániáját 1793-ban alapították, templomát Szent Mihály főangyal tiszteletére 1816-ban építették. Négy filiával rendelkezett: Kiskér, Ósóvé, Ujsóvé és Kölpény, melyek közül mindegyikben a római katolikus lakosság kisebbségben volt. 1894-1923 között Futó Ferenc volt a plébánosa, segédlelkész nem szolgált a vizsgált időszakban a településen. A római katolikus csak a negyedik legnagyobb felekezet: 1914-ben csak 591-en voltak. Igaz, 1923-ra számuk 703-ra növekedett, arányaiban ez mégsem változtatott a lakosság vallási megoszlásán. Legtöbben az evangélikusok voltak: számuk 8972-ről 9894 főre növekedett. Az ortodoxok száma 3722-ről 4018-ra emelkedett, míg a reformátusoké 1703-ról 1369-re csökkent. A zsidók és a görögkatolikusok ennél jóval kevesebb hívővel rendelkeztek: előbbiek száma 69-ről 47-re, míg utóbbiaké 21-ről 18-ra csökkent. 1923-ban már 34 vallástalan személyt is jelez a sematizmus.[900]

1920. szeptember 22-én a plébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy a közelmúltban egy szélvihar megrongálta a plébánia épületének tetejét, és az rendbe kellene

[895] Innen Bácsszentiványra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1919. december 31. 3. oldal
[896] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. december 14. 2. oldal
[897] Kalocsai Néplap 1919. december 31. 3. oldal
[898] A Futakra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 75-76; SCHEMATISMUS 1915: 83-84; SCHEMATISMUS 1919: 23 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain
[899] Kalocsai Néplap 1916. május 13. 2. oldal
[900] Az Ókérre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 77; SCHEMATISMUS 1915: 85; SCHEMATISMUS 1919: 32 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain

hozatni, de a drágaság miatt a plébánia az egészet önerőből nem képes megoldani. Az érsekség válaszában kérte, hogy mielőbb végezzék el a munkálatokat, hogy az őszi eső ne tehessen kárt benne, és nyújtson be róla költségvetést.[901] 1921. január 31-én a plébános be is nyújtotta a költségvetést. Az érseki hatóság a kért 3850 koronát ezután utalványozta. Futó Ferenc plébános 1922. április 29-én egy Ókér határában megújított fakereszt megáldására kért engedélyt, melyet hamarosan meg is kapott.[902]

A temerini Szent Rozália plébániát 1783-ban alapították, temploma 1804-ben épült. 1848-ban legégett, 1853-ban restaurálták. Egyetlen filiáján, Tiszaistvánfalun túlnyomórészt evangélikus lakosság élt. Plébánosai Mihálovics András (1896-1915), Resch Ignác (1919-1921) és Kopping Gáspár (1923) voltak. A nagyszámú katolikus lakosság miatt két kápláni állást is szerveztek: a egyikben Kindl Antal (1914-1915), Szabó Árpád (1916), Belt Antal (1919) és Müller Péter (1923), a másikban Garay Béla (1914), Vajay László (1915)[903], Kopping Gáspár (1916-1918)[904], Bohuss Rezső 1918-ban[905] és dr. Taskovics János 1920-1921 között[906] szolgált. Kopping Gáspár rövid ideig katonai szolgálatot teljesített, de utána visszahelyezték ide.[907] Itt a római katolikusok voltak többségben 1914-ben: 9997-en voltak, szemben az evangélikusok 2912, a zsidók 140 és a reformátusok kétfős csoportjával. 1923-ra csökkent a római katolikusok száma: már csak 9731-en voltak. De az evangélikusoké is csökkent 2124-re. A reformátusoké jelentősen nőtt, ekkor már 21-en voltak, a zsidók ellenben 98 főre fogyatkoztak. A sematizmus kimutat továbbá hat görögkatolikus, 93 ortodox vallású személyt is. Ezenfelül ekkora már volt kilenc vallástalan lakó is a településen.[908]

Resch Ignác plébános 1918. november 15-én kérte a leszerelt orgonasípok helyébe újak megvételét. A költségvetés benyújtása után azonban jelentette az érseki hatóságnak, hogy az elrekvirált orgonasípok ára magasabb lesz a drágulás miatt, mint előzetesen

[901] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Ókér Nr. 81. (1921) Kérelem: 96/920. sz. (1920. szeptember 22.); Válasz: 3175. sz. (1920. okt. 2.); 6/921. sz. Költségvetés benyújtása (1921. január 31.); Válasz: 608. sz. (1921. II. 8.)
[902] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Ókér Nr. 82. (1922) Kérelem: 25/1922. sz. (1922. április 29.); Válasz: 7954. sz. (1922. V. 5.)
[903] Kecelre helyezését ld. *Circulares* 1915/VII. Nr. 942.
[904] Kalocsai Néplap 1916. július 8. 2. oldal
[905] Kalocsai Néplap 1918. május 11. 3. oldal; októberben Nagybaracskára helyezik. ld. Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[906] Kalocsai Néplap 1920. november 27. 2. oldal; a Székesfehérvári Egyházmegyébe távozott. ld. Kalocsai Néplap 1922. január 21. 2. oldal
[907] Kalocsai Néplap 1918. november 30. 2. oldal
[908] A Temerinre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 78; SCHEMATISMUS 1915: 86; SCHEMATISMUS 1919: 33 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain

gondolni lehetett, ezért újabb költségvetést készített. Válaszában az érsekség engedélyezi számára szerződés megkötését, amennyiben a fedezetet is biztosítani tudja hozzá.[909]

A titeli Nagyboldogasszony plébániát 1788-ban alapították, templomát 1812-ben építették. Filiával nem rendelkezett. Plébánosai Várady Lipót Árpád érseksége idején Kirschbaum Lajos (1888-1915) és Hervanek Ödön voltak (1916-1923), utóbbi először csak ideiglenes adminisztrátorként.[910] 1914-ben a legnépesebb felekezet a római katolikus volt, számuk 2517, őket szorosan követték az ortodoxok 2389 fővel. Jelentős volt még az evangélikusok száma, 697 fő. A reformátusok 152-en, a zsidók 107-en, a görögkatolikusok ketten voltak ekkor. 1923-ra a vallások aránya megfordult: ekkor már az ortodoxok voltak többségben 2518 fővel, míg a katolikusok 2189-en, a görögkatolikusok kilencen, az evangélikusok 806-an, reformátusok 65-en, zsidók 92-en, a vallástalanok 21-en voltak.[911]

Az építendő új templomra 1916. január 26-án Kischbaum Lajos tízezer korona hadikölcsön kötvényt adományozott.[912] 1917. február 8-án Hervanek Ödön plébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy a gyóntatószékre 100 korona értékben üvegajtóval rendelkező zárt szekrényt készíttetett.[913]

Az újvidéki Szűz Mária neve plébániát 1702-ben alapították, temploma 1733-ban épült, de 1895-ben újat építettek helyette. A plébánia filiával nem rendelkezett. Plébánosai Ámon Pál (1906-1915) és Fáth Ferenc (1915-1923) voltak az általunk vizsgált időszakban. Három kápláni állást is szerveztek a nagyszámú hívő miatt: az elsőben Fáth Ferenc (1914-1915), Mayer Lőrinc (1917-1919)[914] és Svraka Ferenc (1923), a másodikban Barsy Viktor (1914-1915), Nickl Jenő (1919) és Varga Lajos (1923), még a harmadikban Anicsics Jenő (1914), Wildinger Jakab (1915) és Dobler Antal (1919)[915] működött. A legnagyobb hívőszámmal a római katolikus felekezet rendelkezett, amelynek létszáma 1914-1923 között növekedett is: 13382-ről 14731-re. Közel kétezer fővel kevesebb, 11553 ortodox élt Újvidéken 1914-ben, számuk 1923-ra 15021-re nőtt, ezzel ők váltak a legnépesebb felekezetté. Jelentős református, evangélikus és zsidó vallású közösségek is éltek a

[909] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Temerin 2. a. 1. Nr. 69. (1918) Kérelem: 325. sz. (1918. XI. 15.); 350. sz. Költségvetés módosítása (1918. XII. 24.); Válasz: 6135. sz. (1918. december 28.)
[910] Kalocsai Néplap 1916. február 12. 2. oldal
[911] A Titelre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 79; SCHEMATISMUS 1915: 87; SCHEMATISMUS 1919: 33 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain
[912] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Titel 2. a. 1. Nr. 40. (1916) Kirschbaum Lajos levele [A szövegnek csak a vége található meg] (1916. I. 26.)
[913] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Titel 2. a. 1. Nr. 41. (1917) Jelentés: 20/1917. sz. (1917. február 8.); Válasz: 734. sz. (1917. február 12.)
[914] Ideiglenes helyi káplánként Újvidék-Szent Rókusra került 1918-ban. ld. Kalocsai Néplap 1918. augusztus 10.
[915] Kalocsai Néplap 1919. február 22. 2. oldal

városban: az evangélikusok száma 2751-ről 1442-re, a reformátusoké 3089-ről 2284-re, a zsidóké 2326-ról 2010-re csökkent. A görögkatolikus közösség létszáma a vizsgált időszakban lényegében stagnált, számuk 458-ról 454-re csökkent. 1923-ra magas, 505 fős vallásnélküli csoportot jelez a sematizmus.[916]

A Kalocsai Néplap 1915. április 24-i számában közölte, hogy az érsek május 20-i határidővel írta ki a pályázatot a plébánosi állás betöltésére.[917] Fáth Ferencet június 19-én választotta egyhangúlag plébánossá a képviselőtestület.[918]

Fáth Ferenc plébános részére a király 1915. novemberében a Szentlélekről nevezett hrapkói címzetes apátságot adományozta.[919]

1922. október 15-én Fáth Ferenc egy ravatalozó tervét mutatta be az érsekségnek. Szerinte amiatt van szükség erre, mert a lakáshiány miatt az elhunytakat otthon nem tudják felravatalozni. Az érsekség a tervet elküldte Petrovácz Gyula mérnöknek, aki a terveken javításokat eszközölt. Ezután az érseki hatóság kérte, hogy a terveket javításokkal újra mutassa be a plébános.[920]

A zsablyai plébániát 1805-ben alapították, temploma 1825-ben épült, Havas Boldogasszony tiszteletére szentelték. A vizsgált időszakban két filiája is volt: Sajkásgyörgye és Boldogasszonyfalva. Mindkét helyen túlnyomórészt görög ortodoxok élte. Boldogasszonyfalván jelentős létszámú volt az evangélikus közösség is. Plébánosa Szabó Pál volt 1914-1915 között, őt Aczél Gyula adminisztrátor követte 1919-1923 között. Szabó Pál idején Veres Mihály segédlelkész, mint administrator in spiritibus működött. A településen legnagyobb hívőszámmal az ortodox közösség rendelkezett, számuk 1914-1923 között 11157-ről 11324-re csökkent. A második legnépesebb felekezet a római katolikus volt, 2851, illetve 2589 hívővel. Az ezer főt meghaladta a görögkatolikusok száma, mely 1545-ről 1776-ra nőtt a vizsgált időszakban. Az evangélikusok száma is nőtt 571-ről 601-re. A zsidóké viszont csökkent: 239-ről 137-re. 1923-ban 219 vallástalan személyt jelez a sematizmus.[921]

---

[916] Az Újvidékre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 79-80; SCHEMATISMUS 1915: 87-88; SCHEMATISMUS 1919: 33 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain
[917] Kalocsai Néplap 1915. április 24. 3. oldal
[918] Kalocsai Néplap 1915. június 26. 2. oldal
[919] Kalocsai Néplap 1915. november 6. 2. oldal
[920] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Újvidék-Belváros Nr. 55. (1922) Kérelem: 1172/1922. sz. október 15. Petrovácz Gyula javaslata (1922. X. 25.); Válasz: 4364. sz. (1922. XI. 4.)
[921] A Zsablyára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 80-81; SCHEMATISMUS 1915: 88-89; SCHEMATISMUS 1919: 33 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain

1916. július 4-én Aczél Gyula ideiglenes adminisztrátor jelentette, hogy a templom ablakait tartó máz kezd tönkremenni, és félő, hogy egy nagyobb szél kitörheti az ablakokat. Alighanem mozaik ablakról van szó, mert levelében 350 darab üveget említ. A munkára megbízott szakemberrel 350 koronára alkudta le a munka árát. Az összeget kiutalta a plébánia számára az érsekség azzal a feltétellel, hogy a munkájáért a vállalkozó egy évig felelősséggel tartozik.[922] 1916. augusztus 12-én Aczél Gyula ideiglenes adminisztrátor jelentette az érseki hatóságnak, hogy kapott egy számlakivonatot, mely szerint hivatali elődje 74,20 koronást tartozást hagyott hátra. Ez a tartozás egy könyvestáblából és könyvestábla füzetekből keletkezett. Az adminisztrátor kérte a templompénztár terhére az pénz kiutalását. Az érsekség kiutalta számára a kért összeget, egyben kérte az adminisztrátort, hogy ezentúl a füzetekből befolyó összeget külön kezelje majd, és újabb füzetek beszerzésére fordítsa.[923]

Mozsor adminisztratúrára 1896-ban vált függetlenné, temploma 1913-ban épült fel. A vizsgált időszakban filiával nem rendelkezett. Adminisztrátorai Berecz Kálmán (1909-1920)[924] és Quotidián Lajos (1921-1923) voltak. Ortodox többségű település: 1914-ben 3122 görögkeleti hívő élt itt, számuk 1923-ra 7965 lett. Az evangélikusok száma 56-ról 1438-ra nőtt. Az időszak kezdetén görögkatolikus lakossal nem rendelkezett, a végére már 1725 volt. A római katolikusok mindössze 596-an voltak, számuk némileg csökkent kilenc év alatt: 565 maradt. A zsidó közösség 82 főről 26-ra csökkent. 1923-ban már 53 vallástalan személyt regisztrál a sematizmus.[925]

Még az általunk vizsgált időszak előtt megkezdték a templom építését. 1912. december 23-án az ideiglenes adminisztrátor, Berecz Kálmán értesítette az érseki hatóságot, hogy a vállalkozóval megkötötte a szerződést.[926] Mivel az építkezés 1914. márciusára befejeződött, így ez az esemény nem tartozik jelen disszertáció időkeretébe. Mindössze amiatt említjük meg, mert 1916. január 7-én a templom építésének

[922] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Zsablya Nr. 85. (1916) Kérelem: 153. sz. (1916. július 4.); Válasz: 3904. (1916. július 16.)
[923] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Zsablya Nr. 83. (1916) Kérelem: 183. sz. (1916. augusztus 12.) Válasz: 3907. sz. (1916. augusztus 15.)
[924] Kucorára helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1920. augusztus 11. 4. oldal
[925] A Mozsorra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 77; SCHEMATISMUS 1915: 84-85; SCHEMATISMUS 1919: 32 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain
[926] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mozsor Nr. 37. (1912-1916) 504. sz. (1912.december 23.)

utófelülvizsgálatát kérte az érsekség Petrovácz Gyula mérnöktől, aki erre azt válaszolta, hogy előbb a háborús helyzet, majd a szerb megszállás miatt erre nem volt lehetősége.[927]

1916. július 10-i határidővel kántortanítói állásra hirdetett pályázatot a római katolikus iskolaszék.[928] 1917. júliusában szintén kiírtak egy pályázatot kántortanítói állásra, szeptember 10-i elfoglalási idővel.[929]

1919. március 6-án a lelkész jelentette, hogy a lelkészlakként szolgáló iskola épületét sürgősen fel kellene újítani.[930] Az összeg megszerzése gondot okozott, Várady érsek az alapítványkezelő hivatalnál érdeklődött, hogy a központi alapokból mennyi pénzt lehetne erre fordítani. Megállapítást nyert, hogy 15406 koronát, melyet az érseki irodának ki is fizettek.[931] 1921-ben Quotidián Lajos ideiglenes lelkész amiatt panaszkodott, hogy a mesterek nem akarnak addig dolgozni, míg ki nem fizették őket. Erre az érseki hivatal kéri, hogy sürgősen fizesse ki őket.[932]

Az 1912-ben alapított sajkáslaki Szűz Mária Szent Neve adminisztratúra, melynek templomát 1913-ban építették, élén Csincsek Antal adminisztrátor állt 1913-1923 között. Három filiával is rendelkezett: Dunagárdony, Sajkásszentiván és Tündéres. Mindhárom helyen jelentős volt a görög ortodoxok számbeli fölénye. Sajkásszentivánon még az evangélikusoké is. A sajkáslaki anyaplébánián szintén kisebbségben voltak a római katolikusok: számuk 887-ről 617-re csökkent a tárgyalt időszakban. A legnépesebb közösség az ortodox volt: 5753-ról 3853-ra csökkenő hívőszámmal. Az evangélikus közösség is megfogyatkozott: 1260-ról 56 főre. A zsidók száma is jelentősen csökkent: 54-ről 19. Ellenben a vallástalanok száma 1923-ra 85 fő volt. A görögkatolikus és református közösség nem volt jelentős.[933]

1914. augusztus 3-án Várady érsek Sajkáslak község vezetőinek írt rendeletében közölte, hogy a templom építéséhez szükséges 2942 korona 97 fillér összeget be kellene hajtani vagy megadni. A hitközség ugyanis annyira kezdetleges és szervezetlen, hogy tőlük az érsek közvetlenül nem kérheti az összeg megadását. Viszont az építési vállalkozót még

[927] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mozsor Nr. 37. (1912-1916) 129. sz. (1916. január 7.); Petrovácz Gyula válasza (keltezés nélkül)
[928] Kalocsai Néplap 1916. június 17. 4. oldal
[929] Kalocsai Néplap 1917. július 14. 4. oldal
[930] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mozsor Nr. 38. (1919-1921) 49. sz. Berecz Kálmán adminisztrátor jelentése (1919. március 6.)
[931] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mozsor Nr. 38. (1919-1921) 3296. sz. Várady érsek levele (1920. október 9.); 3602. sz. Várady érsek levele (1920. október 29.)
[932] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mozsor Nr. 38. (1919-1921)12/1921. sz. Quotidián Lajos levele (1921. január 20.); Válasz: 405. sz. (1921. január 28.)
[933] A Sajkáslakra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 77-78; SCHEMATISMUS 1915: 85-86; SCHEMATISMUS 1919: 33 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain

3000 korona járandóság megilleti.[934] A következő év elején Csincsek Antal lelkésznél tudakozódott afelől, hogy válaszolt-e a rendeletre a község, amire nemleges választ kapott.[935] Az összeg kifizetésének megszavazása csak 1917. június 15-én történt meg, majd megküldték a határozatot a főszolgabírónak.[936] Az utolsó levél ezzel az üggyel kapcsolatban augusztusi keltezésű, így a dolog három év alatt rendeződött csak el.[937] Hogy miként, azt megtudjuk Csincsek Antal 1921. július 26-án írt leveléből, melyben jelentette az érseki hatóságnak, hogy a templomépítés adósságának törlesztésére kapott földet elvesztette, melyet az érsek szomorúan vett tudomásul, és kérte a lelkészt annak visszaszerzésére.[938]

Tiszakálmánfalva adminisztratúrája, melyet 1889-ben alapítottak, titulusa annyiban érdekes számunkra, hogy az kezdetben Nagyboldogasszony volt, melyet 1914-ben Magyarok Nagyasszonyára változtattak. Temploma 1909-ben készült el. Három filiával is rendelkezett: Káty, Felsőkabol és Alsókabol, jelentős görög ortodox túlsúllyal. Adminisztrátorai Milla Imre (1906-1920)[939], Kopping Gáspár ideiglenes adminisztrátor 1920-1921 között[940] és Gulyás Károly 1921-től voltak[941]. Túlnyomórészt ortodox vallású település: 1914-ben 6911 ilyen vallású személy élt itt, 1923-ra számuk 8035-re nőtt. A második legnépesebb felekezet az evangélikus 3555-ről 2276-ra csökkenő hívőszámmal. A római katolikus vallásúak száma 1440 főről 1558-ra növekedett. A zsidók száma majdnem a tizedére esett vissza: 141-ről 17 re. A reformátusok is 205-ről 133 főre fogyatkoztak. Az 1923-as sematizmus már 41 görögkatolikus és 57 vallástalan személyt is rögzít.[942]

Milla Imre lelkész 1919-ben jelentette Tantos Gyula esperesnek, hogy a templom tetejét fel kellene újítani, mert a nagyobb szélrohamok szinte minden hónapban feltépi. Eddig az egyházközség mindig megjavította, de most már nem vállalkozik rá, ezért kéri, hogy Petrovácz Gyula mérnök nézze azt meg. Pontos költségvetést nem tud csatolni, de

---

[934] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sajkáslak Nr. 19. (1913-1916) 4495. sz. Várady érsek rendelete (1914. augusztus 3.)
[935] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sajkáslak Nr. 19. (1913-1916) Érdeklődés: 3713. sz. (1915. VIII. 19.); 105/1915. Csincsek Antal válasza (1915. augusztus 30.)
[936] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sajkáslak Nr. 19. (1913-1916) 48/1917. sz. Csincsek Antal levele (1917. július 3.); 50/1917. sz. Csincsek Antal levele (1917. július 17.)
[937] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sajkáslak Nr. 19. (1913-1916) 3656. sz. Várady érsek levele (1917. augusztus 9.)
[938] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Sajkáslak Nr. 21. (1921) 42/1921. sz. Csincsek Antal levele (1921. július 6.); Válasz: 2607. sz. (1921. október 4.)
[939] Kalocsai Néplap 1920. november 27. 2. oldal
[940] Uo.
[941] Kalocsai Néplap 1921. február 23. 2 oldal
[942] A Tiszakálmánfalvára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 78-79; SCHEMATISMUS 1915: 86-87; SCHEMATISMUS 1919: 33 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain

400-450 koronába kerülhet a munka. Petrovácz kérte a plébánost, hogy egyelőre a hiányokat szögezett cserepekkel habarcsba téve pótolják. Az érsekség kérte a lelkészt, hogy jelezze: a javítást milyen helyi forrásból lehet fedezni.[943]

1921. december 27-én Gulyás Károly lelkész kérésére az imaház és az iskolaépület helyreállítására 6500 koronát utalványoz. A fennmaradó 3500 koronát a lelkész szerint a hitközség fuvarváltság és kézinapszám címén fogja teljesíteni.[944]

Futak-Ottómajor káplánságát 1903-ban alapították, a Mennybe Fölvett Királyné (azaz Nagyboldogasszony) tiszteletére. Négy filiával is rendelkezett, ezek mindegyike birtok volt: Irmova, Henrika, Máriamajor és Alpár. Mindegyik filián római katolikus többségű volt a lakosság. Jungert Péter volt a helyi káplán 1914-1921[945] között. 1914-ben 833 katolikus, 219 evangélikus, 7 ortodox és 22 református lakosa volt. Híveinek száma folyamatosan csökkent, az utolsó 1919-es adatunk szerint már csak 450 katolikus hívővel rendelkezett.[946] A helyi káplánságról, akárcsak korábban Futak esetében, további adatot nem találtunk a Főegyházmegyei Levéltár iratanyagában.

Az újvidéki helyi káplánságot Szent Rókus tiszteletére szentelték. Káplánja Szirmai György (1915-1918)[947] volt, őt rövid ideig ideiglenes káplánként 1918-ban Mayer Lőrinc[948], Belt Antal (1918)[949], majd Udvary István[950] (1918-1921?) és Müller Péter (1921) követte. Tényleges helyi káplán Wier János (1921-1923)[951] lett. Az 1919-es sematizmus tanúsága szerint abban az évben üresedésben volt. Lakosságáról, vallású megoszlásukról a sematizmusok nem közölnek adatokat.[952] Erről a helyi káplánságról a Főegyházmegyei Levéltárban sem találtunk további adatokat.

Ehhez az esperesi kerülethez tartozott a Főegyházmegye egyetlen örmény rítusú plébániája, a Világosító Szent Gergely titulussal rendelkező újvidéki örmény katolikus plébánia, melyet 1747-ben alapítottak. Temploma 1746-ban épült. 1914-ben a plébániához 592 fő tartozott, közülük mindössze négyen voltak örmény katolikusok. Az általunk

[943] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Tiszakálmánfalva Nr. 62. (1919) Plébános jelentése (dátum nélkül); Petrovácz Gyula véleménye (1919. XI. 30.); Válasz: 2418. sz. (1919. december 6.)
[944] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Tiszakálmánfalva Nr. 63. (1922) Kérelem: 155/1921. sz. (1921. december 27.) Válasz: 49. sz. (1922. január 11.)
[945] *Circulares* 1921:20
[946] A Futak-Ottómajorra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 76; SCHEMATISMUS 1915: 85; SCHEMATISMUS 1919: 32 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain
[947] *Circulares* 1918:74
[948] Kalocsai Néplap 1918. augusztus 10. 3. oldal
[949] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. augusztus 31. 2. oldal
[950] *Circulares* 1918:101
[951] *Circulares* 1921:22
[952] Az Újvidék – Szent Rókusra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1915: 87-88; SCHEMATISMUS 1919: 33 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain

vizsgált időszakban adminisztrátorok vezették: Duha Dávid (1884-1913) és Menevisian Gábor (1919-1923). A hívek számáról kevés adattal rendelkezünk. Az 1914-es sematizmus 4 örmény katolikust és 592 római katolikust jelez. A következő évi nulla örményt és 496 rómait, az 1919-es pedig már egyetlen római katolikust sem ír. Mivel 1919-1923 között rendelkezett adminisztrátorral, így feltételezhetően hiányos adatok szerepelnek a sematizmusokban.[953]

Erről a plébániáról a Főegyházmegyei Levéltárban nem találtunk adatot.

Ebben az esperesi kerületben 1914-ben a görög ortodoxoké volt a legnépesebb felekezet, a római katolikusoké csak a második, az evangélikusoké pedig a harmadik volt. A görögkatolikusok, reformátusok és zsidók együtt nagyjából tizenkétezren voltak. Egyedül ebben a kerületben éltek örmény katolikusok, összesen négyen. 1915-re a római katolikusok száma minimálisan, de csökkent, viszont az örmény közösség teljesen megszűnt. Jelentősebb létszámbeli emelkedés a görög ortodoxoknál és a reformátusoknál figyelhető meg.

III. 3. Tiszai Főesperesség

A Tiszai Főesperesség köztes helyzetben volt az I. világháború után: bizonyos területei maradtak Magyarország új határain belül, míg mások szintén a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz kerültek.

A Főesperesség hat esperesi kerületet foglalt magában: az almásit, a szabadkait, a topolyait, a kúlait, a zentait és az óbecseit. Kerületek számát tekintve a három közül ez volt a legnagyobb.

III. 3. 1. Almási esperesi kerület

Az almási, majd 1921-től bácsalmási esperesi kerület a többiekhez képest több plébániát és adminisztratúrát foglalt magába: Bácsalmás, Felsőszentiván, Jánoshalma, Katymár, Kunbaja, Madaras, Mélykút, Tataháza, Tompa plébániák, valamint Borota, Csikéria, Mátételke és Rém adminisztratúrák. A kerület élén előbb Klanszky Ferenc (1914-1919) jánoshalmi, majd Makay Gábor (1923) kunbajai plébános állt.

Bácsalmás plébániáját 1740-ben alapították, Szent Kereszt felmagasztalása titulusú temploma 1823-ban épült. 1914-ben filiája nem volt. Plébánosa a vizsgált időszakban végig dr. Polyákovics Lajos volt. Három segédlelkész szolgált mellette: Piukovics Ferenc

[953] Az újvidéki örmény plébániára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 80; SCHEMATISMUS 1915: 88; SCHEMATISMUS 1919: 33 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain

(1914-1915), Sütő János (1918)[954], Privrel Gyula (1919), majd dr. Schopper Antal (1923). A másik segédlelkészi állást először Sütő János (1914-1919), majd Erdős József (1923) töltötte be. A lakosság túlnyomórészt római katolikus vallású: kezdetben 12285 fő, mely ugyan 1923-ra 11250-re csökkent, de arányaiban nem változott. Jelentős még a zsidó hitközség 370 fő körüli létszámmal. Mindössze néhány evangélikus, református és ortodox élt a településen. A plébániához filia nem tartozott.[955]

1921. december 9-én a plébános jelentette az érseki hatóság felé, hogy a templom kegyúrnője, gr. Teleki Józsefné százezer koronát adott át neki a templom és plébánia tatarozásának céljából. Az érseki hatóság válaszlevelében megkérte Polyákovics plébánost, hogy nyújtson be egy részletes, szakértővel készített költségvetést a felújításokra vonatkozólag.[956] A kért adatokat a plébános csak a következő év májusában nyújtotta be. Petrovácz Gyula a költségvetést nem fogadta el, mert szerinte nem pontosak a feltüntetett adatok. Kérte, hogy a javított költségvetést küldjék el számára, hogy még az ősz beállta előtt el tudják végezni a tető javítását. [957]

Borota adminisztratúráját 1911-ben alapították, temploma a vizsgált időszakban nem épült még meg. 1914-ben hét filiával is rendelkezett (Antal lapos, Futó major, Müller major, Ó Dsida, Szent Kata, Új Dsida és Weidinger major), kizárólag római katolikus lakossággal. Az adminisztrátori feladatokat az általunk vizsgált időszakban végig Kazinczy Imre látta el. 3200 fő római katolikus lakossággal rendelkezett 1914-ben, de néhány ortodox, evangélikus, református és zsidó is élt itt. 1923-ra utóbbi annyiban módosult, hogy a zsidók száma nyolc fő maradt, más felekezethez tartozó személy nem élt itt, míg a római katolikusok száma 3422-re növekedett. A plébániához tartozott filiaként Antal lapos, Futó major, Müller major, Ó Dzsida, Szent Kata és Weidinger major.[958]

Az átalunk vizsgált időszakban zajlott a borotai templom és a hozzá tartozó plébánia felépítése. Ennek költségeire Várady érsek 1916-ban tízezer koronát adományozott a központi alapok kamatfeleslegéből.[959]

---

[954] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. november 30. 2. oldal
[955] A Bácsalmásra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 82; SCHEMATISMUS 1915: 90; SCHEMATISMUS 1919: 34 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain
[956] KFL. I. 1. b. Bácsalmás 2. a. Nr. 78. (1921-1924) 124. sz. Plébános levele (1921. XII. 9.); Válasz: 4529. sz. (1921. december 13.)
[957] KFL. I. 1. b. Bácsalmás 2. a. Nr. 78. (1921-1924) Petrovácz Gyula levele (1922. VII. 22.)
[958] A Borotára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 82; SCHEMATISMUS 1915: 90; SCHEMATISMUS 1919: 34 és SCHEMATISMUS 1923: 15 oldalain
[959] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Borota Nr. 14. (1914) 486. sz. Várady L. Árpád érsek levele (1916. január 20.)

Az újonnan alapított csikériai adminisztratúra első vezetője Varga József volt. 1923-ban 1883 katolikus, 7 ortodox, 1 evangélikus és 1 református személy élt a településen.[960]

A tavankúti plébános 1922. január 3-án panaszos hangú levelet küldött az érsekség felé, amiért az újonnan megalapított csikériai lelkészség Jézus Szent Szíve titulust kapott. Mivel mindkét templom címe ugyanaz, ráadásul közvetlen szomszédságban vannak egymással, ezért attól tart, hogy az eddig Tavankútra járó környékbelieket ez elválasztja egymástól, hiszen választaniuk kell, hogy melyik búcsúba szeretnének menni.[961] Ezzel egyidőben Varga József lelkész érdeklődött az érsekségnél, hogy nem maradhatna-e meg inkább a templomnak a Szent Teréz titulus. Végül az érsekség beleegyezett, hogy inkább Szent Teréz címét viselje a csikériai adminisztratúra. Az általunk vizsgált időszakban azonban egyiknek sem fejeződött még be az építése.

A felsőszentiváni Keresztelő Szent János templom 1780-ban épült, a plébániát 1783-ban alapították. 1914-ben filiája nem volt. 1914-1923 között a következő személyek vezették a plébániát: Petres János (1914-1917)[962], Vukovity István ideiglenes adminisztrátor 1917-ben[963], Szorgh Péter (1917-1919)[964], Ivánovics András (1923). A lakosság szinte teljesen katolikus vallású: nagyjából 2800 katolikus és alig harminc zsidó személy élt itt.[965]

1918. július 10-én az adminisztrátor jelentette az érseki hatóság felé, hogy a templom orgonájának sípjait rekvirált. Válaszlevelében az érseki hatóság felszólította Szorgh Pétert, hogy mielőbb gondoskodjon a sípok megfelelő cseréjéről. [966] Mivel a lelkész szerint ez egyelőre nem oldható meg megfelelő módon, ezért az érseki hatóság eltekintet a sípok cseréjéről, de felhívta a lelkész figyelmét az orgona gondos őrzésére és további romlástól való megóvására.[967]

A jánoshalmi plébánia 1733-as alapítású, temploma Szent Anna, a Boldogságos Szűz édesanyja tiszteltére épült 1788-ban. 1907-ben kibővítették, 1909-ben szentelték újra. Egyetlen filiáján, Kéles birtokon csak római katolikus lakosság élt. Plébánosa a vizsgált

[960] A Csikériára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1923: 15 oldal
[961] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csikéria 2. szám (1922. január 3.)
[962] Innen Csávolyra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1917. június 16. 3. oldal
[963] Kalocsai Néplap 1917. július 1. 2. oldal
[964] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1917. szeptember 1. 2. oldal
[965] A Felsőszentiványra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 82-83; SCHEMATISMUS 1915: 90-91; SCHEMATISMUS 1919: 34 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[966] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Felsőszentiván Nr. 76. (1918) 96/1918. Lelkész jelentése (1918. július 10.); válasz: 3444. sz. (1918. VII.14.)
[967] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Felsőszentiván Nr. 76. (1918) 133. sz. Szorgh Péter levele (1918. szeptember 2.) Válasz: 4296. sz. (1918. szeptember 7.)

időszakban Klanszky Ferenc volt, aki 1919-ig a kerületi esperesi tisztséget is ellátta. Több segédlelkész is kinevezésre került ebben az időszakban: Vermes Gyula (1914), Schmelhegger Emil (1914-1916)[968], Horváth Károly (1915), Rogiener Gyula (1916-20)[969], Gauder István (1919-1920)[970], Erdey Ferenc (1920)[971], Garay Béla (1920-1923), Talcsik József (1923), Koszterszitz József (1923). A lakosság túlnyomórészt római katolikus vallású: 1914-ben 12884-en voltak, 1923-ra mintegy 1500-zal többen. A második legnépesebb felekezet a zsidó volt 448 fővel, mely az időszak végére 364-re csökkent. Az ortodox, evangélikus és református vallásúak együtt nem érték el a húsz főt.[972]

1914. szeptember 10-én az apátplébános engedélyt kért egy helyi lakos apja által emelt kereszt helyébe készített új kereszt megáldására. Az engedélyt az érseki hatóság megadta számára.[973] 1918-ban július 10-én a plébános jelentette, hogy a templom orgonájának ónsípjait rekvirálták. Az érsekség válaszában érdeklődött afelől, hogy nem lehet-e abból baja az orgonának, ha ezeket a sípokat ideiglenesen nem pótolják mással.[974] 1922-ben a templom tetőzetének felújítási munkálatait végezték. A levéltári anyagban erről nem találtunk adatokat, mindössze az érseki hivatal többszöri sürgető levelét a plébános részére jelentéstétel végett.[975]

1748-ban alapították a katymári plébániát, melynek temploma 1807-ben épült meg, Nepomuki Szent János tiszteletére. A templomot 1902-ben kibővítették. 1914-ben négy filiája is volt, mindegyik birtok (Válaspuszta, Sándormajor, Felső-Flórapuszta és Alsó-Flórapuszta). Válaspusztán négy zsidó vallású személy élt, egyebekben minden filián kizárólag római katolikusok éltek. Plébánosa a vizsgált időszakban végig Gärtner Sándor volt, káplánjaim voltak Szorgh Péter 1914-1915 között, Pokorny György 1918-ban[976], Schúr Ádám 1919-ben és Mehringer Sándor 1923-ban. Az 1914-ben 5030 fős katolikus lakosság ugyan 1923-ra 4791 főre csökkent, de a második legnépesebb felekezet, a zsidó vallásúaké is 76 főről 29-re csökkent, így arányaiban nem változott a vallási megoszlás.[977]

---

[968] Innen Topolyára került ld. Kalocsai Néplap 1916. február 5. 4. oldal
[969] Kucorára helyezték adminisztrátornak. ld. Kalocsai Néplap 1920. július 10. 3. oldal
[970] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 15. 2. oldal
[971] Uo.
[972] A Jánoshalmára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 83; SCHEMATISMUS 1915: 91; SCHEMATISMUS 1919: 35 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[973] KFL. I. 1. b. Jánoshalma (1914) Kérelem: 291. sz. (1914. szept. 10.); Engedély: 1914. szeptember 11.)
[974] KFL. I. 1. b. Jánoshalma (1918) 112. sz. Klanszky Ferenc levele (1918. július 10.); 3399. sz. (1918. július 13.)
[975] KFL. I. 1. b. Jánoshalma (1922) 2687. sz. (1922. VIII. 8.); 3288. sz. (1922. VIII. 11.)
[976] Mélykútra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[977] A Katymárra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 83-84; SCHEMATISMUS 1915: 91-92; SCHEMATISMUS 1919: 35 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain

1914. október 26-án az érseki hatóság megkérte a plébánost, hogy a templomon és a plébánián végzett munkák felülvizsgálását végezze el, és a végelszámolást küldje be az érsekségre. Az érsekuradalmi mérnök ugyanis egyéb elfoglaltságai miatt nem tudja megvizsgálni a felújításokat, ugyanakkor az érsekség azt sem tartaná jónak, ha a vállalkozókat hosszabb ideig nem fizetnék ki.[978]

Az újonnan alakult kelebiai lelkészség[979] élén Winkler Lénárd állt. Adataink csak a római katolikusok számáról van 1923-ban, mely szerint 783 ilyen vallású személy élt itt ekkor.[980]

Az általunk vizsgált időszakban Kelebiáról sok adatok nem őriz a Főegyházmegyei Levéltár. Arról is csak a korabeli sajtóanyagból értesülhetünk, hogy 1915. június 20-án Fürstner Antal itt tartotta az újmiséjét.[981]

Szintén újabb alapítás Kelebia-hegyközség lelkészsége, melynek első adminisztrátora Koczkás József volt. 1923-ban a római katolikusok száma 1849 volt, mellettük 23 református, 8 ortodox, 9 evangélikus és 6 zsidó vallású személy élt itt.[982]

Koczkás József lelkész 1922-ben a Jézus Szíve Társulat helyi megalakítását kérte az érseki hatóságtól, melyhez az hozzá is járult.[983] Kelebia egyik közösségének temploma és plébániaépülete sem készült még el Várady Lipót Árpád érsek életében.

A kisszállási helyi káplánságot Városy Gyula érseksége idején, 1909-ben alapították. Dr. Schweitzer Ferenc szolgált itt káplánként a vizsgált időszakban. A vizsgált időszak kezdetén 19 filiával rendelkezett. Az 1914-ben 1764 fős katolikus lakosság 1923-ban már 2073-ra növekedett. Rajtuk kívül néhány evangélikus, református és zsidó vallású személy élt a településen, de együttes számuk éppen csak elérte a húsz főt és 1923-ra sem emelkedett 30 fölé.[984]

1916. szeptember 18-án a káplán jelentette az érseki hatóság felé, hogy van egy kehely és egy paténa, amelyet postai úton Kalocsára küldtek azért, hogy megszenteljék. A korábban használt kelyhet és paténát, melyet szintén elküldtek, a kalocsai Oltáregylet számára küldik. Schweitzer Ferenc szeptember 23-i dátummal azt a választ kapta, hogy a

[978] KFL. I. 1. b. Katymár (1914) 5602. sz. (1914. október 26.)
[979] KFL. I. 1. b., Kelebia (1914) Nr. 6049. Erectio parochiae Kelebiaensis. [Kelebiai plébánia alapítása] (1914. november 23.)
[980] A Kelebiára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1923: 16 oldal
[981] Kalocsai Néplap 1915. június 26. 2. oldal
[982] A Kelebia-hegyközségre vonatkozó adatokat SCHEMATISMUS 1923: 16 oldal
[983] KFL. I. 1. b. Általános iratok, Kelebia 2. a. 43/1922. sz. Plébános levele (1922. VIII. 31.) 3627. sz. Az érseki hatóság válasza (1922. IX. 3.)
[984] A Kisszállásra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 84-85; SCHEMATISMUS 1915: 92-93; SCHEMATISMUS 1919: 35 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain

szentelés megtörtént, a kicserélt tárgyakat pedig megkapta az Oltáregylet.[985] 1920. szeptember 12-én Horváth Győző püspök 430 főnek szolgáltatta ki a bérmálás szentségét a településen.[986] 1921-ben a temető ügyében írt a káplán az érseki hatóságnak. A helyi temető ugyan nem katolikus, de a lakosok szinte kivétel nélkül azok, az iránt érdeklődött, hogy be kell-e azt szentelni. Az érseki hatóság azt a választ küldte, hogy igen.[987]

Kunbaja plébániáját 1825-ben alapították. Temploma 1877-ben épült, titulusa Szent Máté apostol és evangélista. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa az általunk tárgyalt időszakban Makay Gábor volt, kápláni állással nem rendelkezett. Lakossága szinte teljesen római katolikus vallású: számuk a vizsgált időszakban 2803-ról 2760-ra csökkent. Az 1914-es sematizmus 1 református, 1 zsidó és 5 evangélikus hívőt jelez, 1923-ban már csak zsidók élnek itt a katolikusok mellett, összesen 12-en.[988]

A templom jelentős felújításon esett át közvetlenül az általunk vizsgált időszak előtt, azonban ezt, mivel kívül esik az időkereten, nem részletezzük. 1915-re a belső restauráció már megtörtént. Ugyanakkor különböző felszerelésekre még szükség mutatkozott. 1915. december 22-én Makay Gábor plébános új gyertyatartók vásárlását látta szükségesnek, melyről költségvetést is benyújtott. Az érseki hatóság engedélyezte számára 240 korona értékben 6 darab gyertyatartó vásárlását.[989] A templom orgonáját 1919-ben javították, addig azalatt Wittendorfer István kántortanító harmóniumot használt a hangszer helyettesítésére.[990] 1921-ben pedig a kálvária szobrainak leromlott állapotáról tett jelentést a plébános, melynek javítására szintén engedélyt adott az érseki hatóság.[991]

Madaras plébániáját 1789-ben alapították. Templomának titulusa Nagyboldogasszony. 1799-ben épült, 1903-ban bővítették. Három filiával rendelkezett: Madarász birtok, Göböljárás birtok és Újmajor. A filiákon csak katolikusok éltek. Plébánosa a vizsgált időszakban végig Novák Ferenc volt. Káplánként pedig Koncz Dezső (1914), Kozák József (1915), Negele József (1916-1918)[992], Gulyás Károly (1916)[993], dr.

[985] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kisszállás, Nr. 3. (1916) 104/1916. Schweitzer Ferenc kérése (1916. szeptember 18.); válasz: 4597. sz. (1916. szeptember 23.)
[986] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 15. 2. oldal
[987] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kisszállás, Nr. 4. (1921) 87/1921. sz. A plébános levele (1921. október 24.); válasz: 384. sz. (1921. X. 28.)
[988] A Kunbajára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 85; SCHEMATISMUS 1915: 93; SCHEMATISMUS 1919: 35 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[989] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kunbaja Nr. 105. (1915)
[990] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kunbaja Nr. 108. (1919-1921) 243. sz. (1921. I. 19.)
[991] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kunbaja Nr. 107. (1921) 415. sz. Az érseki hatóság válasza (1921. XII. 27.)
[992] Innen Szentfülöpre kerül. ld. Kalocsai Néplap 1918. március 2. 2. oldal
[993] Kalocsai Néplap 1916. december 23. 4. oldal

Taskovics János 1918-1919 között[994] és Schneider Ferenc (1923) szolgáltak. Római katolikus többségű településről van szó. 1914-ben 6327, míg 1923-ban 5975 katolikussal. A második legnagyobb hívő közösséggel a zsidók rendelkeztek: számuk a vizsgált időszakban 62-ről 56-ra csökkent. A kezdetben 9 evangélikus és egy református hívő kilenc év alatt két reformátussal gyarapodott.[995]

Novák Ferenc plébános 1915. augusztus 7-én jelentette az érsekség felé, hogy szükséges lenne egy alaposabb tatarozás és javítás a plébánia épületén, mivel ilyen régóta nem történt. Az érseki hatóság a kegyúri alap terhére a munkálatok elvégzését engedélyezte.[996] 1916-ban az orgonát kellett javítani és tisztítani. A költségek fedezésére az érsekség 270 koronát utaltatott a templompénztárból.[997] 1918-ban újra szükségessé vált a plébánia tataroztatása. Az érsekség csak abban az esetben engedélyezte a munkadíj kifizetését, ha a kőművesmunkák legalább tíz napig tartanak. Ennek költségeit most a kegyúri alapból rendezték.[998] Az orgonasípok háborús célokra történő rekvirálását a madarasi templom sem kerülte el, így az orgona javítása szükségessé vált. Az érseki hatóság engedélyezte a munkálatokat.[999]

Mélykút plébániáját 1748-ban alapították. Templomának, mely 1768-ban épült, titulusa Szent Joakim, Szűz Mária édesapja. 1901-ben a templomot bővítették. Egy filiával rendelkezett: Tinójárás birtok. Adminisztrátora Zgama Károly volt 1914-ben. Több káplánjáról tudunk: Erdődy János (1914) és Almásy Miklós (1914), Horváth Alajos 1917-ben[1000], Farkas Károly 1917-ben[1001], Taskovics János 1918-ban[1002], Böde József 1918-ban[1003], Pokorny György 1918-ban[1004], a háborúból hazatért Máthis Kálmán 1918-ban[1005],

[994] Kalocsai Néplap 1918. március 2. 2. oldal
[995] A Madarasra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 85-86; SCHEMATISMUS 1915: 93-94; SCHEMATISMUS 1919: 35 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[996] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Madaras Nr. 87. (1915), 98. sz. A plébános levele (1915. augusztus 7.); válasz: 3690. sz. (1915. VIII. 19.)
[997] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Madaras Nr. 89. (1916), 202. sz. A plébános levele (1916. szeptember 12.); válasz: 4428. sz. (1916. szeptember 15.)
[998] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Madaras Nr. 92. (1918) 101. sz. A plébános levele (1918. július 14.); válasz: (1918. július 22.)
[999] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Madaras Nr. 93. (1918) 107. sz. Novák Ferenc levele (1918. július 20.); válasz: 3546. sz. (1918. július 22.)
[1000] Szabadkai hitoktatóvá nevezik ki ezután ld. Kalocsai Néplap 1917. május 5. 2. oldal
[1001] Uo.
[1002] Innen Madarasra helyezik ld. Kalocsai Néplap 1918. március 2. 2. oldal
[1003] Kalocsai Néplap 1918. április 6. 2. oldal; Hamarosan Horgosra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[1004] Uo.
[1005] Kalocsai Néplap 1918. november 23. 4. oldal

majd őt váltva Erdődy Gyula 1918. decemberében[1006], végül Talcsik József (1919)[1007]. Almásy Miklós 1917. júliusában nyugdíjazását kérte.[1008] A római katolikus vallásúak alkották a lakosság túlnyomó többségét, bár 1914-1923 között számuk sokat csökkent: 8946-ról 7545-re. A zsidók száma kezdetben 96 fő volt, 1923-ra már csak 82-en maradtak. A reformátusok száma ugyan megháromszorozódott, de a 4-ről 12-re történő növekedés szinte észrevehetetlen. Az egyetlen ortodox hívő helyett 1923-ra 2 evangélikus személyt jelez a sematizmus.[1009]

Zgama Károly plébános 1914. július 20-án engedélyt kért a felújított templomtorony keresztjének megáldására. Az érseki hatóság megadta rá az engedélyt.[1010] A templomfelújítás kapcsán a plébános részletes jelentést tett a kézinapszám és fuvarváltságról, valamint a templomablakokról és a gyóntatószékekről.[1011] 1915. június 14-én a plébános engedélyt kért néhány istentiszteleti kellék megáldására, melyet meg is kapott.[1012] 1917-ben egy kőkeresztet emeltek a világháborúban elesett hősök emlékére. A plébános ennek megáldásához kért és kapott engedélyt az érseki hatóságtól.[1013]

Rém plébániája viszonylag késői, 1902-es alapítású. 1901-ben épült temploma, Szentolvasó Királynéja tiszteletére. Filiával nem rendelkezett. Adminisztrátora Venczel Alajos volt 1914-1923 között. Szinte kizárólag katolikus lakosú település. A vizsgált időszakban nagy változás nem történt a hívek vallási megoszlásában: 1914-ben 1426 katolikus lakosa volt, ez 1923-ra 1412-re csökkent. A kezdetben egyetlen református vallású lakót az 1923-as sematizmus már nem jelzi. A zsidók száma egy fővel gyarapodott: 9-ről 10-re növekedett.[1014]

1914. augusztus 19-én Venczel Alajos lelkész jelentette az érseki hatóságnak, hogy a templom tetőzetét a közelmúltban egy nagy vihar erősen megrongálta, ezért szükséges lenne a kijavítása. A templompénztár azonban ekkoriban nem rendelkezett elegendő

[1006] Kalocsai Néplap 1918. december 21. 4. oldal
[1007] Kalocsai Néplap 1919. november 19. 3. oldal
[1008] Kalocsai Néplap 1917. július 7. 2. oldal
[1009] A Mélykútra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 86; SCHEMATISMUS 1915: 94; SCHEMATISMUS 1919: 36 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[1010] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mélykút Nr. 77. (1914) Kérelem: 128/914. sz. (1914. július 20.); Engedély: 4305. sz. (1914. július 21.)
[1011] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mélykút Nr. 89. (1915) 12/915. (1915. január 22.)
[1012] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mélykút Nr. 79. (1915) 70/915. sz. Zgama Károly kérelme (1915. június 14.) Válasz: 2659. sz. (1915. június 16.)
[1013] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Mélykút Nr. 80. (1917) 54/917. sz. Zgama Károly kérelme (1917. május 29.) Válasz: 2579. sz. (1917. május 31.)
[1014] A Rémre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 86-87; SCHEMATISMUS 1915: 94-95; SCHEMATISMUS 1919: 36 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain

készpénzzel a kifizetéshez, emiatt fordult a lelkész az érsekséghez segítségért. Kleiner Lajos helynök engedélyezte a munkálatokat, és biztosított a kifizetésre 196,40 koronát.[1015]

Tataháza plébániáját 1776-ban alapították. Templomát Szent Márton tiszteletére 1783-ban szentelték fel. Egyetlen filiája volt, Mátételke, csak katolikus lakossággal, mely a tárgyalt időszakban önállósult. Adminisztrátora Kovács János volt 1914-1918 között. A lekész 1918. március 5-én elhunyt.[1016] Őt ideiglenes adminisztrátorként Rogiener Gyula jánoshalmi káplán követte[1017], de betegség miatt rövidesen felmentették.[1018] Helyébe Böde József eddigi mélykúti káplán került.[1019] majd Németh Zsigmond 1919-1923 között, szintén adminisztrátorként. Túlnyomórészt római katolikus többségű település, de számuk a vizsgált időszakban sokat csökkent: 2606-ról 1679-re. A kezdetben 11 fős zsidó közösség kilenc év alatt 15 főre nőtt.[1020]

Kovács János lelkész 1915. szeptember 7-én jelentette az érseki hatóságnak, hogy egy helyi hívő egy értékes miseruhát készített és adományozott a templom számára, és ő ezt szeretné megáldani. Az engedélyt meg is kapta, egyben a hatóság kérte, hogy a lelkész fejezze ki az érsekség elismerését a készítő számára.[1021] Az orgonát 1922-ben javítani kellett, melyet a helyi Mészáros Sándor kántortanító végzett el. Németh Zsigmond plébános az érsekségtől 4200 koronát kért a javítási költségek kifizetésére, melyet meg is kapott.[1022]

A tompai plébánia a trianoni döntést követően helyezte át Várady Lipót Árpád érsek ebbe az esperesi kerületbe. Adminisztrátora ekkor Mészáros Béla lett. Lakosságának és híveinek számát a korábbi esperesi kerületében már tárgyaltuk. 1923-ra 3720 római katolikus, 20 ortodox, 2 református és 8 zsidó vallású lakosa volt.[1023] A plébánia történetéről a későbbiekben, a szabadkati esperesi kerületnél fogunk szót ejteni, mert Tompa a vizsgált időszak jelentősebb részében ahhoz a kerülethez tartozott.

[1015] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Rém Nr. 35. (1914-1915), 96. sz. A lelkész levele (1914. augusztus 19.); válasz: 4763. sz. (1914. augusztus 27.)
[1016] Kalocsai Néplap 1918. március 9. 2. oldal
[1017] Uo.
[1018] Kalocsai Néplap 1918. április 6. 2. oldal
[1019] Uo.
[1020] A Tataházára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 86; SCHEMATISMUS 1915: 95; SCHEMATISMUS 1919: 36 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[1021] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Tataháza 2. a. 1. Nr. 83. (1915) 88/915. sz. A lelkész kérése (1915. szeptember 7.); válasz: 4020. sz. (1915. szeptember 9.) A válasz dátumozása tévesen augusztust ír.
[1022] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Tataháza 2. a. 1. Nr. 83. (1915) 65/1922. sz. Plébános jelentése (1922. július 1.) válasz: 2574. sz. (1922. VII. 5.)
[1023] A Tompára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain

A mátételkei adminisztratúra élén Pokorny György állt 1923-ban. Területén 743 római katolikus, 20 ortodox, 2 református és 8 zsidó vallású személy élt.[1024] Ezt az adminisztratúrát a tataházaiból hozták létre. A Főegyházmegyei levéltárban 3926. sz. alatt megtalálható a tataházai plébános jelentése az építendő templomról és az új plébánia szervezéséről.[1025]

Ebben az esperesi kerületben a római katolikusok abszolút többséget alkottak. A zsidók száma épphogy elérte a nyolcszáz főt, a görög ortodox, evangélikus és református hívek száma együtt kilencven fő volt, görögkatolikus hívő nem élt az esperesi kerület területén. 1915-re a római katolikusok száma mintegy hatszáz fővel emelkedett. A görög ortodoxok és reformátusok számában jelentősebb változás nem történt, az evangélikusoké több mint felére csökkent. A zsidók létszáma is 342 fővel megemelkedett.

III. 3. 2. Szabadkai esperesi kerület

A szabadkai esperesi kerület a bajmoki, csantavéri, kelebiai, ludasi, három szabadkai, a tavankúti és a tompai plébániákból, valamint a békovai, nagyfényi és még egy szabadkai adminisztratúrából állt. A kerület esperese Hegedűs Lénárd bajmoki plébános volt. A trianoni döntés értelmében néhány plébániát leszámítva a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került. A Magyarországon maradó plébániákat (Tompa és Kelebia) Várady Lipót Árpád érsek a könnyebb kormányozhatóság érdekében más kerületekhez csatolta.

A bajmoki plébániát 1770-ben alapították, temploma 1817-ben épült meg Szent Péter és Pál apostolok tiszteletére. 1845-ben restaurálták, 1889-ben belsejét kidíszítették, 1908-ban ismét renoválták, és ekkor bővítésen is átesett. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa a vizsgált időszakban végig Hegedűs Lénárd volt. Öt káplánról tudunk a településen: Rausch Mihály 1914-1923 között, Quotidián Lajos 1914-1915 között, Ivánovics András 1917-ben[1026], Czeizlinger Lajos 1918-ban[1027], valamint 1918 végétől Gyurics József[1028] szolgált ezen a plébánián. Szinte csak római katolikus lakossággal rendelkezett, a hívek száma 7924-ről 8496-ra növekedett ebben az időszakban. A másvallásúak száma kezdetben 125 fő volt, ebből 108 zsidó, míg 1923-ra 177-re növekedett, és lett 56 magát vallástalannak valló

[1024] A Mátételkére vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 87; SCHEMATISMUS 1915: 95; SCHEMATISMUS 1919: 36 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[1025] KFL. I. 1. b., Plébániai iratok, Mátételke, Nr. 1. (1921) 3396. sz. Németh Zsigmond levele (1921. október. 26.)
[1026] Csonoplyára helyezték át. ld. Kalocsai Néplap 1917. augusztus 25. 2. oldal
[1027] Innen Kúlára helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[1028] Kalocsai Néplap 1918. december 14. 2. oldal

személy is. Arányaiban tehát a másvallásúak és vallástalanok száma ugyan jóval megugrott, de még így se érte el az összlakosság 3%-át.[1029]

Először úgy tűnt, hogy a templomot 1915-ben fel kellett újítani, annak ellenére, hogy alig hét évvel korábban esett át jelentősebb felújításon. Végül kiderült, hogy elég kimeszelni, melyet gyorsan el is végeztek. A munka elvégzéséhez a plébános pénzbeli segítséget kért az érseki hatóságtól. Petrovácz Gyula mérnök véleménye szerint az elvégzett munkálatok annyira kevés összegbe kerülnek, hogy a templompénztár terhére való kifizetést javasolta. Az érseki hatóság november 5-én írt válaszlevelében a tatarozás elvégzésére kért 280 korona utalványozásáról biztosította a plébánost.[1030] 1916-ban a plébános egy gyászmiseruha megrendelését kérte az érsekségtől, melyre 700 koronát kapott.[1031]

A csantavéri plébániát 1785-ben alapították, temploma 1815-ben épült meg, és Páduai Szent Antal titulusát kapta. Filiával nem rendelkezett. Plébánosai ebben az időszakban Gyenes János (1914-1916) és Takács Gáspár (1917-1923)[1032] voltak. Több segédlelkészről is tudunk: Szendelbach János 1914-1915 között lelki adminisztrátorként, Gulyás Károly (1914), Eberhardt Péter (1915)[1033], Talcsik József (1917)[1034], Kvanduk János (1917)[1035], Máthis Kálmán (1919-1920)[1036], Kozák József (1919), Hegyi László (1920-1922)[1037] és Lotterer Péter (1923) káplánként szolgált a településen. Szintén túlnyomórészt római katolikus lakossággal rendelkezett: 1914-ben 8109 római katolikus, míg 1923-ban már 9006 élt a településen. A második legnépesebb vallás a zsidó volt, de számuk 1914-1923 között 188-ról 108 főre csökkent. Az ortodox hívek száma viszont jelentősen megnőtt: míg 1914-ben közösségük csak nyolc tagot számlált, 1923-ra már 208-as voltak.[1038]

[1029] A Bajmokra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 88; SCHEMATISMUS 1915: 96; SCHEMATISMUS 1919: 36 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain

[1030] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bajmok (1915) Kérelem: 591/915. sz. (1915. október 22.); Petrovácz Gyula véleménye (1915. XI. 2.); Válasz: 4832. sz. (1915. november 5.)

[1031] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bajmok (1916) Kérelem: 617/916. sz. (1916. november 18.); Válasz: 5614. sz. (1916. november 25.)

[1032] Kinevezéséről: Kalocsai Néplap 1917. január 20. 2. oldal

[1033] Elhunyt 1915. január 20-án. ld. *Circulares* 1915/IV. Nr. 421.

[1034] Kalocsai Néplap 1917. március 31. 2. oldal

[1035] Uo.

[1036] Dávodról helyezték ide. ld. Kalocsai Néplap 1919. február 22. 2. oldal; Kecelre helyezték ld. Kalocsai Néplap 1920. március 3. 3. oldal

[1037] Kalocsai Néplap 1920. március 3. 3. oldal; később Ludasra helyezik. ld. Kalocsai Néplap 1922. január 25. 2. oldal

[1038] A Csantavérre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 88-89; SCHEMATISMUS 1915: 96-97; SCHEMATISMUS 1919: 36 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain

Az új csantavéri templom építési munkálatai hosszú éveken át tartottak. A Főegyházmegyei Levéltárban megtalálható Szendelbach János ideiglenes adminisztrátor 1915. február 23-án írt levele, melyben javaslatot tett a templomépítés, valamint a kegyuraság megszerzése problémájának megoldására.[1039] Egy Dér Péterné nevű hívő, aki száz koronát adományozott az új templom építésére, örömének adott hangot, hogy a kegyúri kérdésben az adminisztrátornak is határozott véleménye van.[1040] 1915. május 22-én Szendelbach János jelentette az érseki hatóságnak, hogy a templom padozatát cementlapokkal szeretné burkoltatni. Erre meg is kapta az engedélyt.[1041] Takács Gáspár plébános 1918. május 1-jén azzal a kéréssel fordult az érseki hatósághoz, hogy egy új kőkeresztet megáldhasson, melyet egy helyi házaspár, Kozma József és Juhász Mária emeltetett. Az engedélyt az érseki hatóság megadta számára.[1042]

A kelebiai plébánia 1914-ig Szabadka filiájaként létezett, majd ekkor önállósult. Titulusa Szűz Mária és Szent Anna. A templom 1863-ban épült, 1905-ben felújításon esett át, 1912-ben szentelték újra. Később a trianoni határváltozás után átkerült a bácsalmási kerületbe. Plébánosa 1914-1919 között Winkler Lénárd volt. Segédlelkész nem szolgált a településen. Lakosságának túlnyomó része római katolikus (1915-ben 1656, míg 1919-ben 1628 fő), rajtuk kívül 118 ortodox és 8 evangélikus személyről tudunk.[1043]

A ludasi Szent Katalin plébániát 1860-ban alapították, temploma 1873-ban épült fel, melyet 1902-ben bővítettek. Két filiája is volt a vizsgált időszakban: Kistompa és Hajdujárás, mindkettő szinte kizárólag római katolikus lakossággal rendelkezett. Plébánosai 1917 elejéig Takács Gáspár[1044], majd Probojcsevics Antal voltak. 1915-ben káplánként Schwerer Jakab szolgálta a hívek lelkiéletét, majd Hegedűs Lajos 1916-1917 között[1045], majd 1922-ben Hegyi László[1046]. Az 1914-ben 5992 főt számláló katolikus

[1039] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csantavér Nr. 89. (1908-1921) 92/1915. sz. Szendelbach János levele (1915. II. 23.)
[1040] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csantavér Nr. 89. (1908-1921) 880. sz. Dér Péterné levele (1915. II. 28.)
[1041] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csantavér Nr. 89. (1908-1921) 216/1915. sz. Szendelbach János levele (1915. V. 22.); Válasz: 2330. sz. (1915. V. 24.)
[1042] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Csantavér Nr. 89. (1908-1921) Kérelem: 181/1918. sz. (1918. V. 1.); Válasz: 2274. sz. (1918. V. 4.)
[1043] A Kelebiára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 90-91; SCHEMATISMUS 1915: 97; SCHEMATISMUS 1919: 37 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[1044] Csantavérre helyezik, ld. Kalocsai Néplap 1917. január 20. 2. oldal
[1045] Nagybaracskára kerül ld. Kalocsai Néplap 1917. január 27. 2. oldal
[1046] Kalocsai Néplap 1922. január 25. 2. oldal

közösség 1923-ra 8084 fősre emelkedett, rajtuk kívül az ortodoxok képviseltették magukat tíznél több fővel: számuk 1914-1923 között 53-ról 64-re nőtt.[1047]

1916. június 6-án Takács Gáspár plébános jelentette, hogy egy Kulunchich Lajos nevezetű helyi lakos végrendeletében egy kőkereszt felállításáról rendelkezett ludasi földjükön. Ez még a világháború előtt történt, de csak most tudták a keresztet felállítani. A napokban az elhunyt testvére, Kulunchich Jakab megkérte a plébánost a kereszt felszentelésére, és 64 koronás alapítványt tett. Takács Gáspár ezért sürgönyileg engedélyt kért a kereszt megáldására, amit meg is kapott. Az érseki hatóság tudomásul vette a megáldást, de a kereszt alapítványi levelét bekérette a plébánostól.[1048] 1917-ből a levéltár még tartalmazza a Takács Gáspár és Szendelbach János közötti átadás-átvétel iratait, de ezeken kívül mást nem találtunk az iratanyagban.[1049]

Szabadka-Szent Teréz plébániájának alapításáról a sematizmusok annyit közölnek, hogy ősi alapítású, dátumot nem adnak meg. Temploma 1798-ban épült, 1894-ben belsejét kidíszítették és újraszentelték. Tizenegy filiával rendelkezett a vizsgált időszak elején. Közülük Kelebia még ebben az időszakban önállóvá vált. 1914-1919 között Vojnich Dezső volt a plébánosa, majd helyére Budánovics Lajos került.[1050] Négy kápláni hely volt a plébániához rendelve, tehát egyidőben rendszerint négy segédlelkész szolgálta a hívek lelki szükségleteit. Erre szükség is lehetett, hiszen a város katolikus lakossága 45 ezer főt számlált, legalábbis a trianoni békeszerződés érvénybeléptéig. Az első kápláni helyet Csatalinácz Mátyás (1914-1915), Kanyó Lajos (1915-1919)[1051] és Nagy Lajos (1923) töltötte be. A második kápláni helyen Mészáros Béla (1914), Loógó Pál (1919)[1052] és Zvékán József (1923) volt. A harmadikra Heitzmann Ferenc (1914-1916)[1053], ideiglenesen Dobler Antal 1918-ban[1054], Nacsa Lajos még ugyanezen év végén[1055], Gyúrics József (1919)[1056], majd újra Dobler Antal (1920-1923)[1057] volt kinevezve, míg a negyedik állást Evetovics Péter (1914-1915), Svraka Ferenc (1919) és Szkenderovics Antal (1923) töltötte

[1047] A Ludasra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 89; SCHEMATISMUS 1915: 97; SCHEMATISMUS 1919: 37 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[1048] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Ludaspuszta Nr. 31. (1916) 211/1916. sz. Plébános jelentése (1916. VI. 6.); Válasz: 2896. sz. (1916. június 9.)
[1049] Ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Ludaspuszta Nr. 32. (1917)
[1050] Kalocsai Néplap 1920. január 10. 4. oldal
[1051] Doroszlóra helyezték ld. uo.
[1052] Bácsalmásra helyezték ld. uo
[1053] 1916. áprilisában elhunyt. ld. Kalocsai Néplap 1916. április 15. 2. oldal
[1054] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. április 20. 2. oldal; áthelyezését ld. Kalocsai Néplap 1919. február 22. 2. oldal
[1055] Kalocsai Néplap 1918. november 30. 2. oldal
[1056] Garára helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1920. január 10. 4. oldal
[1057] Újvidékről helyezték ide. ld. uo.

be. A háború kezdetétől ideiglenes, majd 1916 májusától véglegesített káplánként szolgált itt Brandt Miklós is.[1058] Nacsa Lajos 1917 nyarán került káplánnak a plébániára.[1059] A római katolikus lakosság, mint azt fentebb említettem, 1914-ben közel járt a 45 ezerhez, 1915-ben és 1919-ben el is érte azt. Az 1923-as sematizmus ugyanakkor már csak 24471 római katolikussal számol, így nagyjából felére csökkent a számuk. A drasztikus csökkenés háttterében leginkább az újonnan szervezett adminisztratúrák létrejötte áll. Az 1914-ben 4027 főt számláló zsidó, és a 2320 főt számláló ortodox felekezet rendelkezett nagyobb közösséggel, A református, evangélikus és görögkatolikus közösségek együtt érték csak el az 1145 fős létszámot.[1060]

Szabadka – Kér-külváros plébániáját 1841-ben alapították, templomát az ősi templomból Szent Rókus tiszteletére 1896-ban építették. Két filiával rendelkezett. Az egyik neve Sándor volt, itt nagyjából fele-fele arányban éltek római katolikusok és görög ortodoxok. A másik pedig a Napnyugati ugarnak nevezett terület, ahol viszont csak római katolikus lakosság élt. Plébánosa a vizsgált időszakban Raich Balázs volt. Egy kápláni állás volt a plébániához rendelve, ezt Berger Antal (1914), Ivánovics András (1915-1916)[1061], Dobler Antal (1917-1918)[1062], Loógó Pál 1918 végétől[1063], Nacsa Lajos (1919) és Ternay György (1923) töltötte be. Római katolikus híveinek száma 1914-ben 15023 fő volt, mely 1923-ra 18915-re növekedett. A többi felekezethez képest számottevően az ortodoxok voltak jelen, 1207 illetve1412 fővel. A zsidó közösség a kezdeti 64-ről 15 főre zsugorodott.[1064]

Ivánovics (egyes helyeken Ivanitsként szerepel) András káplánt Ferenc József király az ellenséggel szemben tanúsított önfeláldozó szolgálataiért második osztályú lelkészi érdemkereszttel tüntette ki.[1065]

Az 1917. év áldozócsütörtökétől kezdődően Várady érsek elrendelte, hogy vasár- és ünnepnapokon magyar nyelvű istentiszteletet is tartani kell ebben a templomban a mintegy ötezer magyar főt számláló városrészben.[1066]

[1058] Kalocsai Néplap 1916. május 13. 2. oldal
[1059] Kalocsai Néplap 1917. augusztus 25. 2. oldal
[1060] A Szabadka – Szent Terézre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 90-91; SCHEMATISMUS 1915: 98-99; SCHEMATISMUS 1919: 37 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[1061] Bajmokra került. ld. Kalocsai Néplap 1916. május 13. 2. oldal
[1062] Korábban szabadkai hitoktató volt. ld. Kalocsai Néplap 1917. június 2. 3. oldal; később Szabadka-Szent Terézre került. ld. Kalocsai Néplap 1918. április 20. 2. oldal
[1063] Kalocsai Néplap 1918. december 14. 2. oldal
[1064] A Szabadka – Szent Rókusra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 91-92; SCHEMATISMUS 1915: 99-100; SCHEMATISMUS 1919: 37 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1065] Kalocsai Néplap 1915. augusztus 20. 2. oldal

Szabadka – Zenta-külváros plébániája 1841-es alapítású, a templom 1898-ban épült, védőszentje Szent György. Három filiával rendelkezett: Szegedi szőlő, Napkeleti ugar és Reinitzfalva. Mindhárom helyen szinte kizárólag római katolikus lakosság élt, a Szegedi szőlő és Reinitzfalva rendelkezett néhány fős zsidó lakossággal is. A vizsgált időszakban plébánosai voltak: Kuluncsich Pál (1914-1915), Hegedűs Benjamin (1917-1923)[1067]. Kuluncsich Pál 1915. október 11-én hunyt el.[1068] Helyét ideiglenes adminisztrátori minőségben dr. Vidákovits Pál vette át.[1069] Öt káplánt is említenek a források: Kanyó Lajos 1914-ben, Svraka Ferenc 1914-1915 között, Berger Antal 1915-ben, Loógó Pál 1917-ben[1070], míg Bertron Ferenc 1919-1923 között szolgált ezen a plébánián. 1920-ban Szedlay István hitoktató kápláni kinevezést kapott.[1071] A lakosság túlnyomórészt római katolikus vallású: 1914-ben 9611 fő volt, ez 1923-ra több mint kétezer fővel növekedett, így addigra már 11898 római katolikus hívővel rendelkezett. Az ortodoxok száma növekedett jelentősen ebben az időszakban: a kezdeti 23 fő 252-re emelkedett. Az időszak végére a reformátusok és evangélikusok együtt 151 hívővel rendelkeztek ebben a városrészben. A zsidók száma 150 és 200 fő között volt Várady L. Árpád érseksége idején.[1072]

A tavankúti Jézus Szíve plébánia 1910-es alapítású, temploma 1909-ben épült fel. Két filiával rendelkezett: Sebesics és Vámtelek. Előbbiben a túlnyomórészt római katolikus lakosság mellett görög ortodoxok és zsidók is éltek, utóbbiban csak római katolikusok. Plébánosai Rómits Gerő (1914-1915) és Berger Antal (1917-1923)[1073] voltak. Utóbbi katonai lelkészi szolgálat után került a plébánia élére.[1074] A két plébános működési ideje között Loógó Pál ideiglenes adminisztrátorént vezette a plébániát.[1075] 1914-1915 között Zvekán József révén káplánnal is rendelkezett. A lakosság itt is túlnyomórészt római katolikus vallású volt, számuk a vizsgált időszakban növekedett is: míg 1914-ben 7521-en voltak, addigra 7862-re emelkedett a számuk 1923-ra. Rajtuk kívül két felekezet volt jelen:

[1066] Kalocsai Néplap 1917. május 27. 2. oldal
[1067] Kinevezéséről: Kalocsai Néplap 1917. január 20. 2. oldal
[1068] Kalocsai Néplap 1915. október 16. 3. oldal
[1069] Uo.
[1070] Kalocsai Néplap 1917. április 28. 3. oldal
[1071] Kalocsai Néplap 1920. március 17. 3. oldal
[1072] A Szabadka – Szent Györgyre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 92; SCHEMATISMUS 1915: 100-101; SCHEMATISMUS 1919: 37-38 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1073] Kinevezéséről: Kalocsai Néplap 1917. január 20. 2. oldal
[1074] Kalocsai Néplap 1917. április 14. 2. oldal
[1075] Kalocsai Néplap 1917. április 28. 3. oldal

az ortodoxok kezdetben 104, majd 116 hívővel rendelkeztek, a zsidók pedig 1914-ben még 16 fővel, 1923-ra már csak négy személlyel képviselték a közösségüket.[1076]

1915-ben a tiszai főesperes a plébánia átadás-átvétel jegyzőkönyvét és leltárát megvizsgálta, az érseki hatóság pedig jóváhagyta. Ennek iratai megtalálhatók a Főegyházmegyei Levéltár iratanyagában.[1077] 1915. december 3-án az ideiglenes adminisztrátor az érseki hatóságtól engedélyt kért több templomi felszerelés beszerzésére. Véleménye szerint az általában engedélyezett 40 koronás rendkívüli kiadásnál drágábban szerezheti csak be ezeket, emiatt inkább csak a legszükségesebbek beszerzését kéri. Az érsekség végül 81 korona 10 fillért utalt ki az adminisztrátor számára.[1078]

Tompa Keresztelő Szent Jánosról elnevezett plébániája Szabadka-Kelebia filiájaként alakult meg. Temploma 1909-ban épült és a következő évben szentelték fel. Filiaként tartozott hozzá a vizsgált időszak elején Kelebia egy része is, mely később önállósult. Főként római katolikusok lakták, a görög ortodoxok aránya a 10%-ot sem érte el. Rajtuk kívül még néhány evangélikus élt itt. A trianoni döntést követően, miután szinte az egész esperesi kerület a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, ezt a határon innen maradt plébániát a bácsalmási esperesi kerületbe osztotta be. Vezetői a vizsgált időszakban Hegedűs Lénárd ideiglenes adminisztrátor (1914) és Mészáros Béla (1915-1919) voltak. A területen a római katolikus vallás dominált, 1914-ben 6717 hívővel, 158 ortodox, 20 evangélikus és 24 zsidó vallású ellenében. Az 1919-es évre a katolikusok száma 5109-re csökkent. Mivel a sematizmus nem közli a többi felekezet létszámát, így nem lehet megállapítani a hívek számának változásait.[1079]

A Historia Domus az általunk vizsgált időszakról alig ír valamit, csak a plébánián szolgáló papokat említi meg, hogy mikor ki szolgált ott. Ezekről a kinevezésekről már szó esett, így nem szükséges újra elismételni.

De Tompáról az építkezéseket tartalmazó iratanyag sem tartalmaz túl sok adatot. Annyit tudunk, hogy Mészáros Béla plébános 1916-ban a káplánokkal és a kántorral körbejárták a tompai híveket, hogy gyűjtést rendezzenek az új orgona megépítésének céljára. A gyűjtésből 3150 korona össze is jött, de ez még nem lett elég a terv

[1076] A Tavankútra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 92-93; SCHEMATISMUS 1915: 101; SCHEMATISMUS 1919: 38 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1077] Az iratokat ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Tavankút 2. a. 1. Nr. 18. (1910, 1915)
[1078] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Tavankút 2. a. 1. Nr 19. (1915) Kérelem: Loógó Pál levele (1915. december 3.); Válasz: 5650. sz. (1915. december 21.)
[1079] A Tompára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 93; SCHEMATISMUS 1915: 101-102; SCHEMATISMUS 1919: 38 oldalain

megvalósítására. Emiatt a plébános az érseki hatósághoz fordult segélyért, amely jelezte, hogy Szabadka város, mint kegyúr 1050 koronát ad még az orgonára. Viszont az érsek a türelmüket kéri, mert jelenleg csak nagyon drágán tudnának orgonát beszerezni. Később azonban, ha már időszerű lesz, ő maga is utalni fog valamekkora összeget a hangszer elkészítésének céljára.[1080]

Nagyfény adminisztratúrája a tárgyalt időszak előtt két évvel, 1912-ben alakult, de a plébániai rangot még nem érte el. Ennek ellenére négy filia tartozott hozzá: Györgyén, Vámtelek kétharmad része), Verusics (egyharmad része) és Zobnaticza. Mind a négy filiában kizárólag római katolikus lakosság élt. Temploma ugyanebben az évben felépült, Szent Márk evangélista tiszteletére. Két adminisztrátoráról tudunk: Hegedűs Benjamin 1914-1916 között[1081], majd Evetovics Péter 1919-1923 között vezette. Rajtuk kívül a források négy segédlelkészt is megemlítenek. Nacsa Lajost 1915-ből, Bertron Ference 1917-ből[1082], Zvekán Józsefet 1919-ből, Stoffner Mártont 1923-ból. 5 zsidó vallású személyt leszámítva teljesen római katolikus vallású település volt, de 1914-1923 között a 7985-ről 6596-ra csökkent katolikusok száma.[1083]

Hegedűs Benjamin lelkész 1915. február 20-án jelentette az érseki hatóságnak, hogy a háború szerencsés kimeneteléért és a világháború örök emlékére a templomban egy Lourdes-i Szent Szűz tiszteletére szentelt oltárt szeretne felállítani. Ezt szentbeszédben is megemlítette a híveknek, akik örömmel fogadták az ötletet. A lelkész azt nem tudta, melyik fülkében kellene az oltárt felállítani. Az oltárról tervrajzot készített és a költségvetéssel együtt beküldte az érseki hatósághoz jóváhagyásra, amely továbbította Kikindai Aladár mérnöknek. Ő azonban a költségvetést nem tartotta elfogadhatónak.[1084] 1915. júniusában a lelkész már egy újabb fogadalmi oltár tervét is megírta, melyet Jézus Szívének szentelnének. Két új tervet készíttetett már, de ezeket nem kapta meg. Az érsekség ezt tudomásul vette. [1085]

Békova (1920-tól Bikovo) adminisztratúrája ebben az időszakban keletkezett. Első adminisztrátora Privrel Gyula volt. Jelentős túlsúlyú római katolikus lakossággal

[1080] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Tompa Szent János 2. a. 1. Nr. 30. (1917) Kérelem: 53/1917. (1917. június 15.); Válasz: 2906. sz. (1917. június 16.)
[1081] Szentgyörgyre kerül, ld. Kalocsai Néplap 1917. január 20. 2. oldal
[1082] Kalocsai Néplap 1917. április 28. 3. oldal
[1083] A Nagyfényre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 89; SCHEMATISMUS 1915: 97-98; SCHEMATISMUS 1919: 37 és SCHEMATISMUS 1923: 16 oldalain
[1084] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nagyfény 2. a. Nr 15. (1915) Kérelem: 5/1915. (1915. február 23.); Mérnök válasza: 20/mem sz. (1915. II. 25.)
[1085] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Nagyfény 2. a. Nr 15. (1915)26/1915. A lelkész újabb kérése (1915. június 9.); 2567. sz. (1915. VI. 11.)

rendelkezett: 1923-as adatok szerint 4700 római katolikus, 21 ortodox és 5 zsidó személy élt Békova területén. [1086]

Erről az adminisztratúráról nem található további adat a Főszékesegyházi Levéltár irattári anyagában.

A kerület másik újonnan alapított adminisztratúrája a ferencesek számára kialakított Szabadka-Szent Mihály volt. Első vezetője Rukavina József ferences szerzetes.[1087] Lakossága vegyes vallási képet mutatott: többségében római katolikus (12385) vallású volt, de 80 görögkatolikus, 2356 ortodox, 459 evangélikus, 147 református, 1208 zsidó hívővel rendelkezett ez a terület.[1088]

Ebben az esperesi kerületben 1914-ben a római katolikus vallásúak abszolút többséget alkotnak. A második legnagyobb felekezet a zsidóké, a harmadik pedig az ortodoxoké volt. A reformátusok és evangélikusok együttes száma megközelítőleg ezerkétszáz fő volt. A görögkatolikusok száznál is kevesebb hívővel rendelkeztek. 1915-re mindegyik felekezet számában emelkedés figyelhető meg, a római katolikusok mintegy négyezer hatszázzal lettek többen. Más közösségek ennél kisebb gyarapodást mutattak.

III. 3. 3. Topolyai esperesi kerület

A topolyai esperesi kerület a bácsgyulafalvi, bácskossuthfalvi, bajsai, kishegyesi, pacséri és topolyai plébániákat foglalta magába. A kerület esperesei 1914-1915-ben Schadl Ignác bácskossuthfalvi plébános, majd 1918-1923 között Pósch Lajos bácsgyulafalvi admininisztrátor voltak. Területe teljes egészében a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került 1920. június 4-én, jelentősen megnehezítve az érseki joghatóságot.

A bácsgyulafalvai Magyarok Nagyasszonya lelkészséget 1887-ben alapították, 1898-ra pedig a temploma is megépült. Filiával a vizsgált időszakban nem rendelkezett. Vezetője 1914-1917 között Szemző János volt[1089], majd rövid ideig Vajda Ottó.[1090] Őt ideiglenes adminisztrátorként 1917-1923 között Pósch Lajos követte.[1091] Szinte teljesen római katolikus vallású település volt, ráadásul a vizsgált időszakban nőtt is a számuk: 3020-ról 3284 főre. Rajtuk kívül csak néhány ortodox, evangélikus, református és zsidó személy élt a településen, együttes számuk 1914-ben és 1923-ban is 16 fő, bár arányuk átalakult: míg

[1086] A Békovára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1923: 16 oldal
[1087] Kalocsai Néplap 1920. december 8. 2. oldal
[1088] A Szabadka – Szent Mihályra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1923: 17 oldal
[1089] Akasztóra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1917. június 23. 2. oldal
[1090] Nyugállományba helyezéséről ld. Kalocsai Néplap 1917. augusztus 4. 2. oldal
[1091] Uo.

1914-ben volt 8 zsidó lakos, 1923-ra egy sem maradt, az ortodoxok száma megnégyszereződött, a reformátusoké megduplázódott, az evangélikusoké harmadával csökkent.[1092]

1915. február 4-én Szemző János plébános, az érseki hatóság érdeklődése után jelentette, hogy a még előző évben tervbe vett kálvária és templomkerítés egyelőre nem készült el, mert a helyi jegyző akadékoskodása miatt a munkálatokat ideiglenesen abba kellett hagyni. A plébános levelében arra kérte Várady érseket, hogy járjon közben a munka folytatása érdekében.[1093] A következő évben Szemző János a templompénztár terhére egy takaréktűzhelyet szeretett volna venni, mert állítása szerint a régi már egy éve rossz. Az érseki hatóság megengedte, és 184 koronát utalt ki számára erre a célra.[1094] 1918 végén az új adminisztrátornak, Pósch Lajosnak megengedte két vaskályha vásárlását a plébánia számára, melyre 294,88 koronát utalt.[1095]

Bácskossuthfalva plébániája 1810-es alapítású, Keresztelő Szent Jánosról elnevezett temploma 1844-es építésű. Egy filiája volt: Roglaticza-felső, ahol a lakosság háromnegyede római katolikus, egynegyede evangélikus vallású volt. Plébánosa Schadl Ignác (1914-1918)[1096] majd Tamás Ferenc (1919-1923)[1097] voltak, utóbbi először csak ideiglenes adminisztrátorként[1098]. 1918-1919 között a harctérről hazatérő Brandt Miklós is a településen szolgált, a beteg plébános kisegítő lelkészeként.[1099] Néhány napig ideiglenes káplánként szolgált itt Bohuss Rezső 1918-ban.[1100] Református többségű település, számuk a római katolikus hívek több mint négyszeresét teszi ki. 1914-ben 1777, 1923-ban már 2111 katolikus vallású személy lakott Bácskossuthfalván.[1101]

Egy évvel az általunk tárgyalt időszak előtt Schadl Ignác plébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy a templom siralmas állapotban van, a tetejétől az aljáig mállik róla a

[1092] A Bácsgyulafalvára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 94; SCHEMATISMUS 1915: 102-103; SCHEMATISMUS 1919: 38 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1093] KFL. I. 1. b. Bácsgyulafalva 2. a. Nr. 56. (1912-1915) Érseki hatóság 497. sz. (1915. I. 30.); Szemző János válaszlevele (1915. február 4.)
[1094] KFL. I. 1. b. Bácsgyulafalva 2. a. Nr. 56. (1912-1915) 30. sz. Szemző János levele (1916. április 10.); az érseki hatóság jóváhagyása: 2019. sz. (1916. április 16.)
[1095] KFL. I. 1. b. Bácsgyulafalva 2. a. Nr. 56. (1912-1915) Pósch Lajos kérvénye; az érseki hatóság válasza: 5536. sz. (1917. november 23.)
[1096] Akasztói plébánossá kinevezve: *Circulares* 1918:32 1281. Nr.
[1097] Kalocsai Néplap 1919. augusztus 30. 4. oldal
[1098] Kalocsai Néplap 1919. november 13. 3. oldal
[1099] Kalocsai Néplap 1918. november 30. 2. oldal
[1100] Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal; szinte azonnal áthelyezték. ld. Kalocsai Néplap 1918. május 11. 3. oldal
[1101] A Bácskossuthfalvára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 94; SCHEMATISMUS 1915: 103; SCHEMATISMUS 1919: 38 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain

vakolat. Az épület restaurálását az omoroviczai kegyurasági alapból kérte elvégeztetni.[1102] Kiderült azonban, hogy ebből az alapból a benne lévő kevés pénz miatt a felújítás nem végezhető el.[1103]

A bajsai Nagyboldogasszony plébániát 1784-ben alapították, temploma viszont már 1760-ban megépült. Két filiával rendelkezett: Duboka és Roglaticza-alsó, mindkettőn csak római katolikus vallású lakosok éltek. Plébánosai az általunk tárgyalt időszakban Pásztor János (1914-1919) és Böde József (1923) voltak. A legnépesebb felekezet a római katolikus volt a településen, bár az 1914-1923 közötti időszakban 422 fővel csökkent a létszámuk (2451-ről 2029-re). Jelentős számú evangélikus lakosa is volt, az évek alatt szintén csökkenő létszámmal (1450-ről 1278-főre). Hasonlóképpen a zsidók is 73-ról 20 főre fogytak. Az ortodox lakosok és a vallástalanok száma viszont emelkedést mutat: az előbbieké 413-ról 495-re növekedett, míg utóbbiaké nulláról 109-re.[1104]

A bajsai plébánia építését már az általunk vizsgált időszak előtt tervbe vették, az épületről tervrajzok is készültek, melyek megtalálhatók a Főegyházmegyei Levéltár iratanyagában. Mivel a plébánia magánkegyurasági volt, így minden felmerülő problémánál ki kellett kérni a Vojnits-család véleményét. Magát a tervezetet is még 1914. márciusában a kegyuraság elé terjesztették. Mivel nem tartozik még az általunk tárgyalt időszakhoz, így az ekkor felmerülő nehézségekkel nem foglalkozunk.

A kishegyesi Szent Anna, Szűz Mária édesanyja plébánia 1776-os alapítású. Temploma 1788-ban épült meg, 1851-ben pedig felújították. Három filia tartozott hozzá: Bácsfeketehegy, Szeghegy és Tövises birtok. Utóbbi helyen csak római katolikusok éltek. Bácsfeketehegyen a reformátusok, míg Szeghegyen az evangélikusok voltak túlnyomó többségben. Az 1914-1923 közötti időszakban két plébános szolgált a településen: Balassy Endre (1914-1915)[1105], Tamás Ferenc előbb lelkiekben, később ideiglenes adminisztrátor (1915) és Hárs Aladár (1915-1923)[1106]. Több segédlelkész is működött ezen a helyen: Farkas Károly (1914-1916)[1107], Nuszpl János (1923). A településen az evangélikusok után a legnépesebb felekezet a római katolikusoké. Előbbiek száma 1914-1923 között 8125-ről

[1102] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácskossutfalva 2. a. 1. Nr. 32. (1913-1915) 268/1913. sz. Schadl Ignác plébános levele (1913. július 29.)
[1103] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Bácskossutfalva 2. a. 1. Nr. 32. (1913-1915) 20/1914. sz. Schadl Ignác plébános levele (1914. január 29.)
[1104] A Bajsára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 95; SCHEMATISMUS 1915: 103; SCHEMATISMUS 1919: 39 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1105] Elhunyt: 1915. január 10-én. ld. *Circulares* 1915/II. Nr. 222.
[1106] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1915. november 27. 2. oldal
[1107] Kecelre helyezték 1916. májusában ld. Kalocsai Néplap 1916. május 6. 2. oldal

6913-ra csökkent, utóbbiaké szintén csökkenő tendenciát mutatva 6990-ről 6598-ra. Jelentős református lakossággal is rendelkezett, mely az előbbiektől eltérően növekedett is a kilenc év alatt: 3953-ról 4263-ra. A zsidók száma hozzájuk képest csekély, ráadásul számuk 240-ről 75-re csökkent az időszak végére. 1923-ra már 105 ortodox és 90 vallástalan személyt is jelez a sematizmus, noha korábban egy sem élt itt közülük.[1108]

A Főegyházmegyei Levéltárban megtalálható mind a Balassy Endre és Tamás Ferenc, mind a Tamás Ferenc és Hárs Aladár közötti átadás-átvétel jegyzőkönyvei. 1916. január 21-én Kleiner Lajos érseki helynök jelentette, hogy a kerületi esperes a plébániát átadta, az új plébánost pedig installálta.

Pacsér plébániáját 1824-ben alapították, titulusa Szent Kereszt felmagasztalása. Templomát ugyanebben az évben építették, majd 1854-ben restaurálták. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa a tárgyalt időszakban végig Bárány Gyula volt. Itt a római katolikusság csak a harmadik legnagyobb felekezet volt. A reformátusok száma 1914-ben még 2500, 1923-ra viszont csak 2320 fő, míg az ortodoxoké 1520-ról 1530-ra növekedett. A római katolikusok száma is növekedett a vizsgált kilenc év alatt, 918-ról 1099-re. Az evangélikusság 1923-ra teljesen eltűnt, míg a vallástalanok száma 120 fő lett.[1109]

Bárány Gyula plébános 1915. június 27-én azt a kérését terjesztette fel az érseki hatóság felé, mely szerint a pacséri templom felújításra szorul. A válaszlevélben engedélyt kap rá, hogy 400 korona értékében a tornyot és a templom falazatát helyreállíttassa. Az összeget a templompénztár terhére, a munka elvégzése után lehet felvenni.[1110] A következő év május 1-jén az érseki hatóság 600 korona összegű kölcsönt utalványozott a plébánia épületének tatarozása céljából.[1111] 1918. szeptember 10-én a plébános kéri az érseki hatóságot, hogy az elrekvirált orgonasípok helyébe horgonysípokat vehessen, ez a kérés szintén jóváhagyásra került.[1112] 1917. végén a kerületi esperes a temető kápolnáját is javítandónak vélte, a plébános azonban úgy ítélte meg, hogy a hibák jelentéktelenek. Az

[1108] A Kishegyesre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 95; SCHEMATISMUS 1915: 103-104; SCHEMATISMUS 1919: 39 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1109] Pacsérra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 95-96; SCHEMATISMUS 1915: 104; SCHEMATISMUS 1919: 39 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1110] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Pacsér 2. a. 1. Nr. 31. (1915) 37. sz. Bárány Gyula levele; 2871. sz. Az érseki hatóság válaszlevele (mindkettő dátuma: 1915. június 27.)
[1111] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Pacsér 2. a. 1. Nr. 32. (1916) 2216. sz. (1916. V. 1.)
[1112] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Pacsér 2. a. 1. Nr. 33 (1918) 65. sz. a plébános kérése (1918. szeptember 10.); engedély: 4410. sz. (1918. szeptember 12.)

érsekség szerint amennyiben Bárány Gyula mégis ki szeretné javíttatni, azt saját költségén megteheti.[1113]

Az esperesi kerület névadóját, a topolyai plébániát 1750-ben alapították, temploma 1764-ben épült. 1888-ban belsőleg felújították. 1904-ben teljesen megsemmisült. Három évvel később újjáépítették és felszentelték. A plébániához tartozott filiaként Emődpuszta birtok és Újpuszta. Az előbbiben néhány evangélikuson kívül csak római katolikusok éltek, utóbbiban kizárólag római katolikusok. 1914-ben Lippay Imre volt a plébános, akit ekkor javadalmából felfüggesztettek.[1114] Őt ideiglenes adminisztrátori minőségben Pósch Lajos követte 1915-ig. 1919-ben Tordy Árpád volt a plébános, őt Barsy Viktor követte ideiglenes adminisztrátorként, majd rövidesen plébánosként.[1115] A közel 14 ezer fős katolikus lakosság miatt három kápláni helyet is létesítettek Topolyán. Az elsőt Farkas Lajos (1914), Kertész József (1915), Pintz János (1918)[1116] és Plank Ferenc (1919-1923), a másodikat Nikl Jenő (1914-1915), Tamás Ferenc (1918-1919)[1117], Brandt Miklós (1920)[1118] és Gauder István (1920-1923)[1119], míg a harmadikat Rogiener Gyula (1914-1915), Czick Ignác (1919), Sütő János (1920)[1120] és Heck Imre (1923) töltötte be. A településen tehát a római katolikusok voltak abszolút túlsúlyban: a vizsgált időszakban végig kb. 14000 fős létszámmal. Ennél jóval kisebb volt a zsidó közösség: az elején 1280 fővel, majd 1923-ra már számuk harmadára csökkent, és csak 424-en lettek. A többi felekezet végig nem érte el a száz főt, de mindegyik csökkenő számokat mutat. Még a vallástalanok száma is 90-ről 74-re csökkent. Így tehát a katolikusság a vezető szerepét végig megtartotta.[1121]

1917. novemberében az érseki hatóságnak jelentette Tordy Árpád plébános, hogy szeretne stációs képeket tetetni a templom falára, mert az festésre nem alkalmas. Hogy ki készítse el ezeket a kéket, pályáztatás útján döntötték el, melyből egy nagy iratköteg található a Főegyházmegyei Levéltár iratai között. Végül Tóth István budapesti

[1113] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Pacsér 2. a. 1. Nr. 34 (1918) 5903. sz. Az érseki hatóság érdeklődése (1917. december 12.); 6. sz. Bárány Gyula válasza (1918. január 14.); 375. sz. Érseki hatóság válasza (1918. január 17.)
[1114] 1914. szeptember 24-én elhunyt. ld. *Circulares* 1914/XXI. Nr. 5959.
[1115] Kalocsai Néplap 1919. november 29. 2. oldal; Kalocsai Néplap 1919. december 13. 4. oldal
[1116] Kalocsai Néplap 1918. június 22. 3. oldal
[1117] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. november 9. 3. oldal
[1118] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 15. 2. oldal
[1119] Uo.
[1120] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 29. 2. oldal
[1121] A Topolyára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 96; SCHEMATISMUS 1915: 104-105; SCHEMATISMUS 1919: 39 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain

szobrászművész készíthette el a templomi stációkat.[1122] 1918. december 14-én Tordy Árpád plébános kérelmezte, hogy a Szent Flórián-szobrot sürgősen ki kellett javítani, így előzetes engedélyt nem kérhetett rá. A munka 207,50 koronába került, melynek egy részét a Szent Flórián szobor alapítványból, a nagyobbikat a Szűz Mária szoboralapból fizetné. Az érsekség pár napon belül utalta számára a kért összeget.[1123]

Ebben az esperesi kerületben 1914-ben a római katolikusok aránya volt a legmagasabb, az összlakosság közel felét tették ki. Második legnépesebb felekezet a református volt, közel tizenháromezer hívővel. Az evangélikusok száma a tízezret, az ortodoxoké és a zsidóké a kétezret sem érte el. Hozzájuk képest a görögkatolikusok és a vallástalanok száma szinte elhanyagolható: a két csoport összesen 150 főt sem számlált. 1915-re a legnagyobb csökkenés a római katolikus közösségben figyelhető meg, mintegy hatszázzal lettek kevesebben, de a görögkatolikusoké nyolc, a zsidóké kilencvenkilenccel csökkent. A vallásnélküliek száma ugyanannyi maradt.

III. 3. 4. Kúlai esperesi kerület

A kúlai esperesi kerület a következő plébániákból és adminisztratúrákból állt: Cservenka, Kucora, Kúla, Ószivác, Szentfülöp, Szilberek, Újverbász, Veprőd. 1920-ban ez a kerület is teljes egészében a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett, így az érseki joghatóság nem érvényesülhetett felette. A kerület esperese a vizsgált időszakban végig Bach János szilbereki plébános volt.

Cservenka adminisztratúráját 1896-ban alapították, Jézus Szíve tiszteletére épült temploma ugyanebben az évben készült el. A plébánia filiával nem rendelkezett. Vezetői ebben az időszakban Páv Ferenc 1914-1918 között[1124], Kindl Antal ideiglenes adminisztrátor 1918-1919 között[1125] és Hauk Márton (1920-1923)[1126] adminisztrátorok voltak. A településen a római katolikus lakosság ebben az időszakban kisebbségben volt. A legnagyobb létszámú felekezet az evangélikusoké volt: 1914-ben 5503 fő, mely 1923-ra 6441-re növekedett. A második legnagyobb felekezetet a reformátusok alkották: számuk azonban 1914-1923 között csökkent: 1681-ről 1314 főre. A római katolikusok csak a harmadik legnépesebb felekezetet alkották: 652 fős létszámuk 1923-ra 893-ra nőtt. A

[1122] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Topolya 2. a. 1. Nr. 173. (1915-1918) 653/1917. sz. Tordy Árpád levele (1917. november 6.); Szerződés (1918. augusztus)
[1123] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Topolya 2. a. 1. Nr. 172. (1918) 649. sz. Tordy Árpád levele (1918. december 14.); Válasz: 5925. sz. (1918. december 18.)
[1124] Ószivácra helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1918. június 1. 3. oldal
[1125] Kinevezését ld. uo.
[1126] Nemesmiliticsről áthelyezve. ld. Kalocsai Néplap 1920. április 21. 2. oldal

sematizmusok szerint a legjelentősebb növekedést az ortodoxok érték el, a kezdetben négy fős közösség 1923-ra 118 tagot számlált. Ez egyértelműen a határ- és népességváltozás számlájára írható.[1127]

1917. januárjában az érsekség a kerületi esperes jelentésére hivatkozva kérte at adminisztrátort a helyreállítási munkálatok elvégzésére. Az adminisztrátor nem sokkal később jelentést tett a javítási munkálatokról. Ebben megállapította, hogy a templom épületét jó állapotúnak találja a tornyot leszámítva, de maga a plébánia épülete még további javításra szorul.[1128] A Főegyházmegyei Levéltárban Cservenka kapcsán található egy adat arra vonatkozóan, hogy az I. világháború okozta áremelkedések a papság számára is gondot okoztak. Páv Ferenc lelkész a templomi ruhák mosására, ostyasütésre, valamint miseborra a templompénztárból nagyobb összeg kiutalását kérvényezte. Ezt az érsekség válaszlevelében engedélyezte.[1129]

Kucora plébániáját 1816-ban alapították, temploma 1859-ben épült és Mindenszentek tiszteletére szentelték fel. Filiaként tartozott hozzá Úrszentiván és Torzsa. Az előbbiben túlnyomó többségben görög ortodoxok éltek, az utóbbiban pedig közel fele-fele arányban evangélikusok és reformátusok. A római katolikusok száma a filiákon igen csekély volt. Plébánosa 1914-ben Ódry Lajos[1130] volt, őt követően csak adminisztrátorokat neveztek ki az élére: 1914-1916 között Vándor Antal, 1916-tól Szabó Árpád (előbb ideiglenes adminisztrátorként, majd plébánosként)[1131], aki 1920-ban betegség miatt lemondott.[1132] 1920-1923 között pedig Rogiener Gyula[1133] vezette. 1920-ban Berecz Kálmán is ideiglenes adminisztrátorrá l lett kinevezve.[1134] 1914-ben a zsidó vallásúak után (72 fő), a római katoliksoké volt a legkisebb létszámú közösség (682 fő). A vizsgált időszak végére ugyan jelentősen átrendeződött a lakosság vallási összetétele (zsidó egy sem maradt, az ortodoxok 1550, az evangélikusok 2500, reformátusok 2100 főt

[1127] A Cservenkára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 97-98; SCHEMATISMUS 1915: 106; SCHEMATISMUS 1919: 39 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1128] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Cservenka, Nr. 20. (1917) Érseki hatóság 132. sz. levele (1918.január 8.); válasz: 12. sz. (1917. január 21.)
[1129] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Cservenka, Nr. 20. (1917) 76. sz. Páv Ferenc levele (1917. július 23.); válasz: 3564. sz. (1917. július 24.)
[1130] Elhunyt 1915. január 13-án. ld. *Circulares* 1915/II. Nr. 224.
[1131] Kalocsai Néplap 1919. október 28. 2. oldal
[1132] Kalocsai Néplap 1920. július 10. 3. oldal
[1133] Jánoshalmáról helyezték ide. ld. uo.
[1134] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 11. 3. oldal

veszítettek), de ekkor is csak a harmadik legjelentősebb felekezet maradt a 703 főt számláló közösség.[1135]

A Főegyházmegyei Levéltárban megtalálható a plébánia átadásának jegyzőkönyve, valamint az ehhez kapcsolódó leltár mind 1914-ből,[1136] mind 1916-ból[1137]. Az utóbbi átadás kapcsán Ámon Pál főesperes kérte az új adminisztrátort, hogy igyekezzen gondot fordítani a templomépület külső vakolására. Külön megjegyzi, hogy a fent említett két átadási jegyzőkönyvben a templomra vonatkozó állapotromlás olyan mértékű, hogy az csak abban az esetben lehetséges, ha a korábbi adminisztrátor a templomra nem fordított egyáltalán gondot.[1138] Az átadás-átvétel után felmerült egy újabb probléma: 1917-ben Szabó Árpád adminisztrátor kárpótlást nyújtott be a hivatali elődje által elhordatott szalma és takarmányfélék miatt, továbbá Vándor Antal nem volt hajlandó sem önszántából, sem kérésre megtéríteni a hivatali ideje alatt keletkezett rongálásokat.[1139]

Kúla Szent Györgyről nevezett plébániáját 1794-ben alapították, de temploma 1790-es építésű. 1828-ban felújították és egy imaházzal kibővítették. Három filia tartozott hozzá: Bácskeresztur, Bélapuszta birtok és Péklapuszta birtok. Bácskeresztúron a görögkatolikusok aránya mintegy ötvenszerese volt a római katolikusokénak, valamint reformátusok és zsidók is éltek itt. Bélapusztán közel kétszer több görögkatolikus élt, mint római, valamint egy református személy. Ezzel szemben Péklapusztán a római katolikusok száma több mint ötszöröse volt a görögkatolikusokénak. Itt három evangélikus vallású lakos is élt. Plébánosa 1914-ben Pótz György, 1915-ben a Kucoráról idehelyezett Ódry György, majd 1915. októberétől Léh Mátyás volt.[1140] Segédlelkészként Spiller János (1914), Pintz János és Kujáni Ferenc (1915), Bohuss Rezső (1918)[1141], Czeizlinger Lajos (1918-1919)[1142] szolgált itt. 1914-ben a római katolikus volt a település legnagyobb felekezete (6791 fő), második a görögkatolikus (5503 fő), míg a harmadik az ortodox (2687 fő). A protestánsok és a zsidók száma felekezetenként 200-300 fő között volt. 1923-

[1135] A Kucorára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 98; SCHEMATISMUS 1915: 106; SCHEMATISMUS 1919: 40 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1136] Ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kucora Nr. 47. (1914-1920)
[1137] Ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kucora Nr. 47. (1914-1920)
[1138] Ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kucora Nr. 47. (1914-1920) Ámon Pál levele (1916. október 31.)
[1139] Ld. KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kucora Nr. 47. (1914-1920)
[1140] Kalocsai Néplap 1915. október 16. 3. oldal
[1141] Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[1142] Kinevezését ld. uo.

ra jelentős változás a vallási összetételben nem lett, a sematizmus ekkor viszont már kimutat 30 vallásnélküli személyt.[1143]

1919-ben Léh Mátyás plébános kérte az érseki hatóságtól a helyi keresztútnak a templompénztár terhére történő javítását. Ezt a kérést az érsekség teljesítette, egyben arra is engedélyt adott, hogy amennyiben a kis fakereszteket meg kellene áldani, azt a plébános is megtehesse.[1144] A következő évben a plébános szerette volna, hogy a plébánia épületének a tetejét teljesen felújíthassák, az érseki hatóság ugyanakkor úgy vélte, elég csak a pótlást elvégezni.[1145]

Ószivác plébániáját 1788-ban alapították, temploma 1868-ban épült meg, Szűz Mária Neve titulussal. Kissztapár filián a római katolikusok éltek legnagyobb számban, de arányát tekintve jelentős volt a görög ortodox, evangélikus és református jelenlét is. Plébánosai Rakita László (1914-1916)[1146], Kindl Antal ideiglenes adminisztrátor 1918-ban[1147], Páv Ferenc 1918-1919 között[1148] és Kleiner Nándor (1920-1923)[1149] voltak. 1917-ben Dallmann Nándor ideiglenes adminisztrátorként igazgatta.[1150] A római katolikus felekezet 1914-ben csak a harmadik legnépesebb volt 1841 fővel, szemben az ortodoxok 3717, és a reformátusok 3768 fős számával. 211 evangélikus és 108 zsidó vallású személy is élt a településen, továbbá 44 vallástalan személy. 1923-ra a római katolikusok száma száz fővel csökkent, az ortodoxoké közel ötszáz fővel növekedett. Jelentősen megugrott viszont a vallástalanok száma: 232 személy vallotta ekkor vallástalannak magát.[1151]

A templommal kapcsolatban a Főegyházmegyei Levéltár nem sok adattal rendelkezik. Mindössze egy 1921. december 10-én Kleiner Nándor plébánosnak küldött levél tartalmaz megjegyzést arra vonatkozólag, hogy a templom tetejét javítani kell. Az ezen a helyen fellelhető iratcsomóban másutt nem szerepel ezzel kapcsolatban semmi.[1152]

Szentfülöp plébániáját 1756-ban alapították, temploma 1804-ben épült korábbi előzményekre, titulusa Szent Fülöp és Jakab apostolok. Egy filia sem tartozott ehhez a

---

[1143] A Kúlára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 98-99; SCHEMATISMUS 1915: 106-107; SCHEMATISMUS 1919: 40
[1144] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kúla Nr. 95 (1919) Érseki hatóság 1984. sz. (1919. március 20.)
[1145] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Kúla Nr. 97 (1920) 347/1920. sz. Léh Mátyás levele (1920. aug. 5.); válasz: 2672. (1921. IX. 4.)
[1146] Bácsszentiványra helyezték 1916. júniusában. ld. Kalocsai Néplap 1916. június 10. 2. oldal
[1147] Kalocsai Néplap 1918. június 1. 3. oldal
[1148] Uo.
[1149] Kalocsai Néplap 1920. november 6. 2. oldal
[1150] Innen Adára helyezték káplánnak. ld. Kalocsai Néplap 1917. május 5. 2. oldal
[1151] Az Ószivácra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 99; SCHEMATISMUS 1915: 107; SCHEMATISMUS 1919: 40 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1152] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Ószivác 2. a. 1., Nr. 118 (1893-1921) 115. sz. (1921. XII. 10.)

plébániához. Plébánosa vizsgált időszakban 1921-ig Martin József volt, őt ideiglenes adminisztrátori minőségben Czick Ignác követte. Három segédlelkészről van tudomásunk: Wier János (1914), Spiller János (1915) és Negele József (1918-1919)[1153]. Lakossága szinte teljes egészében római katolikus vallású volt 1914-1923 között.[1154]

Szentfülöppel kapcsolatban egy kántor nevét ismerjük, Kőnig Jánosról, aki korábban ugyanitt tanító volt. Feladatait 1919 novemberétől látta el.[1155]

1921-ben Czick Ignác ideiglenes adminisztrátor jelentette az érseki hatóság felé, hogy a templom és a plébánia külsejét rendbe kellene hozni. Az érsekség ezt tudomásul vette, és intézkedés megtételére kérte a plébánost.[1156]

Szilberek plébániáját 1787-ben alapították meg, Szűz Mária Neve titulusú temploma 1818-as építésű. A templomot 1852-ben restaurálták, 1896-ban pedig bővítették. Két filiája volt: Sztapár és Taraczkfészek. Utóbbi helyen csak római katolikus vallásúak éltek, Sztapáron ugyanakkor a görög ortodoxok óriási, több mint ötvenszeres számbeli fölénnyel rendelkeztek. Plébánosa Bach János kerületi esperes volt. Három káplánt említenek a sematizmusok: Péter Bálint (1914-1915), Talcsik József (1919)[1157], Tittl György (1919-1923)[1158]. Rajtuk kívül 1918-ig Schúr Ádám, majd őt követően Molnár V. Ferdinánd volt a segédlelkész.[1159] Flitner Béla is szolgált itt 1918-ban.[1160] A két számottevő felekezet mindvégig az ortodox és a római katolikus volt, de voltak evangélikus, református és zsidó lakosai is. A katolikusok száma 1914-ben 5158 fő volt, mely 1923-ra 5036-ra csökkent. Az ortodoxok 1914-ben 6446 fős száma 1923-ban 7809 volt, a többi felekezethez ekkor már nem tartozott senki.[1161]

Bischof Antal szilbereki káplánt egészsége helyreállítása céljából az érsek 1915. augusztusában szabadságolta.[1162] 1915. októberében Borsai István ideiglenes kápláni kinevezést kapott Szilberekre.[1163]

[1153] Madarasról helyezték ide. ld. Kalocsai Néplap 1918. március 2. 2. oldal
[1154] A Szentfülöpre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 99-100; SCHEMATISMUS 1915: 107-108; SCHEMATISMUS 1919: 40 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1155] Kalocsai Néplap 1919. december 31. 3. oldal
[1156] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Szentfülöp 2. a. 1. Nr. 64 (1921), Érseki hatóság 2996. sz. (1921. aug. 29.)
[1157] Kalocsai Néplap 1919. november 19. 3. oldal
[1158] Uo.
[1159] Kalocsai Néplap 1918. április 13. 3. oldal
[1160] Innen Palánkára helyezték ld. Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[1161] A Szilberekre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 100; SCHEMATISMUS 1915: 108; SCHEMATISMUS 1919: 40 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1162] Kalocsai Néplap 1915. augusztus 20. 2. oldal
[1163] Kalocsai Néplap 1915. október 2. 3. oldal

1920. augusztus 24-én a plébános kérvényezte, hogy a szilbereki hívek áldozatkészségéből beszerzett új harangokat felszentelhesse. A harang beszerzésének körülményeiről nem rendelkezünk információkkal, de az érseki hatóság teljesítette a kérést, és felhatalmazta a plébánost a harangok megáldására.[1164]

Újverbász plébániáját 1884-ben alapították, Szűz Mária szeplőtelen fogantatása titulusú temploma 1885-ös építésű. Két filiával rendelkezett: a Vízeséshez és a Vasúthoz nevezetűvel. Mindkét filiában a katolikusok mellett éltek evangélikusok, reformátusok és zsidók is. A római katolikusok aránya nagyjából a lakosság egynegyede volt. A vizsgált időszakban plébániáját adminisztrátorok igazgatták: 1914-1915 között Magyar István, majd dr. Szorgh Antal 1915-1923 között. Segédlelkész nem működött ezen a plébánián. Az örményeken kívül minden felekezet megtalálható volt a településen, a római katolikusok száma 1914-ben 1456 fő volt, mellyel csak a negyedik legnagyobb felekezetet alkották. A település lakóinak többségét az evangélikusok adták. 1923-ra a római katolikusok száma 494-gyel emelkedett, ezzel az ortodoxokat és reformátusokat megelőzve a második legnépesebb felekezetté vált. Egyébként a zsidók száma is gyarapodott.[1165]

1915. októberében Dr. Szorgh Antalt nevezte ki lelkésznek Várady érsek Újverbászra.[1166] 1916. július 31-én az adminisztrátor arról érdeklődik az érseki hatóságtól, hogy a temető kerítését a polgári hatóságnak vagy a hitközségnek kell-e rendbe hozatnia. Az érseki hatóság válaszában közli, hogy erre vonatkozólag tételes intézkedés nincs, tehát a kérdés törvényi úton nem dönthető el.[1167] 1917. január 8-án az érseki hatóság érdeklődött afelől, hogy az esperesi jelentés szerint a templom javításra szorul, és ezt az adminisztrátor miként szeretné rendezni. Válaszában Szorgh Antal közölte, hogy a hívek küldöttségileg szeretnének az érsek elé járulni, és tőle segítséget kérni.[1168] Az ügy rendezéséről adatok nem találtunk. 1920-ban a hívek hozták rendbe a temetőt, amelyért az érseki hatóság köszönetét fejezte ki, egyben utasította a lelkészt, hogy ezt szentbeszédben tolmácsolja a hívek felé.[1169]

[1164] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Szilberek 2. a. 1. Nr. 127. (1920-1921) A plébános kérelme 213. sz. (1921. augusztus 24.); válasz: 3018. sz. (1921. VIII. 27.)
[1165] Az Újverbászra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 100; SCHEMATISMUS 1915: 108-109; SCHEMATISMUS 1919: 40 és SCHEMATISMUS 1923: 17 oldalain
[1166] Kalocsai Néplap 1915. október 2. 3. oldal
[1167] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Újverbász 2. a. 1. Nr. 53 (1916), Plébános levele (1916. július 31.), válasz: 3736. sz. (1916. VIII. 4.)
[1168] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Újverbász 2. a. 1. Nr. 54 (1917), 129. sz. (1917. I. 8.); Szorgh Antal válasza 8/1917. sz. (1917. január 12.)
[1169] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Újverbász 2. a. 1. Nr. 55 (1920) 3656. sz. (1920. november 8.)

A veprődi plébánia 1762-es alapítású, Szent István király tiszteletére szentelt temploma 1783-ban épült. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa 1914-1920 között Ketterer Mihály volt, majd ideiglenes adminisztrátorként Schmidt Péter.[1170] 1921-től adminisztrátorként Kindl Ferenc vezette.[1171] Három káplánról is tudunk ebből az időszakból: Haug Antal (1914), Lotterer Péter (1915) és Schmidt Péter 1918-1919 között[1172] szolgált itt. A lakosság túlnyomórészt római katolikus vallású (1914-ben 3309 fő), a többi felekezet összlétszáma pontosan 50 fő volt. 1923-ra a római katolikusok nagyjából 250 fővel kevesebben lettek, a görögkatolikusok száma 22-ről 57-re nőtt, valamint a sematizmus már ortodox és evangélikus lakosokat is jelez, de a vallási arány nem sokat változott.[1173]

Kevéssel az általunk vizsgált időszak előtt Ketterer Mihály plébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy a plébánia épületén különböző hibák jelentkeztek, ezért tatarozásra lenne szükség.[1174] 1918. november 27-én a plébános jelentette az érseki hatóság felé, hogy a templom rekvirálás alá esett orgonasípjainak árát még nem fizették ki. Szeretné, ha ez mielőbb megtörténhetne.[1175]

Ebben az esperesi kerületben 1914-ben ugyan a legnépesebb felekezet a római katolikus volt, de nem alkottak abszolút többséget. A görög ortodoxok és az evangélikusok száma is átlépte a tízezer főt. Valamivel kevesebben voltak a reformátusok és a görögkatolikusok. A zsidók és felekezetnélküliek száma nem érte el az ezer főt sem. 1915-re a római katolikus közösség közel nyolcszáz fővel gyarapodott, de emelkedett az evangélikusok és zsidók száma. A vallásnélküliek ugyanannyian voltak ebben az évben is, a többi felekezet tagjainak száma némileg csökkent.

III. 3. 5. Zentai esperesi kerület

A zentai esperesi kerülethez Adorján, Felsőhegy, Horgos, Magyarkanizsa, Martonos, Tornyos és Zenta települések tartoztak, utóbbi három plébániával is rendelkezett. A kerület esperese Márton Mátyás magyarkanizsai plébános volt.

[1170] Kalocsai Néplap 1920. november 6. 2. oldal
[1171] Kalocsai Néplap 1921. január 5. 2. oldal
[1172] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. november 30. 2. oldal
[1173] A Veprődre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 101; SCHEMATISMUS 1915: 109; SCHEMATISMUS 1919: 40 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1174] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Veprőd 2. a. 1. Nr. 84. (1914) 52. sz. A plébános levele (1914. március 13.)
[1175] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Veprőd 2. a. 1. Nr. 89. (1918) 238. sz. (1918. november 27.)

Az adorjáni plébániát 1863-ban alapították, de temploma már tíz évvel korábba, 1853-ban megépült, melynek titulusa Szűz Mária látogatása Erzsébetnél (magyar nyelvterületen az ünnep Sarlós Boldogasszonyként ismert). Egy filiája volt, Oromhegyes, ahol szintén állt egy templomuk, Szent Mihály főangyal tiszteletére szentelve. Ez a templom 1908-ban épült és 1912-ben szentelték fel. Az említett filián túlnyomórészt római katolikusok éltek. Plébánosai a vizsgált korszakban 1914-1918 között Szabados Pál, míg 1919-1923 között Horváth János[1176] voltak. A sematizmus egy segédlelkészről tudósít, Schmidt Péterről, 1915-ben volt káplán itt, de szeptemberben Bukarestbe küldték az ottani hívek lelkipásztori ellátása céljából.[1177] 1918. júliusában az újmisés Horváth Mihályt a beteg adorjáni plébános megsegítésére rendelték.[1178] Szabados Pál plébános 1918. október 15-én elhunyt.[1179] Ezután Gulyás Károlyt nevezték ki ideiglenes adminisztrátornak.[1180] A nagyjából 2600 fős településen szinte csak katolikusok éltek, az ortodoxok és zsidók száma a negyven főt sem érte el, az ortodoxok az időszak végére 12 fővel többen, míg a zsidók nyolc fővel kevesebben lettek.[1181]

A főegyházmegyei levéltárban található egy ajándékozási szerződés, melyben Milutinovics Ferenc Antal magyarkanizsai lakos 1916-ban az adorjáni plébánia hívei számára örökre ajándékul ad összesen 984 négyszögöl nagyságú földterületet, hogy azon kálvária és stációk épülhessenek.[1182] Szabados Pál plébános 1918. január 7-én azzal a kéréssel fordult az érseki hatóság felé, hogy az oromhegyesi hívek számára is tarthasson misét, azaz engedélyezzék számára a szentmise binálását. Az engedélyt három nappal később meg is adták számára. [1183]

A felsőhegyi plébániát 1872-ben alapították, Szent József tiszteletére szentelt temploma 1890-ben épült. Ez a plébánia filiával nem rendelkezett. Plébánosai Cziráky Zsigmond (1914)[1184], Horváth Gyula (1915-1919) és Finta János voltak (1923). Kápláni állás ehhez a plébániához nem tartozott. Az adorjáni plébániához képest még inkább

[1176] Kalocsai Néplap 1919. január 25. 2. oldal
[1177] Kalocsai Néplap 1915. szeptember 11. 3. oldal
[1178] Kalocsai Néplap 1918. július 20. 2. oldal
[1179] Kalocsai Néplap 1918. október 19. 2. oldal
[1180] Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[1181] Az Adorjánra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 102; SCHEMATISMUS 1915: 110; SCHEMATISMUS 1919: 41 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1182] KFL I. 1. b. Adorján 2. a. Nr. 45 (1916) Ajándékozási szerződés (1916. január 31.)
[1183] KFL. I. 1. b. Adorján 2. a. Nr. 46 (1918) 3/1918. sz. Szabados Pál levele (1918. január 7.) Válasz: 1918. január 10.
[1184] Halálát az 1914. évi V. körlevél 4213. szám alatt közlié

katolikus lakosságú. 1914-ben 6 zsidó, míg 1923-ban 2 református lakost jelez a sematizmus. A katolikusok száma a vizsgált időszak végére 1166 fővel emelkedett.[1185]

Felsőheggyel kapcsolatban nem találtunk egyéb iratot a Főegyházmegyei Levéltár állományában.

A horgosi Nepomuki Szent János plébániát 1775-ben alapították, temploma a következő évben épült fel, melyet 1889-ben belsőleg felújították és újraszentelték. Három filia is tartozott hozzá: Királyhalom, Kishorgos és Kőrösoldal. Mindhárom helyen a legjelentősebb felekezet a római katolikus volt. Királyhalmon néhány görög ortodox, evangélikus és zsidó, míg Kishorgoson néhány evangélikus és zsidó vallású személy élt. Kőrösoldalban csak egyetlen görög ortodox vallású lakos volt. Plébánosa a vizsgált időszakban végig Virág István volt. Hat segédlelkészről van tudomásunk: Horváth Károly (1914), Kovács Imre (1915-1917)[1186], Lenzsér Péter 1918-ban,[1187] Szedlay István (1919-1920)[1188], Ternay György (1917-1919)[1189], Máthis Kálmán (1920)[1190] és Vorák Lajos (1923) működtek itt kápláni minőségben. Ternay Györgyöt 1917-ben katonai lelkészi szolgálatra hívták be, helyére ideiglenesen Lencsér Péter került.[1191] A közel kilencezer fős lakosságból mintegy 8800 fő volt a katolikusok száma ezen időszak alatt. Ugyanakkor az örményen kívül minden felekezetű lakosa volt, számuk azonban felekezetenként nem érte el a száz főt sem. 1923-ban 22 fő vallástalan személyt is jelez a sematizmus.[1192]

1914. november 19-én a plébános azzal a kéréssel fordult az érseki hatóság felé, hogy a templom titulusát megváltoztathassák. Ez amiatt vált szerinte szükségessé, mert a korábbi oltárkép Nepomuki Szent Jánost ábrázolta, az új, amelyet Kárászné Batthyány Karolina grófnő ajándékozott a templomnak Mária tisztulását, azaz a purificatiót ábrázolja.[1193] A vizsgált időszakban nem történt az ügyben semmi előrelépés, így a titulus megváltoztatása sem történt meg.

A magyarkanizsai Szent Őrzőangyalok plébánia 1750-es alapítású, temploma 1768-ban készült el. 1911-ben bővítették és restaurálták. Nem tartozott hozzá egyetlen filia sem.

[1185] A Felsőhegyre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 102; SCHEMATISMUS 1915: 110-111; SCHEMATISMUS 1919: 41 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1186] Szabadkai hitoktatóvá nevezték ki. ld. Kalocsai Néplap 1917. június 9. 3. oldal
[1187] Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[1188] Szabadka-Szent Györgyre helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1920. március 17. 3. oldal
[1189] Kalocsai Néplap 1919. január 4. 3. oldal
[1190] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 28. 3. oldal
[1191] Kalocsai Néplap 1917. augusztus 25. 2. oldal
[1192] A Horgosra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 102-103; SCHEMATISMUS 1915: 111; SCHEMATISMUS 1919: 41 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1193] KFL. I. 1. b. Horgos Nr. 79 (1914) Virág István plébános levele (1914. november 19.)

Plébánosa végig Márton Mátyás volt. Három kápláni állással is rendelkezett. Az első Németh Zsigmond (1914), Böde József (1915), Gere Vince (1922)[1194] és Schäffer Ferenc (1922-1923), a másodikat Horváth János (1914-1915), Qotidián Lajos (1918-1919)[1195] és Pintz János (1923), míg a harmadikat Lencsér Péter (1914-1919), Gulyás Károly 1919-1921 között[1196] és Szabó Dénes (1923) töltötte be. Lenzsér Péter 1917-ben ideiglenes jelleggel Horgosra került át[1197], 1918. májusában visszahelyezték.[1198] 15000 fős római katolikus lakossága a vizsgált időszak végére mintegy hatszáz fővel csökkent., 373 fős ortodox közösége viszont ugyanekkorra két és félszeresére növekedett. Jelentős még a zsidó közösség létszáma, mely az 1914. évi 317-ről 1923-ra 222 főre csökkent. A római katolikusok túlsúlya tehát mindvégig megmaradt.[1199]

1917-ben a sekrestye bútorzatának megjavítása vált szükségessé. Erre a célra az érseki hatóság 586 koronát utalványozott a plébánia számára.[1200] 1918-ban a templomtorony tetejének galvanizált pléhtetővel történő befedését végezték el.[1201]

Martonos plébániáját 1781-ben alapították, temploma Szűz Mária Neve tiszteletére 1814-ben épült. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa Simrák Béla volt a vizsgált időszakban. Két segédlelkészről van tudomásunk: Stadler János (1914-1917)[1202] és Koncz Dezső (1917-1923)[1203]. Nagyrészt római katolikusok lakták a települést, mintegy 5000 fős létszámmal. Rajtuk kívül jelentős ortodox lakosság 1200-1300 fő élt itt, az evangélikus, református és zsidó lakosság összlétszáma nem érte el az ötven főt.[1204]

1915. márciusában a plébános levélben jelezte az érseki hatóság felé, hogy a közeljövőben nagyobb mértékű javítás, esetleg átalakítás válik szükségessé a templomon.[1205] A munkálatokat 1918-ig be is fejezték, ekkor utolsóként a templom

[1194] Adára helyezték. ld. Kalocsai Néplap 1922. január 18. 1. oldal
[1195] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. november 30. 2. oldal
[1196] Kalocsai Néplap 1921. február 23. 2. oldal
[1197] Kalocsai Néplap 1917. augusztus 25. 2. oldal
[1198] Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[1199] A Magyarkanizsára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 103; SCHEMATISMUS 1915: 111-112; SCHEMATISMUS 1919: 41 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1200] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Magyarkanizsa Nr. 106 (1917) Márton Mátyás plébános levele 119/1917. sz. (1917. február 28.) válasz: 1058. sz. (1917. III. 2.)
[1201] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Magyarkanizsa Nr. 107 (1918) Márton Mátyás plébános levele 371/1918. sz. (1918. augusztus 16.)
[1202] Kalocsai Néplap 1917. október 13. 2. oldal (Rossz dátum szerepel a fejlécen.)
[1203] Uo.
[1204] A Martonosra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 103-104; SCHEMATISMUS 1915: 112; SCHEMATISMUS 1919: 41 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1205] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Martonos, Simrák Béla plébános levele (1915. március 31.)

tetőzetét hozták rendbe, melyre az érsekség 550 koronát utalványozott a plébánia számára.[1206]

Tornyos plébániáját 1906-ban alapították, de temploma 1901-ben már megépült, Magyarok Nagyasszonya tiszteletére. Négy filia is tartozott hozzá: Kevi (vagy Kavia), Völgypart, Külsőjárás és Gunaras. Keviben és Külsőjárásban csak római katolikusok éltek. Völgyparban a lakosság nagyjából egyhatod része görög ortodox vallású volt, és élt itt néhány zsidó vallású személy is. Külsőjárásban pedig szintén élt néhány zsidó. Plébános a vizsgált időszakban végig Csóti János volt. Kápláni állást ezen a plébánián nem szerveztek. Ötezer fő körüli római katolikus lakossággal rendelkezett, az ortodoxok száma kezdetben 109 fő, mely 1923-ra 210-re nőtt. Rajtuk kívül néhány evangélikus, református és zsidó vallású személy is élt a településen, de számuk együttesen nem tett ki húsz főt.[1207]

Tornyossal kapcsolatosan tudomásunk szerint a Főegyházmegyei Levéltár nem rendelkezik további iratokkal.

Zenta Szent István király plébániát 1755-ben alapították, temploma 1770-ben épült, 1911-ben azonban megsemmisült. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa Gózon István volt a vizsgált időszakban. Két segédlelkészi állás volt szervezve: az elsőt Horváth Gyula (1914), Csizofszky István (1915-1919), Schäffer Ferenc (1920-1922)[1208] és Dúlosy Jenő (1923), míg a másikat Péchy Béla (1914), Oszwald József 1918-1919 között[1209] és Horváth Mihály (1923) töltötte be. A kezdetben 10250 fős katolikus lakosság 1919-re ugyan lecsökkent, de 1923-ra 10400 főre növekedett. A görögkeletiek száma 930-ról 1200-ra, a reformátusoké 130-ról 190 főre emelkedett.[1210]

Közvetlenül az általunk vizsgált időszak előtt Zenta város tanácsa hirdette ki a pályázatot a Szent István templom felépítésére. Az ajánlatokat március 16-ig lehetett benyújtani a városi tanácshoz, és még ugyanazon a napon meg is született róla a döntés.[1211]

1918. novemberében a kántori állás betöltésére pályázatot hirdettek.[1212]

[1206] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Martonos, Az érseki hatóság levele (1918. június 30.)
[1207] A Tornyosra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 104; SCHEMATISMUS 1915: 112-113; SCHEMATISMUS 1919: 42 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1208] Kalocsai Néplap 1920. november 6. 2. oldal; majd Magyarkanizsára helyezték ld. Kalocsai Néplap 1922. január 18. 1. oldal
[1209] Kalocsai Néplap 1918. december 14. 2. oldal
[1210] A Zenta – Szent Istvánra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 105; SCHEMATISMUS 1915: 113; SCHEMATISMUS 1919: 42 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1211] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Zenta-Belváros 2. a. 1. Nr. 115 (1914) Zenta város tanácsa 2680/1914. sz. kig. szám. (1914. február 3.)
[1212] Kalocsai Néplap 1918. november 9. 6. oldal

A zenta-felsővárosi Jézus Szent Szíve plébániát 1897-ben alapították, temploma egy évvel korábban épült meg. Filiával szintén nem rendelkezett. Plébánosai 1914-ben Vajda Ottó, majd 1915-1919 között előbb adminisztrátorként, majd 1919 után plébánosként Péchy Béla voltak. 1919 elejéig Hauk Márton[1213], majd 1923-ban segédlelkészként Szvoboda Lajos szolgált a plébánián. Időszakunk elején 8100 fős katolikus lakossággal rendelkezett, mely kilenc év alatt száz fővel csökkent. A kezdetben 1200 fős ortodox közösség ugyanakkor 1923-ra száz fővel; a 640 fős zsidó közösség pedig ezer főre növekedett. Rajtuk kívül az egyéb felekezetekhez tartozók is képviseltették magukat tíznél is kevesebb létszámmal.[1214]

Zenta-Munkástelep a vizsgált időszakban még nem nyerte el plébániai rangját. Az adminisztratúrát 1912-ben alapították, temploma Várady Lipót Árpád érseksége idején nem épült még meg. Zenta többi városrészéhez hasonlóan nem rendelkezett filiával. Adminisztrátorai Finta János (1914-1919), majd Kovács Imre (1923) voltak. 4500 fős római katolikus lakossággal rendelkezett, rajtuk kívül élt még itt néhány ortodox, evangélikus és református vallású személy is.[1215]

Ebben az esperesi kerületben 1914-ben a római katolikusok aránya volt a legnagyobb, őket az ortodoxok, majd a zsidók követték. Jóval kevesebben voltak az evangélikusok és a reformátusok, a legkevesebben pedig a görögkatolikusok voltak. 1915-re lényegi változás egyik közösségnél sem figyelhető meg.

III. 3. 6. Óbecsei esperesi kerület

Az óbecsei esperesi kerület a vizsgált időszak kezdetén hét plébániából (Ada, Bácsföldvár, Mohol, Óbecse, Óbecse-Alsóváros, Péterréve, Szenttamás) állt. Mohol-Gunaras adminisztratúrája Várady Lipót Árpád érseksége idején keletkezett. A kerületi esperes Michler Ferenc moholi plébános volt.

Az adai Szentháromság plébániát 1760-ban alapították, míg temploma 1795-ben épült meg. 1879-ben felújították, majd 1909-ben pompásan kidíszítették. Nem rendelkezett filiával. Vezetői a vizsgált időszakban Latky József plébános (1914-1919), majd Péter Bálint lelkiekben adminisztrátor (1922)[1216] voltak. Több káplánról is tudomásunk van:

[1213] Kalocsai Néplap 1919. január 4. 3. oldal
[1214] A Zenta – Felsővárosra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 105; SCHEMATISMUS 1915: 113-114; SCHEMATISMUS 1919: 42 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1215] A Zenta – Munkástelepre vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 105-106; SCHEMATISMUS 1915: 114; SCHEMATISMUS 1919: 42 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1216] Kalocsai Néplap 1922. január 18. 1. oldal

Udvary István 1914-ben, Schäffer Ferenc 1914-1915 között, Kvanduk János 1915-ben, Drozdik László 1915-1917 között[1217], Dallmann Nándor 1917-ben[1218], Belágyi Mihály és Szabó Dénes 1917-1919 között[1219], valamint Gere Vince 1922-1923 között[1220]. A lakosság túlnyomó többségben római katolikus vallású (kb. 11000 fő), jelentős az ortodoxok (2000 fő körül) és a zsidók száma (400-500 fő között) is.[1221]

1919. szeptember 14-én az egyházközségi képviselőtestület ülésén arról határoztak, hogy a templomot és a plébániaépületet ki kell javítani.[1222] Az év végéig ez el is készült, mert a plébános az év utolsó napján jelentette az érseki hatóságnak a munkálatok elvégzését. Az érseki hatóság a következő év májusában mindkét épület javításáról költségvetést kért a plébánostól.[1223] A plébános erre közölte, hogy költségvetés nem készült, mert így a munkát olcsóbban el tudták végeztetni.[1224] Az érseki hatóság helytelenítette a dolgot, de miután a jelentésben megemlített javításokat Petrovácz Gyula műszaki tanácsos megfelelőnek tartotta, így a jelentést elfogadta.[1225]

Bácsföldvár plébániája 1807-es alapítású, Szent Mihály főangyal tiszteletére épült temploma 1831-ben készült el. 1848-ban leégett, 1854-ben restaurálták, 1905-ben pedig kibővítették. Szintén nem rendelkezett filiával. A vizsgált időszakban plébánosa Schwerer Imre volt. Négy segédlelkészről van tudomásunk a településen: Kertész József (1914), Farkas Lajos (1915), Kvanduk János (1919) és Komáromi József (1920-1923)[1226]. Amennyiben a főegyházmegyei sematizmusban szereplő adatok helyesek, 1914-ben a legjelentősebb felekezet a római katolikusoké volt 3930 fővel, a többi vallást gyakorlók száma együttesen nem érte el a négyszáz főt. Az 1915-ös sematizmus már közel háromezer fős ortodox lakosságot jelez, mely 1923-ra 5722 főre növekedett, ezzel közel ezer fővel nagyobb létszámú lett, mint a római katolikusoké. A vizsgált időszak végére az evangélikusok száma is hatszorosára növekedett, de így sem érte el a száz főt.[1227]

[1217] Kalocsai Néplap 1915. október 16. 3. oldal, Bezdánba helyezéséről ld. Kalocsai Néplap 1917. február 2. 2. oldal
[1218] Kalocsai Néplap 1917. május 5. 2. oldal
[1219] Kalocsai Néplap 1917. július 14. 2. oldal
[1220] Kalocsai Néplap 1922. január 18. 1. oldal
[1221] Az Adára vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 107; SCHEMATISMUS 1915: 115; SCHEMATISMUS 1919: 42-43 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1222] KFL. I. 1. b. Ada 2. a. Nr. 95. (1919-1920) Jegyzőkönyv 1919. szeptember 14.)
[1223] KFL. I. 1. b. Ada 2. a. Nr. 95. (1919-1920) 1604. sz. (1920. V. 19.)
[1224] KFL. I. 1. b. Ada 2. a. Nr. 95. (1919-1920) Latky plébános levele (1920. augusztus 18.)
[1225] KFL. I. 1. b. Ada 2. a. Nr. 95. (1919-1920) Petrovácz Gyula levele (1920. október 29.); a jelentés elfogadása: 3763. sz. (1920. XI. 4.)
[1226] Bajaszentistvánról idehelyezve ld. Kalocsai Néplap 1920. március 3. 3. oldal
[1227] A Bácsföldvárra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 107; SCHEMATISMUS 1915: 115-116; SCHEMATISMUS 1919: 43 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain

1915. augusztus 17-én a plébános engedélyt kér templomfelszerelés, különösen fehérneműk beszerzésére, melyet az érseki hatóság augusztus 21-én meg is adott.[1228] 1916-ban a kálvária stációinak kijavítása[1229], 1917-ben villámhárító beszerzésére került sor.[1230] 1918. novemberében a plébános jelentést tett arról, hogy a plébániát a szerb megszállók kifosztották.[1231]

A moholi Szent György plébániát 1806-ban alapították. Temploma 1824-ben épült, melyet 1905-ben bővítettek. Filia nem tartozott hozzá. Plébánosa Michler Ferenc volt. Segédlelkészei Kovács Ferenc (1914), Ternay György (1915), Vorák Lajos (1919), Máthis Kálmán (1923) voltak. A katolikus lakosság a vizsgált időszakban 7500 fő körül mozgott, az ortodoxoké 3000 fő körül. A kezdetben 371 fős zsidó lakosság a korszak végére 127 főre csökkent. 1923-ra már 132 vallástalan személyt is jelez a sematizmus.[1232] A plébános 1918. októberében megkapta a Szűz Máriáról nevezett szászvári címzetes apáti címet.[1233]

1916. augusztus 22-én a plébános jelentést tett a haragok háborús célokra történő beszolgáltatásának megtörténtéről.[1234] 1918-ban az orgona sípjait rekvirálták ugyan, de nem vitték azokat el.[1235]

Mohol-Gunaras első adminisztrátora Hegyi László volt. Az 1923-as sematizmus szerint 260 fő római katolikus és 4 fő zsidó lakossággal rendelkezett.[1236]

1922. december 10-én a hívek levelet küldtek Várady érseknek, amelyben örömüknek adnak hangot az új plébánia megalapítása miatt, ugyanakkor kérik, hogy a templomot ne Gunarason, hanem inkább Nagyvölgyön építsék fel.[1237]

A Főegyházmegyei Levéltárban megtalálható az a Dupp Bálint adminisztrátor által 1923. február 1-jén készített leltár, mely tartalmazza a petrovoszellói (azaz péterrévei) templom által a gunarasinak átengedett egyházi felszerelések listáját.[1238] Az ügy Várady Lipót Árpád érsek rövidesen bekövetkezett halála miatt az általunk vizsgált időszakban nem rendeződött.

[1228] KFL. I. 1. b. Bácsföldvár Nr. 55. (1915) Schwerer Imre plébános levele (1915. augusztus 17.), az érseki hatóság engedélye: 3722. sz. (1915. augusztus 21.)
[1229] KFL. I. 1. b. Bácsföldvár Nr. 56. (1916)
[1230] KFL. I. 1. b. Bácsföldvár Nr. 57. (1917)
[1231] KFL. I. 1. b. Bácsföldvár Nr. 58. (1918) A plébános jelentése 202/918. sz. (1918. november 11.)
[1232] A Moholra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 107-108; SCHEMATISMUS 1915: 116; SCHEMATISMUS 1919: 43 és SCHEMATISMUS 1923: 18 oldalain
[1233] Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[1234] KFL I. 1. b. Mohol Nr. 47. (1916) Michler Ferenc plébános levele 122/1916. sz. (1916. augusztus 22.)
[1235] KFL I. 1. b. Mohol Nr. 49. (1918) Michler Ferenc plébános levele 294/1918. sz. (1918. XI. 20.)
[1236] A Mohol – Gunarasra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1923: 18 oldal
[1237] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Gunaraspuszta, Nr. 1. (1923)
[1238] Uo.

A Mária Mennybevételére szentelt óbecsei plébániát 1760-ban alapították, temploma 1776-ban épült. 1830-ban újjáépítették, 1848-ban a várossal együtt sokat szenvedett, 1895-ben restaurálták és pompásan díszítették. Filiával nem rendelkezett. Időszakunkban két plébánosa volt: Jauch Ferenc (1914-1918)[1239]és Petrányi Ferenc 1918-1923 között[1240]. Kettejük időszaka között ideiglenes adminisztrátorként Udvary István káplán igazgatta a plébániát.[1241] Jauch Ferenc Szent Györgyről nevezett csanádi címzetes apáti címet kapott a királytól 1916-ban.[1242] Az apát-plébános 1918. április 9-én hunyt el, cukorbetegség következtében.[1243] Több káplánról is tudomásunk van: Vándor Antal és Csizofszky István 1914-ben, Udvary István 1915-ben, Garay Béla 1915-1919 között, Varga Lajos 1918-1919 között[1244], Schäffer Ferenc 1920-ban[1245], valamint Nikl Jenő és Sütő János 1923-ban. A katolikusok száma 7200 fő körül mozgott a vizsgált időszakban. Az ortodox közösség 3000, az evangélikus száznál kevéssel több, a református kb. 40, míg a zsidó 740 körüli tagot számlált. Mivel az 1923-as sematizmus a római katolikuson kívül minden más közösséghez nulla főt jelez, így vagy hibás adattal van dolgunk, vagy a település teljesen katolikus vallásúvá vált. Óbecse városa Stari Becej néven a trianoni békeszerződés után a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került, így a kalocsai érsek nem tudta fennhatóságát gyakorolni.[1246]

1918. augusztusában a templomtorony tetőzetének javítását kellett elvégezni. Az erről szóló jelentést az érseki hatóság augusztus 28-án elfogadta, miután Ernszt Antal uradalmi mérnök véleményezte a költségvetést.[1247] Ugyanebben az évben a kántorlak kerítésének helyreállítására is sor került.[1248]

Az Óbecse-alsóvárosi plébániát 1900-ban alapították. Temploma 1903-1904 között épült és 1905-ben szentelték fel Páduai Szent Antal tiszteletére. Volt egy filiája is, melyet Botrának neveztek. Itt a túlnyomórészt római katolikus lakosságon kívül élt néhány görög ortodox és evangélikus vallású személy is. 1914-1920 között Kovács Ferenc volt a

[1239] Temetéséről ld. Kalocsai Néplap 1918. április 13. 3. oldal
[1240] Megválasztásáról ld. Kalocsai Néplap 1918. július 27. 2. oldal
[1241] Uo.
[1242] Kalocsai Néplap 1916. augusztus 12. 2. oldal
[1243] Kalocsai Néplap 1918. április 13. 3. oldal
[1244] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. szeptember 21. 2. oldal
[1245] Zenta-belvárosba helyezik. ld. Kalocsai Néplap 1920. november 6. 2. oldal
[1246] Az Óbecsére vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 108; SCHEMATISMUS 1915: 116; SCHEMATISMUS 1919: 43 és SCHEMATISMUS 1923: 18-19 oldalain
[1247] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Óbecse-Belváros 2. a. 1. Nr. 147. (1918) Véleményezés kérése: 3403. sz. (1918. VII. 11.), Jóváhagyás: 4090. sz. (1918. VIII. 22.)
[1248] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Óbecse-Belváros 2. a. 1. Nr. 148. (1918)

plébános[1249], aki 1915-ben szerémmegye díszpolgára lett.[1250] Őt ideiglenes adminisztrátorként Schäffer Ferenc követte.[1251] 1920. októberében Csizofszky Istvánt választotta meg a hitközség plébánosnak[1252]. Segédlelkészei voltak: Koleszár Andor (1915-1916), Farkas Lajos (1916)[1253], Gere Vince 1918-1919 között[1254] és Negele József (1923). 1914-ben 6086 római katolikus hívővel rendelkezett, 1923-ra számuk 6503-ra emelkedett. Jelentős számú ortodox vallású személy is élt a plébánia területén: számuk a vizsgált időszakban mindössze öt fővel emelkedett, 3155-ről 3160-ra. A 32 zsidó vallású lakosból kilenc év alatt 21 maradt. A 30 evangélikusból is csak 23 maradt. A négy görögkatolikusból viszont egy sem maradt.[1255]

Koleszár Andor betegség miatt fél évre szabadságolásra került[1256], majd 1917 júliusában nyugdíjaztatását kérte.[1257]

A plébános 1921. január 26-án jelentette az érseki hatóságnak, hogy az esperesi látogatás alkalmával észrevett hiányosságok pótlása, illetve felújítása megtörtént. Ezt a jelentést az érseki hatóság elfogadta.[1258]

A péterrévei Mindenszentek plébániát 1774-ben alapították, temploma 1805-ben épült. Filiával nem rendelkezett. Plébánosa a tárgyalt időszakban végig Szalai Károly volt, míg káplánjai a következők: Dallmann Nándor (1914-1915), Kvanduk János (1914), Varga Lajos (1915), Drozdik László 1918-ban[1259], Gulyás Károly ugyanekkor[1260], akinek helyére Vorák Lajos került[1261], 1918 végén Máthis Kálmán[1262], majd Teész Imre (1919-1920)[1263], Dupp Bálint adm. in spirit. (1923), Takács Ferenc (1920-1923)[1264]. 1919-ben a plébános betegségére való tekintettel lelkiekben admininsztátorrá Kovács Imrét nevezték ki.[1265]

[1249] Kalocsai Néplap 1920. április 21. 2. oldal
[1250] Kalocsai Néplap 1915. április 3. 3-4. oldal
[1251] Kalocsai Néplap 1920. április 21. 2. oldal
[1252] Kalocsai Néplap 1920. október 6. 3. oldal
[1253] Kalocsai Néplap 1916. november 4. 2. oldal.
[1254] Bajaszentistvánról került ide. ld. Kalocsai Néplap 1918. június 22. 3. oldal
[1255] Az Óbecse – Alsóvárosra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 108-109; SCHEMATISMUS 1915: 116-117; SCHEMATISMUS 1919: 43 és SCHEMATISMUS 1923: 19 oldalain
[1256] Uo.
[1257] Kalocsai Néplap 1917. július 7. 2. oldal
[1258] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Óbecse-Alsóváros 2. a. 1. Nr. 42. (1921)
[1259] Kalocsai Néplap 1918. május 4. 2. oldal
[1260] Ekkor adorjáni ideiglenes adminisztrátorrá nevezték ki. ld. Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[1261] Uo.
[1262] Kalocsai Néplap 1918. december 21. 4. oldal
[1263] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 22. 3. oldal
[1264] Kalocsai Néplap 1920. szeptember 29. 2. oldal
[1265] Kalocsai Néplap 1919. február 22. 2. oldal

1918. október 20-án Drozdik László káplán életének 29. évében elhunyt.[1266] A településen 1914-ben több mint négyszer annyi római katolikus élt, mint ortodox. Az előbbiek 8210-en, utóbbiak 2020-an voltak. Jelentős változás 1923-ra sem történt, bár a katolikusok száma jobban csökkent (8106 főre), mint az ortodoxoké (2012 főre). A zsidók száma 530-ról 550-re növekedett, az evangélikusok 34-ről 40-re, a reformátusok 22-ről 28-ra. Mindvégig csak két görögkatolikus személy élt Péterrévén.[1267]

1915-ben a plébános jelentette az érseki hatóság felé, hogy a plébánia épületének szobáiban megjelent a penészgomba, ezenfelül az illemhelyek működése is problémás, de a felújításra nem áll rendelkezésre megfelelő összeg, ezért az érsekség anyagi segítségét kéri a kegyúri II. és a Botka-alapból való pénz kölcsönzésével.[1268] Az érsekség Petrovácz Gyula mérnökkel megvizsgáltatta a helyet, majd annak véleménye után a pénz kiutalását engedélyezte.[1269] Ezzel egyidőben a templom bádogtetőjének kijavítását is kérvényezte a plébános.[1270] 1916-ban a kálvária stációinak rendbehozása vált fontossá.[1271] 1917-ben a toronyablakok felújítása vált szükségessé, melyet az érseki hatóság engedélyezett.[1272] 1921-ben az esperesi látogatás után az érseki hatóság elrendelte a templom külső tatarozását.[1273]

Szenttamás plébániája 1783-as alapítású, temploma 1815-ben épült. 1886-ban oratóriummal bővítették. Két filiával is rendelkezett: Kutas birtok és Turja. Az előbbi helyen közel kétszer annyi görög ortodox élt, mint római katolikus. Rajtuk kívül evangélikusok, reformátusok és zsidók is éltek itt. Az utóbbi filiában nagyjából ötvenszer annyi görög ortodox vallású személy élt, mint római katolikus. A többi felekezet: a görögkatolikus, evangélikus, református és zsidó jelenlét szinte elhanyagolható. Plébánosai Fáncsy Antal (1914-1920)[1274] volt, akit ideiglenes adminisztrátorként Rogiener Gyula követett.[1275] Berecz Kálmán (1923), káplánjai pedig Vajay László (1914), Drozdik László (1915), Kvanduk János (1915)[1276], Ternay Antal (1918)[1277], Vorák Lajos (1918)[1278], Szabó

[1266] Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[1267] A Péterrévére vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 109; SCHEMATISMUS 1915: 117; SCHEMATISMUS 1919: 43 és SCHEMATISMUS 1923: 19 oldalain
[1268] KFL I. 1. b. Plébániai iratok, Péterréve 2. a. 1. Nr. 45. (1915) 172/915. sz. (1915. augusztus 14.)
[1269] KFL I. 1. b. Plébániai iratok, Péterréve 2. a. 1. Nr. 45. (1915) Petrovácz Gyula véleménye és az érseki helynök válasza (1915. VIII. 20.)
[1270] Szalai plébános levele (1915. augusztus 14.)
[1271] KFL I. 1. b. Plébániai iratok, Péterréve 2. a. 1. Nr. 45. (1915)
[1272] KFL I. 1. b. Plébániai iratok, Péterréve 2. a. 1. Nr. 49. 2958. sz.
[1273] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Péterréve 2. a. 1. Nr. 49. (1908; 1912-1916) 1029. sz. (1921. III. 3.)
[1274] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 11. 3. oldal
[1275] Uo.
[1276] Kalocsai Néplap 1915. október 16. 3. oldal

Mihály (1918-1919)[1279], dr. Taskovics János (1920)[1280] és Farkas János (1923) voltak. A településen az ortodox vallásúak száma volt mindvégig a legnagyobb, a római katolikusoké kevesebb, mint a fele, de a vizsgált kilenc év folyamán a katolikus felekezet volt az egyetlen, amelynek létszáma növekedett: 5908-ról 6406-ra. Az ortodoxok 12635-ről 11900 főre csökkentek. Az evangélikusok 454-ről 320-ra, a reformátusok 211-ről 113-ra, a zsidók 140-ről 42-re, míg a görögkatolikusok 29-ről 17-re. Az 1923-as sematizmus egyetlen örmény vallású személyt is jelez.[1281]

1916-ban Fáncsy Antal plébános tudatta az érseki hatósággal, hogy Chrysostoma nővér a templomi miseruhákat felújította, és most ezek megáldásának engedélyezését kéri. A hatóság az engedélyt megadta.[1282]

1914-ben az esperesi kerület egészét nézve megállapítható, hogy a római katolikusok éltek itt legnagyobb számban, őket a görög ortodoxok és a zsidók követték. 1915-re a római katolikus közösség létszáma 365, a reformátusé 91, a zsidóké 61 fővel emelkedett, a többi közösség létszáma viszont némileg csökkent.

[1277] Kalocsai Néplap 1918. április 6. 2. oldal
[1278] Uo.; Innen Péterrévére került ld. Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[1279] Kinevezését ld. Kalocsai Néplap 1918. október 26. 2. oldal
[1280] Temerinbe helyezték át. ld. Kalocsai Néplap 1920. november 27. 2. oldal
[1281] A Szenttamásra vonatkozó adatokat ld. SCHEMATISMUS 1914: 109-110; SCHEMATISMUS 1915: 117-118; SCHEMATISMUS 1919: 43 és SCHEMATISMUS 1923: 19 oldalain
[1282] KFL I. 1. b. Plébániai iratok, Szenttamás 2. a. 1. Nr.55. Fáncsy Antal levele 504. (1916. VI. 21.), az engedély 3125. sz. (1916. VI. 24.)

IV. SZERZETESRENDEK

A Főegyházmegye területén a vizsgált időszakban négy férfi és négy női rend működött. A férfi rendek a ferencesek, a ciszterciek, a jezsuiták és a sarutlan kármeliták voltak, míg a női rendek a kalocsai iskolanővérek, a Páli Szent Vince Szeretetnővérei, a Szent Üdvözítő Leányai Kongregáció, a Keresztről nevezett Irgalmasnővérek és az Isteni Üdvözítőről nevezett nővérek. A ferencesek Baján, Bácsban, Szabadkán és Újvidéken, a ciszterciek Baján, a jezsuiták Kalocsán, az iskolanővérek szerte az egyházmegyében teljesítettek szolgálatot. A következőkben e szerzetesrendek történetével igyekszünk foglalkozni a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén.

IV. 1. Ferencesek

A ferences rendet 1209-ben alapította Assisi Szent Ferenc. Ekkortól a rendalapító és 12 követője gyalog bejárta az akkori Itáliát, sőt, Szicília szigetére is eljutottak, és prédikáltak. A következő évben először, majd ezt követően évente két alkalommal Ferenc összegyűjtötte a testvéreket Porciunkulában. A közösség már a kezdetekről fogva szerzetesrendként határozta meg magát. A rendalapítás a regula elfogadásával és egyházi jóváhagyással történt, bár kezdetben a szerzeteseknek nem volt állandó lakhelyük. A struktúrák kialakítását csak 1217-ben kezdték meg, ekkor tartották meg az első általános nagykáptalant. Ekkor tizenkét rendtartományt hoztak létre, melyek élén a tartományi miniszter állt. A Regula végső szövege 1223-ban készült el.[1283] Az 1226-ban elhunyt Ferenc második utódja, Assisi Illés testvér megszervezte a rendszeres szerzetesi és teológiai képzést, valamint rendházakat és templomokat építtetett. Keménykezű vezetése ugyanakkor nem tetszett rendtársainak, ezért 1239-ben a káptalan összehívása után a római pápa, IX. Gergely maga tett le tisztségéből.[1284]

Szintén a XIII. században élt a középkori ferences-rend másik nagy alakja, Bagnoreggiói Bonaventura, aki 1257-1274 között generális miniszter volt, és akit azóta szentként és egyháztanítóként ünneplünk, ragaszkodott az eredeti ferences eszményekhez,

[1283] PUSKELY, M., *Kétezer év szerzetesség I-II.*, Dinasztia Kiadó, Budapest 1998. (továbbiakban: PUSKELY 1998), 357
[1284] Uo.

és nem engedte, hogy a buzgók még keményebb szerzetesi szabályok szerint éljenek. Bonaventura elképzeléseit VIII. Bonifác pápa is támogatta.[1285]

A következő századokban Sienai Szent Bernardin és Kapisztrán Szent János volt a ferences szerzetesség két legismertebb alakja. Utóbbi a magyarság történelmében is jelentős szerepet játszott.[1286]

A XIV. század végén a renden belül egy belső megűjulási folyamat vette kezdetét: az itáliai szerzetesek a Regula szigorú megtartását kezdte követelni. Csoportjuk az obszerváns nevet kapta. A következő évtizedekben az obszerváns irányzat gyors terjedésnek indult Európa-szerte. A XV. században kezdett ténylegesen is elkülönülni a ferencesek két ága: az obszervánsok és a konventuálisok csoportjára. IV. Szixtusz pápa, aki korábban generális miniszter volt, először el akarta törölni az obszervánsok autonómiáját, végül azonban mindkét csoportot azonos kiváltságokban részesített.[1287]

A rend két ága végül hivatalosan X. Leó pápasága idején, mondhatni, a reformáció előestéjén, 1517. június 1-jén vált ténylegesen külön egymástól, amikor a konventuális ferencesek megválasztották első saját generálisukat.[1288]

A ferences családon belül kialakult három nagyobb ág (a kisebb testvérek rendje, melyet ma ferenceseknek nevezünk, a konventuális testvérek rendje, ismertebb nevükön minoriták, valamint a kapucinus kisebb testvérek rendje) még ma is létező közösségei a Római Katolikus Egyháznak.[1289] A három ág tényleges különállása a XIX. század végéig megmaradt. Ekkor XIII. Leó pápa megpróbálta a különböző ferences ágakat egyesíteni, amely végül sikerrel is járt: 1897-ben kiadta a Felicitate quadam kezdetű apostoli konstitúciót, melyben a ferenceseket egy családnak nyilvánította, a generális minisztert megerősítette tisztségében, valamint a X. Leó idején adott kiváltságokat megerősítette.[1290]

Magyar földre az alapítás után már nagyon hamar eljutottak: II. András király (1205-1235) idején, 1221 körül jelentek meg, első kolostorukat 1228 körül építették fel Esztergomban. IV. Béla 1270-ben bekövetkezett halálakor már 25 rendházzal voltak jelen az országban.[1291]

[1285] PUSKELY 1998: 358
[1286] PUSKELY 1998: 358
[1287] Uo.
[1288] PUSKELY 1998: 359
[1289] PUSKELY 1998: 357
[1290] PUSKELY 1998: 362
[1291] PUSKELY 1998: 363

Amint azt az egyházmegye történetének rövid összefoglalásakor fentebb megemlítettük, a török hódoltság idején lényegében a ferencesek látták el a megszállt területek lelkipásztori ellátását.[1292] 1602-ben már csak Gyöngyös, Szeged, Szakolca és Csíksomlyó területén működhettek.[1293]

A XVIII. század végén II. József nem oszlatta ugyan fel a rendet, de tevékenységi körüket alaposan megkurtította azzal, hogy a búcsújáróhelyeket (pl. Andocs, Csíksomlyó, Mátraverebély) betiltotta.[1294]

Az 1914-1923 közötti időszakban a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén négy helyen is létezett ferences rendház: Baján, Bácsban, Szabadkán és Újvidéken. Ezek a közösségek a Kapisztrán-rendtartományhoz tartoztak.

A bajai rendházat 1719-ben alapították, Szent Antal tiszteletére szentelték. 1914-ben Rukavina József volt a gvárdián.[1295]

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár állományában a bajai rendházzal kapcsolatban leginkább csak jurisdictiós kérelmeket találunk, ezért az alábbiakban ezeket mutatjuk be. A jurisdictio azt jelenti, hogy az illető pap gyóntatási engedéllyel rendelkezik azon a területen, ahová az erről kiállított okmány szó. 1914 nyarán Baligács Vazul és Feisz Hugolin tettek jurisdictiós vizsgát.[1296] 1915-ből csak Károlyi Bernátról tudunk, aki ilyen jellegű vizsgát tett.[1297]

1916. március 2-án Unghváry Antal tartományfőnök jelentette az érseknek, hogy Herman Hermenegild atyát Gyöngyösről Bajára kellett helyeznie, és kéri számára a gyóntatási engedély megadását. A jurisdictiós vizsgát az illető pár héttel korábban már letette, így akkortól az egri főegyházmegye területén már gyóntathatott.[1298] 1916. május 22-én Jugh Miklós házfőnök jelentette az érseki hatóságnak, hogy mivel csak három tagú a bajai rendház közössége, de nekik kell ellátniuk Bajaszentistvánt és Szeremlét is így az egyik tag számára napi kétszeri misemondási engedélyt (binandi facultas) kért, hogy a hívek lelkipásztori ellátása megfelelő maradjon. A kérelmet az érsekség jóvá is hagyta, így a Szeremlén vagy Bajaszentistvánon miséző szerzetes egy napon két szentmisét is

[1292] Uo.
[1293] Uo.
[1294] Uo.
[1295] SCHEMATISMUS 1914: 122-123
[1296] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) 4356. sz. (1914. VII. 23.), 4815. sz. (1914. VIII. 26.)
[1297] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943), 840. sz. (1915. II. 20.)
[1298] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) 299/916. sz. Unghváry Antal levele (1916. március 2.)

mondhatott.[1299] 1916. július 27-én Vojnits Dániel jelentette, hogy Tóth Pacifik előtte letette a jurisdictiós vizsgáját.[1300] Másnap az apátplébános kérte, hogy Jagicza Juvenál számára adja meg az érseki hatóság a jurisdictiót, annak ellenére, hogy az ehhez szükséges vizsgát letette volna. Kérelmében a házfőnök a közelgő Porciunkula-búcsúval indokolta ennek szükségességét, így az érsekség az engedélyt megadta.[1301] 1916. augusztus 3-án jelentette a ferences tartományfőnök Várady érseknekm hogy tisztségében újraválasztották, egyben néhány változtatásra is sor került a kalocsa-bácsi főegyházmegye területén lévő rendházak szerzetesi állományában. Kochán Bertalan Szabadkáról Mohácsra, Rukavina József Bajáról Szabadkára, míg Jugh Miklós Bajára került házfőnöknek. Az érsek gratulált a tartományfőnök újraválasztásához, és tudomásul vette a változtatásokat.[1302] Jugh Miklós jurisdictiós engedélyét kérésére ki is állították.[1303] 1916. augusztus 5-én Vojnits Dániel apátplébános jelentette az érseki hatóságnak, hogy Jagicza Juvenál letette előtte a jurisdictiós vizsgát, melyet az érsekség tudomásul vett.[1304] 1916. szeptember 11-én Durkóth Krizosztom szerzetes számára kért jurisdictiót Jugh Miklós házfőnök.[1305]

1917. szeptember 14-én a bajai apátplébános, Vojnits Dániel jelentette az érseki hatóság felé, hogy Bonert Valerián szerzetes három nappal korábban letette előtte a jurisdictiós vizsgát. A működési engedélyt emiatt az érsekség szeptember 17-én számára megadta.[1306]

1918. február 20-án Jugh Miklós házfőnök kérte a jurisdictiót Kovács Raymund szerzetes számára. Az engedélyt vélhetőleg megkapta, bár ezzel kapcsolatban nem találtunk adatot a levéltári iratcsomóban.[1307]

[1299] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) Kérelem: 18/1916. (1916. május 22.); Engedély: 2642. sz. (1916. V. 23.)
[1300] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) 201. sz. (1916. július 27.)
[1301] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) Kérelem: 41/1916. Engedély: 3671. sz. (1916. VII. 29.)
[1302] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) 1119/916. sz. Unghváry Antal levele (1916. augusztus 3.); 3587. Az érsek válasza (1916. VIII. 8.)
[1303] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) Kérelem: 100/1916. sz. (1916. augusztus 4.); Válasz: 3538. sz. (1916. VIII. 5.)
[1304] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) Jelentés: 206. sz. (1916. augusztus 5.); Válasz: 3785. (1916. VIII. 6.)
[1305] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) Kérelem:57/1916. (1916. szeptember 11.)
[1306] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) 331. sz. Vojnits Dániel levele (1917. szeptember 14.); Engedély megadása: 4396. sz. (1917. IX. 17.)
[1307] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) Kérelem: 4/1918. sz. (1918. február 20.)

1919. szeptemberében Járay Benvenuto, a nem sokkal korábban kinevezett bajai házfőnök a maga számára kért az érsektől jurisdictiót. Az engedélyt nem sokkal később megkapta.[1308]

1921. november 16-án Jagicza Juvenál házfőnök úgy kért jurisdictiós engedélyt a bajai rendházba küldendő gyóntatónak, hogy akkor még nem lehetett tudni, mely szerzetest fogja a provinciális Bajára küldeni.[1309]

3483. sz. alatt engedély: P. Sebeszta és P. Kozma atyák részére (1922. VIII. 25.)

A bácsi rendházat húsz évvel korábban, 1699-ben alapították, és Nagyboldogasszony oltalma alá helyezték. 1914-ben Kimmel Kamill vezette. Ekkor öt pap és egy laikus testvér élt itt.[1310]

1915. február 10-én ünnepelte pappá szentelésének 60. évfordulóját Spacsek Bertrand ferences szerzetes, aki 87 évével a Kapisztrán Szent Jánosról nevezett ferences provincia legidősebb tagja volt ekkor. Evetovics János bácsi plébános a gyémántmiséről tájékoztatta Várady Lipót Árpád érseket.[1311]

1916. június végén P. Athanáz számára kért gyóntatási engedélyt a plébános a szegedi rendházból ideiglenesen Bácsba távozott. Kérését azzal indokolta, hogy a plébániatemplom búcsúja június 29-én, a Szent Szív ünnepe pedig másnap lesz, így a gyónások száma ilyenkor megemelkedik, viszont a házfőnök megbetegedett, P. Gergely pedig behívót kapott tábori lelkészi szolgálatra. A hívek lelkipásztori szükséglete miatt kérte tehát Athanáz atya számára a jurisdictiót, melyet az érseki hivatal meg is adott.[1312] 1916. augusztus 25-én Kimmel Kamill gvárdián Kulunchich Gaudentius számára jurisdictiót kért. Az érseki hatóság közölte, hogy az említett szerzetesnek előtte még le kell tennie az ehhez szükséges vizsgát. Amennyiben ezt sikeresen teljesíti, az engedélyt meg fogja kapni. Evetovics János bácsi prépost-plébános 1916. szeptember 9-én jelentette az

[1308] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) Kérelem: (1919. szeptember); Válasz: 2300. sz. (1919. XI. 10.)
[1309] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bajai ferencesek (1868-1943) Jagicza Juvenál levele (1921. nov. 16.)
[1310] Uo.
[1311] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bácsi ferencesek (1867-1942) 31. sz. Evetovics János levele Várady L. Árpád érsekhez (1915. II. 5.)
[1312] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bácsi ferencesek (1867-1942) Kérelem: 137. sz. (1916. VII. 1.); Válasz: 3298. sz. (1916. VII. 5.)

érseki hatóságnak, hogy Kulunchich Gaudentius sikeresen letette a jurisdictiós vizsgát. Az érsekség tudomásul vette, és az engedélyt megadta számára.[1313]

Kimmel Kamill bácsi gvárdián Bende Szaniszló és Kozma Cajus atyák számára 1920. augusztus 31-én kérte a jurisdictiót. A gyóntatási engdélyt október 2-án az érseki hatóság megadta.[1314]

Würtz Pál bácsi kerületi esperes 1922. április 19-én jelentette az érseki hatóságnak, hogy Kopilovics Ivó házfőnök kérésére vasár- és ünnepnapokra megadta a bácsi ferences szerzetesek számára az engedélyt a napi két mise mondására arra az esetre, ha a szomszédos plébániák közül valamelyik a ferencesek segítségét kérné.[1315]

A szabadkai ferencesek a szegedi ferences kolostor leányegyházaként működtek a XVI. század utolsó évtizedétől. 1696-tól vezeti az anyakönyveket. A Szent Mihály Plébániát 1710-ben alapították. 1723-ban a bécsi kamarától megkapták a Dengelengi Pongrácz-család által 1470-ben emelt kétemeletes szabadkai várat, melynek alapfalaira emelték fel 1730-1736 között a Szent Mihály tiszteletére szentelt egyhajós barokk templomot, melynek a budai és pesti mesterek által készített eredeti berendezésének egyes darabjai a XX. század eleji felújítás után a háromtraktusos, egyemeletes barokk rendházban nyert elhelyezést, úgymint a ferences szenteket ábrázoló 32 műből álló portrésorozat is 1793-1795 közöttről. A szabadkai gimnáziumot is a ferencesek alapították 1747-ben. A templomot 1907-1912 között neoromán stílusban átépítették, Aigner Sándor tervei alapján. Ekkor nyerte el a mai, kéttornyos kulalakját, valamint a belső berendezését. 1905-ben emelték a szabadkaiak által különösen tisztelt Fekete Mária-kápolnát, melynek neoreneszánsz karrarai márványból készült oltárán helyezték el a Czestochowai-kegykép 17. században készült másolatát.[1316]

A ferences rendben Loncsár Lukács Szabadkáról házfőnöknek kinevezve Budapestre távozott. Leszják Lajos Mohácsról és Blihár Barnabás Budapestről Szabadkára került. Szabadkai házfőnökké a Budapestről érkező Katus Konstantint nevezték ki. Kuluncsich Gaudencet Bácsból Mohácsra, míg Durkóth Krizsót Bajáról Bácsba helyezték át.[1317]

[1313] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bácsi ferencesek (1867-1942) Kérelem: 12/1916. sz. (1916. aug. 25.); Válasz: 4150. sz. (1916. augusztus 28.); 188. sz. Jelentés a sikeres vizsgáról (1916. IX. 9.); 4360. sz. Engedély megadása (1916. IX. 11.)
[1314] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bácsi ferencesek (1867-1942) Kimmel Kamill levele (1920. augusztus 31.); Válasz: 3188. sz. (1920. X. 2.)
[1315] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Bácsi ferencesek (1867-1942) 53. sz. Würtz Pál levele (1922. április 19.)
[1316] http://www.kulturput.rs/?page_id=2178&lang=hu (utolsó megtekintés ideje: 2026. 08. 29.)
[1317] Kalocsai Néplap 1917. július 28. 2. oldal

A Főegyházmegyei Levéltár iratai között akár csak a fentebb bemutatott bajai rendháznál, a szabadkainál is meglehetősen sok jurisdictiós kérelmet találunk a vizsgált időszakban. Az alábbiakban ezeket fogjuk felsorolni. 1914. utolsó napján írt Kochan Bertalan házfőnök, hogy az újonnan Szabadkára került Hrebák Gergely ferences szerzetesnek működési engedélyt kérjen. A jurisdictiós okmányt január 2-án kiállították.[1318] 1915. április 15-én a szabadkai házfőnök, Kochan Bertalan kért Mészáros Sándor szerzetesnek jurisdictiót. Levelében jelezte az érseki hatóság felé, hogy a nevezettnek korábban már volt ilyen okmánya a főegyházmegye területére, a jelenlegi azonban csak a csanádi egyházmegye területére érvényes. Az engedélyt másnap kiállították.[1319] 1915. augusztus 11-én Rukavina József kérte a jurisdictiót két ferences szerzetesnek, nevezetesen Loncsár Péternek és Kapilovics Ivónak.[1320] Az érseki hatóság közölte Vojnich Dezső szabadkai plébánossal, hogy előbb juridictiós vizsgán nála meg kell jelenniük. Augusztus 23-án a plébános válaszlevelében jelezte, hogy a két személy letette a szükséges vizsgát.[1321] 1915. novemberében Gyűdről kérte a ferences házfőnök Leszják Lajos részére a jurisdictió megújtását. Az okmányt az érseki hivatal kiállította és a kérésnek megfelelően Szabadkára küldte.[1322] 1916. február 11-én Rukavina József Lencsér Lukács és Herr Leó testvérek számára kérte a jurisdictió megadását.[1323] Alig egy héttel később a házfőnök az érseki hatóságnak jelentette, hogy Herr Leó ferences áldozópap letette a jurisdictiós vizsgát.[1324] Rukavina József 1916. augusztus 18-án jurisdictiót kért Riha Hugó számára, de előbb még a vizsgát le kellett tennie. A házfőnök augusztus 26-án jelentette az érseki hatóságnak, hogy Riha Hugó letette a vizsgát.[1325] Blihár Barnabás számára 1916. július 24-én kérte a házfőnök a jurisdictió megadását, miután nyolc nappal korábban a vizsgát

[1318] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) 35/1914. Kochan Bertalan kérelme (1914. december 31.); Válasz: 23. sz. (1915. I. 2.)
[1319] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) 8/915. sz. Kochan Bertalan kérelme (1915. április 15.); Válasz: 1674. sz. (1915. IV. 16.)
[1320] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) 28. sz. Rukavina József levele (1915. augusztus 11.)
[1321] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) 3633. sz. Érseki hatóság levele (1915. augusztus 13.); 863/1915. sz. Vojnich Dezső válasza (1915. augusztus 23.)
[1322] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) Kérelem: 125/1915. sz. (1915. november 16.); Válasz: 5062. sz. (1915. XI. 18.)
[1323] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) Rukavina József levele (1916. február 11.)
[1324] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) 180. sz. Rukavina József házfőnök levele (1916. február 17.)
[1325] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) 93/1916. Kérelem (1916. VIII. 18.); 1274. sz. Jelentés a jurisdictiós vizsga letételéről (1916. augusztus 26.)

letette.[1326] A sok jurisdictiós kérelem mellett 1916. november 3-ai keltezéssel találunk egy kérelmet egy paténa megszentelésére, melyet postai úton Kalocsára küldött Rukavina József házfőnök. A szentelés egy héttel később meg is történt.[1327] 1917. július 28-án Leszják Lajos számára kért a házfőnök jurisdictiót.[1328] 1917. október 15-én az Egerből Szabadkára disponált Orlovszki Ottó számára kértek jurisdictiót.[1329] 1918. június 29-én kért, majd hamarosan kapott Rukavina József házfőnök jurisdictiót az újonnan Szabadkára helyezett Kulunchich Gaudentois ferences szerzetes részére.[1330] 1918. november 12-én a házfőnök a katonai lelkészkedés alól felmentett Mészáros Sándor ferences szerzetes számára kérte a jurisdictio megadását, melyet az érseki hatóság részére meg is adott.[1331] Ebben az évben Leszják Lajos számára újfent szükség volt ilyen okmány kiállítására, aki ugyan 1917-ig a szabadkai rendház tagja volt, de onnan bevonult katonai lelkésznek. Ezután Mohácsra került volna, de tábori lelkészi teendői miatt helyét nem foglalhatta el. 1918. novemberében újra Szabadkára helyezték, emiatt kérte a házfőnök számára a jurisdictió megadását.[1332]

IV. 2. Ciszterciek

A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén jelenlevő szerzetesrendek közül a ciszterci-rend a legrégebbi alapítású. Molesme-i Róbert 1098-ban alapította a franciaországi Citeaux-ban. Innen ered az elnevezésük is. A rend talán legismertebb alakja Clairvaux-i Szent Bernát egyháztanító. Magyarországon II. Géza király uralkodása alatt jelentek meg, első hazai alapításuk a cikádori-apátság volt. III. Béla idején indult meg a rend hazai terjeszkedése. A hazai központ, Zirc a vereséggel végződő mohácsi csata után török kézre került. A XVIII. század elején kezdődött meg az újjáépítése. II. József a zirci apátságot nem oszlatta fel, de plébániai munkára és tanításra kötelezte.

[1326] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) 51/1917. (1916. szeptember 9.); 1370. sz. Jelentés a vizsga letételéről (1917. szept 16.)
[1327] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) Rukavina József levele (1916. november 3.); Válasz: 5342. sz. (1916. XI. 10.)
[1328] 54/1917. (1917. július 28.)
[1329] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) 72/1917. Rukavina József levele (1917. október 12.)
[1330] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) Kérelem: 46/1918. sz. (1918. június 29.) Engedély: 3716. (1918. VII. 29.)
[1331] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) Kérelem: 68. sz. 1918. november 12.) Engedély: (3574. sz. alatt, 1918. XI. 14.)
[1332] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Szabadkai ferencesek (1867-1942) Kérelem: 72. sz. Rukavina József házfőnök (1918. november 19.) Válasz: 3606. sz. (1918. XI. 27.)

Az érsekség területén egyetlen rendházzal rendelkeztek, Baján, melyet 1879-ben alapították.

Az 1914-es sematizmus szerint tizenöt szerzetes alkotta ekkor a közösséget, közülük egy szerzetes kánonjogi, öt pedig filozófiai doktorátussal rendelkezett.[1333] A szerzetesközösségben 1916 júliusában személyi változások történtek. Az itteni rendházból Czakó Ambró Egerbe, Nagy Vazul pedig Pécsre távozott. Új személyek is érkeztek: Schaád Henrik Szentgotthárdról, Fábián Béla pedig Pécsről.[1334] 1923-ban Kürti Menyhért, a gimnázium igazgatója volt a bajai házfőnök.[1335]

A bajai ciszterciek 1914-1923 közötti történetéről a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban nem sok adat áll rendelkezésünkre. Ezek is szinte kizárólag jurisdictiós kérelmek. 1914. augusztus 15-én kért Nagel Máté esperes-plébános Schuy Gilbert részére az érsektől jurisdictiót.[1336] Még ugyanebben az évben, augusztus 27-én a korábban Székesfehérváron szolgáló, de már Bajára helyezett Holczinger Titusz részére kért a zirci apát jurisdictiót, amelyet meg is kapott.[1337] A szerintünk legérdekesebbnek tartott jurisdictiós kérelem az 1915. június 21-i keltezéssel Szász Alfréd Egerben működő ciszterci szerzetes szülőhelyén, Küllődön való tartózkodási idejére kért jurisdictiót az érseki hatóságtól.[1338] 1915. június 28-án a militicsi plébános kért jurisdictiót öt éves időtartamra a helyi plébániára Schuy Gilbert ciszterci szerzetes számára. Az érseki hatóság azonban csak egy évre, 1916-ig adta meg az engedélyt.[1339] 1915. augusztus 21-én a Főgimnáziumba Borsodi Miklós helyére Módly Sebőt nevezték ki.[1340] 1916. július 17-én a zirci apát jelentette az érseki hatóság felé, hogy Saád Henrik és Fábián Béla szerzetesek kerültek a gimnáziumba Nagy Vazul ás Czakó Ambró helyére.[1341] Az 1917-es évről jurisdictiós kérelmeket nem találtunk. 1918. július 9-én Békefi Remig apát Cser Cézár újmisés ciszterci szerzetes számára jurisdictiót kért, mert kinevezte a bajai gimnázium

[1333] SCHEMATISMUS 1914: 122-123
[1334] Kalocsai Néplap 1916. július 1. 2. oldal
[1335] SCHEMATISMUS 1923: 25
[1336] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Kérelem: 275. sz. (1914. augusztus 15.); Engedély: 4687. sz. (1914. augusztus 17.)
[1337] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Kérelem: 275. sz. (1914. augusztus 15.); Megadva: 4687. sz. (1914. aug. 17.)
[1338] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Szász Alfréd levele (1915. június 21.); Engedély: 2747. sz. (1915. VI. 22.)
[1339] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Kérelem: 128. sz. (1915. június 28.); Engedély: 2890. sz. (1915. VI. 29.)
[1340] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Kérelem: 689/1915. (1915. aug. 21.); Okmány kiállítva: 3567. sz. (1915. VIII. 21.)
[1341] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Kérelem: 667/1916. (1916. július 17.); Engedély: 3567. sz. (1916. VII. 20.)

helyettes tanárává.[1342] 1918. szeptember 9-én az apát jelentette, hogy Bárdos József helyére Bajára Schuy Gilbertet helyezte.[1343] 1919. október 21-én Békefi Remig zirci apát Szekeres Fábián és Szabó Tihamér szerzetesek számára jurisdictiót kér az érsekségtől a kalocsa-bácsi főegyházmegye területén történő működéshez. Szekeres Fábián, amint az a kérelem szövegében szerepel, korábban gyóntatóként már szolgált a kalocsa-bácsi, az egri és a veszprémi egyházmegyék területén.[1344]

IV. 3. Jezsuiták

A Jézus Társasága, másnéven jezsuita-rend[1345] a bencések és a ferencesek mellett talán a legismertebb férfi szerzetesrend. Alapítása a reformáció kezdetét követően nem sokkal történt meg. Loyolai Ignác, aki korábban katonaként szolgált, sérülésből felgyógyulva hat társával együtt 1534. augusztus 15-én a párizsi Montmartre bazilikában szegénységi és tisztasági fogadalmat tett. Ezzel létrejött egy új szerzetesi közösség. III. Pál pápa (1534-1549) felismerve a rendben rejlő lehetőségeket a reformáció visszaszorítására, 1540. szeptember 27-én elismerte a Jézus Társaságát a Regimini militantis Ecclesiae kezdetű bullájával. Az új társaság célja a hit védelme és oltalmazása, valamint a hívek lelki fejlődésének előmozdítása.[1346]

Magyar földre a rendalapító halála után öt évvel érkeztek az első szerzetesek. Az akkori esztergomi érsek, Oláh Miklós a jezsuiták segítségét kérte a trentói zsinat szellemében kidolgozott reformelképzelések megvalósításához. Az első jezsuita rendház Magyarországon Nagyszombatban jött létre 1561-ben, bár ez új rendtagok hiányában néhány éven belül meg is szűnt.[1347] A magyarországi jezsuita képzés akkor indult meg, amikor XIII. Gergely pápa a német és magyar kollégiumot 1580-ban összevonta, ezzel létrehozva a Collegium Germanicum-Hungaricumot, mely a mai napig fennáll.[1348]

Amikor XIV. Kelemen pápa 1773-ban feloszlatta a jezsuita rendet, 18 kollégiumban és 20 kisebb rendházban, valamint 11 missziós állomáson mintegy 900 rendtag végezte

[1342] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Kérelem: 716/1918. (1918. július 9.); Engedély: 3525. sz. (1918. VII. 20.)
[1343] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Kérelem: 893/1918. (1918. szeptember 9.); Engedély: 4414. sz. (1918. IX. 12.)
[1344] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Ciszterciek – Baja (1880-1949) Kérelem: 439/1919. (1919. október 21.); Engedély: 2270. sz. (1919. XI. 7.)
[1345] A jezsuitákra vonatkozó újabb szakirodalom: SZOKOL, R. – SZŐNYI, SZ., *Jezsuiták Magyarországon*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2021., VÉGH, D. (SZERK.), *Jezsuiták nyomában Magyarországon*, Jezsuita Kiadó, Budapest 2025.
[1346] PUSKELY 1998: 553
[1347] PUSKELY 1998: 555
[1348] Uo.

működését. Bár a rendet VII. Piusz pápa 1814-ben visszaállította, a nagyszombati kollégium csak 1853-ban nyílt meg újra.[1349]

A független magyar rendtartomány csak a XX. század elején, 1909. szeptember 7-én, a négy évvel korábban boldoggá avatott kassai vértanúk ünnepén alakult meg.[1350]

A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén csak Kalocsa városában rendelkezett rendházzal, melyhez egy gimnázium, valamint az egyházmegyei szeminárium is hozzátartozott. A következő alfejezetben ezeket vesszük sorba.

IV. 3. 1. A kalocsai rendház

Még az általunk vizsgált időszak előtt, de már az 1914-es évben Riegl Sándor rektor jelentette az érseki hatóságnak, hogy a Haynald-szárnyon lévő tanteremben és pihenőszobában a padló megújítandó. Két héttel később érkezett csak meg a jóváhagyás, melynek értelmében a javítások, valamint a konyhában szükséges felszerelés a finöveldei alapból engedélyezésre kerültek.[1351] 1914. augusztus 1-jén már Várady Lipót Árpád érsek a jezsuita provinciális számára üdvözletét küldte, a jezsuita-rend helyreállításának 100. évfordulója alkalmából. Levelében méltatta a rend működését, különösen is, amit a Kalocsán tettek a feloszlatás előtt és után.[1352] 1915-ben a jezsuita-rendház kérelmezte, hogy a kenyérsütéshez szükséges gabonamennyiséget előre beszerezhesse. A levélben kitértek rá, hogy 350-en nyernek élelmezést naponta a rendháztól. Ezek között van az 58 rendtag és a 140 növendék is. A kérést az érseki hatóság a kereskedelemügyi miniszter jóindulatába ajánlotta.[1353] 1916-ban a kollégiumban lévő kályhák átalakítására kért pénzt az érsekségtől Hörl Gyula rektor. Az érseki hatóság 3500 koronát utalt át erre a célra számukra.[1354] 1918. június 11-én Klanszky Ferenc jánoshalmi plébános levelet küldött az érseki hatóságnak azzal a kéréssel, hogy amennyiben a jezsuita szerzeteseknek ténylegesen el kell hagyniuk a kalocsai rendházat, úgy szeretné Jablonkay Sándor atyát a jánoshalmi plébánián ideiglenesen elhelyeztetni, mert a szerzetes szívesen vállalna plébániai munkát. Mivel a szerzeteseknek nem kellett végül elhagyniuk Kalocsát, így a plébános terve nem

[1349] Uo.
[1350] Uo.
[1351] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, Riegl Sándor rektor levele (1914. február 9.); Intézkedés: 1268. sz. (1914. II. 23.)
[1352] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, Várady L. Árpád érsek levele (1914. augusztus 1.)
[1353] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, 3238. sz. (1915. VII. 17.)
[1354] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, Hörl Gyula SJ. levele (1916. június 11.); Válasz: 2953. sz. (1916. június 17.)

valósulhatott meg.[1355] Az iratok közt megtaláljuk Hörl Gyula búcsúlevelét is, melyet Várady Lipót Árpád érsek számára írt. Ebben jelenti a főpásztornak, hogy nemcsak a kalocsai rektori megbízatása ért véget, hanem Pécsre helyezték át. Az érsek sajnálattal vette tudomásul távozását, és minden jót kívánt számára további szolgálatához.[1356] 1920. augusztus 14-i levelében Speiser Ferenc rektor 21500 koronát kért az épületek javítására. Válaszában az érseki hatóság közölte, hogy az utasította az alapítványi hivatalt a kért összeg kifizetésére a fiúnöveldei Kunszt-féle alapítványból, a rektor nyugtája ellenében.[1357] 1921. december 29-én azzal a kéréssel fordult az érsekséghez a rektor, hogy a templomszentelés ünnepét szeptember 25-ről 26-ra szeretnék áttenni. Szerinte azért van erre szükség, mert jelenleg az ünnep miatt a jezsuita atyák a Szent Őrzőangyalok officiumát nem mondhatják el, pedig többen közülük nagy tisztelettel viseltetik az őrzőangyalok iránt. Az ügyet továbbították Rómába, ahonnan 1922. márciusában megjött a hír, hogy a pápa engedélyezte az ünnep és így a búcsú áthelyezését.[1358] 1922-ben Pintér János állomásfőnök levelet írt Várady érsek számára, melyben azt kérte, hogy fiát a jezsuita rendbe, mint laikust, vegye fel. Állítása szerint hivatását a fiú maga választotta. Az érsek kikérte Speiser Ferenc rektor véleményét, aki azt válaszolta, hogy a kérdést majd ő maga szeretné eldönteni az apával és a fiúval közösen.[1359] A vizsgált időszakban a következő személyi változások történtek a kalocsai rendházban: 1919-ben P. Komárik Istvánt hitszónoknak Budapestre, míg P. Lányi Edét a pécsi alapítványi főgimnáziumba helyezték át. Új tanárokként P. Zsíros Ferenc hittanár és Faith László tornatanár került Kalocsára.[1360] P. Hemm János és Magister Feigl Dénes Innsbruckból, míg P. Nagyfalusi Lajos Budapestről érkezett Kalocsára 1920. augusztusában.[1361]

IV. 3. 2. A kalocsai jezsuita gimnázium és a kisszeminárium

A kalocsai gimnáziumot gr. Batthyány József érsek alapította 1760-ban, és a piarista rendre bízta. Az ezt követő száz évben az intézet megszakítás nélkül működött. Kunszt

[1355] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, Klanszky Ferenc levele (1918. VI. 11.) Válasz: 1601. sz. (1918- VI. 11.)
[1356] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, Hörl Gyula SJ. búcsúlevele (1918. július 31.); Válasz: Várady érsek levele (1918. aug. 2.)
[1357] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, Speiser Ferenc SJ. levele (1920. augusztus 14.) Válasz: 2493. sz. (1920. aug. 21.)
[1358] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, Speiser Ferenc levele (1921. december 29.); Válasz: 1297. sz. (1922. III. 25.)
[1359] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Kalocsai jezsuiták, Pintér János levele (dátum nélkül); Válasz: 914. sz. (1922. III. 1.)
[1360] Kalocsai Néplap 1919. október 12. 4. oldal
[1361] Kalocsai Néplap 1920. augusztus 11. 4. oldal

József érsek 1860-ban fejleszteni szerette volna az iskolát, ezzel együtt nyolcosztályos intézménnyé kívánta tenni. A piarista rend azonban nem vállalta az intézet működtetését ilyen keretek között, ezért inkább lemondtak róla. Az érsek ekkor a jezsuita rend generálisával folytatott tárgyalásokat az iskola átvételéről. Peter Beckx generális elfogadta a felkérést, és az osztrák-magyar provincia tartományfőnökét utasította az intézet ellátására. Az intézmény első jezsuita rektora Alexander Weningen SJ. lett, aki 1860. augusztus 24-én érkezett Kalocsára. Innentől számítjuk az iskola jezsuita korszakát, mely egészen 1950-ig, a szerzetesrendek működési engedélyének megvonásáig tartott.[1362] Az intézet ezt követő fél évszázadának tárgyalása azonban nem képezi a disszertáció témáját, ezért a következőkben csak az 1914-1923 közé eső időszakot mutatjuk be.

Az 1913/14-es tanévben a kollégium, a főgimnázium, a Stefáneum és a kisszeminárium igazgatója Rieger Sándor SJ. volt.[1363]

Ami a kisszemináriumot illeti, annak vezetése csak Városy Gyula (1905-1910) érseksége idején, 1908-ban lett a rend kezére bízva, amikor is a gimnázium és a kisszeminárium épülete az ún. Sóhajok hídja által összekapcsolásra került.[1364]

A Kisszeminárium régense 1914-1918 között Hörl Gyula SJ. volt, őt Speiser Ferenc SJ követte 1918-1922 között, akit végül Buzna Viktor SJ. váltott 1922-1926 között. Az alrégensi tisztet 1910-14 között Hörl Gyula SJ. volt. A következő tanévben Pinzger Ferenc töltötte be ezt a pozíciót. 1915-től 1918-ig Spreitzer Péter SJ., 1918-1922 között Lagger József SJ., míg 1922-től 1924-ig Speiser Ferenc SJ. volt a subregens.[1365]

1914-ben 15 fő, 1915-ben 17 fő, 1916-ban 27 fő, 1917-ben 17 fő, 1918-ban 20 fő, 1919-ben elmaradt a felvétel, 1920-ban 17 fő, 1921-ben 17 fő, míg 1922-ben 16 fő nyert felvételt a kalocsai érseki kisszemináriumba.[1366]

Az I. világháború alatt volt egy olyan csoport a Kisszeminárium növendékei között, akik fegyveres frontszolgálatot is végeztek. Ennek a csoportnak a létszáma körülbelül negyven fő volt. A harcok során vélhetőleg öten hősi halált haltak, 6 vagy 7 személy hadifogságba került. A világháború után 22-en folytatták teológiai tanulmányaikat, egy

[1362] *A Jézus-Társasági Kalocsai Érseki Kath. Főgimnázium Értesítője az 1913-1914. iskolai évről*, Jurcsó Antal Könyvnyomdája, Kalocsa 1914. (továbbiakban: JEZSUITA ÉRTESÍTŐ), 42
[1363] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 66
[1364] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 44
[1365] *A jubiláló Kalocsai Érseki Kisszeminárium elüljáróinak és fölvett növendékeinek a névsora 1880-1930,* Árpád Rt. Könyvnyomdája, Kalocsa 1930, 1. (Továbbiakban: KISSZEMINÁRIUM 1930)
[1366] KISSZEMINÁRIUM 1930: 17-21

kivétellel felszentelt papok lettek. A többiek közül 11-en világi pályát választottak, míg három személy további sorsa ismeretlen.[1367]

Visszatérve a gimnázium történetéhez, 1914. május 3-án érkezett meg Kalocsára Várady Lipót Árpád győri püspök kalocsa-bácsi érsekké történő kinevezésének híre. Ennek örömét hirdette a zászlódísz, melybe az iskola ezen a napon öltözött.[1368] Május 18-20 között keresztjáró napokon vettek részt az intézet diákjai. A tanévet június 27-én ünnepélyes szentmisével és Te Deummal zárták, majd kiosztották a bizonyítványokat.[1369] A tanév során 22 rendes tanár, és két rendkívüli tanár oktatott az iskolában, ezen felül egy református és egy zsidó hitoktató is működött az intézményben, a másvallású felekezetű tanulók hitre nevelését segítendő. Az iskola szolgaszemélyzete Illés Gergely pedellus volt, egy szolgával segítve.[1370] A következő tanév Veni Sancte miséjét 1914. szeptember 6-án tartották, az előadások másnap kezdődtek. Szeptember 30-án ünnepélyes requiem keretében Kunszt József érsekről emlékeztek meg.[1371] Október 3-án ünnepelték Tóth Mike SJ. 60 éves szerzetesi jubileumát.[1372] Április 8-án rendkívüli értekezletet tartott az érettségi vizsgáló bizottság, mely a népfelkelői szemlén alkalmasnak tartott nyolcadik osztályos tanulók érettségi bizonyítványi jegyeit állapította meg.[1373] A tanári kar létszáma az 1914/15-ös tanévben változatlan maradt. Az igazgató személye változott: ettől az évtől kezdődően Hörl Gyula SJ. vezette az intézményeket.[1374] Az 1916/17-es tanévben 21 rendes és 3 rendkívüli tanár oktatott az iskolában.[1375] A következő tanévben tovább csökkent az oktatók száma: 20 rendes és két rendkívüli tanár alkotta a tanári kart.[1376] 1916. október 23-án gyászmisét tartottak az elhunyt Klossy Péter SJ. tornatanár lelki üdvéért.[1377] November 30-án, I. Ferenc József király temetésének napján az intézeti templomban gyászistentiszteletet tartottak.[1378] IV. Károly koronázásának napján, december 30-án, József főherceg az intézet kilenctagú küldöttsége számára felajánlotta, hogy a koronázási menetet a saját palotájából tekinthetik meg.[1379] Február 12-től húsvétig a fűtő és

[1367] LAKATOS – BAROTAI 2009: 18
[1368] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 65
[1369] Uo.
[1370] A névsort lásd a JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 67-68. oldalán
[1371] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1915: 47
[1372] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1915: 48
[1373] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1915: 50
[1374] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1915: 51-53
[1375] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1917: 72
[1376] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1918: 4
[1377] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1917: 120
[1378] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1917: 121
[1379] Uo.

világítóanyag-hiány miatt az előadások délben befejeződtek, hogy a délutáni világos órák a tanulásra fordíthatók legyenek.[1380] 1917. november 2-án a Rosty-önképzőkör a díszteremben gyászünnepséget tartott a hősi halált halt katonák emlékére.[1381] Ugyanezen kör december 16-án Tompa Mihály költő születésének 100. évfordulóján ünnepi ülést tartott.[1382] Az 1918/1919-es tanévben az igazgatói tisztséget Speiser Ferenc SJ. vette át, a tanári kar összlétszáma változatlan maradt.[1383] 1919. november 22-én a Nemzeti Hadsereg bevonulása alkalmából tartott hálaadó istentiszteleten az iskola diáksága is részt vett.[1384] 1920. január 18-án Horthy Miklós Kalocsára érkezett, ünnepélyes fogadtatásán az intézmény testületileg részt vett.[1385] Február 1-jén gyászistentiszteleten vettek részt az iskola tanulói, melyet abból az alkalomból tartottak, hogy nyilvánosságra kerültek a leendő békekötés hazánkra nézve lesújtó feltételei. 1920. február 9-17. között a spanyolnátha-járvány miatt szünetelt az oktatás az intézményben. Április 24-én a súlyos betegségének kezeléséből visszatérő Várady érsekfogadásán az intézmény testületileg részt vesz. Június 8-án Gaál Mózes tankerületi főigazgató hivatalos látogatást tett az iskolában. [1386] Az 1920/21-es tanévben a két másvallású hitoktató mellett 18 rendes és két rendkívüli tanár tanított az intézményben.[1387]

Az iskolában a következő ifjúsági körök működtek: nyelvészeti körök, szépirodalmi kör, bölcselő kör, csillagászati és fizikai gyakorlatok köre, a kalocsai kisszemináriumi növendékpapok absztinens egyesülete, énekkar, valamint két zenekar is.[1388] Az 1917/1918-as tanévben már az ún. Rosty-önképzőkör, a gyorsíró, valamint a csillagászati kör is működött.[1389]

Az intézményben négy Mária-kongregáció is működött: Nagyobb Mária-kongregáció, Kisebb Mária-kongregáció, Stefáneumi Mária-kongregáció, Kisszemináriumi Mária-kongregáció.[1390] A következő tanévben a Stefáneumi Mária-kongregáció megszűnt.[1391] Az iskolában mind a tanároknak, mind a tanulóknak voltak kulturális

[1380] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1917: 122
[1381] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1918: 29
[1382] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1918: 30
[1383] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1919-1920: 3
[1384] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1919-1920: 7
[1385] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1919-1920: 8
[1386] Uo.
[1387] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1921: 3-4
[1388] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 71-78
[1389] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1918: 9
[1390] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 82-87
[1391] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1915: 64-68

előadásaik.[1392] A tanulókat különböző ösztöndíjakkal és segélyekkel is motiválta az intézmény. Az ösztöndíjak két csoportra oszthatók: egy részük az intézményhez kötött, míg a másik részük magánemberek által felajánlott, illetve alapított ösztöndíj volt. A főegyházmegye különböző intézetei segélydíjakat is folyósítottak a rászoruló tanulók számára.[1393] Az 1913-1914. tanévben az szóbeli érettségire bocsátott 41 tanuló közül 12 jeles, 16 jó, 11 elégséges és 2 elégtelen értékelés született. Az írásbeli érettségin magyarból lett a legtöbb jeles, matematikából pedig a legtöbb elégséges osztályzat. Öt tanuló írásbeli vizsgája elégtelen lett.[1394]

A Stefáneumban 498 tanuló végezte tanulmányait az 1913-1914-es tanévben. Az év folyamán ketten magántanulók lettek, 19 tanuló önként, egy pedig tanács folytán távozott az iskolából. [1395] 1914-1915-ös évben nőtt az iskolában tanulók száma: ekkor 513-an végezték itt a tanulmányaikat. Közülük egy magántanuló lett, 22-en önként, egy diák pedig tanács folytán maradt ki az iskolából.[1396] A következő tanévben már 520 nyilvános és 15 magántanuló járt az intézetbe, valamennyien fiúk.[1397] A hetedik évfolyamból hat, nyolcadikból egy fő a tanév folyamán hadba vonult.[1398] Az 1916/17-es tanévben összesen 547 tanuló járt az intézménybe, mindannyian fiúk. Közülük 28-an eleve magántanulóként lettek felvéve, míg 3-an év közben lettek azok. 17 önként és 1 tanács folytán távozott tanulóval lett kevesebb év végére a létszám, valamint egy diák a tanév során elhunyt.[1399] A következő tanévben tovább nőtt az iskola tanulóinak száma: 532 nyilvános, 28 fiú magántanuló és 1 lány magántanuló járt az intézménybe. Az év folyamán négyen magántanulók lettek, 30-an pedig önként távoztak. E tanév során is történt egy haláleset.[1400] Az 1918/1919-es tanév során 529 rendes és 17 magántanuló iratkozott be az intézménybe, a tanév során közülük 120-an kimaradtak. Utóbbiak kiugróan magas száma az ország egyes részeinek megszállásában keresendő.[1401] Az 1919/1920-as tanévben igencsak megcsappant a beiratkozók száma: a nyilvános és magántanulók összesített száma csak 352 volt, év közben 4-en magántanulók lettek, míg 34-en távoztak az

[1392] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 93-98
[1393] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 100-101
[1394] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 105-106
[1395] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1914: 133
[1396] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1915: 103
[1397] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1916: 108
[1398] Uo.
[1399] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1917: 123
[1400] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1918: 33
[1401] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1919-1920: 6

intézményből.[1402] Az 1920/1921-es tanévben 404 tanuló iratkozott be az iskolába: közülük 375 rendes és 29 magántanuló. Az év során 30 fő kimaradt és öten elhunytak.[1403] A következő tanévben 332 rendes és 10 magántanuló iratkozott be. A korábbiaknál kevesebben, 12-en maradtak ki az év során, valamint ketten elhunytak.[1404]

1920. októberben rövid időn belül három 3. osztályos tanuló is vörheny áldozata lett: Jakab Sándor, báró Lővel István és borosjenői Jeney István.[1405] Bár ezután újabb esetek nem történtek az iskolában, október 27. és november 15. között járványszünetet rendeltek el.[1406] November 29-től három héten át a villanyvilágítás hiánya miatt megrövidített óraszámú órarendet léptettek érvénybe.[1407] 1921. március 29-én újabb haláleset történt az iskolában: agyvérzés következtében elhunyt a nyolcadik osztályos Matorácz János.[1408] Lorenzo Schioppa nuncius május 20-23 közötti kalocsai látogatása alkalmából a város szélén Stefáneum Szent Imre zenekarával és a gimnáziumi ifjúság díszben fogadta.[1409] Az iskolában még egy haláleset történt a tanév során: a nyolcadik évfolyamos Pongrácz Károly papnövendék hunyt el május 30-án a kora reggeli órákban.[1410] Az 1921/1922-es tanévben 16 rendes és 2 rendkívüli tanár oktatott az intézményben, valamint a két hitoktató.[1411] Még a nyáron elhunyt az iskolában 37 éve tanító Petticher Sándor.[1412] 1921. december 14-én került sor az első osztályos Brunner Imre temetésére.[1413] 1922. június 4-én 40 tanuló bérmálkozott meg.[1414]

Az általunk vizsgált utolsó tanévben 16 rendes és 7 rendkívüli tanár tanított az intézményben, valamint a protestáns és zsidó vallású hitoktató.[1415] A tanév elején 375 rendes és 24 magántanuló iratkozott be az intézménybe. Az év folyamán a diákság létszáma 18 fővel csökkent.[1416] 1922. szeptember 29-én temették el a nyolcvanadik születésnapját néhány nappal korábban ünneplő Riesz Ferenc SJ. atyát.[1417]

[1402] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1919-1920: 14
[1403] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1921: 14
[1404] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1922: 27
[1405] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1921: 5
[1406] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1921: 6
[1407] Uo.
[1408] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1921: 6-7
[1409] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1921: 7
[1410] Uo.
[1411] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1922: 6
[1412] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1922: 7
[1413] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1922: 8
[1414] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1922: 9
[1415] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1923: 7-8
[1416] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1923: 31
[1417] JEZSUITA ÉRTESÍTŐ 1923: 6

IV. 4. Sarutlan kármeliták

A kármelita rend reformált férfiága öt évvel a szintén reformált női ág után, 1567-ben jött létre, Avilai Szent Teréznek köszönhetően. Ennek a reformált kármelita rendnek az első két tagja Keresztes Szent János és Antonio de Heredia voltak, akik Duruelóban kezdték meg szerzetesi életüket a régi-új, 1247-es regula szerint.[1418]

Magyarországon a sarutlan kármeliták 1644-ben jelentek meg: a győri egyházmegye területén remeteséget létesítettek. Miután a török megszállókat kiűzték az ország területéről, Szelepcsényi György esztergomi érsek 1697-ben Győrben, majd 1699-ben a felvidéki Szakolcán kolostort alapított számukra. II. József a XVIII. század végén csak a győri kolostort ismerte el. Miután az osztrák kármelitáktól függetlenedni tudott, 1903. április 15-én megalakult az önálló magyar féltartomány, mely Szent István nevét vette fel.[1419]

A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén egyetlen sarutlan kármelita rendház működött, mégpedig Zomborban. Ez a rendház és templom korábban a ferencesek irányítása alatt állt, 1904-ben a kegyúr, Zombor városa hívta be őket. A templom felszentelését Városy Gyula érsek végezte. A kármelita rendház igen rövid idő, mindössze egy év alatt épült fel.

1914-ben a konventnek 15 tagja volt.[1420] A házfőnök 1914-1923 között végig Stantich Gellért volt. A következő évben ugyanakkor már csak 11-en voltak a közösségben.[1421] Az 1919-es sematizmus szerint kilencre csökkent a számuk.[1422] A szerzetesek számáról 1923-ból adattal sajnos nem rendelkezünk.[1423]

A Főegyházmegyei Levéltárban található egy határozat, melyben a zombori törvényhatósági bizottság elutasítja azt a kérelmet, melyben Szondy Mátyás és több helyi lakos azért adott be, hogy az új templomban felállítandó orgona költségeihez a város 300 koronával járuljon hozzá. Az elutasítás indoka a város egyébként is súlyos anyagi helyzete volt.[1424]

[1418] PUSKELY 1998: 610
[1419] PUSKELY 1998: 612
[1420] SCHEMATISMUS 1914: 124-125
[1421] SCHEMATISMUS 1915: 132-133
[1422] SCHEMATISMUS 1919: 52
[1423] SCHEMATISMUS 1923: 25
[1424] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) 358/1914. sz. közgy. (1914. december 29.)

1915. március 23-án a miniszter közölte az érsekkel, hogy a karmelita rendház építésére 5000 korona értékű segélyt engedélyezett, és elszámolás kötelezettsége mellett utasította az adóhivatalt annak kifizetésére.[1425]

1918. május 15-én Pöltl Ignác új zombori házfőnök levélben hozta tudomására Várady érseknek, hogy ő vette át a ház vezetését, miután au eddigi házfőnök, Sztantich Gellért megbízatása lejárt. Az érsek két nappal később gratulált neki és áldását adta a zombori karmelitákra.[1426] Egy hónappal később 1918. június 20-án Pöltl Ignác arra kérte az érseki hatóságot, hogy az eddig szokásos nyilvános két körmenetüket, a skapuláré körmenetet július 16-át követő vasárnapon és a feltámadási körmenetet ezután is megtarthassák. Az éppen ekkor hatályba lépő kánonjogi kódex ugyanis az ordinárius engedélyéhez kötötte a nyilvános, templomon kívüli körmenetek megtartását. Két nappal későbbi válaszában az érsek engedélyezte a két körmenet továbbiakban történő megtartását.[1427] Október 18-án Pöltl Ignác köszönetet mondott az érseknek azért a 110.000 koronás kölcsönért, melyet a karmelita rendház felépítése céljából az érsekség tizennégy éven át folyósított.[1428]

1921. augusztus 29-én a karmelita tartományfőnök a főegyházmegyei hatósághoz írott levelében arra kért választ, hogy miként járjanak el abban az esetben, ha a jugoszláv hatóságok azt kérnék, hogy távolítsák el Szent István koronáját a főoltárról, Szűz Mária szobrának fejéről a magyar koronát, valamint Szent László szobrának kezéből a kettős apostoli keresztet, a templom mennyezetéről pedig a Patrona Hungariae festményt. A tartományfőnök úgy vélekedett, hogy ezt a zombori atyák véleménye szerint a rendház aktív közreműködésével nem tehetik meg. Válaszlevelében az érsek egyetért a zombori karmelitákkal, reményének ad hangot, hogy nem fog megtörténni a fent említett eset, amennyiben mégis, akkor a karmelitáknak Evetovics János prépost, bácsi plébános véleményét kell kikérniük, és aszerint eljárniuk.[1429]

1922. augusztus 29-én Sztantich Gellért karmelita jelentette az érseknek, hogy egyrészt a karmelita-rend tagjai csak végső esetben lehetnek plébánosok, másrészt újabb

[1425] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) 32487/1915. sz. Jankovich Béla levele (1915. március 23.)
[1426] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) Pöltl Ignác levele (1918. május 15.); Várady érsek válasza (1918. V. 17.)
[1427] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) Pöltl Ignác levele (1918. június 20.)
[1428] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) Pöltl Ignác levele (1918. október 18.)
[1429] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) Hász Brokárd levele (1921. augusztus 29.); 3057. Várady érsek válasza (1921. augusztus 31.)

plébániát a jelenlegi helyzetben Zomborban nem lehet létesíteni.[1430] 1922. szeptember 22-én a házfőnök jelentette az érseki hatóságnak, hogy márciusban volt háromszázadik évfordulója Szeráfi Szűz Szent Terézia szentté avatásának, ezért a következő hónapban, október 14-16 között háromnapos ünnepségsorozattal szeretnének tisztelegni előtte. Levelében Sztantich Gellért leírta az ünnepség programját, és engedélyt kért annak megtartására. Az érseki hatóság jóváhagyólag tudomásul vette és megadta hozzá az engedélyt.[1431]

Nem sokkal halála előtt, 1923. január 27-én Várady Lipót Árpád érsek Hász Brokárd kármelita tartományfőnöknek írt levelében örömmel vette tudomásul a zombori konventben a noviciátus létrejöttét, és áldását adta az intézményre.[1432]

IV. 5. Kalocsai iskolanővérek

A társulat eredete a XVI-XVII. századi Lotaringiához köthető. Egy Pierre Fourier nevezetű pap az általános iskolázatlanság és tanulatlanság ellen küzdve az ágostonos lelkiséget össze kívánta kötni a lányoktatás elhanyagolt állapotának és színvonalának javításával, mint apostoli szolgálattal. Hamarosan saját plébániájáról négyen is csatlakoztak hozzá, és 1597-ben megalapították a Miasszonyunkról nevezett szerzetesnők rendjét, melyhez a touli püspök a következő évben megadta az ideiglenes jóváhagyást, a pápai ideiglenes jóváhagyás csak 1615-ben történt meg, míg a végleges 1617-ben.[1433] VIII. Orbán pápa 1628-ban kiváltságokat is adott a társulatnak, és ágostonos kanonisszák néven erősítette meg őket.[1434]

A társulat a nőnevelés és nőoktatás úttörője lett. 1792-ben már kilencven kolostorban négyezet nővér nevelte a lányokat. Német nyelvterületre, Bajorországba is eljutott a rend, ahol ugyan stadtamhofi zárdájukat 1809-ben rövid időre bezárták, ám 1833-ban működésük új szabályzattal újraindult, melyet a bajor király, majd a regensburgi püspök a következő évben elismert. A társulat anyaháza Münchenbe került át Neunburgból 1841-

[1430] KFL. I. 1. Egyházkormányzati iratok,a. Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) Sztantich Gellért levele (1922. aug. 29.)
[1431] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) Sztantich Gellért levele (1922. szept. 9.); Válasz: 3803. sz. (1922. IX. 15.)
[1432] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Karmeliták (Zombor) (1904-1942) 368. sz. Várady érsek válasza (1923. január 27.)
[1433] KŐFALVINÉ ÓNODI M., *A Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Társulata 1860-1946 – Általános társulattörténet és a II. világháborús események*, Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest 2022 (továbbiakban: KŐFALVINÉ 2022), 30
[1434] KŐFALVINÉ 2022: 24

ben. Az új szerzetesrendet Boldog IX. Piusz pápa 1859-ben ideiglenesen hat évre, majd 1865-ben véglegesen is elismerte. [1435]

Magyarországon a rend először 1747-ben nyitott iskolát Pozsonyban, majd közel egy évszázad után megindultak az ország különböző városaiban az alapítások: Pécsett 1851-ben, Temesváron 1858-ban, Bölcskén 1922-ben, Zalaegerszegen 1929-ben és Nagykanizsán 1933-ban.[1436] Az önálló magyar társulatot a Szentszék 1907-ben hagyta jóvá.[1437]

A társulatot Kunszt József érsek hívta meg Kalocsára, de nem a német régebbi, német ágából, hanem a fiatalabb, csehországi rendházból.[1438] 1857-ben Marienbadban üdült, ahol megismerkedett a budweisi püspökkel, akinek egyházmegyéjében már megtelepedtek a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Társulatának anyaháza. Az érsek arra kérte a püspököt, hogy küldjön Kalocsára nővéreket. A budweisi püspök továbbította Kunszt József kérését a rendfőnökség felé, Franz Mária Terézia főnökasszonynak.[1439]

A kalocsai iskolanővérek általános főnöksége nem sokkal az általunk vizsgált időszak előtt, 1911-ben újult meg. A rendalapító Franz Mária Terézia, akit a Szentszék élethosszig megerősített általános főnöknői pozíciójában, ebben az évben elhunyt. Az általános káptalan Bleilőb Mária Bernardát választotta meg általános főnöknőnek. A következő általános káptalanon is megerősítették tisztségében.[1440]

1914-ben a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén 29 házzal rendelkeztek. A tanításon kívül vállalták árvaházakat is tartottak fenn, többek között Hajóson és Kalocsán is. A főegyházmegye területén 1914-ben a következő házakkal rendelkeztek: Kalocsa (anyaház és szanatórium), Óbecse, Topolya, Baja, Szabadka, Bács, Kunbaja, Jánoshalma, Temerin, Mohol, Bácsordas, Zombor (itt két házuk is működött), Péterréve, Foktő, Horgos, Hódság, Futak, Palánka, Magyarkanizsa, Mélykút, Ada, Szentfülöp, Hajós, Martonos, Bácsszentiván, Szenttamás és Őrszállás.[1441] 1915-ben már Újvidéken is megjelent a közösség. 1914-ben Bácsordason még volt házuk, a következő évben már nem, viszont Bácsalmáson is megjelentek.[1442] 1919-re lett már egy harmadik házuk is Zomborban,

[1435] Uo.
[1436] KŐFALVINÉ 2022: 26
[1437] PUSKELY 1998: 808
[1438] Uo.
[1439] KŐFALVINÉ 2022: 23-24
[1440] KŐFALVINÉ 2022: 72
[1441] SCHEMATISMUS 1915: 125-147.
[1442] SCHEMATISMUS 1915: 133-157.

valamint Kúlán is megtelepedtek.[1443] De a kalocsai iskolanővérek az ország más területein is rendelkeztek házakkal: Kiskunfélegyházán, Alsókorompán, Bélabányán, Vágújhelyen és Budapesten.[1444]

Mivel ilyen sok ház állt a kalocsai iskolanővérek irányítása alatt, ezért ebben a disszertációban teljességgel lehetetlen, hogy az egész történetüket leírjuk. A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárban is több doboznyi irat található, melyet, ha most sorra vennénk, teljességgel szétfeszíteni jelen értekezés kereteit, jókora aránytalanságot okozva a többi részhez képest. Véleményünk szerint, ekkora iratanyagból egy külön disszertációt is meg lehetne írni.

A világháború kitörése természetesen következményekkel járt a társulat tagjaira nézve is. 1914. szeptember 24-én Bleilőb M. Bernarda főnöknő körlevélben tájékoztatta rendtársait, miként kell teljesíteni kötelességeiket.

1916. január 26-án Kirschbaum Lajos tízezer koronás hadikölcsön kötvényt adományozott a Titelen épülő apácazárda és iskola javára. Kikötötte azonban, hogy amennyiben ezek nem épülnek meg 15-25 éven belül, akkor az alapot az érsek által meghatározott egyéb célra lehet fordítani.[1445] 1916. július 22-én beöltözés volt a kalocsai rendházban. Ezen a napon 35 jelöltnő vette fel a szerzetesi ruhát. A beöltözés szertartását Povischil Richárd, az iskolanővérek lelki igazgatója tartotta.[1446] 1919. november 4-én 33 új nővér tette le fogadalmát Horváth Győző püspök előtt.[1447] A kalocsai iskolanővérek a Bácskában található házaikat a trianoni békeszerződés után elvesztették.

1919-re az egyházmegyén belül Budapesten újabb házuk nyílt, valamint a társulat Pécsen is megjelent.

1922. március 7-én meghalt a legidősebb iskolanővér, Michael Mária Szalézia, aki egyike volt annak a 12 iskolanővérnek, aki 1860-ban Kunszt József érsek meghívására Kalocsára érkezett.[1448]

[1443] SCHEMATISMUS 1919: 57-63.
[1444] SCHEMATISMUS 1914: 125-150
[1445] KFL. I. 1. b. Plébániai iratok, Titel 2. a. 1. Nr. 39. (1916) Kirschbaum Lajos levele [hiányzik az eleje] (1916. január 26.)
[1446] Kalocsai Néplap 1916. július 22. 2. oldal
[1447] Kalocsai Néplap 1919. november 5. 3. oldal
[1448] Kalocsai Néplap 1922. március 11. 1. oldal

IV. 6. Páli Szent Vince Szeretetnővérei

A közösség eredete a XVII. századra nyúlik vissza. 1630-ban Páli Szent Vince Maurillac Lujzára bízott négy lányt, akik a szegények szolgálatára vállalkoztak. A belőlük később kialakuló csoport 1642-ben azt kérte, hogy magánfogadalmat tehessen.[1449]

Magyar földre az első nővérek a grazi tartományból érkeztek, első házukat 1852-ben Pinkafőn alapította Széchenyi Franciska grófnő. 1853-ban Pesten, a Terézvárosban kezdték meg szolgálatukat. 1905-ben nyílt meg az önálló magyar tartomány első rendháza Budán, a Ménesi úton.[1450]

A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén azonban jó 37 évvel korábban, 1868. június 7-én a Szent Kereszt Kórházban, a szociális intézményben 1885. október 1-jétől teljesített szolgálatot a Kalocsa-bécsi egyházmegyében, 1914-ben 7 nővérrel, akik közül többen is, nevük alapján, külföldi származásúak voltak. A nővérek elöljárója 1919-ig biztosan Jankovics Hedvig volt. Ebben az évben a rendes gyóntatójuk Tantos Gyula, míg a rendkívüli Kulcsár Antal SJ. volt.[1451] Az 1915-ös sematizmus egyetlen személyi változásról tudósít: Gnand Odila helyett Podlezsny Boromea neve szerepel a nővérek névsorában.[1452] 1919-ben már nyolc nővér teljesít szolgálatot Kalocsán, Klimnert Notburga ekkor már nem itt szolgált, helyette két új nővért említ a névtár: Schindler Paszkáliát és Rosszel Eusztachiát.[1453] Az 1923-as sematizmus nem közli a nővérek számát és névsorát, mindössze az elöljáró nevét rögzíti, aki ekkor már Tallian Eduarda volt.[1454]

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár állományában egyáltalán nem található a Páli Szent Vince szeretetleányai nevezetű közösségről semmilyen iratanyag, így az általunk vizsgált időszakból nem tudhatunk róluk többet.

IV. 7. A Legszentebb Üdvözítő Leányai Kongregáció

Ezt a női szerzetesrendet Elisabeth Eppinger, Alphonsa anya (1814-1867) alapította meg 1849-ben, a magánbetegek ápolása céljából az elzászi Niederbronnban. A közösség az Isteni Megváltóról nevezett Nővérek néven jött létre.[1455]

[1449] PUSKELY 1998: 475
[1450] PUSKELY 1998: 477
[1451] SCHEMATISMUS 1914: 150
[1452] SCHEMATISMUS 1915: 159
[1453] SCHEMATISMUS 1919: 66
[1454] SCHEMATISMUS 1923: 25
[1455] PUSKELY 1998: 711

A magyar közösség az önálló osztrák, Bécsben létrejött Isteni Üdvözítő Nővérei anyaházából ágazott le 1866-ban. Ekkor Scitovszky János győri püspök, a későbbi esztergomi érsek, nővéreket kért Bécsből, hogy ápolják a betegeket Sopronban, valamint működtessék az ún. Voss-árvaházat a városban.[1456] A század végén, 1896-ban a bécsi nővérek Pozsonyban a gyermekkórház vezetését is átvették, és magán-betegápolást is végeztek. Szapáry grófnő lánya, meghálálva a nővérek segítségét a család betegeinek ellátásában, házat épített nekik számukra.[1457] Már az általunk vizsgált időszakban, 1915. február 27-én a pozsonyi rendház független anyaház lett, a Legszentebb Üdvözítő Leányai Pozsonyi Kongregációja néven.[1458]

A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén 1914-ben öt helyen is megtalálhatók voltak: a szabadkai polgári kórházban, a magyarkanizsai és a zentai szegények házában, a bajai kórházban, valamint az újvidéki polgári kórházban.

A Kongregáció 1897. január 1-jén a szabadkai polgári kórházban kezdte meg szolgálatát. Elöljárójuk 1914-ben Welancsics Mária Kunigunda volt, és a közösség ekkor összesen 22 tagot számlált. Rendes gyóntatójuk és spirituálisuk Aczél Gyula volt, míg a rendkívüli gyóntatói tisztséget Raich Balázs töltötte be.[1459] 1915-ben egyetlen személyi változás történt: Weiss Anakléta helyét Varga Gelázia nővér vette át.[1460] 1919-ben már az elöljáró Kranabetter Liberáta volt. Ekkor 16 nővér élt itt. A spirituális és rendes gyóntató Szommer Károly volt, míg a rendkívüli gyóntató Hegedűs Benjámin.[1461] Mivel az 1923-as sematizmus nem ad a nővérek számáról és névsoráról nem rendelkezünk információval.

A magyarkanizsai szegények házában 1900. december 15-ével kezdték meg a működésüket. 1914-ben öt nővér szolgált itt, elöljárójuk Frühwirth Mária Pelágia volt, míg gyóntatójuk Werner Mihály, rendkívüli gyóntatójuk pedig Márton Mátyás.[1462] A következő évi sematizmus változásról nem számol be.[1463] 1919-ben az elöljáró Wegerbauer Mária Febrónia volt, a nővérek száma, valamint a gyóntatók személye változott.[1464] Róluk a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár iratanyaga nem tartalmaz adatokat.

[1456] PUSKELY 1998: 712
[1457] Uo.
[1458] Uo.
[1459] SCHEMATISMUS 1914: 150
[1460] SCHEMATISMUS 1915: 160
[1461] SCHEMATISMUS 1919: 66-67
[1462] SCHEMATISMUS 1914: 151
[1463] SCHEMATISMUS 1915: 160
[1464] SCHEMATISMUS 1919: 67

A zentai szegények házában 1902. november 4-én kezdték meg működésüket. 1914-ben öt nővér élt a közösségben. Elöljárójuk Horváth Mária Teodóra, gyóntatójuk Lengyel József, rendkívüli gyóntatójuk Horváth Gyula volt.[1465] A következő évben már csak négy nővér szolgált itt vezetőjük és a lelkigondozó atyák változatlanok maradtak.[1466] A közösség elöljárója Galambos Mária Febrónia volt, a nővérek száma ugyancsak négy fő volt. Lelkipásztori ellátásukat Horváth Mihály gyóntató és Péchy Béla rendkívüli gyóntató végezte.[1467]

1915. májusában Lengyel József azt kérte az érseki hatóságtól, hogy a vakáció idejére Finta Jánost nevezzék ki a helyére Zentára. A válaszlevélben megdorgálták a hitoktatót a kérése miatt, mondván, a papság egy része a csatatereken, más része kórházakban teljesít szolgálatot, addig ő hónapokra vakációzni akar menni.[1468] 1915. július 20-án Lengyel Józsefet végül ideiglenesen Foktőre helyezték, amíg az ottani beteg plébános fürdőbe ment. Amíg Zentától távol tartózkodik, az érseki hatóság Finta Jánost, Zenta-Munkástelep lelkészét küldte a zentai szegényház lelkipásztori ellátására.[1469]

Lengyel József hitoktató azzal a kéréssel fordult az érsekséghez, hogy amíg ő távol lesz Zentától, addig június és szeptember között Dúlósy Jenőt nevezzék ki ideiglenesen a helyére.[1470] 1916. június 17-én Péchy Béla szintén ugyanezt kérte. Várady érsek teljesítette ezt a kérést.[1471] Péchy Béla plébános azzal a kéréssel fordult az érsekség felé, hogy Dúlósy Jenőt bízzák meg a nővérek lelkipásztori ellátásával, amíg Koczkás József hitoktatót pappá nem szentelik. 1916. augusztus 2-án az érseki hatóság teljesítette a kérést, és a háborús helyzet miatt kinevezte őt, az említett hitoktató pappá szenteléséig, ideiglenesen jelleggel, hogy legyen a nővérek gyóntatója, és misézzen is nekik.[1472] Az érseki hatóság végül 1917. január 31-én Koczkás József zentai hitoktatót nevezte ki a zentai apácák gyóntatójává. A kinevezésben rögzítették, hogy hetenként legalább egyszer a nővérek kápolnájában misét

[1465] SCHEMATISMUS 1914: 151
[1466] SCHEMATISMUS 1915: 160
[1467] SCHEMATISMUS 1919: 67
[1468] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), Kérelem: 60. sz. (1915. május 24.); Válasz: 2440. sz. (1915. június 3.)
[1469] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), 3292. sz. (1915. július 20.)
[1470] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), 268. sz. Lengyel József levele (1916. június 9.)
[1471] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), 164/641. sz. Péchy Béla kérelme (1916. június 17.); 2913. Várady L. Árpád érsek engedélye (1916. június 10.)
[1472] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), 216. sz. Péchy Béla levele (1916. július 31.); Válasz: 3718. sz. (1916. aug. 2.)

kell mondania.[1473] Korábbi levelében már a plébános is őt ajánlotta erre a tisztségre, az akkori ideiglenes gyóntató, Dúlósy Jenő helyébe.[1474]

1918. július 12-én Péchy Béla jelentette az érseki hatóságnak, hogy Koczkás József Zentáról történt távozása miatt a nővérek gyóntató nélkül maradtak. Levelében kérte, hogy nevezzenek ki újat a helyébe.[1475] Ez meg is történt: két nappal később a korábban már itt szolgáló Dúlósy Jenőt nevezte ki az érseki hatóság a zentai apácák gyóntatójává, vasár- és ünnepnapokon misézési kötelezettséggel.[1476]

1921. január 21-én Péchy Béla jelentette az érseki hatóságnak, hogy az apácák január 12-én a soproni anyaegyház főnöknőjének rendelkezése folytán elhagyták a zentai házat. A szegényház működését a szerb városi tanács beszüntette és gyerek-menhellyé alakította át. A nővéreknek eredetileg nem kellett volna helyüket elhagyni, mert maradhattak volna háztartási alkalmazottként, cselédként, de ehhez a főnöknő nem járult hozzá. A kápolna felszerelésének egy részét, melyeket az apácák otthagytak, a plébános magához vette, a többit magukkal vitték. Az érseki hatóság tudomásul vette a dolgot.[1477] Másnap a rend általános főnöknője megerősítette a plébános beszámolóját.[1478]

A bajai kórházban 1903. október 2-án kezdték meg szolgálatukat. 1914-ben 18 nővér alkotta a közösséget. Ebben az évben az öt közösség közül az övék volt a legnagyobb létszámú. Vezetőjük Karsay Mária Beatrix, gyóntatójuk Vojnich Dániel, rendkívüli gyóntatójuk pedig Kanyó Gyula volt.[1479] A következő évben, noha egy fővel gyarapodott a közösség, mégis csak a második legnagyobb volt: ekkor 19 nővér szolgált a közösségben. A vezetőség itt sem változott.[1480] 1919-ben a közösséget 18 nővér alkotta, vezetőjük Cser Mária Cirilla nővér volt, míg a gyóntatói szolgálatot Fürstner Antal, a rendkívüli gyóntatóit Vojnich Dániel látta el.[1481]

[1473] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), 318. sz. (1917. január 31.)
[1474] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), Péchy Béla levele (1917. január 16.)
[1475] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), 279. sz. Péchy Béla levele (1918. július 12.)
[1476] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), 3457. sz. (1918. július 14.)
[1477] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), 20. sz. Péchy Béla levele (1919. január 21.)
[1478] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Zenta (1897-1923), Az általános főnöknő levele (1919. január 22.)
[1479] SCHEMATISMUS 1914: 151
[1480] SCHEMATISMUS 1915: 160
[1481] SCHEMATISMUS 1919: 67

Az újvidéki polgári kórházban 1912. szeptember 1-jén jelentek meg a Legszentebb Üdvözítő Leányai. 1914-ben 16 főből állt a közösség. Vezetőjük Machac Mára Terézia, gyóntatójuk Szirmai György, rendkívüli gyóntatójuk Ámon Pál volt.[1482] Az 1915-ös évben 20 főből állt az itteni közösség, mely létszámát tekintve a legnagyobb volt a Főegyházmegyében. A vezetőség itt sem változott az előző évihez képest.[1483] 1919-ben elöljárójuk Karsay Mária Beatrix lett. A nővérek száma a vizsgált időszakban ekkor volt a legmagasabb: 23-an alkották az újvidéki közösséget. Ebben az évben Kujáni Ferenc volt a gyóntató, míg a rendkívüli gyóntatói tisztséget Fáth Ferenc látta el.[1484] Az 1923-as sematizmus csekély adatából annyi derül ki, hogy a nővérek ekkor a Brezovszky-szanatóriumban dolgoztak.

Az Újvidéken szolgálatot teljesítő nővérekhez kapcsolódó iratanyagban az 1918-as évből csak annyi adat áll rendelkezésünkre a Főegyházmegyei Levéltárban, hogy Kujáni Ferenc káplánt október 22-én megbízták az újvidéki kórházi apácát gyóntatásával.[1485]

1919. november 17-én az érseki hatóság érdeklődött a plébánostól, hogy kit tart megfelelő személynek, hogy az újvidéki apácák rendes gyóntatója legyen, miután az eddig ezen tisztséget betöltő Kujáni Ferencet Újvidékről elhelyezték.[1486]

Fáth Ferenc mintegy két és fél hónappal később, 1920. február 7-én válaszolt a kérdésre. Úgy vélte, hogy mivel az újvidéki kórház lelkipásztori ellátása sok dologgal jár, ugyanakkor a rókusi lelkész ezért külön fizetést nem kap, ezért úgy véli, hogy a mindenkori rókusi káplánt ki kellene nevezni a nővérek rendes gyóntatójává. Ezért azt szeretné, ha Mayer Lőrinc káplánt az érseki hatóság kinevezné a nővérek rendes gyóntatójává. Az érsekség jóváhagyta a kérést, és Mayer Lőrincet ki is nevezte.

Ő egy évvel később elkerült Újvidékről, ezért 1921. április 26-án Fáth Ferenc azt kérte az érseki hatóságtól, hogy Müller Péter újvidéki káplánt az ottani kórházban dolgozó apácák rendes gyóntatójává nevezze ki. Kérését nem sokkal később teljesítették.[1487] Müller Péter ekkor már két hete az apácák rendkívüli gyóntatója volt, de Mayer Lőrinc addigi

[1482] SCHEMATISMUS 1914: 151-152
[1483] SCHEMATISMUS 1915: 161
[1484] SCHEMATISMUS 1919: 67-68
[1485] [1485] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Újvidék (1897-1923) 5066. sz. (1918. X. 22.)
[1486] [1486] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Újvidék (1897-1923) 2399. sz. Az érseki hatóság levele Fáth Ferenchez (1919. november 17.)
[1487] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Újvidék (1897-1923) 301/1921. sz. Fáth Ferenc levele (1921. április 26.); Válasz: 1845. sz. (1921. V. 6.)

rendes gyóntató Újvidékről való távozása után, a helyét betöltendő, őt kérte a plébános erre a tisztségre.[1488]

1922. január 11-én az apátplébános Wier János, újvidék – szent rókusi helyi káplánt kérte az érseki hatóságtól a nővérek rendes gyóntatójává kinevezni. Az érsekség nem gördített akadályt a kinevezés elé.[1489] 1922. tavaszán felmerült annak a lehetősége, hogy a nővéreknek el kell hagyniuk a városi kórházat. Még a minisztérium is érdeklődött az üggyel kapcsolatban.[1490] Július 11-én Ámon Pál rektor jelentette az érseki hatóságnak, hogy 1922. szeptemberével kezdődően a városi közkórházban a szerb vezetőség nem alkalmazza tovább a nővéreket, helyükre protestáns diakonisszákat alkalmaz inkább. A katolikus főorvos, Brezovszky Nándor, akit még 1920-ban szintén elküldtek az intézményből és alapított egy magánszanatóriumot, szívesen meghívna oda öt-hat nővért. Kérését azonban a soproni főnöknő megtagadta, ezért most az érsekséghez fordul.[1491] 1922. augusztus 2-án Fáth Ferenc apátplébános ugyanezt jelentette az érseki hatóság felé. Kalocsáról azonban azt a választ kapta, hogy az érseki hatóság nem tud eljárni az ügyben, mert a soproni anyaház nővérei a helyzetük romlása miatt még a budapesti felkéréseknek sem tudnak eleget tenni, nemhogy máshonnan származóknak.[1492] Fáth Ferenc apátplébános 1923. január 2-án engedélyt kért az érseki hatóságtól, hogy a szanatóriumban dr. Brezovszky Nándor által emelt kápolnát és annak oltárát megáldhassa, valamint ott az Oltáriszentséget őrizni lehessen. Az engedélyt három héten belül meg is kapta.[1493]

Mint láthattuk, a Legszentebb Üdvözítő leányainak helyzete az impériumváltás után annyira leromlott, hogy működésüket abban a formában nem folytathatták tovább, házaikat pedig be kellett zárniuk.

[1488] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Újvidék (1897-1923) 1528. sz. (1921. április 11.); 301/1921. sz. Fáth Ferenc levele (1921. április 26.); Válasz: 1845. sz. (1921. V. 6.)
[1489] 27/1922. sz. (1922. január 11.); Válasz: 250. sz. (1922. I. 17.)
[1490] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Újvidék (1897-1923) M. Kir. Külügyminisztérium 2312/Pol. (1922. április 23.)
[1491] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Újvidék (1897-1923) Ámon Pál levele (1922. július 11.)
[1492] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Újvidék (1897-1923) 951/1922. sz. Fáth Ferenc jelentése (1922. aug. 2.); Válasz: 3220. sz. (1922. VIII. 10.)
[1493] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, A legszentebb Megváltóról nevezett apácák - Újvidék (1897-1923) Kérelem: 8/1923. sz. (1923. január 2.); Válasz: 280. sz. (1923. I. 21.)

IV. 8. Keresztről nevezett Irgalmasnővérek

A társulatot Theodosius Florentini (1808-1865) és B. Maria Teresia Scherer (1825-1888) alapította. Az új közösség a Svájcban található Coira püspökség területén működő Keresztes Tanító Nővérek közösségéből vált ki.[1494]

Magyarországon 1865-ben telepedtek meg az első irgalmasnővérek, először a Bars vármegyei Aranyosmaróton, majd 1875-ben Pozsonyban. A magyar rendtartomány központja 1913-ban Zsámbék lett: itt egy nagyméretű iskolakomplexumot hoztak létre, melyben óvodát, elemit, polgári iskolát és internátust is indítottak. Ezen felül az iskola mögött álló ún. Josephinumban kórházat hoztak létre. Az első világháború végén, 1918-ban fiúk számára is szerveztek polgári iskolát.[1495]

Az irgalmasnővérek rendje a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területén csak Futakon rendelkezett rendházzal, és az ottani kórházban 1904. november 13-ával kezdték meg működésüket. 1914-ben négy szerzetesnővér élt Futakon, az elöljáró Kucsera Mária Emma volt. Ekkor a rendes gyóntatójuk Szirmai György, míg a rendkívüli Ámon Pál volt.[1496] Szervezetük a következő évben egy nővérrel, Manas Szaniszlával és egy újonccal, Lauchs Mária Maximával gyarapodott, azaz ekkor már hatan voltak. Ebben az évben rendes gyóntatójuk Wiederkehr József, míg a rendkívüli Jauch József volt.[1497] 1919-re ismét csak négy irgalmasnővér élt Futakon, Az elöljáró és a rendes gyóntató személye változatlan maradt, de a schematizmus szerint rendkívüli gyóntató ekkor nem volt.[1498] 1923-as számadatokat nem tudunk. A schematizmusból annyi derül ki, hogy az irgalmasnővérek Szabadkán az árvaházban és Újvidéken a kórházban teljesítenek szolgálatot.

A Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár állományában nem találhatók az irgalmasnővérekre vonatkozó iratok az általunk vizsgált időszakban. Nem sokkal korábbról, az 1869-1910 közötti időszakról egy dobozban van iratanyag, de ez témánkat nem érinti.[1499]

[1494] PUSKELY 1998: 642
[1495] PUSKELY 1998: 643
[1496] SCHEMATISMUS 1914: 152
[1497] SCHEMATISMUS 1915: 162
[1498] SCHEMATISMUS 1919: 68
[1499] Ld. KFL I. 1. a. Egyházkormányzati iratok 149. ND – Ordines religiosi – Szécsényi apácák (irgalmas nővérek) 1869-1910

IV. 9. Isteni Üdvözítőről nevezett nővérek

A társulatot két személy: Therese von Wüllenweber, aki az Apostolokról nevezett Mária nevet viselte, és Franz Jordan alapította a Róma mellett fekvő Tivoliban. A társulat egyházmegyei elismerését a Tivoli püspök 1889-ben adta meg. 1894-ben már Rómában is nyitottak egy házat, az anyaház ide került át 1904-ben. Mária anya kezdetben német nővérek számára kívánt missziós közösséget létrehozni, de viszonylag gyorsan minden nép és nemzet felé nyitott lett, és tevékenységi köre is egyre szélesedett.[1500]

Magyarországon 1898-ban telepedtek le. Több városban kezdték meg működésüket: Budapesten két kórházat kezdtek vezetni, Óbecsén a szegénygondozást látták el, míg Budapesten, Nagykátán, Tápiószőlősön és Karcagon iskolát vezettek. Később Szentgotthárdon és Nagykőrösön is nyitottak házat, Nagykikindán, Pestújhelyen és Budapesten három helyszínen kórházi ápolói tevékenységet folytattak.[1501]

A társulat elsődleges célja, Krisztusnak, a Világ Üdvözítőjének követése. Mint már fentebb említettem, a rend az alapító szándékai ellenére keletkezése pillanatától nemzetközi jellegű volt, ugyanis az első jelöltek Ausztriából, Lengyelországból és Svájcból érkeztek Tivoliba.[1502]

A Kalocsa-bácsi Főegyházmegyében a szalvatoriánus-rend az óbecsei ispotályban működött 1905. július 8-ától. 1914-ben öt tagból állt az itteni közösség, elöljárójuk Mayer Fridolina volt. A gyóntatói tisztséget Jauch Ferenc, míg a rendkívüli gyóntatóit Kovács Ferenc látta el.[1503] 1915-re számuk és elöljárójuk nem változott, ellenben a gyóntató ekkor Udvary István lett.[1504] Az 1919-es schematizmus is öt nővért mutat, szintén Mayer Fridolina elöljárósága alatt. A gyóntató ekkor Petrányi Ferenc, míg a rendkívüli gyóntató továbbra is Kovács Ferenc volt.[1505] Az 1923-as évkönyv nem jelzi a közösség létét a főegyházmegyében.

A rend történetével kapcsolatban az általunk vizsgált időszakból nem sok adatot lehet találni a Főegyházmegyei Levéltár iratanyagában. Az alábbiakban ezeket ismertetjük.

1915. december 16-án Mayer Fridolina főnöknő engedélyt kért arra, hogy Beretka Júlia nővér 1916. január 3-án letehesse az örökfogadalmát. Az érseki hatóság megadta rá

[1500] PUSKELY 1998: 488
[1501] PUSKELY 1998: 489
[1502] Uo.
[1503] SCHEMATISMUS 1914: 152
[1504] SCHEMATISMUS 1915: 162
[1505] SCHEMATISMUS 1919: 68

az engedélyt, egyúttal felhatalmazta Jauch Ferenc esperes-plébánost a szent fogadalmak elfogadására.[1506]

1917. szeptember 3-án a főnöknő, Karebetspiess Modesta nővér arra kérte az érseki hatóságot, hogy azt a papot nevezze ki hároméves időtartamra rendes gyóntatójuknak, akit a nővérek titkos szavazás útján megválasztanak maguknak. Válaszlevelében az érsek közölte, hogy az eddigi gyóntatót, Udvary Istvánt újabb három évre kinevezte erre a tisztségre.[1507]

1918. szeptember 30-án Mayer Fridolina főnöknő kérte, hogy Petrányi Ferencet nevezze ki az érseki hatóság rendkívüli gyóntatónak. Levelükben jelezték, hogy ugyan Udvary István korábban már kinevezést nyert erre a tisztségre, de úgy tudják, ő hamarosan távozni fog Óbecséről, így ők gyóntató nélkül fognak maradni. Az érsekség teljesítette kérésüket, és kinevezte Petrányi Ferencet.[1508]

1920. december 6-án a főnöknő értesítette az érseki hatóságot, hogy mivel Garai Bélát áthelyezték, ezért új rendkívüli gyóntatót kérnek kinevezni. Kleiner Lajos érseki helynök kikérte erről Petrányi Ferenc véleményét, aki válaszlevelében Csizofszky Istvánt javasolta rendkívüli gyóntatónak.[1509]

[1506] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Az isteni Üdvözítőről nevezett nővérek (1904-1923; 1942) Mayer Fridolina levele (1915. december 16.); Válasz: 5608. sz. (1915. december 23.)
[1507] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Az isteni Üdvözítőről nevezett nővérek (1904-1923; 1942) A főnöknő levele (1917. szeptember 3.); 5174. sz. Várady érsek válasza (1917. november 2.)
[1508] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Az isteni Üdvözítőről nevezett nővérek (1904-1923; 1942) Mayer Fridolina levele (1918. szeptember 30.); Válasz: 4775. sz. (1918. X. 5.)
[1509] KFL. I. 1. a. Egyházkormányzati iratok, Ordines religiosi, Az isteni Üdvözítőről nevezett nővérek (1904-1923; 1942) Salvator nővérek levele (1920. december 6.); 4135. sz. Kleiner Lajos levele (1920. december 15.) 18. sz. Petrányi Ferenc válasza (1920. XII. 30.)

BEFEJEZÉS

A disszertáció a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye történetét mutatta be Várady Lipót Árpád érseksége idején, szélesebb körben kevésbé ismert. Pedig egy olyan időszakról szól, amely súlyos válságokkal volt teli, nemcsak egyházmegyei vagy országos, hanem világszinten is. Fontos külön is hangsúlyozni, hogy nem egy hosszú időszakról volt szó, hiszen alig több, mint nyolc és fél évet foglalt magába. Az I. világháború az egész világ számára kiemelt jelentőségű esemény volt, az azt követő tárgyalások után megkötött békeszerződés a magyarság számára a mai napig ható következményekkel jár. A disszertáció célja volt, hogy a fellelhető forrásanyag, a helyi, korabeli sajtó, és az eddig megjelent munkák által igyekezzen átfogó képet nyújtani a tárgyalt időszakról.

A bevezetőben egy külön alfejezet foglalkozott az egyházmegye-történeti kutatásokkal általánosságban, megemlíti a különböző egyházmegyék történetével foglalkozó írásokat, valamint számba veszi azokat, amelyek konkrétan a kalocsa-bácsi főegyházmegyével foglalkoznak. A főegyházmegye történetének ez az időszaka jóval kevésbé feldolgozott, mint a korábbiak vagy az ezt követők. De sokszor még a forrásanyag is hiányzik. A kutatás során is feltűnt, hogy olykor hosszabb-rövidebb időszakokról szinte egyetlen írásos adatot sem lehet találni.

A disszertáció szövege négy nagyobb fejezetből állt. Az első a történelmi háttérrel foglalkozott. Ez a fejezet további három alfejezetre oszlott. Ezek közül az első a kalocsa-bácsi érsekség történetét mutatta be alapításától egészen Várady Lipót Árpád érsek hivatalba lépéséig, tehát 1914-ig. A főegyházmegye fennállása során többször került a teljes pusztulás szélére, a török hódoltság idejében tényleges egyházmegyeként nem is funkcionált: érsekei, mintha csupán címzetes püspökök lettek volna, más egyházmegyék javadalmából tartották fenn magukat.

A második alfejezet három személy életrajzát mutatta be: az első maga az érsek, Várady Lipót Árpád, a második az egyházmegye segédpüspöke, Horváth Győző, míg a harmadik Kleiner Lajos, aki két alkalommal káptalani helynökként rövid ideig a főegyházmegye tényleges vezetője is volt.

A harmadik alfejezet a Szentszék és XV. Benedek pápa szerepét mutatta be a vizsgált időszakban, akinek egész pápasága párhuzamba állítható Várady érsek működésével: mindkettőjük működése közel ugyanazt az időszakot ölelte fel, bár Várady Lipót Árpád egy évvel tovább élt, mint a római pápa. Szintén érdekes, hogy amint a magyar

egyháztörténelem számára Várady Lipót Árpád neve alig ismert, úgy az egyetemes egyháztörténelem számára sem túl kiemelkedő személyiség XV. Benedek pápa.

A második fejezet, amely a *Főegyházmegye és az I. világháború* címet viselte lényegében Várady Lipót Árpád érsekségének első négy évére koncentrál. Ez a fejezet ugyancsak három alfejezetre oszlott.

Az első a kalocsai érsekség központjával és annak 1914-1923 közötti történetével foglalkozott. Ezen belül először Várady Lipót Árpád főpásztori tevékenységéről esett szó. Utána az érseknek a Magyar Katolikus Püspöki Karban betöltött szerepét vizsgálta. Itt részletesebben bemutatásra kerültek az 1914-1923 közötti püspökkari tanácskozások jegyzőkönyvei, külön kiemelve azokat a témákat, melyekhez Várady Lipót Árpád is hozzászólt. Az alfejezet harmadik része a kalocsai káptalan rövid történetét mutatta be alapításától kezdve egészen 1914-ig. Végül bemutatta, hogyan váltották egymást a kanonokok a vizsgált időszakban.

A második alfejezet az I. világháború idején kiadott főegyházmegyei körlevelekkel foglalkozott. Ezeket a megnyilatkozásokat öt csoportba lehetett osztani. Az első, mely a *Buzdítások, szózatok* címet viselte, azokról az érseki megnyilatkozásokról szólt, melyekben Várady Lipót Árpád valamilyen irodalmi mű megvásárlására buzdított, vagy pedig a főegyházmegye híveihez intézett fontos gondolatokat osztott meg. Ezek közé tartozik az az elmélkedés-sorozat, melyet a szentolvasó titkainak bemutatásának szentelt. De nem pusztán bemutatta a szentolvasó titkait, hanem ezeket kapcsolatba hozta a kor aktuális nagy problémájával, egészen pontosan az I. világháborúval. Az alfejezet második része bemutatta azokat az intézkedéseket, melyeket az érsek a világháborúval kapcsolatban elrendelt. Szó esett benne különböző felmentésekről (pl. vasánapi munkavégzés tilalma alól), engedélyekről (pl. szentmisék áthelyezése), a világháborús emlékek összegyűjtésének kéréséről. Az alfejezet harmadik része különféle a gyűjtésekre való felhívásokat mutatta be. Ezek a gyűjtések lehettek pénzgyűjtések, és lehettek különböző növények, fémtárgyak vagy könyvek gyűjtésére szóló felhívások. A negyedik rész a kalocsai Rokkantteleppel foglalkozik, melyet ebben az időszakban hozott létre az érsek. Az ötödik rész a katonai szolgálatot teljesítő lelkészeket mutatta be.

Külön alfejezet foglalkozott a főegyházmegye és a trianoni békeszerződés aláírása, valamint az azt követő időszakkal. Mint már fentebb említésre került, ez a békeszerződés Magyarország, és az akkor élők számára akkora trauma volt, melyet nem tudtak kiheverni, sőt mai napig tartó hatásai vannak. Az ország területének kétharmad része idegen államok

fennhatósága alá került, és sokszor olyan területek közé húzta meg az államhatárt, amely előtte mindig is összetartozott. A kalocsa-bácsi érsekség területét is rendkívüli módon sújtotta az országhatár változás: a főegyházmegye nagyobb része idegen állam fennhatósága alá került.

A harmadik nagy fejezet a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye területi beosztásával foglalkozott. Ebben a fejezetben részletesen bemutatásra kerül a főegyházmegye összes plébániája és adminisztratúrája. Ez a bemutatás két részből állt: először a plébánia vagy adminisztratúra főbb adatai és az ott élők vallási megoszlása, majd ezután az adott helyen a vizsgált időszakban történt fontosabb események, melyek egyrészt a korabeli sajtóanyagra, másrészt a levéltári forrásokra támaszkodott. A Kalocsa-bácsi Főegyházmegye három főesperességre tagolódott: főszékesegyházi, bácsi és tiszai. Mindegyik élén egy főesperes állt, aki a kalocsai székeskáptalan tagja volt. A főesperességek esperesi kerületekre tagolódtak, élén a kerületi esperessel.

A főszékesegyházi főesperesség, mely a főegyházmegye központi részét foglalta magába, öt esperesi kerületből állt: a miskeiből, a hajósiból, a keceliből, a bajaiból és a regőceiből. Megjegyzendő, hogy Kalocsa városa, mint érseki központ, nem volt része egyik esperesi kerületnek sem.

A bácsi főesperesség, mely az ország déli részét foglalta magába, a zombori, apatini, bácsi, palánkai és újvidéki esperesi kerületekből állt. Ez a terület a trianoni békekötés után teljes egészében kikerült a kalocsai érsek fennhatósága alól, és külön érseki helynök kinevezésével lehetett felette gyakorolni a joghatóságot.

A tiszai főesperesség az előzőekkel ellentétben hat esperesi kerületből tevődött össze: almási (később bácsalmási), szabadkai, topolyai, kúlai, zentai és óbecsei esperesi kerületekből. Ez a terület jobbára a főegyházmegye délkeleti, keleti részét foglalja magába. Bizonyos részei a trianoni békekötés után is Magyarország területéhez tartoztak, míg a többi a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság része lett.

Az utolsó nagy fejezet a kalocsa-bácsi érsekség területén jelen lévő férfi és női szerzetesrendek történetével foglalkozott. Mindegyik esetében először röviden felvázolta az adott rend egész történetét, majd a fellelhető adatok alapján tárgyalja azok 1914-1923 közötti történetét. A vizsgált időszakban a területen hét szerzetesrend működött: ezek közül három férfi és négy női rend volt, melyek közül szélesebb körben a férfi rendek az ismertebbek. Az Assisi Szent Ferenc által alapított ferences koldulórend, a monasztikus típusú, Molesme-i Róbert által alapított, de Clairvaux-i Bernát által ismertté tett ciszterci

rend, a Loyolai Szent Ignác által életre hívott jezsuita-rend, valamint a szemlélődő imádságról ismert sarutlan karmelita rend.

A ferences rend Baján, Bácsban, Szabadkán és Újvidéken tartott fenn rendházat. A disszertáció mind a négy rendház 1914-1923 közötti történetével foglalkozik a levéltári iratanyag bemutatása alapján. A ciszterci rend csak Baja városában tartott fenn rendházat, jelentőségük a főegyházmegye szempontjából jóval kisebb a másik két férfi rendnél. A jezsuiták szerepe Kalocsán viszont sokkal jelentősebb: nemcsak rendházat tartottak fenn a városban, de ők működtették a kalocsai gimnáziumot és a kisszemináriumot is.

A női rendek kétségtelenül jóval kevésbé ismertek. Közülük a legismertebb a kalocsai iskolanővérek rendje, mely a főegyházmegye több településén rendelkezett, összesen közel harminc házzal, valamint a főegyházmegye területén kívül is működtek. A Páli Szent Vince Szeretetnővérei, a Legszentebb Üdvözítő Leányai Kongregációja, a Keresztről nevezett irgalmasnővérek vagy az Isteni Üdvözítőről nevezett nővérek rendjei szélesebb körben jóformán teljesen ismeretlenek. Itt is mindegyik rend esetében először a rendtörténet került bemutatásra, és csak utána az, ami a vizsgált időszakban történt. Sajnálatos módon három szerzetesrend esetében a teljes forrásanyag hiányzik a Főegyházmegyei Levéltár irattárából.

A disszertáció konklúziója, hogy a történelem nagy válsághelyzeteiben nehéz megtalálni azokat a lehetőségeket, amelyekkel a közösséget a legjobban szolgálni lehet. Várady érsek életének jelentős részét az Osztrák-Magyar Monarchia ún. *boldog békeidők* szakaszában élte le, éppen ezért nagy nehézséget okozott számára átlátni az új kor kihívásait. Ugyanakkor jogi és szociális érzékenysége megadta számára a lehetőséget arra, hogy a helyzetet átlátva segítségére legyen az egyházmegyének és a híveinek. A kalocsa-bácsi főegyházmegye területi egységének kettészakítása nemcsak őt érintette fájdalmasan, hanem természetesen minden hívőt is, bármely oldalán éltek is az országhatárnak. Az adatokból és iratokból az látszik, hogy mindenek ellenére igyekeztek életüket és tevékenységeiket úgy átszervezni, hogy a veszteségek ellenére is hűek tudjanak maradni hitükhöz és nemzetükhöz.

Összességében a disszertáció szerette volna bemutatni a Kalocsa-bácsi Főegyházmegye 1914-1923 közötti történetét, olyan adatok és iratok bemutatásával, amelyeket eddig még nem igazán kutatott senki. Remélhetőleg a későbbiek során több tanulmány is napvilágot fog látni ebből az időszakból, feldolgozásra kerülhetnek azok a papi és püspöki életrajzok, amelyekről eddig nem sok szó esett, és lehetővé válik

mélyebben megismerni akár az egyes plébániák teljes történetét, akár egyes kiemelkedő fontosságú papi személyek teljes életpályáját.

Mivel jelentős mennyiségű forrásanyagot használtunk fel a kutatás során, valamint az abban az időben megjelenő helyi sajtóanyagot is beledolgoztuk, reményeink szerint ebben a disszertációban sikerült olyan új információkat közölni, amelyek a későbbi kutatásokhoz támpontokat és új szempontokat adhatnak.

SUMMARY

The dissertation presented the history of the Archdiocese of Kalocsa-Bács during the leadership of Lipót Árpád Várady, which is less widely known. Yet it is about a period that was full of serious crises, not only diocesan or national, but also global. It is important to emphasize that it is not a long period, as it covers just over eight and a half years. World War I was an event of paramount importance for the entire world, and the peace treaty concluded after the negotiations that followed had consequences for the Hungarians that still affect us today. The aim of the dissertation is to provide a comprehensive picture of the period under discussion using the available sources, the local, contemporary press, and the works published so far.

In the introduction, a separate subsection deals with diocesan history research in general, mentions the writings dealing with the history of various dioceses, and lists those that deal specifically with the Archdiocese of Kalocsa-Bács. This period of the history of the archdiocese is much less processed than the previous ones or the ones that followed. But even the sources are often missing. During the research, it became apparent that sometimes almost no written data can be found for longer or shorter periods.

The text of the dissertation consists of four larger chapters. The first deals with the historical background. This chapter is divided into three further subchapters. The first of these presents the history of the Archdiocese of Kalocsa-Bács from its foundation until the assumption of office of Archbishop Lipót Árpád Várady in 1914. During its existence, the archdiocese was on the verge of complete destruction several times, and during the Turkish occupation it did not even function as an actual diocese: its archbishops, as if they were only titular bishops, supported themselves from the income of other dioceses.

The second sub-chapter presents the biographies of three people: the first is the archbishop himself, Árpád Lipót Várady, the second is the auxiliary bishop of the diocese, Győző Horváth, while the third is Lajos Kleiner, who was also the actual head of the archdiocese for two short time as a chapter vicar.

The third sub-chapter presents the role of the Holy See and Pope Benedict XV in the period under examination, whose entire papacy is similar to Archbishop Várady: the work of both of them covers almost the same period, although Árpád Lipót Várady lived a year longer than the Roman Pope. It is also interesting that just as the name of Árpád Lipót

Várady is hardly known in Hungarian church history, Pope Benedict XV is not a very prominent figure in universal church history.

The second chapter is entitled *The Archdiocese and World War I*, and essentially focuses on the first four years of Árpád Lipót Várady's archbishopric. This chapter is also divided into three subchapters.

The first presents the center of the Kalocsa archbishopric and its history between 1914 and 1923. Within this, the archbishop's activities as archpastoralist are first discussed. Then the role of the archbishop in the Hungarian Catholic Episcopal College is examined. Here, the minutes of the episcopal college meetings between 1914 and 1923 are presented in more detail, highlighting the topics to which Árpád Lipót Várady also contributed. The third part of the subsection presented a brief history of the Kalocsa chapter from its foundation until 1914. Finally, it showed how the canons changed hands during the period of 1914-1923.

The second sub-chapter dealt with the circulars issued by the archdiocese during World War I. These statements could be divided into five groups. The first, entitled Exhortations, Addresses, is about the statements of the archbishop in which Lipót Árpád Várady encouraged the purchase of some literary work or shared important thoughts addressed to the faithful of the archdiocese. These include the series of reflections dedicated to the presentation of the secrets of the rosary. But he did not simply present the secrets of the rosary, but also connected them with the current great problem of the time, more precisely with World War I. The second part of the subsection presented the measures that the archbishop ordered in connection with the World War I. It discussed various exemptions (e.g. from the ban on working on Sundays), permissions (e.g. relocating masses), and requests to collect World War II memorabilia. The third part of the subsection presented various calls for collections. These collections could be collections of money, or they could be calls for the collection of various plants, metal objects, or books. The fourth part deals with the Kalocsa Infirmary, which was established by the archbishop during this period. The fifth part presents the chaplains performing military service.

A separate sub-chapter deals with the archdiocese and the signing of the Trianon Peace Treaty, as well as the period that followed. As mentioned above, this peace treaty was such a trauma for Hungary and the people living at the time that they could not recover from it, and, in fact, its effects continue to this day. Two-thirds of the country's territory came under the jurisdiction of foreign states, and often the state border was drawn

between areas that had always belonged together before. The territory of the Kalocsa-Bács Archdiocese was also extremely affected by the change in the national border: the greater part of the archdiocese came under the jurisdiction of a foreign state.

The third major chapter deals with the territorial division of the Archdiocese of Kalocsa-Bács. This chapter presents in detail all the parishes and administration of the archdiocese. This presentation consists of two parts: first, the main data of the parish or administration and the religious distribution of the people living there, and then the most important events that took place in the given place during the period under study, which are based on contemporary press materials and archival sources. The Archdiocese of Kalocsa-Bácsi was divided into three archdeacons: the main cathedral, Bácsi and Tisza. Each was headed by an archdeacon who was a member of the Kalocsa cathedral chapter. The archdeacons were divided into deanery districts, headed by the district deacon. The main cathedral archdeaconry, which included the central part of the archdiocese, consisted of five deanery districts: Miskei, Hajósi, Keceli, Bajai and Regőcei. It should be noted that the city of Kalocsa, as the archdiocese center, was not part of any deanery district.

The Archdeaconry of Bács, which included the southern part of the country, consisted of the dioceses of Sombor, Apatini, Bácsi, Palánka and Újvidék. After the Treaty of Trianon, this area was completely removed from the jurisdiction of the Archbishop of Kalocsa, and jurisdiction could be exercised over it by appointing a separate archbishopric vicar.

The Archdeaconry of Tisza, in contrast to the previous ones, consisted of six dioceses: the dioceses of Almás (later Bácsalmás), Subotica, Topolya, Kúla, Zenta and Óbec. This area mostly includes the southeastern and eastern part of the archdiocese. Some parts of it belonged to Hungary even after the Treaty of Trianon, while the rest became part of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

The last major chapter deals with the history of the male and female religious orders present in the territory of the Archdiocese of Kalocsa-Bács. In each case, it first briefly outlines the entire history of the given order, and then discusses their history between 1914 and 1923 based on the available data. During the period under review, seven religious orders operated in the area: three of them were male and four were female, of which the male orders are more widely known. The Franciscan mendicant order founded by Saint Francis of Assisi, the monastic type Cistercian order founded by Robert of Molesme but

made famous by Bernard of Clairvaux, the Jesuit order founded by Saint Ignatius of Loyola, and the Discalced Carmelite order known for its contemplative prayer.

The Franciscan order maintained convents in Baja, Bács, Subotica and Újvidék. The dissertation deals with the history of all four convents between 1914 and 1923 based on the presentation of archival documents. The Cistercian order only maintained a monastery in the city of Baja, and their significance for the archdiocese is much smaller than that of the other two male orders. The role of the Jesuits in Kalocsa, however, is much more significant: they not only maintained a monastery in the city, but they also operated the Kalocsa gymnasium, the minor seminary and the major seminary.

The female orders are undoubtedly much less well-known. The best-known of them is the order of the Kalocsa school sisters, which had nearly thirty houses in several settlements of the archdiocese, and also operated outside the archdiocese. The Sisters of Charity of Saint Vincent de Paul, the Congregation of the Daughters of the Most Holy Savior, the Sisters of Mercy of the Cross or the Sisters of the Divine Savior are almost completely unknown to a wider audience. Here too, for each order, the history of the order is presented first, and only then what happened during the period under study. Unfortunately, in the case of three monastic orders, the complete source material is missing from the archives of the Archdiocese.

Overall, the dissertation would like to summarize the history of the Archdiocese of Kalocsa-Bács between 1914 and 1923, by presenting data and documents that have not been really researched by anyone until now.

Köszönetnyilvánítás

Az ember a maga erejéből szinte alig képes bármit is elérni. Az én esetemben ez különösképpen is így van. Mégis, életem minden napján éreztem egy nálam jóval hatalmasabb Valaki támogatását, Aki a nehézségek során is kegyelmével eltöltött és erejével támogatott. Köszönöm ezért Istennek mindazt a kegyelmet és irgalmas szeretetet, amellyel az elmúlt harmincöt év során elhalmozott engem.

A földön jelenleg élő emberek közül köszönettel tartozom elsősorban édesanyámnak és húgomnak a sok lelki támogatásért, amit kaptam tőlük. Külön köszönettel tartozom édesapámnak, és nagyszüleimnek, akik doktori tanulmányaim végzése közben költöztek el az Örök Hazába. Jószívvel emlékezem rájuk.

Köszönetemet szeretném kifejezni konzulensemnek, Dr. Gárdonyi Máté atyának, aki a sok nehéz helyzetben is mellettem állt és biztatott, még akkor is, amikor nem feltétlenül érdemeltem meg. Hálás vagyok azért a segítségért, amit tanulmányaim során nekem adott. Különösen hálás vagyok Balaton Ágnes tanárnőnek és Kenyeres Zsolt tanár úrnak, egykori általános iskolai és gimnáziumi történelemtanáraimnak, akik annak idején megszerettették velem ezt a tudományterületet.

Köszönettel tartozom Dr. Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek atyának, valamint volt és jelenlegi plébánosaimnak: Nyírő Ferenc, Vass Huba Zoltán, Jánosity István, Pata Jenő Gábor és Szaniszló Tibor atyáknak a sok imáért, támogatásért és talán szeretetért, amellyel segítettek engem életem során.

Köszönettel tartozom a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár és a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár munkatársainak: Lakatos Adélnak, Lakatos Andornak és Takács Karolinának, valamint a kalocsai Viski Károly Múzeum dolgozóinak, amiért lehetőséget biztosítottak számomra a kutatásra, és a szükséges anyagok előkészítésével segítették munkámat.

Végül, de nem utolsó sorban, köszönöm a dunaszentbenedeki és a foktői római katolikus híveknek, valamint a hozzám közelálló protestáns felekezetű ismerőseimnek, amiért bizonyára sokat imádkoztak értem.

NYILATKOZAT

Alulírott Horváth Péter felelősen kijelentem, hogy jelen doktori disszertáció önálló kutatásaim alapján készült. A benne felhasznált és hivatkozott forrásokat és szakirodalmat az érvényben lévő előírásoknak megfelelően idéztem. Disszertációm nem tartalmaz plágiumot.

Budapest, 2026. augusztus 31. …….

Horváth Péter